

Univerzita Palackého v Olomouci
Fakulta tělesné kultury

Fenomén X-sportů a aktivit

Olomouc 2013

Oponenti: doc. Ing. Karel Roubík, Ph.D.
doc. PaedDr. Pavel Korvas, CSc.

Kniha je spolufinancována Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky z projektu CZ.1.07/2.2.00/15.0311: Inovace předmětů v oblasti výzvoových sportů v rámci studijního oboru rekreologie.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Editoři:

Jana Hoffmannová a Luděk Šebek

Autoři:

Bohuslav Hodaň
Jana Hoffmannová
Iva Klimešová
Jiří Skoumal
Luděk Šebek
Hana Válková

1. vydání

Eds. © Jana Hoffmannová, Luděk Šebek, 2013

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2013

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správnoprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

ISBN 978-80-244-3882-5 (e-kniha)

ISBN 978-80-244-3991-4 (online)

ISBN 978-80-244-3521-3 (print)

Neprodejná publikace

Obsah

Úvod (<i>Jana Hoffmannová, Luděk Šebek</i>)	5
1 Extrémní aktivity a kinantropologie – úvaha (<i>Bohuslav Hodaň</i>).....	13
2 Terminologické problémy (<i>Bohuslav Hodaň</i>).....	25
2.1 Terminologická diskuze (<i>Jana Hoffmannová</i>).....	38
3 Profesiografie (<i>Hana Válková</i>).....	57
3.1 Obecné principy profesiografie	57
3.2 Sportografie – aplikace profesiografie do podmínek sportu	59
4 Teorie inklinace a zaangažovanosti v X-sportech a aktivitách (<i>Jana Hoffmannová</i>).....	69
5 Výzkumy v oblasti X-sportů a aktivit (<i>Jana Hoffmannová</i>)	83
6 Výběr současných moderních X-sportů a aktivit (<i>Jana Hoffmannová</i>)	97
7 Komentáře.....	119
7.1 Biodromální kontext (<i>Jana Hoffmannová</i>)	119
7.1.1 Sociální faktory v životní dráze freeskierů a freestyle snowboardistů.....	123
7.1.2 Faktory individualizace v životní dráze freeskierů a freestyle snowboardistů	129
7.1.3 X-sport a aktivita v životní dráze freeskierů a freestyle snowboardistů	136
7.1.4 Vnější faktory v životní dráze freeskierů a freestyle snowboardistů	140
7.2 Subkulturní, sociální a komunitní kontext (<i>Luděk Šebek</i>).....	147
7.2.1 Subkultura a sport	147
7.2.2 X Games v perspektivě dvou a půl tisíce let.....	155
7.2.3 Antické kořeny přivlastnění symbolického kapitálu sportu ..	157
7.2.4 Sport a moderna	159
7.2.5 Sport a postmoderna.....	160
7.3 Komerční a mediální kontext (<i>Luděk Šebek</i>).....	162
7.3.1 Sport a mediální konzumace	162
7.3.2 X-sporty a aktivity v postmoderním kontextu	164
7.3.3 Riziko a sociálně-stratifikační pohled na sportovní subkultury	177
7.3.4 Subkultura a riziko	178
7.4 Kontext bezpečnosti, první pomoci a legislativy (<i>Jiří Skoumal</i>).....	192

7.4.1	Bezpečnost a kvalita služeb souvisejících s X-sporty a aktivitami	192
7.4.2	Zásady zdravotnického zajištění účastníků sportovních aktivit	195
7.4.3	Základní povinnosti provozovatele X-sportů a aktivit.....	196
7.4.4	Základní povinnosti organizátora X-sportů a aktivit.....	199
	<i>(Iva Klimešová)</i>	
7.4.5	Právní odpovědnost sportovců za sportovní úrazy a škodu způsobenou při provozování sportovních aktivit	208
7.4.6	Možnost pojištění proti škodám na zdraví a majetku při sportování v zahraničí	210
7.4.7	První pomoc.....	211
7.4.8	Rizika sportování ve vysokohorském prostředí	219
7.5	Školní a vzdělávací kontext <i>(Hana Válková)</i>	223
7.5.1	Vzdělávací kontext základních a středních škol.....	223
7.5.2	Vzdělávací kontext vysokých škol.....	227
7.5.3	Vzdělávací kontext ve speciálním a integrovaném vzdělávání.....	229
	O autorech	231
	Rejstřík.....	234

Úvod

*„Co mě nezabije, to mě posílí
aneb troška terminologie nikoho nezabije.“*

Jana Hoffmannová, Luděk Šebek

Rinehart a Syndorová (2003) coby editoři publikace „To the Extreme“ věnované problematice extrémních sportů uvádí v předmluvě, že už tehdy bylo přes 10 000 internetových stránek v angličtině vyhrazeno extrémním sportům. Zadáme-li dnes, o deset let později, do internetového vyhledávače „Internet sites – Extreme sports“ zobrazí se během 0,16 sekundy 73 400 000 odkazů na různé webové stránky. Ještě zajímavější situace nastává v případě klíčových slov „Extreme sports“. V takovém případě se zobrazí 344 000 000 odkazů. Jaká situace je v České republice? Při stejném „testu“ s klíčovým pojmem „extrémní sporty“ máme k dispozici přibližně 511 000 odkazů (jenom pro srovnání „lední hokej“ ukazuje přibližný počet výsledků 314 000, „hokej“ 27 300 000 a „fotbal“ 9 810 000). „Adrenalinové sporty“ ukazují 1 700 000 výsledků, „výzvové sporty“ 4 930, „dobrodružné sporty“ 1 070 000, „rizikové sporty“ 590 000. Tímto způsobem by se dalo jistě pokračovat k získávání dalších fantastických čísel. Nicméně čtenáře již jistě napadlo, že tato metoda má jednak svá úskalí (např. hokej může znamenat pěkný hokej v porozumění něčemu; výsledky se také týkají odkazů, které obsahují jednotlivá slova zvlášť, např. riziko či sport apod.; každou chvíli vznikají nové odkazy a původní naopak zanikají, takže tato čísla jsou velmi proměnlivá) a jednak jaký smysl to celé má? Vlastně žádný. Získat informace o zavedenosti pojmu může být zajímavé, ale nevyovídá to nic o jeho podstatě. Právě opačným směrem míří uchopení problematiky těchto sportů a aktivit v rámci naší publikace. Nejde nám o dělení a třídění

na sporty na vodě, sněhu, zemi a ve vzduchu či tradiční sporty versus netradiční apod. Cílem naší publikace je dobrání se hlubšího poznání a porozumění těmto aktivitám a zachycení jejich výchovného a vzdělávacího potenciálu nejen v rámci vysokoškolského kurikula, ale i v životě jedinců, kteří se jim věnují.

Na tomto místě považujeme za vhodné vysvětlit vážnější i méně vážné důvody, které nás vedly k použití termínu X-sporty a aktivity:

- V angličtině je „X“ vyslovováno jako „eks“ a používáno k označení „extrémní“. Globálně známý sportovní festival (významem srovnatelný s Olympijskými hrami) pro tyto sporty a aktivity se nazývá X Games (původně eXtreme Games – extrémní hry).
- Písmeno X se také používá pro hravé zkráceniny anglických slov obsahujících slovo cross (Skier-X pro skikros, Moto-X pro motokros, BMX pro bicycle motocross).
- Zůstaneme-li u angličtiny, tak X je zkratka anglického extra, tedy vztaženo na sporty a aktivity, které jsou předmětem této publikace, se jedná mnohdy o mimořádné zážitky a zvláštní situace.
- X ve smyslu „křížem krážem“, s trochou nadsázky můžeme symbol „X“ vnímat také jako vyjádření pohybu napříč disciplínami, krajinou atd.
- Symbol X odkazuje také na průsečík – oblast, kde se aktivity protínají, kříží, prolínají, vzájemně ovlivňují (např. surfing – skateboarding – snowboarding – freeskiing).
- X je nejčastější označení neznámé proměnné.
- Jestliže na naší počítačové klávesnici kombinace kláves „Ctrl+X“ označuje příkaz „vyjmout“, můžeme si pohrávat nejen s motivem vzniku některých X-sportů odštěpením od mainstreamové sportovní aktivity, ale i s motivem výjimečnosti či výlučnosti.
- Písmeno X, tak jak je nacházíme třeba v názvu populárního detektivního seriálu Akta X, všeobecně odkazuje na něco neznámého či tajného, těžko pochopitelného. Podobným způsobem jsou v očích laické veřejnosti X-sporty a aktivity spojeny s dobrodružstvím a opředeny závojem mýtů.
- Koneckonců symbol X najdeme i ve zkřížených hnátech pirátské vlajky. Pirátský prvek v image mnohých aktivit, jež jsou předmětem

našeho zkoumání, je nepřehlédnutelný. Provozováním některých aktivit je možné se dokonce dostat do křížku se zákonem.

- V genetice je X označení chromozomu; chromozom X byl pojmenován podle svých unikátních vlastností. Zde vnímáme paralelu především v předpokladu vrozených dispozic, které mohou činit X-sporty a aktivity pro jedince atraktivní. Známí jsou hrdinové z komixu „X-men“ (od autorů Stana Leeho a Jacka Kirbyho, později zpracovaný do filmové podoby se stejným názvem) s X-faktorem v genech, který jim dává zvláštní sílu – třeba schopnost létat. Díváme-li se na parašutismus, paragliding, kiteboarding, freeskiing, freestyle snowboarding apod., nelze si skoro neříct, že tito lidé umí létat. Z genderového hlediska se jedná o unikátní situaci. Přestože v minulosti byly považovány za mužskou dominantu, postupně do nich začínají výrazněji pronikat také ženy.
- X-gen – je označení pro novou generaci, na kterou mají prostřednictvím těchto sportů a aktivit (coby potenciálních zákazníků) spadeno korporátní společnosti. Pro tuto generaci je změna spíše pravidlem než výjimkou a hledání osobní svobody její podstatou.
- V neposlední řadě znak X je používán jako nejjednodušší forma podpisu podobně jako linie jezdce/jezdkyň vepsaná ve sněhu.

V dnešní době se můžeme setkávat, jak už jsme naznačili výše, s četnými názvy módních a atraktivních aktivit a sportů (adrenalinové, akční, dobrodružné, extrémní, rizikové, výzvodé apod.). Zajímavá v této souvislosti je právě ona módnost, resp. novost aktivity. Vezmeme-li v úvahu například horolezectví či lyžování, tak obě tyto aktivity jsou na světě od pradávna, přesto jsou řazeny do této skupiny. Domníváme se, že je to tím, že se jedná o skupinu aktivit, které mají v sobě inherentně zakotveno neustálé prozkoumávání nových oblastí i v rámci sebe sama oproti standardizaci podmínek k výkonu. Komerce podporovaná médií a marketingovými strategiemi umožňuje rozvoj technologií i filozofií, které mohou být posléze reflektovány i původně pro určitou skupinu omezující a v důsledku toho opuštěnou aktivitou.

Čím jsou tedy v současné době X-sporty a aktivity? Podle obsahu marketingových kampaní firem prodávajících zážitky mohou působit jako módní trendy, projevy neutišitelného hladu po čemkoliv, co poskytuje únik od nudy a bezobsažnosti bytí. I ve výpovědích jejich aktérů

zazníávají taková slova jako zábava, odreagování, životní styl, svoboda, adrenalin. Někteří psychologové, lékaři a kinantropologové o nich hovoří jako o individuálním řešení nějaké formy emoční deprivace. I když do určité míry může platit všechno výše uvedené, domníváme se, že skutečný obsah X-sportů a aktivit se vyvíjí částečně nezávisle na navyklých způsobech jejich nazírání různými částmi odborné a laické veřejnosti. Předkládaná publikace si klade za cíl rozšíření souboru vstupů, které mohou být užitečné pro jejich porozumění.

X-sporty a aktivity nevnímáme jako protiklad k sportům tradičním. Definování čehokoliv na základě odlišnosti od něčeho jiného se v postmoderní době, kdy právě popírání a překračování vžitých hranic je prostorem pro projevy a uplatňování kreativity, jeví jako poměrně problematické. Současně se ukazuje, že neuspokojivé výsledky přináší i snahy o charakterizování či vysvětlování X-sportů na základě vybraného hlediska, jako je například typ sportovního náradí (board sports), ročního období (zimní a letní), prostředí (hory, voda, vzduch, město). V řadě případů dochází ke kombinování a vzniku vzájemně ovlivněných variací. Není dokonce až tak obtížné nabídnout dosud nepoužitý způsob členění či definování. Autoři této publikace uvažovali například o označení „focus sports“ (fokus sporty) – podtrhujícím potřebu v klíčových okamžicích soustředit, zaměřit celou svou bytost k zachování existence. Podobně můžeme uvažovat o aktivizačních, improvizacích či flexibilních sportech (je třeba aktivizovat veškeré zdroje k redukci situačního chaosu na zvládnutelnou míru, tedy míru, která jedinci umožňuje jednat) či výrazových (expression) sportech (aktivita jako prostředek k sebevyjádření nebo vyjádření něčeho). Tyto příklady jen dokumentují fakt, že má stěžejší smysl trávit čas hierarchizací užívaných termínů.

Jako výhodnější se jeví přístup, který různá hlediska chápe výhradně jako optiku, skrze kterou zkoumaný problém nazíráme, aniž bychom tím zpochybňovali oprávněnost pohledů dalších. V centru našeho zorného pole se nacházejí fenomény výzvy, rizika a extrému. Označování zkoumaných sportů „výzvoými“ se odvíjí od skutečnosti, že jedinec se zde aktivně rozhoduje, jak odpovídá na existující výzvy. Výzvu tu chápeme jako něco, co zde je a na nás je, zda a jak na to odpovíme. Tato odpověď na výzvu je zpravidla velmi osobní záležitostí. Neochota přijetí osobní zodpovědnosti za své volby a rozhodnutí a tendence vkládat

zodpovědnost na bedra nejrůznějších systémů se v současnosti stává jedním z významných společenských témat. Z tohoto pohledu se zaměření na fenomén výzvy a odpovídající termín výzvové sporty jeví jako plně relevantní. Pojem „rizikový“ sport je nicméně stále více znám jak odborné, tak laické veřejnosti. Důležitější pro vytyčení rámce této publikace než určitá zavedenost pojmu, je ale jeho obsah a to, jak tomuto obsahu rozumíme. Formulaci „rizikový“ vnímáme ve významu cesty svobodné tvořivé seberealizace, na níž dochází ke konfrontaci s nepředvídatelností a nemožností úplné kontroly (riziko), k jejichž překonání a zvládnutí je třeba hledat vhodné vzorce chování. Používáme-li termín rizikové, tak máme na mysli konstruktivní (konstruktivnost tu stojí v přímém opaku s obvykle vnímanou destruktivností) složku těchto aktivit.

Pro přiblížení se můžeme opřít o příklad situace v horolezectví, kdy lezec musí uskutečnit dynamický skok do chytu, jehož přesné kvality (kluzkost, drsnost, hloubka, úhel) může jen odhadovat a navíc teprve skutečná konstelace sklonu, tvaru a povrchu stěny s pozicí možných stupňů, fyzických proporcí, úrovně dovedností a psychického stavu lezce bude určovat, zda se na něm udrží, nebo ne. Kdyby měl sportovec k dispozici odpověď na všechny zmíněné otázky, byly by jeho výkony výsledkem poměrně prosté kalkulace. Charakteristickým rysem X-sportů a aktivit je bohatost na situace, jež člověka nutí jednat s podstatně menším množstvím dostupných informací, než by si přál. To vyžaduje rozvíjení specifického souboru schopností a dovedností a současně představuje z našeho pohledu zajímavý potenciál. Svět, ve kterém žijeme, je charakteristický zmenšující se mírou předvídatelnosti. Použijeme-li popsanou situaci jako metaforu, pak můžeme říct, že dnešní děti a mladí lidé s největší pravděpodobností budou muset žít s tím, že většinou nebudou vědět, jak budou vypadat jejich „chyty“, a přesto budou muset uskutečňovat kroky ve světě, který bude velice vzdálen řádu a pevně stanoveným pravidlům gymnastického sálu. Naše výzkumná zjištění naznačují, že i tato skutečnost se může podílet na jejich atraktivitě a zájmu, který rizikové sporty vzbuzují u dospívajících a mladých lidí – mají potenciál je oslovit, zaujmout, mají určitou výpovědní hodnotu, korelují s jejich obrazem světa, ve kterém mizí jistoty a normy se rychle mění. Svůj podíl na této atraktivitě může mít i propojenost zkoumaných sportů s komercí a využíváním moderních informačních technologií k šíře-

ní a sdílení – internet, facebook apod. Provozovat X-sporty a aktivity tedy může každopádně pro mladé lidi představovat prostředek k sžívání s reálnou podobou světa, ve kterém žijí. Situace, které v nich nastávají, jsou charakteristické velkou šíří nekontrolovatelných vstupů (vnější prostředí, vlastní psychika, materiál). Přítomnost rizika, ať vnímaného, nebo reálného, vyvolává vzrušení a uspokojení. Jestliže sportovci riziko úspěšně zvládnou, mnozí z nich pocítují větší autonomii a soběstačnost. V neposlední řadě se učí zvládat strach a úzkost. Sžívání s nejistotou tříbí schopnost nalézat vzorce a aktivizovat mechanismy pro zvládnutí neočekávané situace. Pestrost zkušenostní báze omezuje počet situací, v nichž je člověk ve svém konání paralyzován konfrontací s neznámem. (I skvělý sportovec, který dovedl k dokonalosti sadu rutinních postupů, může totiž zcela selhávat v okamžicích, kdy se, překvapen a zaskočen, ocitne mimo svůj referenční rámec.) X-sporty a aktivity pomáhají kultivovat zvládání nebezpečí, poskytují příležitosti ke zvyšování odolnosti (rezistence), trpělivosti a vytrvalosti. Posilování sebedůvěry může vést k větší vůli přijímat výzvy, ochotě učit se a rozvíjejí umění pracovat s chybami. Nabízejí pocit satisfakce (sebeuspokojení, zadostiučinění a sebeuskutečnění) při překonání překážky, nebo když nově získané dovednosti jsou použity k vyřešení obtížného problému. Vedle pocitu příjemně a smysluplně stráveného času, který bývá spojován s participací na hře, hovoří účastníci v těchto aktivitách o spoléhání se na druhé, umění spolupráce, řešení konfliktů či zvyšování ochoty zkoušet nové věci. Objevují jak jednat a řešit problémy. Roste jejich pocit kompetentnosti a zodpovědnosti. Zábava, radost a dobrodružství jsou dalšími často uváděnými důvody k této sportovní činnosti. Neodmyslitelnou součástí X-sportů a aktivit jsou různé akce, netradiční formy soutěže a sportovní festivaly. X-sporty a aktivity představují oblast, která si zaslouhuje pozornost z hlediska pedagogického, protože nejvíce rozvíjené formy učení, které u nich můžeme sledovat, mohou být součástí obecnějšího procesu změn v oblasti sportu a vzdělávání (neformální a situované učení v rámci sportovních komunit a subkultur). Jestliže výpovědi sportovců, kteří se těmto sportům věnují, obsahují v hojné míře takové jevy jako věrnost aktivitě, ochota setrvat u činnosti, potřeba někam patřit a možnost být součástí společenství založeného na sdílení nepřenositelné zkušenosti, upozorňuje nás to na limity proklamovaného individualismu i módní-

ho trendu konzumace zážitků. V době, kdy na všech fórech zaznívají alarmující zprávy o úpadku zdatnosti v důsledku pohybové inaktivity všech věkových skupin, představuje i samotný faktor přirozeného a dobrovolného zvyšování fyzické zdatnosti nezanedbatelnou složku X-sportů a aktivit. Nejnovější výzkumná zjištění také naznačují, že zaangažovanost v X-sportu a aktivitě může být prekurzorem snahy o ochranu přírody a přírodního prostředí.

1 Extrémní aktivity a kinantropologie – úvaha

Bohuslav Hodaň

Následující řádky nejsou zcela nové, vycházejí z vlastních, dříve publikovaných materiálů, týkajících se vzniku a vývoje kinantropologie, včetně názorů na její současný stav. V této úvaze jde však o snahu se na jejich základě pokusit o „zarámování“ extrémních aktivit do prostoru kinantropologie.

Úvodem je nutno uvést, že se diferencuji od užívaného pojmu extrémní či rizikové sporty a nadále budu používat pojem *extrémní aktivity*. Důvod pro užití tohoto pojmu je vysvětlen v kapitole věnující se terminologii.

Extrém je vyjádřením jakékoliv krajnosti, mimořádnosti, ojedinělosti či výstřednosti (Havránek, 2011). Za extrémní aktivitu tedy bude považována aktivita s uvedenou charakteristikou. Ta ovšem může být společenská, politická, umělecká atd., ale i *pohybová*, která je předmětem této publikace. Je zřejmé, že jde-li o mimořádnost či krajnost, musí být pohybová extrémnost spojena i s rizikem – neúspěchu, úrazu. Za *extrémní pohybové aktivity* lze tedy považovat ty, které jsou spojovány s vyšším rizikem, tzn. s vnímáním určitého nebezpečí, spojeného s vyšší či vysokou mírou neúspěchu, což je doprovázeno zvýšením hladiny endorfinu, dopaminu a serotoninu (mylně se hovoří o zvýšené hladině adrenalinu). Vzhledem k této charakteristice se vznikajícím extrémním aktivitám zpočátku věnují jednotlivci či malé skupiny k těmto aktivitám osobnostně tíhnoucí, je vyhledávající a iniciující, postupně se však i tyto činnosti (zejména díky jejich propagaci) stávají více či méně masovou záležitostí. Děje se to díky tomu, že oba pojmy, „extrém“ i „riziko“, jsou relativní. V základní úrovni totiž odpovídají úrovni osobnostních charakteristik (každý jedinec vnímá extrém a s ním spojené riziko jinak), v procesu vývoje se potom individuální hranice vnímání posouvá v závislosti na množství zkušeností a s ním spojené zvyšování úrovně potřebných dovedností a celkové úrovně osobnosti. Tatáž aktivita není pro všechny účastníky stejně „extrémní“. Zvyšování hranice „extrému“ je spojeno i s technologickým vývojem výzbroje, výstroje, různých pomůcek apod.

(Pozn.: Je nutno si v této souvislosti uvědomit, že jakoukoliv nově vznikající aktivitu nelze považovat za extrémní – je „neobvyklá“, věnuje se jí tedy jen málo jedinců, ale je-li atraktivní, stane se masovou a od určité úrovně i extrémní. Snowboarding vznikl jako „neobvyklá“ aktivita, stal se aktivitou masovou, ale v závislosti na obtížnosti terénu, na „rizikovitosti“ terénu a „rizikovitosti“ dovedností je i aktivitou extrémní.)

Chci přitom zároveň zdůraznit, že za smysluplné extrémní aktivity považuji ty, na jejichž realizaci se člověk sám podílí (které sám vykonává) a které *sám postupně zvládá*. Ty totiž člověka postupně mění. Za extrémní aktivity v tomto smyslu naopak nepovažuji účast na akcích jednorázového, většinou komerčního charakteru, kdy člověk aktivitu nevykonává, ale je s ním *někým vykonávána*, bez dopadu na osobnostní změny člověka. Nejde zde totiž o aktivitu, ale pouze o jednorázový, byť třeba „extrémní“ prožitek.

Extrémní aktivity mohou bezesporu spadat do oblasti zájmu mnoha vědních disciplín, z nichž je možno, jen namátkou jako příklad, jmenovat biomechaniku, anatomii, fyziologii, psychologii, pedagogiku, sociologii, filozofii atd. Z pohledu těchto věd může být zkoumán *vlastní pohyb*, který je člověkem vytvářen, *sám člověk* jako producent (ale i produkt – viz dále) onoho pohybu, i *prostředí*, ve kterém se člověk pohybuje. K tomu je však nutno ještě přidat vědecké a technické obory zajišťující *technologie výroby* příslušného *náčiní, oblečení*, v některých případech i *stavby odpovídajících zařízení*, příp. *konstrukce* tratí, umělých překážkových drah atd., které jsou nutné pro realizaci těchto činností.

Je možno v této spleti najít něco sjednocujícího? Abychom se o to pokusili, je nutno si nejprve všimnout vlastního pohybu, který je s těmito aktivitami spojen. Ať již jde o jakoukoliv činnost tohoto charakteru, většinou dochází k tomu, že *základní, přirozený* pohyb člověka se postupně mění v pohyb umělý (reprezentovaný specifickými pohybovými dovednostmi), který dostává charakter *tělesných cvičení*. A je již jedno, zda je to spojeno s ovládnutím nějakého náčiní či specifických pomůcek, náradí, náčiní, nebo ne. (Zřejmou výjimku zde tvoří ovládnutí stroje či zvířete.)

Tato tělesná cvičení jsou člověkem realizována proto, že se stala *předmětem jeho zájmu*, člověk je tedy jejich producentem. Jsou však natolik specifická, podle úrovně a prostředí natolik náročná, že osobnost člověka postupně mění, významně ovlivňují jeho životní styl, a on sám se tak

stává jejich produktem. Tělesná cvičení jsou ovšem *specifickým prostředkem* tělesné kultury, jejímž ústředním bodem je člověk a jeho pozitivní ovlivňování. Z toho nutně vyplývá, že značná část těchto činností spadá do *systému* tělesné kultury, který je charakterizován jako „...*sociokulturní systém, v jehož rámci se jako výsledek činností, tvorby hodnot, vztahů a norem zabezpečuje specifickými tělocvičnými prostředky (tělesná cvičení) uspokojování zvláštních biologických a sociálních potřeb člověka v oblasti fyzického a z něj vyplývajícího psychického a sociálního rozvoje s cílem jeho socializace a kultivace. Je součástí kultury a kulturního dědictví každého národa. Objektem jejího působení je kulturní a společenský člověk jako plnohodnotný člen společnosti*“ (Hodaň, 2006, 110).

Přitom je nutno respektovat fakt, že žádný *systém neexistuje izolovaně, respektuje vlivy ostatních systémů, reaguje na ně a sám je také ovlivňuje* (Hodaň, 2006). Platí to i v tom případě, kdy zmiňované činnosti sice nemají charakter tělesných cvičení (jsou tedy mimo oblast tělesné kultury), ale využívají jich jako prostředku sloužícího ke zdokonalení psychofyzických předpokladů, nutných pro zvládnání a zvyšování úrovně příslušných dovedností, spojených s ovládnutím stroje či zvířete. Tím dochází k určitému *propojení* s tělesnou kulturou. V některých případech se však i ty ovládací dovednosti spojují s tělesnými cvičeními (kiteboarding apod.).

V rámci celého systému tělesné kultury se vytvářejí více či méně samostatné „subkultury“, jichž jsou právě extrémní aktivity *pohybového* charakteru typickým reprezentantem. (Do systému tělesné kultury jistě nezařadíme extrémní aktivity typu automobilových soutěží Dakar, rodeo apod.)

Tělesná kultura je systém, není to věda. Teprve ten systém jako takový, jeho vazby na ostatní systémy a všechny činnosti v rámci tohoto systému realizované, s jejich veškerými vnitřními vazbami, jsou, resp. mohou být zkoumány různými vědami. Základním vědním oborem, takto s tělesnou kulturou svázaným, je *kinantropologie*.

Tu ovšem musíme vnímat jako zastřešující vědní obor. Uvědomíme-li si totiž rozsáhlou problematiku tělesné kultury, nutně dojdeme k závěru, že na řešení všech vznikajících problémů se musí podílet řada vědních disciplín – na jedné straně od specifických přes mezioborové, aplikované až po obecné, včetně filozofie, na druhé straně od humanitních přes

společenskovědní až po přírodovědné. Všechny tyto vědní disciplíny byly sdruženy v přehledném systému nazývaném *vědy o tělesné kultuře*. Ty se v souladu s tříbením názorů vyvíjely, diferencovaly a v našich podmínkách po změně společensko-ekonomického systému změnilly v *kinantropologii*.

Vzhledem k záměru této publikace nemá smysl se zabývat tím, proč k tomu došlo, je však nutno to brát jako fakt. (Za zmínku přitom stojí, že ve světě najdeme množství různých názvů, které vyjadřují v podstatě stejný obsah – „Exercise Science“, „Sport Studies“, „Kinesiology“, „Human Kinetics“, „Human Movement Sciences“, „Sport Sciences“, „Physical Activity Studies“, „Physical Activity Sciences“, „Anthropokinetics“ a také „Kinanthropology“.) Kinantropologie byla v našich podmínkách jako vědní obor akreditována v říjnu 1991. Bylo to možné na základě podkladů, které připravili pracovníci Fakulty tělesné výchovy a sportu UK v Praze (Blahuš, Dobrý, Hohler, Hošek, Svatoň, Svoboda a další) a výsledků mezifakultního diskusního semináře.

Pojem „vědy o tělesné kultuře“ byl tedy nahrazen pojmem „kinantropologie“. Oba pojmy jsou stejné úrovně, v obou případech jsou vyjádřením vědního oboru, který pod sebe sumuje větší či menší množství podoborů a vědeckých disciplín, *oba mají jakýsi zastřešující charakter*. Nejde tedy o nějakou specifickou disciplínu, ale o široce pojatý vědní obor, který má (nebo by měl mít) svoje podobory, které jsou naplňovány konkrétními vědeckými disciplínami (Hodaň, 2009). Touto změnou došlo i k tomu, že jsou akreditovány další vědní obory, protože *mnohé konkrétní disciplíny a řešená témata se pod definované prostředí nevejdou*.

Dovolím si malou redukci konstatováním, že kinantropologie je definována jako věda zabývající se pohybujícím se člověkem. Vzhledem k této definici je zřejmé, že se netýká pouze tělesných cvičení (kde je nejvíce uplatňována), ale pokrývá celou oblast lidského pohybu. To tedy znamená, že plně pokrývá i výše charakterizovaný prostor extrémních aktivit.

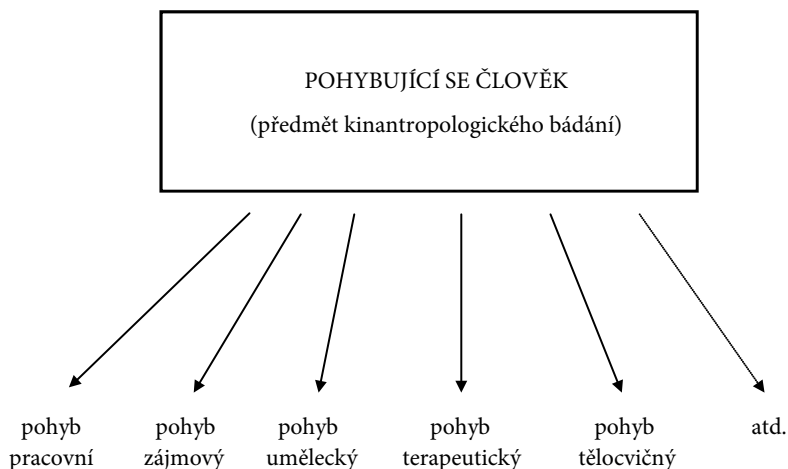
Členění prostoru kinantropologie představuje následující schéma 1:

Celý, námi vnímaný prostor kinantropologie se mi jeví v podobě schéma 2.

Pohybující se člověk (jehož se kinantropologie týká) však není vyčleněn, neexistuje bez jakýchkoliv vztahů a vazeb, zapadá do nějakého systému, takže v souvislosti s ním nás musí zajímat i řada dalších

Schéma 1.

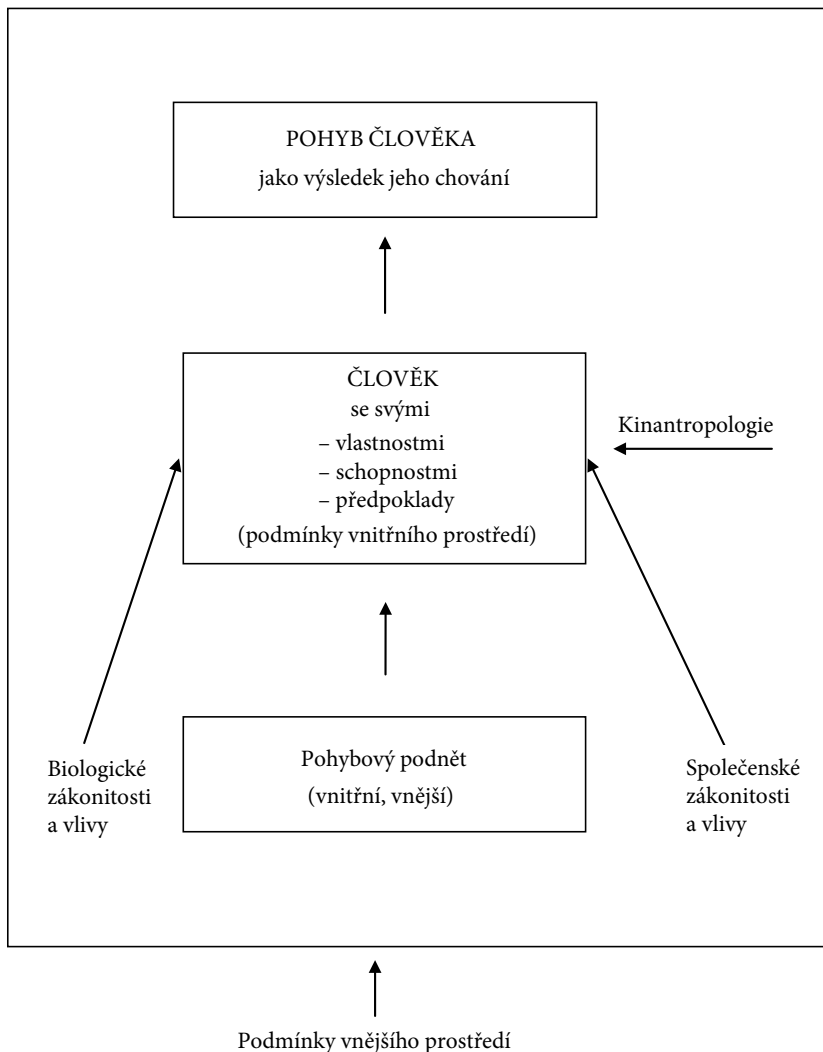
(Zdroj: Hodaň, B., Sociokulturní kinantropologie I)

problémů, jako např.: *uspořádání a fungování samotného systému tělesné kultury*; řešení vztahů mezi společenským systémem s jeho podsystémy a systémem tělesné kultury, včetně jejich vzájemné reflexe; *obsah, koncepce, fungování a řízení jednotlivých subsystemů tělesné kultury*; *ekonomika, marketing, management sportovních a rekreačních aktivit* (navazuje na předcházející); *důsledky záměrným pohybem ovlivňovaného člověka ve společenské praxi* atd.

Nejde tedy již o samotného „pohybujícího se člověka“, ale o významné „odvozeniny“, mnohdy dokonce stěžejní, které nelze v žádném případě ignorovat. Z pohledu zmíněného chápání kinantropologie se však z jejího systému vyčleňují (schéma 3).

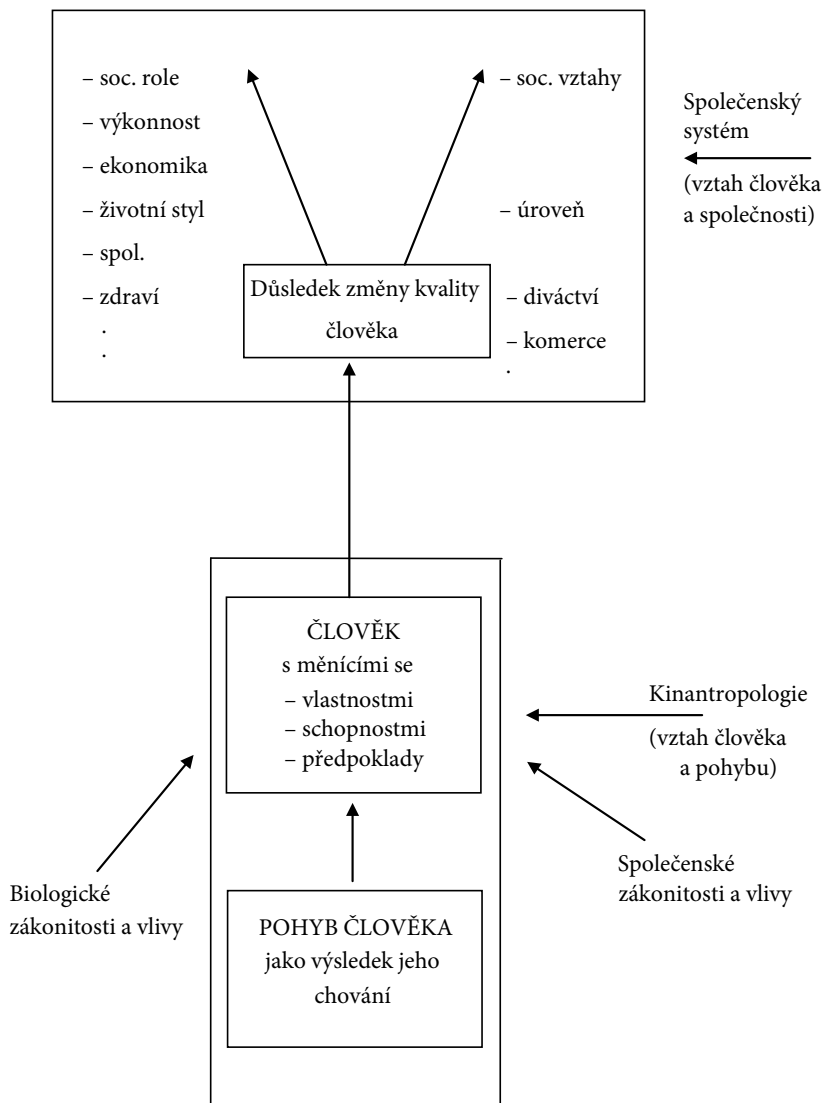
Z uvedeného tedy vyplývá, že onen „pohybující se člověk“ se včetně důsledků jeho činnosti nachází v mnohadimenzionálním prostoru, v různých úrovních rozličných vztahů. Podíváme-li se na tento fakt z hlediska vědy, potom je zřejmé, že se můžeme pohybovat „...od obecných problémů filozofických po velmi specifické problémy buněčné biologie, od problémů fylogenetických po problémy ontogenetické, od problémů biologických po problémy politické. Atd., atd.“ (Hodaň, 2006, 27).

Schéma 2. Prostor kinantropologie I

(Zdroj: Hodaň, B., *Sociokulturní kinantropologie I*)

Schéma 3. Prostor kinantropologie II

(Zdroj: Hodaň, B., *Sociokulturní kinantropologie I*)

To tedy znamená, že musí dojít k systémovému uspořádání celého vědního oboru kinantropologie, k formulaci jejích podoborů se začleněním příslušných vědních disciplín (viz Hodaň, 2006). Jedině tak se mohou stát součástí kinantropologie i všechny problémy, které byly výše zmiňovány. V současné době jsou definovány podobory „*vývojová a strukturální kinantropologie*“, „*biologická kinantropologie*“, „*pedagogická a psychologická kinantropologie*“, „*ekonomická kinantropologie*“, „*filozofická kinantropologie*“, „*sociokulturní kinantropologie*“.

V úvodních odstavcích tohoto sdělení bylo hovořeno o tom, že extrémním aktivitám se může věnovat řada vědních disciplín, ovšem z pohledů jim vlastních. Svoji podstatou však všechny tyto aktivity, mající především pohybový charakter, spadají do oblasti kinantropologie. Oprávněnost tohoto konstatování bude zcela zřejmá z definice tohoto vědního oboru: „*Kinantropologie je vědní obor, zabývající se různými formami lidského pohybu z hlediska*

- a) *jeho vývoje a struktury,*
- b) *individuálních předpokladů jeho vlastní realizace,*
- c) *možných způsobů jeho realizace,*
- d) *dopadu realizované činnosti na fyzické, psychické a sociální změny člověka i ve vztahu ke kvalitě jeho osobního sociálního výstupu,*
- e) *reflexí pohybem způsobených změn do sociálních i profesních rolí,*
- f) *vzájemných vztahů specifických prostředí a institucí, ve kterých se pohyb vykonává, i vztahů těchto specifických prostředí a institucí k jiným společenským prostředím a institucím,*
- g) *reflexí obecně kulturních, vzdělávacích, právních, zdravotních, ekonomických i politických“ (Hodaň, B. 2006, 29–30).*

(Poznámka k bodu f: Součástí systému tělesné kultury jsou však i aktivity, které nejsou vykonávány v rámci jakékoliv instituce, mají zcela spontánní, neinstitucionalizovaný charakter. Jejich typickým reprezentantem jsou právě extrémní aktivity, z nichž pouze část nejvyšší výkonnosti je v určité podobě institucionalizována.)

Mezi jednotlivými oblastmi jsou pochopitelně vzájemné vazby, vzájemné podmiňování (výuka určité pohybové činnosti není možná bez znalosti struktury příslušného pohybu, konkrétních předpokladů daného člověka, odpovídajících znalostí pedagogických a didaktických atd.).

Od tohoto konstatování se opět odlišují aktivity extrémního charakteru, ve kterých v naprosté většině nedochází k formálnímu *třéninku*, ale převažuje napodobování, experimentování, uplatňování metody pokus–omyl.

Ze zřejmé různorodosti tohoto vědního oboru vyplývá nutnost jeho členění na již zmiňované odpovídající podobory a vědní disciplíny, které jsou do nich zahrnovány.

Máme-li konkretizovat vztah extrémních pohybových aktivit a kinantropologie, musíme vyjít z jednotlivých částí výše uvedené definice a nacházet konkrétní vědecké disciplíny, se kterými jsou tyto činnosti spojeny:

Ad a) *Vývoj a struktura lidského pohybu.*

Jakákoliv lidská pohybová aktivita vychází ze základních, vrozených pohybových vzorců, které se postupně přizpůsobují podmínkám a požadavkům života a v souladu s tím se mění. Z přirozených pohybových činností tak vznikají činnosti umělé, mající charakter tělesných cvičení, nebo specifických pohybových dovedností sloužících k překonání nějaké překážky, ovládnutí nějakého prostředku apod. (K tomu je však nutno dodat, že předpoklady k ovládnutí těchto specifických dovedností lze rozvíjet prostřednictvím záměrných tělesných cvičení.) To se pochopitelně týká i tzv. extrémních činností. I ty se vyvinuly s přirozených pohybových činností člověka.

Z hlediska vědy nás tedy jistě zajímá *vývoj* příslušného pohybu od původního, přirozeného po extrémní, což je spojeno se změnou postupně se měnících podmínek, ve kterých je pohyb vykonáván. Se změnou těchto podmínek se pochopitelně mění i *struktura* příslušného pohybu. Sledování vývoje příslušné pohybové činnosti má *historický* charakter, sledováním vývoje a změn struktury pohybu se zabývá především *vývojová a strukturální kinantropologie, antropomotorika a biomechanika*.

Ad b) *Individuální předpoklady k realizaci pohybových činností.*

Každý člověk disponuje určitou sumou a úrovní předpokladů k pohybovým činnostem. Ona suma a úroveň předpokladů je limitující pro dosažení určité úrovně pohybových činností. Rozhoduje také pochopitelně o tom, zda je, či není člověk schopen podílet se na extrémních činnostech.

Individuální předpoklady jsou různorodého charakteru a lze je členit do několika skupin. Do skupiny *fyzických předpokladů* patří zkoumání fyzické zdatnosti, výkonnosti, pohybových schopností, tělesné struktury atd., což spadá do oblasti *biologické kinantropologie, funkční antropologie a anatomie, zátěžové fyziologie, somatometrie, somatotypologie, antropomotoriky*. Ve skupině *psychických předpokladů* je zkoumána typologie a psychické vlastnosti, čímž se zabývá *sportovní psychologie*. Z hlediska charakteristiky jednotlivých pohybových činností, včetně extrémních, je zajímavé sledování sociability člověka, jeho vůdcovské předpoklady, individualismus či kolektivismus apod., čímž se zabývá *sociální psychologie a sociologie sportu*.

Ad c) *Způsoby realizace extrémních pohybových činností.*

Každá činnost pohybového charakteru je spojena s fází učení. V souladu s vývojem dítě začíná chodit, běhat, házet, aniž by je to někdo učil. Aby ovšem člověk chodil, běhal či házel správně, musí se to naučit. Průběh procesu učení je různého charakteru: napodobování, metoda pokus–omyl či záměrné učení, které je pochopitelně nejefektivnější. Zejména pro extrémní činnosti je typické, že začínají především napodobováním či zmíněnou metodou pokus–omyl. K záměrnému učení dochází většinou až ve fázi, kdy se zájmová volnočasová činnost začíná měnit v činnost sportovní (blíže viz terminologie a volnočasový kontext), která je spojena s dosahováním určitého výkonu v rámci organizovaných a pravidly usměrňovaných soutěží. Tedy v době, kdy již dochází k záměrnému tréninku.

Tato fáze je pochopitelně spojena s činností pedagoga (instruktora, trenéra). Aby jeho činnost přinášela očekávané výsledky, vychází ze znalostí struktur a techniky dané pohybové činnosti, ze znalostí fyziologických, anatomických, psychologických. Problematika vlastní výukové činnosti potom zapadá do oblasti *pedagogické a psychologické kinantropologie, pedagogiky sportu, didaktiky tělesných cvičení a psychologie sportu*.

Ad d, e) *Dopad realizované činnosti na fyzické, psychické a sociální změny člověka i ve vztahu ke kvalitě jeho osobního sociálního výstupu. Reflexe pohybem způsobených změn do sociálních i profesních rolí.*

Je nutno vyjít ze skutečnosti, že neexistuje jen jednosměrná vazba člověk → pohyb, ale i vazba zpětná, pohyb → člověk. Člověk je tedy subjektem i objektem pohybu, pohyb vytváří, ale sám je (byť i nevědomky) pohybem vytvářen. Výsledkem toho jsou potom postupné významné osobnostní změny (samostatnost, sebedůvěra, sebevědomí), změny kvality člověka, jeho úrovně, změny pojetí života (důraz na prožívání „tady a teď“) a životního stylu. Tyto osobnostní změny, přístup k životu i sobě samému, významně ovlivňují vztahy člověka k jeho okolí a ve svém důsledku i kvalitu jeho sociálních a profesních rolí. Dochází tak k průniku mnoha oblastí, které zapadají nejen do již výše zmiňovaných kinantropologických podoborů a konkrétních disciplín, ale i do *sociokulturní a filozofické kinantropologie a sociologie sportu*.

Ad f) *Vzájemné vztahy specifických prostředí a institucí, ve kterých se pohyb vykonává, i vztahy těchto specifických prostředí a institucí k jiným společenským prostředím a institucím.*

Extrémní pohybové aktivity jsou realizovány ve specifickém prostředí zcela přirozeném, částečně upraveném nebo zcela umělém. Ve všech případech je toto prostředí naprosto odlišné od prostředí jiných pohybových činností. Specifická činnost, lidé, vybavení, organizace, instituce atd., to všechno dohromady vyváří svébytný specifický systém, specifickou subkulturu či subkultury. Ty ovšem neexistují zcela nezávisle, samostatně, ale ve vztazích vůči systémům ostatním a ke kultuře obecně. Suma všech těchto problémů, jejich řešení, zapadá do oblasti *filozofické kinantropologie, sociokulturní kinantropologie, ekonomické kinantropologie, sociologie sportu a psychologie sportu*.

Ad g) *Reflexe obecně kulturní, vzdělávací, právní, zdravotní, ekonomické a politické.*

Všechny tyto reflexe zapadají do oblasti uváděných kinantropologických podoborů a příslušných vědních disciplín.

Závěrem je tedy možno konstatovat, že převážná většina extrémních aktivit pohybového charakteru zcela zapadá z hlediska systémového do oblasti tělesné kultury, návazně potom z hlediska výzkumného do oblasti kinantropologie a jejich menší část, spojená s ovládáním strojů či zvířat, je s ní spojena zprostředkovaně, využíváním specifických „přípravných“ a „regeneračních“ tělesných cvičení.

Referenční seznam

Havránek, B. (red.) (2011). Slovník spisovného jazyka českého on line. Praha: Ústav pro jazyk český.

Hodaň, B. (2006). *Sociokulturní kinantropologie I. Úvod do problematiky*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Hodaň, B. (2009). *K problému filozofické kinantropologie*. Olomouc: Univerzita Palackého.

2 Terminologické problémy

Bohuslav Hodaň

Sledujeme-li vývoj kinantropologie (ve starších dobách pochopitelně pod jinými názvy), je zřejmé, že patří k oborům, ve kterých dochází k velkým terminologickým nejasnostem a již téměř sto let se (marně) volá po sjednocení.

Terminologický problém je i v případě aktivit, o kterých pojednává tato publikace – „rizikové sporty“, „výzvoové sporty“, „extrémní sporty“, „dobrodružné sporty“*atd., atd.* V tomto názvu lze nejen rozporovat substantivum „sport“, ale i k němu přidávaná adjektiva.

Nejprve je ale nutno se vyjádřit k zásadnímu pojmu „sport“. Definování tohoto pojmu je důležité proto, že dovolí činnosti jím označované zařadit do příslušného systému. Ta adjektiva, která se k tomuto pojmu přidávají, již jsou z hlediska systémového zařazení druhořadá. V souvislosti s pojmem „sport“ musím odkázat na publikaci *K problému filozofické kinantropologie* (Hodaň, 2009), v níž jsou tyto problémy podrobněji rozebrány a z níž vycházejí i následující řádky. Ona výše zmiňovaná touha po sjednocování termínů byla „naplněna“ definováním „sportu“ v Evropské chartě sportu v roce 1992 a v její revizi z roku 2001. **V českém překladu původní verze z roku 1992 se sportem** „... rozumí všechny formy tělesné činnosti, které, ať již prostřednictvím organizované účasti či nikoli, si kladou za cíl projevení či zdokonalení tělesné či psychické kondice, rozvoj společenských vztahů nebo dosažení výsledků v závodech na všech úrovních“ (Dokumenty, 1992, 13-14). Definitivně formulovaný český překlad je obsažen v Zákoně č. 115/2001 Sb., ze dne 28. února 2001 ve znění zákona č. 219/2005 Sb. v tomto znění: „...sport představuje všechny formy tělesné činnosti, které prostřednictvím organizované i neorganizované účasti si kladou za cíl harmonický rozvoj tělesné i psychické kondice, upevňování zdraví a dosahování sportovních výkonů v soutěžích všech úrovní“ (Zákon o podpoře sportu, 2001). I když je zde hovořeno o „všech formách“ tělesné činnosti (čímž je zachován duch původního anglického originálu), v dalším znění tohoto zákona je tento duch „evropského“ znění porušen zaváděním dalšího pojmu „sport pro všechny“, kterým rozumí „...organizovaný a neorganizovaný sport a pohybovou rekreaci určenou širokým vrstvám obyvatelstva“ (Zákon o podpoře sportu,

2001). Tedy mimo pojmu „sport“, který je v uvedené Chartě považován za všeobjímající, zavádí ještě další pojmy, které jsou u nás běžně používány. V tom případě tam ale chybí „tělesná výchova“ jako povinný vyučovací předmět. Tedy původní „sjednocující“ snaha je tím narušena a termínová kumulace pokračuje.

To ale není to zásadní. Tím je samotný význam pojmu „*sport*“. V uvedené „evropské“ definici je hovořeno o „všech formách tělesné činnosti“. Tím ale přece nemůže být myšlena manuální práce, různé koníčky či branné činnosti mající tělesný charakter ani tělesné činnosti uměleckého charakteru atd. I tyto činnosti mohou vést k tomu, o čem je tam hovořeno (zvýšení kondice, rozvoj společenských vztahů...), nelze je ale přece nazvat sportem. Navíc, sport nemá pouze „tělesný“ charakter. Za sport jsou považovány i činnosti intelektuálního či technického charakteru, nebo je dokonce spojen s ovládním stroje, nějakého zařízení či zvířete. V uváděných definicích se také hovoří o výkonové a soutěžní charakteristice – dá se ale vždy říci, že díky této charakteristice dochází k „rozvoji společenských vztahů“? Je vrcholový sport či raná specializace projevem všestrannosti? Není vrcholový sport, na rozdíl od ostatních druhů tělocvičné aktivity součástí obchodu, politiky? Atd., atd. Tato definice tedy není nijak a ničím zdůvodněna, prostě „jsme se tak dohodli“. Ve svém důsledku však nepřispěla ke sjednocení, protože zavedla v podstatě řadu dalších nejasností.

Proč ale má vůbec být snahou pod jeden pojem sumovat různé činnosti, vzájemně mající zcela odlišný smysl? Je přece zásadní rozdíl mezi „tělesnou výchovou“, „pohybovou (resp. tělocvičnou) rekreací“ a „sportem“. Základní smysl, význam, cíl těchto činností a z něj vyplývající způsob jejich realizace je naprosto odlišný. S tímto členěním se tradičně setkáváme nejen u nás, ale i ve velké části Evropy, USA nebo Asii.

Vytváření pojmů prochází procesem abstrakce. Je však nutno říci, že v tomto případě k tomu zřejmě nedošlo. Tato definice „...*považuje za sport v podstatě realizaci všech tělesných cvičení (dokonce pod zavádějícím označením všechny formy tělesné činnosti) bez ohledu na jejich cíl, smysl, vazby apod.*“ (Hodaň, 2009, 52). Dobrý (2003, 10–11) k tomu dodává, že „...*tělesná výchova a sport vyjadřují různá edukační prostředí (reality) s výrazně odlišným institucionálním zabezpečením a odlišnými cíli, avšak se stejnými pohybovými činnostmi*“. Šíře se vyjadřuje Drewe (2003, 156), když říká, že „...*čím více se slovo sport vyskytuje v hovorovém*

jazyku, tím více se zdá, že přesný význam pojmu se ztrácí a zamlžuje se. Ke slovu sport se připojuje série jiných slov: volnočasový, pro zdraví, pro zábavu, soutěžní, školní, pro všechny ...“. A dále dodává: „Ten, kdo mluví o sportu, mluví o něm ve smyslu, který on sám mu přikládá. Dělat sport pak odpovídá individuální představě o tom, co si pod ‚děláním sportu‘ jedinec představuje. (...) Totéž slovo označuje podle okolností činnost kulturní a její aspekty výchovné, nebo činnost ekonomickou, nebo volný čas, nebo práci, nebo výchovu“. S podobnými či velmi shodnými názory vystupuje řada dalších autorů, jako např. Lüschen (1969), Smith (1990), Tindell (in Blanchard, 1995), Blanchard (1995), Standeven & De Knop (1999), Tamburrini (2000) a další.

Z hlediska možnosti používání různých pojmů je nutno vnímat i jejich historii, která vypovídá o jejich oprávněnosti a z ní vyplývající použitelnosti. Za zmínku proto stojí jedno z prvních upozornění na rozdílnost smyslu určitých činností a s nimi spjatých pojmů. Velmi se např. ztotožňují se Smotlachou (1922, 61), který vyjádřil rozdíl mezi „tělocvikem“ (dobový termín, odpovídající dnešnímu termínu „tělesná výchova“) a „sportem“ takto: „Tělocvik má vždy spíše význam výchovný a jest pořízen za účelem výchovy (...) Naproti tomu ve sportu uplatňuje se ctížádostivost borce, snaha vykonati pozoruhodný čin, touha po vůdcovství, po zápase, po boji a po závodu.“ V dalším vyjádření potom zdůrazňuje, že v tělocviku je na prvním místě výchovný cíl, kdežto ve sportu na druhém. Tedy zatímco v „tělocviku“ jde především o výchovu tělesnou, psychickou, sociální, ve sportu jde především o výkon a druhotně, s průvodními jevy této činnosti spojenou výchovu.

Zatímco v „tělocviku“ vidí Smotlacha (1927–28,150) harmonii, ve sportu naopak v tomto smyslu vidí určitý problém: „Zvláště ten, kdo pozoruje výchovu dnešních mladých sportovců a vidí, jak je často rozvrácena, musí se postavit za starou i novou vědeckou zásadu harmonie čili souladu ve výchově tělesné i duševní...“. Ve sportu jde podle něj vždy o pozoruhodné výkony, s čímž do souvislosti dává i organizaci a měření výkonu, odpovídající organizace, pravidla, řády, ale i oblečení, výzbroj... Jako specifickou oblast vnímá již v této době sport Tvarůžek (1927–28), zabývající se členěním sportu, Očenášek (1934, 3), pojednávající rozdíly mezi „tělocvikem“ a „sportem“, z čehož vyvozuje nesouhlas s vnímáním nadřazenosti „sportu“ nad „tělocvikem“: „Ale což závodníci, nám vychovatelům běží o národ – o všechnu mládež, a té se dosud nedostává

tělocviků takového, jakého potřebuje, a tou měrou, kolik ho potřebuje, aby tím byla připravena pro život“. Podobné názory zastává i Gargela (1936–37) a další.

Z uvedeného je zřejmé, že v raných dobách naší vědy byly problémy týkající se porozumění jednotlivým činnostem a jim odpovídajícím pojmům intenzivně diskutovány. Z toho hlediska je zajímavé, že k pokračování této diskuze dochází v naší literatuře až po třiceti letech. Zahájil ji Rýdl (1966, 586), který sportu vymezuje zcela specifický prostor, když konstatuje, že „...sport vznikl jako radost a zábava, jako vzájemné měření sil. Jakmile však jednou jako zábava a hra vznikl, začal žít svým vlastním životem, vytvořil si své vlastní rozvojové a existenční záležitosti, přinesl řadu nových problémů, které jsou vším různým, jenom ne radostí, zábavou a hrou: stal se společenským činitelem, který hraje přímo i významnou úlohu politickou“ (Rýdl, 1966, 586). O institucionalizaci sportu jako specifické činnosti hovoří Choutka (1973), problém výkonové a soutěžní charakteristiky sportu, jeho institucionalizace a odlišnosti od jiných pohybových aktivit je řešen v řadě dalších prací (Kolektiv, 1972; Choutka, 1971; Hroza, 1973; Mlateček, 1973; Serbus, 1973 a řada dalších).

Ve všech těchto názorech můžeme v souvislosti se sportem sledovat shodnost v pojmech spontánnost, trénink, výkon, soutěživost, boj, pravidla, organizace, institucionalizace. Je zřejmé, že jsou to pojmy, kterými se sport zcela odlišuje od ostatních druhů tělocvičné aktivity.

Sport byl tedy nejen v našich zemích vnímán jako specifická činnost odlišná od tělesné výchovy a pohybové (tělocvičné) rekreace. V procesu jeho vývoje docházelo k určitým změnám souvisejícím nejen se zvyšováním výkonu, pojmáním amatérismu a profesionalismu, propojením s ekonomikou, politikou, masovou kulturou atd., ale i s rozšiřováním oblastí jeho působnosti.

Vidíme tedy, že zcela zřejmě proti sobě stojí definice sportu uvedená v Evropské chartě a názory teoretiků, kteří se uvedenou problematikou zabývají. Jediné východisko z těchto diskrepancí je nacházení *smyslu* dané činnosti, tedy smyslu jednotlivých tělocvičných aktivit (více k tomu Hodaň 1997, 2000, 2005, Jirásek 2005 a další). Každé zdůvodňování jakéhokoliv pojmu musí mít odborný charakter. Jiný přístup – politický, „aby nám lidé rozuměli“ atd., není možný. První otázkou tedy musí být, „proč“ máme danou činnost vykonávat, z toho se odvodí otázka,

„jak“ ji máme vykonávat, ev. následně „kolik“, „v jaké intenzitě“ apod. Pouze odpovědi na tyto otázky nám ozřejmí smysl jednotlivých činností a zásadní rozdíly mezi nimi – výchovný a vzdělávací charakter *tělesné výchovy*, regenerativní, rekondiční, kompenzační a rozvojový charakter *pohybové (tělocvičné) rekreace* a výkonnostní a soutěžní charakter *sportu*.

Na základě těchto úvah lze říci, že do oblasti sportu není možno zařadit *veškerou tělesnou činnost* (viz Evropská charta sportu), ale: a) *tréninkem zdokonalovaná tělesná cvičení prezentovaná ve formě pohybových dovedností*, b) *jiné tréninkem zdokonalované pohybové činnosti, prezentované ve formě dovedností v ovládání náčiní, stroje nebo zvířete* a c) *tréninkem zdokonalované specifické schopnosti intelektuálního charakteru*. Všechny tyto oblasti jsou podmíněny vysokou úrovní vlastností a schopností fyzického, psychického a sociálního charakteru. Ve své základní úrovni mají sice *herní (hrový)* a *volnočasový charakter*, jsou však prezentovány v institucionalizovaných soutěžích, převážně za přítomnosti *divácké obce* a postupně (se zvyšováním výkonnostní úrovně) se stávají prací, zdrojem obživy, součástí zábavního průmyslu, jsou součástí ekonomiky a politiky atd. Všechny oblasti sportu přitom nelze zařadit do jednoho systému.

Sport tedy chápeme jako „...relativně samostatný systém, v jehož rámci jsou za přítomnosti divácké obce v podmínkách přísně organizované, institucionalizované a přesnými pravidly kontrolované soutěže realizovány a hodnoceny výkony mající charakter tělesných cvičení, specifické pohybové výkony spojené s ovládním či manipulací určitého náčiní, stroje či zvířete, a výkony intelektuálního charakteru. U všech těchto výkonů, podmíněných odpovídající úrovní fyzické a psychické připravenosti, je dominující výkonná motivace a z ní vyplývající prožitkovost sportovce i diváka. Sport jako systém má svoje vlastní organizace, personál, vlastní legislativní, finanční i materiální zabezpečení a v případě sportovní reprezentace zvláštní vztah ke státu a jeho politice. Šíří svého záběru se sport dostává z oblasti systému tělesné kultury i do systémů ostatních“ (Hodaň, 2009, 58).

Terminologické problémy týkající se termínu „sport“ jsou však spojeny i s vnímáním času, konkrétně „volného času“ a charakteru aktivit s ním spojovaných.

Není zde jistě prostor pro velké „filozofování“, máme-li se však v uváděných souvislostech věnovat problému „volného času“, nemůžeme se

vyhnout problému času obecně, ve smyslu filozofické a sociologické kategorie.

Sledujeme-li příslušnou filozofickou literaturu, zjišťujeme, že „čas“ patří k základním filozofickým kategoriím, které jsou spojeny se jmény velkého množství autorů. Nelze pochopitelně jmenovat všechny, poněvadž úvahy na toto téma jdou od Aristotela přes sv. Augustina, Newtona, Kanta, po Bergsona, Husserla, Heideggera, Patočku atd. I přes obrovské časové rozpětí a různé vyjádření se dá říci, že tito autoři pojmem čas „... vymezovali něco, co nelze upřesnit, co se rozprostírá, co je, co lze snad označit jako vědomí času“ (Hodaň, 2006, 50). Pro srozumitelnější představu je to možno, i když nesprávně, nazvat „prostorem“, který můžeme i nemusíme jakkoliv „naplňovat“. Čas je však také něco, „...co bylo, je a bude, z hlediska našeho individuálního života spíše co bylo a bude, tedy něco, co neustále plyne, co nemůžeme zadržet a tedy obecně ‚nemáme‘“ (Hodaň, 2002, 167).

V kinantropologické literatuře je „čas“ zmiňován již spíše v souvislostech s časem „volným“. V této souvislosti je možno odkázat na přehled autorů a jejich názorů uvedených v publikaci „Volný čas a jeho současné problémy“ (Hodaň, 2002). I tam ale najdeme obecně filozofické úvahy. Např. podle Jirásků (2002, 135) filozofické reflexe „... dokumentují dostatečně razantně fakt, že čas, tak jak jej prožíváme, nelze v žádném případě ztotožnit s něčím, co je stejnorodé, monotónní, samostatné, objektivní, diskontinuitně měřitelné“. Vycházejí ze srovnání různých koncepcí dochází Hlavinka (2002, 141) k názoru, že „...určení času musí být vždy nepředmětné, neboť se jedná o fenomén nedisponovatelný a nekalkulovatelný“. Většina z nás ovšem nahlíží na „čas“ zcela prakticky, vnímá jej jako „... abstraktní vyjádření něčeho co ‚máme‘, či většinou ‚nemáme k dispozici‘ proto, abychom něco konkrétního mohli vykonat. Tedy (operacionalizovaný) čas jako ‚prostor‘ (omlouvám se za tento pojem) k vykonání určité činnosti nebo ‚prostor‘ naplněný nečinností“ (Hodaň, 2002, 167). Čas se tak v tomto pojetí stává abstraktním prostorem, nebo dokonce jen abstraktní možností vztahované k určité konkrétní činnosti (nebo nečinnosti).

Díky této operacionalizaci začaly být v sociologickém nazírání přiřazovány „časů“ různé funkce. Tak např. Šubrt (1993) hovoří o čase jako o výrazu rytmu kolektivního života, jako formální podmínce zespolení, o vztahu konstituce času a lidského jednání, o sociálním významu

času a jeho struktury a úrovni, o úloze času v systémové teorii i sociální teorii. Avšak vzhledem k tomu, že čas prostě „je“, hovořit o jeho „funkcích“ je dosti problematické, poněvadž „...přiřadit k jeho existenci jakoukoliv „funkci“ je možné jen za předpokladu jeho zhmotnělého uchopení, za předpokladu operacionalizace tohoto pojmu vzhledem k určitému konkrétnímu záměru. Tedy ta „funkce“ času potom vyplývá z činnosti, kterou je naplňován“ (Hodaň, 2006, 52).

Nejde tedy o funkce, ale o činnosti a jejich smysl, kterými je čas naplňován. Tím se dostáváme k problému tzv. „volného času“.

Na téma „volný čas“ najdeme v literatuře množství filozofických, sociologických, pedagogických a jiných úvah, které se touto problematikou zabývají. „Volný čas“ není pochopitelně problémem novým. Názory na něj můžeme sledovat od starověkého klasika Aristotela až po moderního klasika volného času Dumazediera. Přehledný vývoj najdou zájemci v práci Čihovského (2002,9–17). I při určité propustnosti a překrývání dochází na jedné straně k určité odlišnosti názorů, na druhé straně k pochopitelné závislosti názorů na dané historické situaci. V současné době zjišťujeme v názorech na volný čas *dva zásadní směry, jdoucí paralelně vedle sebe*. Je to jednak již desítky let stejné nebo podobné chápání „volného času“ (vycházející z teorie Dumazedierovy), jednak, zejména v posledním období, určité zpochybňování tohoto termínu. (Vývojem názorů a jejich srovnáním se zabývá Hodaň, 2002, 167–178.)

V dumazedierovském pojetí je volný čas chápán jako čas „zbytkový“ (odečtený od času pracovního a mimopracovního), spojený se *svobodou rozhodnutí a osobnostním rozvojem*. Mnozí autoři hovoří o *funkcích* volného času. Jestliže ale čas obecně prostě *je*, aniž by bylo možno hovořit o jeho funkcích, i volný čas v tomto pojetí prostě *je* a lze si ho uvědomovat jen v momentě jeho vztahování k určitým činnostem (či nečinnostem). A teprve ony činnosti, mající konkrétní smysl a realizované s určitým cílem, plní určité funkce.

Je nutno si však uvědomit technologickou a kulturní úroveň společnosti, ve které Dumazedierova teorie vznikla a zásadní odlišnost současného stavu. S těmito rozdíly musí nutně souviset technologická vyspělost a zejména s ní spojené *pojetí práce a jiná struktura pracovní činnosti* – zatímco dříve byla naprostá většina pracovních činností časově i prostorově vázaná, objevují se stále více pracovní činnosti polovolného a volného charakteru. I když jsou tyto činnosti vázány určitým konkré-

ním úkolem, je jejich plnění zcela závislé na individuálním rozhodnutí, *kdy* a *co*, dokonce mnohdy i *kde* bude realizováno. Pracovní proces je přerušován rekreačními aktivitami, které dříve patřily do mimopracovního prostoru. Práce se mnohdy stává koníčkem, přibývá (nezdravý) problém „workoholiků“. Ve svém důsledku je tak práce stále více vázána s *prožitkovostí*, která byla dosud spojována především s volným časem. Nové pojetí práce poskytuje prostor pro individuální rozvoj a začíná tak mizet rozpor práce versus ne-práce, což bylo pro pojetí volného času zásadní (Hodaň, 2002).

„Volný čas“ je tedy stejně jako čas obecně něco, co nelze reálně postihnout. Piepper (1992) se o něm vyjádřil jako o *vnitřním stavu duše*. Záleží tedy na člověku samotném, jak konkrétně naplňovaný „čas“ vnímá, jak se jednotlivé činnosti prolínají, či střídají.

Vzhledem k těmto problémům se mi zdá spíše než o volném čase hovořit o životním stylu, který může být různě zaměřen a charakterizuje jej dominantnost určité činnosti pro daný životní styl charakteristické. Podle daného zaměření v něm potom dochází k záměrnému střídání a vzájemné kompenzaci činností, které jsou v průběhu života realizovány. (Blíže o tom viz Hodaň, 2002)

Rozhodnutí o tom, zda jsou diskutované extrémní aktivity sportem, či ne, je tedy zcela závislé na tom, co je jejich smyslem. Má-li v nich být v institucionálních podmínkách dosaženo (absolutně či relativně) maximálního výkonu, jde o sport, slouží-li k obohacení života, k regeneraci, zábavě, čistému prožitku, nejsou-li vázány na obchod, politiku apod., sportem nejsou. Je to tak, ať mluvíme o volném čase, či životním stylu. Ještě zřetelnější je to v případě vnímání „volného času“ jako odečteného od času pracovního a mimopracovního. Jde-li o sport (zejména profesionální, vrcholový), potom jsou tyto činnosti náplní „pracovního“ času, nejde-li o sport, jsou náplní času „volného“.

S tím ovšem souvisí i proces učení, který je s realizací jakýchkoliv aktivit spjat. Pro extrémní aktivity je typické, že dochází k napodobování, vzájemnému sdělování zkušeností, učení metodou „pokus–omyl“ atd. To ovšem ve sportu není možné. Překlopí-li se tedy realizace diskutovaných aktivit do podoby zvyšování výkonu spojeného se soutěží, nastupuje v některých případech pravidelný, přesně řízený trénink, v některých případech naopak zůstává původní zkušenostní přístup. Ale vlivem

vstupu jiných činitelů (reklama, sponzoři atd.) se mění původní přístup samotného člověka k dané činnosti.

Problematika adjektiv přidávaných k pojmu sport byla sice označena na začátku této úvahy za druhořadou, přesto je ale vhodné se k ní alespoň stručně vyjádřit. V kapitole „Extrémní aktivity a kinantropologie“ je uvedeno, že se diferencují od užívaného pojmu extrémní či rizikové sporty a nadále budu používat pojem *extrémní aktivity*. V případě sportu byl důvod vysvětlen (všechny činnosti v této oblasti prováděné nelze označit za sport), nyní tedy několik řádků k problému druhému.

Z literatury je známo, že jednotliví autoři nejsou jednotní a ve svých úvahách se navzájem liší. Tak můžeme nacházet takové pojmy jako *rizikové, výzvodové, extrémní, dobrodružné* apod. Co je pod těmito pojmy skryto?

(Pozn.: Poněvadž v případě diskutovaných aktivit dochází často k překladu anglických pojmů, uvádím pro srovnání jejich anglické i české významy. Často se totiž stává, že vlivem kulturního prostředí, tradice, historie, souvislostí apod. se významy mohou lišit.)

V pojmu riziko je skryto určité nebezpečí, navozující značnou možnost nezdaru, či dokonce ohrožení. Je to „...*nebezpečí škody, poškození n. nezdaru při podnikání něčeho*“ (Havránek, 2011), resp. „...*situace zahrnující vystavování se nebezpečí*“ (<http://dictionary.cambridge.com>, retrieved 14. 1. 2013). Obě vyjádření jsou tedy v podstatě shodná.

V případě spojení realizace určité aktivity s rizikem jde potom o rizikové chování. V původním slova smyslu je tím myšleno chování, které vede k ohrožení sociálnímu, zdravotnímu, individuálnímu, skupinovému apod. a je spojeno s chováním sexuálním, užíváním návykových látek, stravováním, silničním provozem, šikanou atd., ale i s pohybovými, resp. sportovními aktivitami. V tomto smyslu tedy jde o chování individuálně i společensky nežádoucí, namířené proti člověku samotnému nebo celé skupině. Pojmem *rizikové chování* byl nahrazen původní pojem *sociálně patologické jevy*. Toto nahrazení má značný psychologický dopad, poněvadž je méně negativní než pojem původní. Takové chování je vnímáno tak negativně, že např. podle Miovského (2010) je mu nutno předcházet prevencí, nebo je dokonce léčit. Do této skupiny patří podle uvedeného autora i „rizikové sporty“, které vnímá jako aktivity, ve kterých se člověk zcela záměrně vystavuje zvýšenému či vysokému riziku újmy na zdraví,

nebo dokonce ohrožení života. Přesto je ale zřejmé, že rizikové chování pohybového charakteru je vnímáno méně negativně než jeho ostatní formy. Pravděpodobně to může vycházet z toho, že tyto aktivity mají původ v přirozeném pohybovém základu člověka, zatímco v ostatních případech jde o činnosti jiného, většinou umělého charakteru. Významnou roli zde sehrává i skutečnost, že v rizikovém chování pohybového charakteru dochází k (třeba i neadekvátnímu) vědomému porovnání nebezpečnosti situace s vlastními možnostmi, zatímco u ostatních uváděných forem rizikového chování tomu tak není. (Pozn.: Je ovšem třeba dodat, že v některých případech je možná tato hranice překročena a blíží se chování patologickému.)

Pojem *výzva* znamená, podle Slovníku spisovného jazyka českého on-line (Havránek, 2011), „...*vyzvání, vyzývání ke konání něčeho*“, synonymum k pojmu „*vyzvat*“ je podle ABZ slovníku českých synonym – on-line (<http://www.slovník-synonym.cz>, retriever 14. 1. 2013) „*vybídnout*“. Anglický význam (<http://dictionary.cambridge.com>, retrieved 14. 1. 2013) je charakterizován jako „...*výzva pro někoho participovat v soutěžní (konkurenční) situaci nebo zápasě*“, „...*úkol nebo situace testující někoho schopnosti*“, „...*pokus zvítězit v soutěži nebo sportovním mistrovství*“, „...*vybídnutí něco dokázat nebo ověřit*“, „...*výzva k prokázání identity*“.

Z uvedeného je zřejmé, že jde o velkou významovou šířku, dotýkající se v podstatě všech oblastí lidského života a nelze ji v žádném případě redukovat na oblast jedinou. „Vyzývatel“ může být potom v tomto smyslu kdokoliv, pochopitelně včetně subjektu samotného (což je podle mne „výzva“ nejvýznamnější). Navíc, člověk může být „vyzván“ či „vybídnut“ k jakékoliv činnosti, a vůbec v ní nemusí být skryt jakýkoliv rizikový faktor. „Soutěživý“ charakter dostává tento pojem v anglickém vyjádření. V každém případě je ale „výzva“ především motivem, spouštěcím mechanismem nějaké činnosti.

Extrém lze vyjádřit jako *jakoukoliv krajnost, přemrštěnost, výstřednost, výstřelek, mimořádnost, či ojedinělost* (Havránek, 2011). Anglický význam (<http://dictionary.cambridge.com>, retrieved 14. 1. 2013) je ve smyslu „...*dosahující vysokého nebo nejvyššího stupně, neobvyklý, výjimečný, daleko od obvyklého, označující nebo týkající se sportu realizovaného v nebezpečném prostředí (extrémní sporty)*“. Je to tedy něco, co se nachází mimo obvyklost, mimo „normu“, vy-

plývající z většinově přijímaných názorů. Extrém se týká jakýchkoliv oblastí lidského chování a činnosti, může se nacházet v oblasti společenské, politické, umělecká, může jít o výstřední oblékání, výstřední chování apod., ale také o výstřední pohybové chování, které je však na rozdíl od jiných spojováno s rizikem. Za *extrémní pohybové aktivity* můžeme tedy považovat ty, které jsou spojeny s vyšším rizikem, tzn. s vnímáním určitého nebezpečí, navozujícího možnost vyšší či vysoké míry neúspěchu, což je doprovázeno zvýšením hladiny endorfinu, dopaminu a serotoninu (mylně se hovoří o zvýšené hladině adrenalinu – tedy termín „adrenalinové sporty“ je zavádějící).

Nově vznikajícím extrémním aktivitám se zpočátku věnují pouze jednotlivci či malé skupiny, postupně se však i tyto činnosti stávají více či méně masovou záležitostí. Děje se to z různých důvodů. Za prvé je to bezesporu novost, atraktivita, touha „se zviditelnit“, odlišit se od ostatních, „být svobodný“. Dále je to ovlivněno skutečností, že oba pojmy, „extrém“ i „riziko“, jsou relativní. Vnímání rizika spojeného s extrémní aktivitou totiž v základní úrovni odpovídá úrovni osobnostních charakteristik – každý jedinec vnímá extrém a s ním spojené riziko jinak. Se zainteresovaností, nárůstem aktivity, tréninkem, zkušeností, vyšší technologickou a užitnou úrovní potřebné výstroje a výzbroje, zvyšováním úrovně potřebných dovedností a celkové úrovně osobnosti se potom v procesu vývoje individuální hranice vnímání rizika posouvá. Tatáž aktivita tedy není pro všechny účastníky stejně „extrémní“ či „riziková“.

(Pozn.: Je obvyklé, že adjektivum „extrémní“ se přidává k určitému typu pohybových aktivit, většinou outdoorového charakteru, z nichž některé jsou v současnosti přesouvány i do hal. Je tomu ale skutečně tak? Nemají současné gymnastické sestavy „extrémní“ charakter? A nemají vůbec současné vrcholové výkony „extrémní“ charakter? Vždyť jsou dosahovány za podmínek, kdy jsou na hranici lidských fyziologických i anatomických možností, jsou soustavně spojovány s rizikem úrazu, ohrožení zdraví, či dokonce života. Aby byly výkony nadále zvyšovány, jsou lidské možnosti umocňovány technologickými prostředky, podpůrnými prostředky atd. Divák si vyžaduje stále vyšší, extrémní výkon, ten je těmito prostředky umožňován na úkor samotného sportovce. A uvažujeme o smyslu těchto extrémů? (Tyto úvahy jsou však již mimo diskutovaných problémů.)

Vrátíme-li se k předcházejícím pojmům, zjistíme, že pojmy *výzva* i *riziko* jsou obsaženy v pojmu *extrém*.

Odlíšná je situace v případě pojmu *dobrodružné aktivity*. *Dobrodruh* je podle Slovníku spisovného jazyka českého on-line (2011) „...*ten, kdo vyhledává nebezpečné nebo vzrušující činy*“, v anglickém významu (<http://dictionary.cambridge.com>, retrieved 14. 1. 2013) je to někdo, kdo „...*má rád a vyhledává vzrušující zážitky*“, což je doplněno tím, že „...*žije většinu svého života v zahraničí*“. *Dobrodružství* je v českém významu (Havránek, 2011) vyjádřeno jako „...*zajímavá, vzrušující příhoda skrývající nebezpečí*“, resp. jako „...*neobyčejný, často neuvážený čin*“. Anglický význam (<http://dictionary.cambridge.com>, retrieved 14. 1. 2013) je charakterizován jako „...*neobvyklá a vzrušující zkušenost (její poslední dobrodružství v Itálii), vzrušení spojené s nebezpečím a přijímáním rizika (procestovala svět v pátrání po dobrodružství)*“. Z uvedených významů vyplývá, že jde o činnosti týkající se různých oblastí života, tedy pochopitelně i pohybového charakteru. *Dobrodružství* se ale týká většího časového úseku, má trvalejší charakter než činnosti, o kterých bylo pojednáno výše.

Závěrem je tedy možno konstatovat, že: a) z analýzy uváděných pojmů vyplývá jejich rozdílnost a vzájemné doplňování se, b) pojmy „výzva“ a „riziko“ můžeme podřadit pojmu „extrém“, c) pojem *dobrodružství*, i když se v něm může skrývat jak *riziko*, tak *extrém*, je jiného charakteru, d) nelze tvrdit, že se ve všech případech jedná o sport. To jsou důvody k mému příklonu k pojmu *extrémní aktivity*.

Referenční seznam

- ABZ slovník českých synonym – on-line hledání (<http://www.slovník-synonym.cz>)
- Blanchard, K. (Ed.) (1995). *The Anthropology of Sport*. Westport: Bergin & Garvey.
- Cambridge dictionary*. Elektronická verze. <http://dictionary.cambridge.com>
- Čihovský, J. (2002). K vývoji názorů na volný čas (Od Aristotela k Dumazedierovi). In Hodaň, B. (Ed.), *Volný čas a jeho současné problémy* (pp.). Olomouc: Hanex.
- Dobry, L. (2003). Máme rozlišovat nebo ztotožňovat tělesnou výchovu a sport? *TVM*, 69 (2), 10–11.
- Drewe, S. B. (2003). *Why Sport?* Toronto: Thompson Educational Publishing.
- Dokumenty přijaté na 7. Konferenci evropských ministrů odpovědných za oblast sportu* (1992). Praha: MŠMT.
- Gargela, F. (1936–37). Vztah hry ke sportu. In *Tělesná výchova mládeže*, 7, 196–197.
- Havránek, B. (red.) (2011). *Slovník spisovného jazyka českého on line*. Praha: Ústav pro jazyk český.

- Hodaň, B. (1997). To the problem of the „sense“ of physical exercises. In Hodaň, B. (Ed.) *Philosophy of physical culture*. Olomouc: Hanex.
- Hodaň, B. (2000). *Tělesná kultura – sociokulturní fenomén: východiska a vztahy*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Hodaň, B. (Ed.) (2002a). *Volný čas a jeho současné problémy (sborník)*. Olomouc: Hanex.
- Hodaň, B. (2002b). Kontroverzní úvaha na téma „volný čas“. In Hodaň, B. (Ed.) *Volný čas a jeho současné problémy* (pp. 167–178). Olomouc: Hanex.
- Hodaň, B., & Dohnal, T. (2005). *Rekreologie*. Olomouc, Hanex.
- Hodaň, B. (2006). *Sociokulturní kinantropologie I*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Hodaň, B. (2009). *K problému filozofické kinantropologie*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Hroza, J. (1973). Seminář ke sjednocení základních pojmů a kategorií. Nymburk: ČSTV.
- Choutka, M. (1971). *Společenské aspekty tělesné výchovy v socialismu*. Praha: FTVS.
- Choutka, M. (1973). Sport a hry. In *Teorie a praxe tělesné výchovy, 21(7)*, 393–397.
- Jirásek (2005). *Filozofická kinantropologie – setkání filosofie, těla a pohybu*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Kolektiv (1972). *Malý encyklopedický slovník*. Praha: Academia.
- Lüschen, G. (1969). Sociologische Aspekte der Leistung. In *Leibeserziehung in der Schule, 2*.
- Miovský, M., Skácelová, L., Zapletalová, J., & Novák, P. (Eds.). (2010). *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Tišnov: Sdružení SCAN.
- Mlateček, L. (1973). *Seminář ke sjednocení základních pojmů a kategorií*. Nymburk: ČSTV.
- Očenášek, A. (1934). *Rekreace a tělesná výchova dětí nejmenších*. Zvláštní výtisk časopisu „Tělesná výchova mládeže“. Brno: Kramerius.
- Piepper, J (1992). *Člověk, práce, volný čas*. Praha: Svoboda.
- Serbus, L. (1973). *Seminář ke sjednocení základních pojmů a kategorií*. Nymburk: ČSTV.
- Smith, S. L. (1990). *Dictionary of concepts in recreation and leisure studies*. New York: Greenwood Press.
- Smotlacha, F. (1922). *Ze základu tělocviku, sportu a her*. Praha: B. Kočí.
- Standeven, J., & De Knop, P. (1999). *Sport tourism*. Leeds: Human Kinetics.
- Šubrt, J. (1993). Kategorie času v sociologii. In Kolektiv *Sociologické texty I*, 99–107. Praha: Karolinum
- Tamburrini, C. M. (2000). *The hand of God? Essay in the philosophy of sports*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Tvarůžek, R. (1927–28). Mravní význam závodění. In *Nová tělesná výchova*, ročník I, 145–146.

2.1 Terminologická diskuze

Jana Hoffmannová

V předchozích kapitolách jsme měli možnost sledovat systematické zařazení a pojmenování nově vznikajících aktivit a sportovních forem, pro které je charakteristická zvýšená míra objektivního rizika a odpovídající výzva. V této kapitole si dovoluji udělat exkurz do odborných zdrojů mimo Českou republiku. Většina zahraničních autorů se shoduje, že od roku 1995, kdy debutovaly The eXtreme – Games („Extrémní“ hry) na ESPN (The Entertainment and Sports Programming Network), je pro tyto aktivity potažmo sporty charakteristické četné názvosloví (např. Breivik, 2010; Rinehart 2000, 2008; Rinehart & Syndor, 2003; Wheaton, 2004). Jedná se o letní a zimní sportovní festival (dalo by se říct variaci na Olympijské hry) zahrnující sporty, pro které jsou charakteristické „dezorientace, vzrušení, nebo jiné porušení rovnováhy“. (Rinehart 1998, 398). Většina těchto aktivit má dlouhou historii, avšak ve světě racionální moderní společnosti ve spojení s novými technologiemi a s mediálním zájmem se proměnily do specifické formy sportů, která je více méně kultivována a organizována. Z tohoto důvodu se v následujícím textu pokusím o porozumění jednotlivým označením v rámci obsahového významu a historicko-kulturního kontextu. Pro představu pestrosti těchto názvů a také pro orientaci uvádím různé způsoby označení v abecedním pořadí v tabulce 1.

Belinda Wheatonová (2004, 2012), která se v současnosti intenzivně zabývá těmito nově vznikajícími pohybovými a sportovními aktivitami, uvádí, že „*Akademická literatura a tudíž „označení“ těchto sportovních aktivit se objevila v raných 80. letech minulého století, kdy Nancy Midolová analyzovala „nové sporty“ na základě hnutí ve Francii, které pojmenovala „svistové (whiz) sporty“ (Midol, 1993).*“ (Wheaton, 2004, 2). Samotná Wheatonová nazývá tyto aktivity „lifestylové sporty“ (lifestyle sports). Používání tohoto termínu vysvětluje tím, že jednak ho přijímají samotní formující členové k vyjádření jejich kultury, jednak signalizuje důležitost socio – kulturního kontextu, ve kterém tyto aktivity vznikly a existují. Autorka se současně domnívá, že lifestylové sporty vyjadřují

postmoderní životní styl. V Severní Americe na konci minulého století převažovalo označení „alternativní sporty“ (alternative sports) a ještě módnější bylo (a nejspíš stále je) „extrémní sporty“ (extreme sports) (Rinehart, 2000, 2008; Rinehart & Syndor, 2003). Jedná se o aktivity jako inline skating (kolečkové bruslení), skateboarding, snowboarding, windsurfing, horolezectví (climbing), extrémní lyžování, sjezd na divoké vodě (whitewater kayaking), horské kolo (mountain biking), Existuje celá řada publikací, jejichž snahou je zachytit, popsat a kategorizovat celou škálu těchto nově vznikajících aktivit a sportů (např. Booth & Thorpe, 2007; McMillen, 1998; Sagert, 2009; Tomlinson, 2000). Označit inline skating jako extrémní sport v současné době vyvolává úsměv na tváři, neboť jde o poměrně rozšířenou aktivitu, která je zastoupena napříč všechny věkové kategorie. Jak naznačují Booth a Thorpová (2007) mnoho aktivit označovaných jako „extrémní“ jsou vlastně poměrně bezpečné. Existují dětské školy pro výuku jízdy na kolečkových bruslích apod. Stejně tak snowboarding se stal masovou záležitostí a dokonce se setkáváme se školami, ve kterých je běžně zařazen do výuky na zimních pobytových kurzech. Ptáme-li se, co jsou alternativní sporty, jednou z odpovědí může být Rinehartovo (2000, 506) vysvětlení: „*Jsou to aktivity, které buď ideologicky, nebo prakticky poskytují alternativu k mainstreamovým sportům a mainstreamovým sportovním hodnotám.*“ Alternativní sport je tedy označení, které charakterizuje určitou opozici k dominantní sportovní kultuře. Autor spatřuje jejich zřetelnou odlišnost od hlavního proudu především v tom, že nezískaly rozšířené přijetí od mainstreamového publika. Skutečnost, že tyto aktivity se formují mimo tradiční institucionalizované administrativní struktury, se podílí na jejich atraktivnosti pro lidi, kteří v nich participují. Nicméně, máme-li se v této věci dobrat porozumění, musíme překročit zjednodušující a omezující dichotomie jako tradiční versus nové, většinový versus právě se vynořující a další jim podobné protiklady jako sport versus umění. „Alternativní a takzvané většinové sporty mohou mít prvky, použijeme-li Williamsovo (1977) dělení, doznívající, přicházející i dominantní sportovní kultury“ (Rinehart 2000, tamtéž). Tyto aktivity prvotně neměly se sportem moc společného. Byly to spíše rekreační aktivity.

„Původně si účastníci tyto aktivity nepředstavovali jako sport. Byly volbou životního stylu; byly sebevyjádřením; umělecké, nekonformní a kempové, a rozhodně způsob (většinou) pro mládež a dospívající jak být aktivní, nadchnout sebe sama, rozptýlit se, potloukat se s ostatními dětmi, nezávisle dospívat (aspoň na krátkou dobu) bez dohledu a řízení dospělých.“ (Rinehart, 2008, 76).

Teprve až působením televize a dalších médií byly takřka „přetrasformovány“ do sportu. Podrobněji se tímto procesem přeměny do této podoby, která oslovuje již po dvě dekády obsáhlou skupinu lidí, zabývá Luděk Šebek v kapitole 7.3.

Původ termínu „extrémní sporty“, jak naznačuje Bane (1989), spadá do propagační a ekonomické sféry. První oficiální použití slova „extrémní“ ve sportu se podle něho objevilo v souvislosti s lyžováním a termín zavedla firma North Face (výrobce sportovních potřeb především pro turistiku, horolezectví a zimní sporty) v 70. letech 20. stol. Z perspektivy dnešní doby se jednalo o označení aktivit jako lyžování, skialpinismus, horolezectví, surfing a potápění. Ke stejným závěrům dospěl Breivik (2010), který se zaměřil na vnější znaky extrémních sportů v tom smyslu, že se jednalo o spojení těchto aktivit s outdoorovým životním stylem, oblečením a vybavením, což by odpovídalo použití přívlastku „extrémní“ za účelem marketinku a propagace. Jednalo se o aktivity jako horolezectví, lyžování, skalní lezení, surfing, potápění, parašutismus apod. Posun ve vnímání toho, co jsou „extrémní sporty“, znamenal, jak už jsem uvedla v úvodu této kapitoly, nástup The eXtreme Games (Extrémní Hry) v roce 1995, kdy začaly být takto označovány sporty mládeže jako BMX, skateboarding a snowboarding. Životní styl nabyl městské podoby a významnou roli zde sehrávala rocková hudba. Společnost ESPN (kabelová síť založená v USA a od roku 1995 ve vlastnictví Disney korporace) se spuštěním tohoto sportovního festivalu pokusila vydělat na slově „extrémní“, nicméně záhy zjistila problematičnost tohoto pojmu. Vyšlo najevo, že slovo „extrémní“ je nadužíváno a zároveň „... někteří odborníci – a spisovatelé – se přou o samotný pojem jako pouze do očí bijící a cynický pokus vydělávat na vlně opozičních sportovních forem...“ (Rinehart 2000, 508). Původně The eXtreme Games byly tedy přejmenovány na The X-Games především proto, že jednoho dne bude

tento pojem zastaralý. V současnosti jsou na programu těchto her sporty jako skateboarding, surfing, snowboarding, lyžování, BMX, rally/motokros, které se skládají z několika většinou freestyleových disciplín (<http://xgames.espn.go.com/>).

Jako synonymum k extrémním sportům bývá často uváděn termín „akční sporty“ (action sports), se kterým se můžeme v poslední době stále častěji setkávat. Pojem „akční“ byl používán ve smyslu opozičního chování. Mnozí dospívající preferovali tyto aktivity k týmově orientovaným sportům, kterým se věnovali jejich rodiče. Styl byl stavěn nad obtížnost, důraz byl kladen na umění oproti klasické atletičnosti. „Ze všech akčních sportů, skateboarding, freestyle bmx, a rollerblading největší mainstreamový potenciál, protože mohou být používány k transportu a mohou být provozovány všude na rozdíl od akčních sportů jako je surfing nebo snowboarding, které vyžadují oceán nebo hory.“ (Eisenberg 2003, 24). V dnešní době by se dalo s tímto názorem polemizovat, neboť snowboarding se rozšířil do měst v podobě street jibbingu (překonávání různých překážek, např. jízda po zábradlí), jsou budovány snowparks i v nízko položených destinacích. Stejně tak pro příznivce surfingu skýtá nové možnosti wakeboarding (na umělých vlnách tvořených za motorovým člunem či kabelovým vlekem) na vodních plochách či kitesurfing, kdy pohyb na vodě je zajištěn pomocí tažného draka. Pravdou však zůstává, že je zapotřebí více přírodních živlů (sníh, vítr apod.) než v souvislosti s kolečkovými bruslemi či freestyleovým kolem. Kořeny tohoto označení lze dále hledat opět v souvislosti s ESPN. V poslední dekádě se totiž postoj ESPN k extrémním sportům proměnil. Snahou této společnosti je oslovení mladé generace coby potenciálních zákazníků a zároveň získat co nejširší publikum. Skladba programu se přeorientovala na události a akce, které jsou na pomezí hudebního festivalu a sportovní události a nabízí tak jedinečný vizuální, virtuální a fyzický zážitek jak pro diváky, tak i pro samotné sportovce. X Games jsou plné napětí, vzrušení a dynamičnosti, tedy atraktivní pro oko diváka (Rinehart, 2008). Z toho plyne také poptávka po sportech, které nejen atakují pomyslnou hranu (až za hranici možností), ale jsou navenek akční. Proto také v programu současných X Games nenajdeme např. lezecké disciplíny, bruslení, bungee jumping apod. (<http://xgames.espn.go.com/>).

O akčních sportech se mluví také v souvislosti s olympijskými hrami. Po neúspěšné snaze zařadit skateboarding na program Letních olympijských her 2012 mezi cyklistické disciplíny (kdy se zvedla vlna protestů ze strany skateboardistů) chce Mezinárodní olympijská komise vytvořit prostor pro nové tzv. akční sporty (Wheaton & Thorpe, 2011). Olympijské hnutí tímto způsobem modernizace usiluje o příznivce z mladší generace. Méně známá je skutečnost, že v 80. letech minulého století Francouz Jacques Marion usiloval o integraci outdoorových a dobrodružných sportů do olympijského hnutí (Suchet, Jorand, & Tuppen, 2010). Jeho idea spočívala ve vytvoření třetího typu olympijských her označovaných jako jarní olympijské hry. Marion navrhoval tyto hry organizovat každé dva roky v Pyrenejích a olympijský model měl být použit na nové dobrodružné sporty jako horská kola, paragliding, canyoning, rafting, horolezectví a skateboarding. Hlavním záměrem však nebylo tyto nové formy trávení volného času institucionalizovat, ale zaštitěním ryzími olympijskými ideály je propagovat a podporovat rozvoj méně známých dobrodružných sportů. Marketingový plán byl navržen k tomu, aby byl atraktivní pro mladé publikum a účastníky. Marionova snaha o sportovní inovaci uvnitř olympijského hnutí se z dnešního pohledu jeví jako opravdu vizionářská. Jeho projekt, který nesl název „Pyrenee: laboratoř olympijského ideálu“ (Suchet, Jorand, & Tuppen, 2010, 582), se nakonec plně nerealizoval. V roce 1993 se sice úspěšně konaly na francouzsko-španělské hranici Pyrenejské dobrodružné hry (Pyrenean Games of Adventure) coby první událost tohoto projektu, avšak komplikace v místní organizaci programu a neochota politiků a obchodníků způsobily, že hlavní projekt byl nakonec předčasně ukončen. Suchet, Jorand and Tuppen (2010) se domnívají, že stěžejní myšlenky tohoto projektu (oslovení mladé generace a podpora dobrodružných sportů) se poté objevily jednak ve vytvoření Olympijských her mládeže a jednak v uskutečnění X Games („Extrémní“ hry) v USA, které se staly hlavní sportovní událostí pro tuto oblast aktivit. Dokonce se objevily domněnky, že v případě X Games se jedná o plagiát Marionova projektu.

V návaznosti na pyrenejský projekt by se dalo uvažovat o „dobrodružných sportech“ (adventure sports) coby zastřešujícím termínem pro rozsáhlou směs těchto sportů. Tento názor zastává například Breivik (2010) a zároveň přikládá čtyři hlavní prvky, které podle něho předsta-

vují společně jmenovatele pro tuto oblast. Zaprvé dobrodružné sporty se skládají z aktivit, které se vyznačují prvky výzvy, vzrušení a rizika. Dále jsou provozovány v náročném přírodním nebo uměle vytvořeném prostředí a jejich organizovanost je podstatně volnějši než u tradičních sportů. Přestože jsou individualisticky zaměřené, utváří se kolem nich skupiny lidí a subkultura. Posledním výrazným prvkem je podle Breivika jejich pozice ve sportovním světě, kde často představují opozici k dominantní sportovní kultuře a vyjadřují svobodu a nezávislost. Pro Breivika (2010, 262) „termín „dobrodružný“ znamená, že aktivita probíhá v náročném, podnětném, nebezpečném, nebo exotickém prostředí. Dobrodružství je něco výjimečného a hodnotného, co vyčnívá z běžného života. Používá se v souvislosti se sportem a pohybovou aktivitou, ale také s cestováním, a to ve smyslu fyzickém i duševním“. Samotné slovo „dobrodružství“ vychází ze starého francouzského „aventure“, které vyjadřovalo šanci, nehodu, příhodu, událost. V latině „aventura“ znamenala věc, která se má stát a „aventure“ – to, co se stane náhodou, loterií. Význam se vyvinul skrze riziko a nebezpečí a velmi nebezpečné podnikání a od té doby znamená neobvyklou nebo vzrušující událost. Zajímavé je zjištění, že dříve dobrodružství (adventure) znamenalo také zázrak, div, případ podivuhodné věci (<http://etymonline.com/?term=adventure>). Dobrodružství tedy je vzrušující nebo nevšední zážitek, stejně tak to může být statečný, většinou riskantní podnik s nejistým výsledkem. Mezi dobrodružné aktivity s potenciálním nebezpečím fyzického zranění bývají řazeny extrémní sporty. Termín dobrodružství všeobecně odkazuje na nějakou iniciativu přinášející sebou fyzické, finanční nebo psychologické riziko. Termín dobrodružné sporty navržený k budování charakteru a týmové spolupráci (lanové kurzy, rafting, Outward Bound apod.). Dobrodružství je spojováno s nejistotou, interpretováno jako transcendentní a holistické a řízeno vlastními pravidly. „Ale to není pouze aktuální aktivita, která činí z dobrovolného riskování dobrodružství... Spíše se jedná o naši schopnost symbolicky přeměnit emočně intenzivní zážitek do něčeho, čemu může být přidělena pozitivní hodnota.“ (Holyfield, Jonas, & Zajicek, 2005, 175). Typickou charakteristikou dobrodružných aktivit a sportů je zaměřenost na osobní výzvu, objevení vlastních limitů a jejich překonávání, individuální úsilí a osobnostní rozvoj. Vezmeme-li v úvahu klíčové kvality dobrodružství, jak je navrhuje Varley (2006), tedy riziko, nejistotu,

zodpovědnost účastníka, jeho schopnosti, emoční zapojení a autenticitu, můžeme potom hovořit o jedincově celoživotním vzdělávání a rozvoji. V tomto smyslu se pak jeví kontraproduktivně „dobrodružný“ turistický průmysl, který nabízí „...balení dobrodružství, sportu a vzrušení do zhuštěného omezeného časového rámce: „dobrodružství života“ zabere pouze 21 dnů“ (Palmer, 2004, 59). S tímto trendem souvisí fenomén komodifikace „dobrodružství“ (Varley, 2006; Puchan, 2004). Prodáván není pouze samotný pojem, ale také dobrodružné aktivity a sporty, které mnohdy představují produkty pro zákazníky s patřičnými finančními zdroji, a tudíž si je mohou koupit (např. výstup na Mount Everest). Především mladí turisté platí komerčním provozovatelům velký obnos peněz za to, že si mohou zažít aktivity jako jízda na horském kole po úzkých stezkách, paragliding (plachtění vzduchem pomocí padákového kluzáku), bungee jumping (člověk je přivázan za kotníky na elastické lano a skáče dolů z velké výšky), sjezd na divoké vodě (white-water rafting), canyoning (kombinace slaňování skalních stěn a vodopádů, plavání tůňemi, skákání do tůní, sjíždění přírodních tobogánů a skluzavek). Problematicnost tohoto „dobrodružného“ cestování, jak upozorňuje Palmerová (2004), spočívá v kumulaci sportovních začátečníků, kteří se účastní aktivit, kde je však potřeba určitého stupně technických a sportovních schopností. Přívlastek „nebezpečné“ sporty (danger sports) a aktivity pak mnohdy vychází z tradických událostí, které se odehrály především v souvislosti s nedostatečnou připraveností a minimálními schopnostmi a dovednostmi takových nezkušených vyhledavačů „vzrušení“. Pojem dobrodružné aktivity či sporty je dáván do souvislostí s přírodním prostředím (ne městským), objevováním nových, krásných, vzrušujících a odlehlých lokalit a destinací (Mei-Dan & Carmont, 2013). (McNamee, 2007)

Termín „rizikový sport“ (risk sport) označuje Breivik (2010, 262) jako „koncept, který obrušuje hrany mezi extrémními, alternativními a lifestyleovými sporty, vzhledem k tomu, že v některých těchto sportech je obsaženo velké riziko, zatímco v jiných menší.“ Podobně uvádí Rinehart (2000, 507): „Vysoké riziko je obecně považováno za faktor v extrémních sportech, ale ne nutně v alternativních sportech.“ Označování a uvažování o těchto aktivitách z pohledu obsažené míry rizika je poměrně běžným jevem, proto se v zahraniční literatuře můžeme setkat s termínem „vysoce rizikové sporty či aktivity“ (high risk sports or activities) (např. Casta-

nier, Scamff, & Woodman, 2010; Celsi, 1992; Celsi, Rose, & Leigh, 1993). Z výše uvedeného textu vyplývá, že riziko je obsaženo v každém z doposud uvedených pojmenování těchto aktivit či sportů. Proto považují na tomto místě za užitečné si nastínit, co se vlastně skrývá za pojmem „riziko“. Riziko není „vynález“ moderní doby. Názory na historický původ slova jsou však rozdílné. Zdroj slova je možné hledat v arabštině a latině. Zatímco v arabštině slovo „rozi(k)“ (později „risq“) představuje možnost příznivého výsledku dosaženého náhodou, v latině znamená slovo „riscum“ pochybnosti a nejistou, nepříznivou událost. Setkáváme se také s názory, že slovo riziko bylo odvozeno od řeckého slova „rhizia“ (kořen), které v přeneseném významu představovalo změnu výsledku od očekávané hodnoty obecně, ať již v kladném, nebo záporném slova smyslu. Později jeho aplikace byla rozšířena na Krétě do významu slova „rhizicon“ ve smyslu úskalí, kterým čelili mořeplavci. Následně se jím vyjadřovalo vystavení nepříznivým okolnostem. Ve starších encyklopediích najdeme pod tímto heslem vysvětlení, že se jedná o odvahu či nebezpečí, případně že „riskovat“ znamená odvážit se něčeho (Proske, 2008). V angličtině „risk“ již má vyloženě negativní význam ve smyslu hazardu, nebezpečí a možnosti zranění (<http://oxforddictionaries.com/>). Termín riziko je tedy v naší současné společnosti zažit spíše pro pravděpodobnost události nepříznivé. Pro pravděpodobnost události příznivé je používán raději termín šance. K tomuto vnímání kromě anglického významu pravděpodobně přispělo Beckovo (2004) označení „riziková společnost“. Přestože autor sám připouští, že objevitel Kolumbus riskoval a „slovo „riziko“ mělo v oné epoše přidech odvahy a dobrodružství“ (Beck, 2004, 28), pojmenovává rizika modernizace, která jsou na rozdíl od rizik Kolumba, který je bral všechna na sebe, globální. V Beckově pojetí pak „riziko“ představuje možné „sebezničení života na zemi“ (Beck, tamtéž). Podle mého názoru by si toto pojetí zasloužilo renesanci, tedy aby termín „riziko“ byl vnímán nejen ve vztahu k hazardu, ztrátě a ohrožení, ale také jako příležitost. Riziko patří k pokroku. Pozitivní stránka rizika jakoby se vytratila, přitom například podnikání v sobě riziko přirozeně obsahuje. Formulaci „rizikový“ vnímám ve významu cesty svobodné tvořivé seberealizace, na níž dochází ke konfrontaci s nepředvídatelností a nemožností úplné kontroly (riziko), k jejímuž překonání a zvládnutí je třeba hledat účinné strategie a mechanismy. Riziko v tomto směru

představuje stimulaci nejen po stránce fyziologické, psychické (ve smyslu působení podvědomých až nevědomých ochranných mechanismů), ale i strategického myšlení a logického uvažování, které probíhá na odlišné bázi. Konfrontace s rizikovou situací nutí k určitému způsobu jednání, jehož prostřednictvím dochází k objevování sebe sama, svých limitů a tím pádem k formování osobnosti. V podobném duchu smýšlejí také Dickson a Grayová (2012, 3) a zastávají názor, že „...*pouze díky riskování jsme se mohli naučit novým věcem, objevovat nové arény, najít lásku a objevit sebe sama*“. Riziko a nejistota jsou nedílnou součástí lidského bytí. Lidská zkušenost je tvořena z elementů rizika. „Riskování je každé vědomé nebo nevědomé chování s vnímanou nejistotou o výsledku a/ nebo výhodách a výdajích pro fyzickou, ekonomickou nebo psycho-sociální pohodu sebe sama nebo ostatních.“ (Trimpop, 1994, 9). Trimpopova definice se odkazuje na vědomé a nevědomé chování, výsledky a následky nejistoty, výhody a ztráty, vnitřní a vnější odměny, individuální a společenská rizika a subjektivní zkušenost s rizikem. Robinson (1992, 90) definuje rizikové sporty jako „*různé druhy samostatně vznikajících aktivit, které se většinou vyskytují v přírodním prostředí a které vzhledem k jejich nejisté a riskantní přírodenosti poskytují příležitost pro intenzivní kognitivní a afektivní zapojení*“. Sportovní psychologové (Kerr, 1997; Castanier, Scanff, & Woodman, 2010) se shodují, že náročné a rizikové situace kladou vysoké nároky na rozvoj morálně volních vlastností sportovce, který musí být rovněž vybaven i odpovídajícími vědomostmi a zkušenostmi. Lipovetsky (1999, 129) se však domnívá, že „*moralistní věk sportu je u konce, na scénu nastoupil sport jako móda*“. Sport jako prostor pro budování charakteru se proměnil „*v oblast, již uvádí do pohybu logika komercializace, rozrůžňování a urychlené obnovy*“ (Lipovetsky, 1999, 129). Lipovetsky vnímá vznik rizikových sportů jako důsledek působení demokracie na proměnu samotného prapůvodního sportu aristokratů v módní sport dle výběru. Svět sportu rozšiřuje spektrum aktivit, vnáší do nabídky rozmanitost a změny a „*změnil se v marginální křížení či ve svody novot*“ (Lipovetsky, 1999, 129). Při zkoumání fenoménu těchto aktivit a sportů může být zaměření pouze na riziko zavádějící. Jak upozorňuje Willigová (2008) či Brymer a Oaks (2009), soustředit se na aspekt rizika znamená, že vlastní zkušenost účastníků je z velké části ignorována. „*Extrémní sporty nejsou o vyhledávání rizika nebo potřebě*

rizika podstupovat. Totiž, riskování není zážitek... Účastníci v extrémních sportech připouští možnost zranění a smrti a snaží se naučit co nejdříve o stanoveném cíli, prostředí a svých vlastních možnostech a schopnostech ve vztahu k zmenšení pravděpodobnosti takových nechtěných událostí.“ (Brymer, 2010, 236).

Označení „adrenalinové sporty“ (adrenalin sports) vzniklo na základě příjemných, až euforických pocitů, které nebezpečná aktivita vyvolává. Paradoxní je, že zmiňovaný stav ve skutečnosti nesouvisí přímo s adrenalinem, ale je produktem funkce noradrenalinu a způsobují ho endorfiny. *„V moderní lidové mluvě slovo „adrenalin“ implikuje vzrušení, energii a nejistotu, prožitky, které jsou doprovázeny nechtěně, nevědomě, automaticky, viditelnými příznaky a tělesnými pocity.“ (Goldstein, 2006, 72).* Tyto znaky a pocity v sobě zahrnuje populární vyjádření „adrenalin rush“ (nával adrenalinu), který má tendenci vyskytnout se ve stresové situaci, představuje neočekávaný pocit vzrušení a síly a především mobilizuje tělo. V devadesátých letech minulého století získal na popularitě výraz „adrenalin junkie“ (člověk závislý na adrenalinu), který popisuje jedince profitující z návalu adrenalinu právě při nebezpečných aktivitách. Adrenalin je používán k popisu sportů a her, aby byla zdůrazněna neodmyslitelná přítomnost vzrušení a rizika. Goldstein se domnívá, že většina reklam, které se odvolávají na pumpování adrenalinu, vychází zřejmě ze skutečnosti, že vstříknutý adrenalin zvyšuje sílu stahu srdečního svalu. Takové pumpování adrenalinu má evokovat akci. V souvislosti s průvodními tělesnými reakcemi na adrenalin v krvi (zvýšený krevní tlak a tep, rozšířené zorničky, centralizace oběhu krve atd.) se nejeví jako smysluplné řadit např. scuba diving mezi sporty adrenalinové, neboť přítomnost adrenalinu u sportovce hluboko pod vodou ho uvádí spíše do smrtelného nebezpečí, než že by způsoboval zmiňované euforické pocity (Draper & Hodgson, 2008). Toto označení ve sportovní oblasti se setkalo se značnou popularitou především u nás v České republice (Slepička, Hošek, & Hátlová, 2006). V zahraniční odborné literatuře se s termínem adrenalinové sporty setkáme spíše v oblasti marketingu a cestovního ruchu (Friedland, Lallanilla, Swetzoff, & O'Malley, 2010). Samotný pojem adrenalin je uváděn do souvislosti především s termínem extrémní sporty a aktivity (např. Tomlinson, 2001). Ostatně obecné mínění, že jedinci věnující se těmto sportům a aktivitám jsou

riskující vyhledavači adrenalinu, na kterém jsou závislí, je jak odborníky (Brymer, 2010), tak samotnými účastníky vnímáno jako stereotyp a klišé. Já se rovněž domnívám, že se jedná o silné zjednodušení a že samotná problematika vyžaduje mnohem komplexnější přístup k jejímu pochopení.

Termín Gen Y sport (sport generace Y) odkazuje na oblibu sportů a aktivit, které v sobě zahrnují riziko a nebezpečí u generace jedinců narozených v letech od 1979 do 1994 (Bennet & Henson, 2003). Tato generace je jako stále rostoucí skupina zákazníků charakterizována jako těžko dosažitelná, ale velice žádaná inzerenty. Její členové jsou dobře obeznámeni s většinou typů médií včetně kabelové televize, video her, internetu, filmů, hudby, elektronických her a časopisů, se kterými její členové tráví poměrně dost času. Jak uvádí Bennet, Henson a Zhang (2003), v roce 2003 představovali 78 miliónů americké populace a daří se je oslovit právě skrze kulturu akčních sportů a aktivit a jejich svobodu vyjádření, kterou reprezentují.

Termín hybridní (křížený) sport vznikl v souvislosti se vzájemným prolínáním některých aktivit. *„Dnes jsou některé sporty hybridní kombinací jiných sportů.... V podstatě postmoderní sporty se objevily jako kříženec dvou nebo více divácky dobře známých sportů, kde kulturní podobnosti, více než ty subjektivní a zkušenostní, spojuje sporty dohromady“* (Fuller, 2010, 131). Například Gibbins (1998) spatřuje přechod ke freestyle snowboardingu od skateboardingu (přičemž kořeny samotného snowboardingu jsou v surfingu). Termíny „fringe“ (okrajový) a „outsider“ (outsiderský, na okraji stojící sport) sport mají označovat takové aktivity, které se sportovní oblastí nemají mnoho společného (například bungee jumping).

V souvislosti s aktivitami, které v sobě obsahují freestylové prvky, jako jsou snowboarding, skateboarding, freeskiing, windsurfing, wakeboarding, snowkiting, extreme skiing apod., je podtrhován význam jejich umělecké citlivosti (Booth, 2003; Rinehart, 1998; Wheaton, 2004). Pro účastníky v těchto sportech a aktivitách je potřeba sebevyjádření či vyjádření „něčeho“ (názor, postoj), případně k něčemu (odpor k autoritám, sportifikaci apod.), velmi významná. Na tomto místě se zdá být adekvátní termín výrazové sporty (expressive sports, Rinehart, 1998). Řada autorů (např. Howe, 2003; Stranger 1999) uvažuje, zda by nebylo

prospěšnější tyto aktivity konceptualizovat jako různé formy hry spíše než sport. Kořeny tohoto uvažování lze nalézt v díle francouzského sociologa a antropologa Rogera Cailloise, který v díle *Hry a lidé* (1998, 46) uvažuje o herním principu *ilinx* (závrať) utvářejícím typ her, v nichž chceme zakusit „...určitý druh slast působícího zmatku“. Hry potažmo aktivity, při nichž pociťujeme závrať, umožňují rychlé přesměřování pozornosti a odproštění od reality. V návaznosti na Calloise se můžeme setkat také s označením „vertigo“ (závraťový) sport (Famer, 1992; Fuller, 2010).

Tabulka 1. Abecední seznam označení pro nově vznikající atraktivní formy sportovních disciplín a aktivit (upraveno podle Hoffmannové, 2011a)

Anglický název	Např. zmiňován autory:	Možný český překlad
Action sport	Bennet & Henson, 2003; Rinehart, 2000, 2008; Wheaton & Thorpe, 2011	Akční sport
Adrenalin sport	Goldstein, 2006; Slepíčka, Hošek, & Hátlová, 2006	Adrenalinový sport
Adventure sport	Breivik, 2010; Draper & Hodgson, 2008; McNamee, 2007; Palmer, 2004; Puchan, 2004; Shipside, 2006; Varly, 2006	Dobrodružný sport
Alternative sport	Beal, 1995, 1996; Donnelly, 2006; Rinehart, 2000, 2008; Rinehart & Syndor, 2003; Thorpe, 2009; Wheaton & Beal, 2003	Alternativní sport
Avant-garde sport	Kohn & Syndor, 1998; Rinehart, 1996, 1998	Avantgardní sport
Dangerous sport	Farley, 2001; Guss, 1993; Kerr, 1997; Nisbett, 1968; Seff, Gecas, & Frey, 1993; Willig, 2008	Nebezpečný sport
X-sport	Rinehart & Syndor, 2003	X-sport
Extreme sport	Bane, 1989; Booth & Thorpe, 2007; Brymer, 2005, 2009, 2010; Brymer & Oades, 2009; Donnelly, 2006; Genereaux, 2002; Hoffmannová, 2003; Karinch, 2000; Le Breton, 2000; McMillen, 1998; Murray, 2003; Olsen, 2003; Rinehart, 2000, 2008; Sagert, 2009; Tomlinson, 2000, 2001; Willig, 2008	Extrémní sport
Expressive sport	Rinehart, 1998	Výrazový sport
Freesport	Jane, Morgan, & Summers, 2005; Sky, 2001	Volný, svobodný sport
Fringe sport	Fuller, 2010	Okrajový sport

Anglický název	Např. zmiňován autory:	Možný český překlad
Gen Y sport	Bennet & Henson, 2003; Bennet, Henson, & Zhang, 2003	Sport generace Y
High risk sport	Brody, Hatfield, & Spalding, 1988; Castanier, Le Scanff, & Woodman, 2010; Celsi, 1992; Celsi, Rose, & Leigh, 1993; Gutman & Shawn, 2003; Kajtna, Tušák, Barič, & Burnik, 2004; Slanger & Rudestam, 1997; Watson & Pulford, 2004	Vysoce rizikový sport
Hybrid sport	Fuller, 2010	Hybridní (křížený) sport
Lifestyle sport	Šebek, 2011; Wheaton, 2004	Sport vztahující se k životnímu stylu
Outlaw sport	Chandler, Cronin, & Vamplew, 2007	Sport mimo zákon nebo také vyhoštěný sport
Outsider sport	Rinehart, 1996, 1998	Outsiderský, na okraji stojící sport
Panic sport	Kroker, Kroker, & Cook, 1989	Panický sport
Risk sport	Cazenave, Le Scanff, & Woodman, 2007; Hoffmannová, 2003, 2011; Kodým, Man, Jansa, & Válková, 1982; Manning, 1999; Robinson, 1992; Ryan, 1998; Šebek, 2011; Válková, 1980)	Rizikový sport
Vertigo sport	Famer, 1992	Závratový sport
Whiz sport	Midol, 1993; Midol & Broyer, 1995	Svistový sport

Rinehart (2000, 505) zastává názor, že „*používání termínů k označení těchto nových sportovních forem je v podstatě důležité, protože některé termíny mají výhradní konotace nebo zdůrazňují pouze jednu stránku přitažlivosti sportů.... Pojem „Extrémní“ sport má tendenci vylučovat takové aktivity, které nejsou k vidění v televizi*“. Zároveň však upozorňuje na skutečnost, že mnohem důležitější než klasifikace těchto sportů je jejich význam. Z jeho pohledu se jedná o příležitost zkoumat kulturu mládeže, ve které důraz na hudbu, opozici, svobodu a vzrušení formuje jednání, vztahy a životní styl. Proto navrhuje rozdíl mezi a uvnitř těchto sportovních forem uchopit skrze zaměření na jejich smysl, hodnoty, status, identity a formy. Problematice významu a smyslu u vybraných aktivit potažmo sportů (freeskiing a freestyle snowboarding) v životní dráze formujících členů a účastníků se věnuje v kapitole 7.1. Specifické

prostředí, které se kolem těchto aktivit utváří, vede ke vzniku svébytné kultury označované jako subkultura. Procesem utváření takové subkultury a problematikou autenticity, hodnot a identity v rámci těchto aktivit se zabývá Luděk Šebek v kapitole 7.2.

Referenční seznam

- Bane, M. (1989). *Na hraně: Odysea o extrémních sportech jednoho obyčejného chlápka*. Vsetín: Trango Publishers.
- Beal, B. (1995). Disqualifying the Official: An Exploration of Social Resistance through the Subculture of Skateboarding. *Sociology of Sport Journal*, 12(3), 252–67.
- Beal, B. (1996). Alternative Masculinity and its Effect on Gender Relations in the Subculture of Skateboarding. *Journal of Sports Behaviour*, 19(3), 204–220.
- Beck, U. (2004). *Riziková společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Bennet, G., & Henson, R. (2003). Perceived status of the action sports segment among college students. *International Sports Journal*, 7(1), 124–138.
- Bennet, G., Henson, R., & Zhang, J. (2003). Generation Y's perceptions of the action sports industry segment. *Journal of Sport Management*, 17, 95–115.
- Breivik, G. (2010). Trends in adventure sports in a post-modern society. *Sport in Society*, 13(2), 260–273.
- Booth, D., & Thorpe, H. (Eds.). (2007). *Berkshire encyclopedia of extreme sports*. Great Barrington: Berkshire.
- Brody, E. B., Hatfield, B. D., & Spalding, T. W. (1988). Generalization of self-efficacy to a continuum of stressors upon mastery of a high-risk sport skill. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 10(1), 32–44.
- Brymer, E. G. (2005). *Extreme dude! A phenomenological perspective on the extreme sport experience*. Doctoral thesis, University of Wollongong, Faculties of Education and Psychology, Wollongong. Retrieved 4. 5. 2011 from the World Wide Web: <http://ro.uow.edu.au/thesis/379>.
- Brymer, E. G. (2009). Extreme Sports as a facilitator of ecocentricity and positive life Changes. *World Leisure Journal* 51(1), 47–53.
- Brymer, E. G. (2010). Risk taking in Extreme Sports: A phenomenological perspective. *Annals of Leisure Research* 13(1/2), 218–239.
- Brymer, E., Downey, G., & Gray, T. (2009). Extreme sports as a precursor to environmental sustainability. *Journal of Sport & Tourism*, 14(2–3), pp. 193–204. Retrieved 12. 1. 2013 from the World Wide Web: http://www.academia.edu/355346/Extreme_Sports_As_a_Precursor_to_Environmental_Sustainability.
- Brymer, E. G., & Oades, L. D. (2009). Extreme sports a positive transformation in courage and humility. *Journal of humanistic psychology*, 49(1), 114–126.
- Caillois, R. (1998). *Hry a lidé*. Praha: Ypsilon.
- Castanier, C., Le Scanff, C., & Woodman, T. (2010). Beyond sensation seeking: affect regulation as a framework for predicting risk-taking behaviors in high-risk sport. *Journal of Sport & Exercise Psychology* 2010, 32(5), 731–738.

- Cazenave, N., Le Scanff, C., & Woodman, T. (2007). Psychological profiles and emotional regulation characteristics of women engaged in risk-taking sports. *Anxiety, Stress, and Coping*, 20(4), 421–435.
- Celsi, R. L. (1992). Transcendent Benefits of High-Risk Sports. *Advances in Consumer Research*, 19, 636–641.
- Celsi, R. L., Rose, R. L., & Leigh, T. W. (1993). An exploration of high-risk leisure consumption through skydiving. *The Journal of Consumer Research*, 20(1), 1–23.
- Donnelly, M. (2006). Stuying Extreme Sports. Beyond the Core Participants. *Journal of Sport & Social Issues*, 30(2), 219–224.
- Draper, N., & Hodgson, Ch. (2008). *Adventure sport physiology*. Oxford: John Wiley&Sons.
- Farmer, R. J. (1992). Surfing: Motivation, values and culture. *Journal of Sport Behavior*, 15(3), 241–257.
- Farley, F. (1991). The type-T personality. In L. Lipsitt & L. Mitnick (Eds.), *The Type T Personality in Self-Regulatory Behaviour and Risk-taking: Causes and consequences* (pp. 371–382). New York: Wiley and Sons.
- Friedland, L., Lallanilla, M., Swetzoff, J., & O'Malley, Ch. (2010). *Frommer's 500 Adrenaline Adventures*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Fuller, L. K. (2010). *Sexual sports rhetoric: Historical and media contexts of violence*. New York: Peter Lang.
- Genereaux, B. (2002). *Beyond the comfort zone: confessions of an extreme sports junkie: Whitewater kayaking, adventure racing, extreme skiing, rock climbing*. Hanover, N. H.: Class Five.
- Gibbins, J. (1998). *Snowboarding. Vše co potřebujete vědět o tomto vzušujícím sportu*. Chomoutov: Milénium.
- Goldstein, D. S. (2008). *Adrenaline and the Inner World: An Introduction to Scientific Integrative Medicine*. Baltimore: JHU Press.
- Guss, K. (1993). *Bemerkungen zur Psychologie des Fallschirmspringens*. *Psychologie Verstehen*, 2, 7–13.
- Gutman, B., & Shawn, F. (2003). *Being extreme: Thrills and dangers in the world of high-risk sports*. New York: Citadel.
- Hoffmannová, J. (2003). *Extrémní sporty. Specifické aspekty osobnosti a motivace u sportovců*. Rigorózní práce, Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc.
- Hoffmannová, J. (2011a). *Proměnné v životní dráze sportovců u vybraných rizikových sportů. (Biodromální pohled)*. Disertační práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Hoffmannová, J. (2011b). Biodromální pohled na výzvoové sporty. In P. Korvas & T. Straková (Eds.), *Outdoor 2011* (pp. 59 – 66). Brno: Masarykova Univerzita.
- Holyfield, L., Jonas, L., & Zajicek, A. (2005). Adventure Without Risk is Like Disneyland. In S. Lyng (Ed.), *Edgework: The Sociology of Risk Taking* (pp. 177–196). New York: Routledge.
- Chandler, T. J. L., Cronin, M., & Vamplew, W. (2007). *Sport and Physical Education: The Key Concepts* (2nd ed.). NY: Routledge.

- Jane, M., Morgan, J., & Summers, J. (2005). *Sportsmarketing*. Sydney: Cengage Learning.
- Kajtna, T., Tušák, M., Barič, R., & Burnik, S. (2004). Personality in high – risk – sports athletes. *Kinesiology, International Scientific Journal of Kinesiology and Sport*, 36(1), 24–34.
- Karinch, M. (2000). *Lessons from the edge: extreme athletes show you how to take on high risk and succeed*. La Jolla: Simon & Schuster.
- Kerr, J. H. (1997). *Motivation and emotion in sport: reversal theory*. New York: Psychology Press.
- Kodým, M., Man, F., Jansa, P., & Válková, H. (1982). *Psychologie tělesné výchovy pro studium učitelství na 1. st. základní školy*. Praha: Univerzita Karlova.
- Kohn, N., & Syndor, S. (1998). How do you warm up for a stress class? In G. Rail (Ed.), *Sport and postmodern times* (pp. 21–32). Albany: State University of New York Press.
- Kroker, A., Kroker, M., & Cook, D. (1989). Panic Olympics. In A. Kroker, M. Kroker, & D. Cook (Eds.), *Panic encyclopedia: the definitive guide to the postmodern scene* (pp. 172). London: MacMillan.
- Le Breton, D. (2000). Playing symbolically with death in extreme sports. *Body & Society*, 6(1), 1–11.
- Manning P. K. (1999). High Risk Narratives: Textual Adventures. *Qualitative Sociology*, 22(4), 285–299.
- Mei-Dan, O., & Carmont, M. (Eds.) (2013). *Adventure and Extreme Sports Injuries*. London: Springer.
- McMillen, R. (1998). *Xtreme sports: a gallery of risks*. Houston: Gulf Pub.
- McNamee, M. J. (2007). *Philosophy, Risk and Adventure Sports*. London: Routledge.
- Midol, N. (1993). Cultural dissents and technical innovations in the „whiz“ sports. *International Review for the Sociology of Sport*, 28(1), 23–32.
- Midol, N., & Broyer, G. (1995). Towards an Anthropological Analysis of New Sport Cultures: The Case of Whizz Sports in France. *Sociology of Sport Journal*, 12(2), 204–212.
- Murray, D. M. (2003). Living on the edge: Sensation seeking and extreme sports participation. Doctoral thesis, University of Connecticut, Connecticut. Retrieved 1. 10. 2007 from the World Wide Web: <http://kinpubs.uoregon.edu/KinAbs17-1.pdf>
- Nisbett, R. (1968). Birth Order and Participation in Dangerous Sports. *Journal of Personality and Social Psychology* 8, 351–353.
- Olsen, M. (2003). *Women Who Risk: Profiles of Women in Extreme Sports*. New York: Hatherleigh Press.
- Palmer, C. (2004). Death, Langer and the selling of risk in adventure sports. In B. Whetton (Ed.), *Understanding lifestyle sports. Consumption, identity and diference* (pp. 55–69). New York: Routledge.
- Proske, D. (2008). *Catalogue of Risks: Natural, Technical, Social and Health Risks*. London: Springer.
- Puchan, H. (2004). Living „extreme“: Adventure sports, media and commercialization. *Journal of Communication Management*, 9(2), 171–178.
- Rinehart, R. E. (1996). Dropping hierarchies: Toward the study of a contemporary sporting avant – garde. *Sociology of Sport Journals*, 13(2), 159–175.

- Rinehart, R. E. (1998). *Players all: performances in contemporary sport*. Bloomington: Indiana University Press.
- Rinehart, R. E. (2000). Emerging Arriving Sport: Alternatives to Formal Sports. In J. Coakley & E. Dunning (Eds.), *Handbook of Sports Studies* (pp. 504–519). London: Sage.
- Rinehart, R. E., & Syndor, S. (Eds.). (2003). *To the extreme: alternative sports, inside and out*. Albany: SUNY Press.
- Rinehart, R. E. (2008). Exploiting a New Generation: Corporate Branding and the Co-Optation of Action Sport. In M. D. Giardina & M. K. Donnelly (Eds.), *Youth Cultures & Sport: Identity, Power, and Politics* (pp. 71–89). New York: Routledge.
- Robinson, D. W. (1992). The risk – sport process: an alternative approach for humanistic physical education. *QUEST*, 44(1), 88–104.
- Ryan, K. A. (1998). *Motivation to participate in risk sport among young adults*. Master of Science. Faculty of Graduate Studies of University of Guelph, Ottawa, Ontario.
- Sagert, K. B. (2009). *Encyclopedia of extreme sports*. Westport: Greenwood.
- Seff, M. A., Gecas, V., & Frey, J. H. (1993). Birth order, self-concept and participation in dangerous sports. *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 127(2), 221–232.
- Shipside, S. (2006). *Adventure sports: 52 brilliant ideas for taking yourself to the limit*. Oxford: Infinite Ideas.
- Sky, M. (2001). *The Influence of Media Marketing on the Intrinsic Culture of “Extreme” Sports*. Master’s dissertation, University of Roehampton, London.
- Slanger, E., & Rudestam, K. E. (1997). Motivation and disinhibition in high risk sports: Sensation Seeking and self-efficacy. *Journal of Research in Personality*, 31(3), 355–374.
- Slepička, P., Hošek, V., & Hátlová, B. (2006). *Psychologie sportu*. Praha: Karolinum.
- Suchet, A., Jorand, D., & Tuppen, J. (2010). The History and Geography of a Forgotten Olympic Project: The Spring Games. *Sport in History*, 30(4), 570–587. Retrieved 20. 11. 2012 from the World Wide Web: http://www.academia.edu/1256301/The_History_and_Geography_of_a_Forgotten_Olympic_Project_The_Spring_Games
- Šebek, L. (2011). *Specifické aspekty učení, motivace a adherence ke sportovní aktivitě u subkultur bikerů*. Disertační práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Thorpe, H. (2009). Understanding „alternative“ sport experiences: a contextual approach for sport psychology. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 7(3), 359–372.
- Tomlinson, J. (2000). *Encyklopedie extrémních sportů*. Praha: Egmont ČR.
- Tomlinson, J. (2001). *Extreme Sports: The Illustrated Guide to Maximum Adrenalin Thrills*. London: Carlton.
- Válková, H. (1980). *Psychologie tělesné výchovy pro učitelství 1. st. ZŠ*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Varley, P. (2006). Confecting adventure and playing with meaning: the Adventure Com-modification Continuum. *Journal of Sport and Tourism*, 11(2), 173–194.
- Watson, A. E., & Pulford, B. D. (2004). Personality differences in high risk sports ama-teurs and instructors. *Perceptual and Motor Skills*, 99(1), 83–94.
- Wheaton, B. (2004). *Understanding lifestyle sports. Consumption, identity and difference*. New York: Routledge.

- Wheaton, B., & Beal, B. (2003). Keeping It Real? Subcultural Media and the Discourses of Authenticity in Alternative Sport. *International Review for the Sociology of Sport*, 38(2), 155–176.
- Wheaton, B., & Thorpe, H. (2011). The Olympic Movement, action sports, and the search for Generation Y. In J. Sugden & A. Tomlinson (Eds.). *Watching the Olympics: Politics, Power and Representation*. (pp. 182–200). London: Routledge.
- Willig, C. (2008). A phenomenological investigation of the experience of taking part in „Extreme sports“. *Journal of Health Psychology* 13(5), 690–702.

3 Profesiografie

Hana Válková

3.1 Obecné principy profesiografie

Vztahy mezi psychikou a motorikou jsou známy už ze starověkých filozofických systémů. Zkoumání a objasňování vztahů mezi psychikou a motorikou v pracovních činnostech a následně mezi psychikou a výkonností v pracovních činnostech se datuje od konce 19. století. Za zakladatele tzv. průmyslové psychologie je považován Hugo Münsterberg (1863–1916). Převzal od W. Sterna termín psychotechnika a založil laboratoř zkoumající právě vztah mezi psychickými, resp. psycho-fyziologickými ukazateli a pracovním výkonem. Pokračovateli pak byli manželé Gilberthovi, Poffenberger, Taylor, Viteles a další, kteří si všímali pracovních podmínek ve vztahu k únavě, délce pracovní doby, k přestávkám v práci a tudíž k motivaci a ve svém důsledku k pracovnímu výkonu. Všímali si také, že někteří jedinci jsou náchylní k pracovním úrazům, někteří selhávají pouze v určitých dovednostech, zatímco v jiných dosahují dobré výsledky k pracovnímu výkonu (Sargent, 1947). Vznik tohoto psychologického směru právě v chronologickém období konce 19. a začátku 20. století je logický v kontextu intenzivního průmyslového rozvoje s velkým objemem lidské manuální práce. V našem geografickém kontextu se psychotechnikou, měřením inteligence, volbou povolání aj. zabýval Josef Váňa (1899–1966). Významnou osobností psychologie byl Jan Doležal (1902–1965), čerpající z psychofyziologických poznatků Wundtovy laboratoře, z níž vyšel. Zasloužil se o rozvoj československé psychologie jako celku, především pak o koncipování moderní psychologie práce a její užití v praxi (Hartl & Hartlová, 2004). Obecně psychologie práce vychází z behaviorálního paradigmatu, tj. že chování je funkcí stimulu a situace. Volně převedeno do praxe: *chování* (výsledek) je *způsobilost* (schopnosti, dovednosti) *násobená ochotou* (motivací). Intenzivní pozornost problému spojení *člověk* (jeho fyzická i psychická kapacita) – *stroj* (zbraň, dopravní prostředek) – *výkon* (přežití, zneškodnění, vítězství) byla věnována v období obou světových válek (Bureš, 1981).

„V současnosti je psychotechnika chápána jako soubor psychologických metod k měření individuálního výkonu, ke zjišťování úrovně schopnosti a dovedností jedince a předpokladů pro výkon určitého povolání.“ (Hartl & Hartlová, 2004, 488). Operuje se s pojmy jako pracovní prostředí, úkoly, časové uspořádání, výkon, chyba, úsilí, zátěž, únava, návrhy pracovních postupů, schopnosti, potřeby a jejich uspokojování, metody výběru, rozvoj kariéry, hodnocení, plat, výcvik, výběr, motivace, komunikace, rozhodování, moc, vedení, účast, spolupráce, konflikt, organizace, tedy proměnné, které se podílejí na pracovní spokojenosti a tudíž motivaci a které mohou zvyšovat či redukovat stres. Už na tomto místě lze asociovat paralelu s výkonem sportovním.

Široce pojaté téma pracovní psychologie se pak v mírových dobách s vývojem technologií prohlubovalo, specifikovalo a důsledkem byl vznik dalších aplikovaných odvětví jako např. psychologie inženýrská, dopravní, personální, marketingu, environmentální, krizových situací, atd. (Hartl & Hartlová, 2004). Následně s vývojem profesí byl pro výběr vhodných pracovníků, jejich výcvik, bezpečnost práce a hodnocení výkonu zaveden termín *profesiografie*. Profesiogram formuluje „*výčet a úroveň psych. funkcí potřebných pro úspěšné vykonávání dané profese; stanovují se metodami psychol. práce n. studiem a srovnáváním úspěšných a neúspěšných představitelů profese*“ (Hartl & Hartlová, 2004, 455).

Práce, stejně jako učení a hra, patří mimo jiné mezi tři základní lidské činnosti, v nichž se prolíná psychika a motorika. Mezi klíčové znaky práce patří: 1. faktor času: vymezená pracovní doba, vymezená doba pro daný úkon,

2. faktor prostoru: vymezený prostor pro výkon, činnosti,
3. faktor činnosti: vymezený objem, intenzita, vzor schéma výrobku, postupu, technologií,
4. faktor výsledku: úspěch – neúspěch, odměna – trest,
5. faktor náročnosti: v etapě přípravy – výcviku i v etapě realizace pracovní činnosti jsou osobní výhry, prohry, výzvy, soutěže,
6. faktor sociální: činnost jednotlivce – o samotě, v malých týmech neformálních či ve velkých podnikových formálních strukturách.

Vrcholový sport vymezený striktními sportovními pravidly a profesionálními smlouvami (někdy už od dětství) má v podstatě znaky práce. Termín pracovní doba zaměníme za termín trénink a soutěž, termín

pracovní činnost za konkrétní název sportu. Přesto jsou četné příklady osobností, které mají radost z práce stejně jako těch, kteří mají radost z profesionálně vykonávaného sportu, což souvisí s vnitřní motivací a prožitkem úspěchu.

Mezi klíčové znaky hry patří:

1. faktor neznámého konce: není předem jasný vítěz či prohrávající, i „papíroví favorité“ mohou prohrát a „outsideri“ vyhrát, neznámý osobní výkon a přínos,
2. faktor ne – nulového konce: hra končí vždy vítězství či prohrou, vymezením bodového zisku, osobním zapojením či eliminací,
3. faktor proměnlivosti: v procesu se mění situace, role, střídají dílčí úspěchy a neúspěchy,
4. faktor emocionality: s dílčími úspěchy a neúspěchy se střídá obsah i intenzita emocí, na čemž se podílí i sociální kontext,
5. faktor sociálního kontextu: hra je s někým či proti někomu, střídá se kooperace a kompetice, sportovní hra má diváckou kulisu.

Jsou profese, především tzv. interakční nebo kreativní, které mají značné procento znaků než stereotypní pracovní profese. V kontextu dalších kapitol této publikace bude možné nalézt odpovědi, proč někteří jedinci nemají zájem o zařazení „X-sportů“ do světových her či olympiád, proč je preferován určitý typ volné participace než regulérních tréninků.

3.2 Sportografie – aplikace profesiografie do podmínek sportu

Různá tradiční dělení tělocvičných činností a sportů (dále jen sportů) vymezují sporty dle sezóny (zimní – letní, což už v dnešních umělých podmínkách mnohdy neplatí), na individuální a kolektivní (týmové), dle užití náčiní (míčové, pálkové, raketové), atd., atd. ovšem nevystihují specifický vztah sportu mezi psychikou, specifickou regulací motoriky a typem psychické odolnosti. Vztah mezi psychikou, motorikou a výkonem v určité činnosti obsahuje některé komponenty společné, jakož i ostatní činnosti, prováděné na vrcholové úrovni: tj. fyzickou způsobu

bilost, kapacitu dovedností či znalostí, kvalitu analyzátorů a schopnost percepce (nebo náhradních mechanismů percepce), volní úroveň (výkonnou motivaci, vytrvalost apod.). I vrcholový houslista musí být vytrvalý, koncentrovaný, stejně jako studující, chce-li uspět ve studiu. Totéž platí i pro sportovce, chce-li uspět ve vrcholové soutěži.

Tak jako profesiografie formuluje typické komponenty pro zvládnutí či úspěšnost v dané profesi, tak je logické, že mimo obecné komponenty či psychické rysy osobnosti (houževnatost, pracovitost s maximálním úsilím, koncentrace aj.) budou odlišné nároky na psychiku vrcholového maratonce či běžce na lyžích, hokejisty či boxera, krasobruslaře či střelce. Ale také jedince, inklinujícího k X-sportům. Tedy různé sporty kladou specifické nároky na osobnost sportovce. Principy profesiografie byly aplikovány do sportovního prostředí už v 60. letech minulého století s přijatým termínem „sportografie“ a sportogramem, který formuluje specifické psychické funkce k úspěšné výkonnosti v konkrétním sportu.

Historickým pokusem bylo formulování „psychologických zvláštností některých sportů“ v učebním textu A. Stránského. Byť tyto charakteristiky odpovídaly době, lze je považovat za důležitý krok ve vnímání odlišností psychických nároků v různých sportovních činnostech. V charakteristice sjezdového lyžování a skoků na lyžích, které jsou v pozdějších typologiích řazeny do sportů rizikových, je užito slov riziko, nebezpečí, strach, nepříjemné pocity (Stránský, 1962, 60). Z typologie 6 typů sportů dle psychologické klasifikace Kodýma se vychází dodnes (Kodým, 1970), i když pak byla následně některými autory modifikována. Třídění do 8 skupin použili Vaněk, Hošek a Svoboda při zkoumání psychických rysů osobnosti sportovců tehdejšího Československa z 27 sportovních odvětví: 1. koordinační sporty „oko–ruka“; 2. koordinační sporty typu „ovládání těla v prostoru“; 3. rizikové sporty; 4. vytrvalostní sporty; 5. heuristické (anticipační) sporty individuální; 6. heuristické sporty kolektivní; 7. funkčně mobilizační sporty krátkodobého trvání; 8. sporty s ovládnutím technického zařízení (Vaněk, Hošek & Svoboda, 1974, 41). Je patrné, že současná kategorie „rizikových sportů“ je členěna do dvou (3 a 8), i když má obdobnou charakteristiku. Následně Válková (1980) užila v souladu s poznatky pracovní psychologie termín „sportografie“ a „sportogram“ a blíže specifikovala podskupiny pěti klasifikačních skupin. Tento model je prezentován v tomto textu a byl přijat učiteli

na 1. stupni ZŠ. Principy klasifikace byly totiž aplikovány do podmínek školní TV s cílem vnímání přínosů či limitů ve školní TV a s doporučením učitelům, jak žákům elementárních tříd tyto sportovní činnosti zpřístupnit. Podtrhují ho znovu autoři Kodým, Jansa, Man a Válková (1985, 98). Původní členění do 6 skupin (rozčlenění anticipačních na individuální a týmové) uvádějí ještě Vaněk et al. (1983, 16–17) a Macák a Hošek (1989, 81). Redukci na 4 skupiny provedl Hošek (in Slepíčka, Hošek & Hátlová, 2006, 25–26), užívá termín „psychosportografie“: 1. senzomotorické (sdružuje senzorické a esteticko-koordinační), 2. funkčně-mobilizační (krátkodobé a dlouhodobé), 3. anticipační (heuristické), 4. rizikové – upřesňuje je jako sporty s ovládním technického zařízení (benzínové, klouzavé). Doplnuje, s čímž je nutné souhlasit, že žádná z typologií není jednoznačná, proto na hranicích některých skupin jsou sporty s ovládním zvířat, sporty, kde jsou důležité pocity (být „free“, být „cool“, sdružujících osoby do specifických komunit), ale i sporty na trenežerových zařízeních.

Při vědomí si nepřesností kategoriálních přístupů znalost principů sportografie je užitečná pro sestavení sportogramu daného sportu, uvědomění si komplementárnosti dimenzí, které se na celoživotním vývoji vrcholové výkonnosti podílejí od dětství (biodromální přístup). S respektem k principům obecné profesiografie nehovoříme jen o psycho-sportogramu, ale o sportogramu, neboť je nutné vnímat veškeré složky osobnosti, včetně biologického základu. Seriózní sportogram pak obsahuje:

- *somatogram* (somatotypické parametry, které jsou u některých sportů vysoce významné, u některých méně),
- *fyzioqram* (fyziologické parametry jako parametry zdravotní a eventuální kontraindikace, tendence ke sportům silovým, vytrvalostním, rychlostním apod.),
- *psychogram* (psychické parametry, o nichž bude pojednáno dále),
- *sociogram* (parametry poukazující na sociální chování a požadavky na kooperaci – kompetici, vyrovnání se s diváckou kulisou či medializací).

Znalosti nároků na osobnost sportovce z výše uvedených hledisek jsou v současnosti teoretické na základě dílčích studií či na zá-

kladě empirie, skutečný sportogram některého ze sportů, tak jak je tomu v profesiografii, v podstatě u nás neexistuje. Sestavení kvalitního sportogramu je organizačně, časově i technicky náročné, vyžaduje rozsáhlá a často i opakovaná šetření u vrcholových sportovců, včetně expertních analýz mezi kompetentními trenéry, což je výzvou pro budoucí činnost sportovních psychologů.

Co je určujícím kritériem pro to, abychom mohli formulovat typické nároky na psychiku jedince? Kde to zjistíme? (Pravidla, *případně soutěžní řád, proto i respektování pravidel v tréninku od dětství je součástí psychické přípravy a součástí zvládnutí specifických nároků na osobnost sportovce.*) U X-sportů nejsou psaná, ale předávaná, což může vysvětlovat neochotu účastnit se něčeho dle zvnějšku formulovaných pravidel a současně problém sestavení kvalitního sportogramu.

Základními kritérii pro pochopení nároků daného sportu na psychiku jedince jsou:

1. **podmínky**, v nichž se činnost odehrává, druh (typ) prostředí, pomůcek apod. Ty mohou být:
  - a) umělé, standardní nebo
  - b) přirozené, přírodní, s převahou činností v terénu, nebo
  - c) typicky sociální;
2. **nároky na somatickou kapacitu**, na fyziologickou kapacitu (charakteristiky rychlostní, vytrvalostní, silové, případně kontraindikace);
3. **nároky na psychiku**: tlak prostředí (umělého, přírodního, sociálního), přičemž hlavní princip spočívá ve třech dimenzích:
  - a) *typ koncentrace a volního úsilí*:
    - maximální, zaměřená na detail, na úzký objekt. Maximální koncentrace veškeré kapacity psychické i fyzické do krátkého časového úseku, s různým charakterem zátěže na cévní a dýchací aparát;
    - sub-maximální, udržovaná po dlouhou dobu, s odoláváním monotónní zátěži, s vysokými nároky na cévní a dýchací aparát;
    - střídavá, rychle se střídající úseky s maximální koncentrací na detail a s rychlým přepojováním pozornosti na celek,

na kontext probíhajícího pohybového procesu, s vysokými nároky na cévní a dýchací aparát;

b) rozhodovací procesy ve vztahu k vyhodnocení situace:

- ve vztahu k sobě samému,
- ve vztahu k soupeři či spoluhráčům, včetně výběru vhodné pohybové dovednosti, rychlé realizace ve správném čase do správného prostoru, a to v kooperaci či kompetici;

c) *poslední fáze motorického učení:*

- je charakterizována porocí automatizmu a plasticity, tudíž existují dvě krajní varianty řešení:
- učení směrem do hloubky, precizní provedení dovednosti. Není-li dovednost přesně podle pravidel, dochází v soutěži ke stržení bodů či diskvalifikaci;
- učení směrem k zafixování principu, algoritmu, které jsou využívány plasticky a flexibilně v nových pohybových řetězcích, v nových variabilních plastických situacích;

4. **specifika sociální**, spočívající v tom, zda se jedná o sport v sociálním prostředí (jednotlivci či týmy proti sobě) a sport divácky či mediálně atraktivní.

V kombinaci základních čtyř oblastí kritérií pak lze formulovat typické nároky na psychiku jedince a dle těchto nároků rozdělit PAS do 5 základních kategorií:

1. senzorické,
2. esteticko-koordinační,
3. funkčně-mobilizační: krátkodobé, dlouhodobé,
4. rizikové,
5. anticipační: individuální, týmové, s převahou mentální strategie.

Tabulka 2. Charakteristika 5 kategorií sportovních činností dle kritéria nároků na psychiku jedince

kategorie – typ činnosti (<i>příklady</i>)	prostředí	hlavní princip	typ koncentrace	typ volního úsilí	typ 3. fáze motorického učení
SENZORICKÉ <i>sřezkové sporty</i> <i>kulečnick</i> <i>bowling</i> <i>curling</i>	umělé, stálé	precizace dovednosti, spojení oko–ruka	soustředění na detail	maximální, do krátkého okamžiku, lokální únaava	automatizmus, preciznost dovednosti
FUNKČNĚ MOBILIZAČNÍ <i>atletika</i> <i>běžecké lyžování</i> <i>cyklistika</i> <i>veslování</i> <i>kanoistika</i> a) <i>krátkodobé</i> <i>sprinty, hody, vrhy, skoky, vzpírání</i> b) <i>dlouhodobé</i> <i>trati nad 500 m</i> <i>dua – triatlou</i>	umělé, stálé	precizace dovednosti, ustálený pohybový vzorec	soustředění na stabilní pohybový vzorec	a) maximální, do krátkého okamžiku, lokální únaava b) překonávání zátížení cévního a dýchacího aparátu	automatizmus, preciznost dovednosti
ESTETICKO-KOORDINAČNÍ <i>typy gymnastiky</i> <i>aerobic</i> <i>krasobruslení</i> <i>akrobatické lyžování</i> <i>synchrónní plavání</i> <i>skoky do vody</i>	umělé, proměnlivé	precizace dovednosti, bezoporová fáze, šoumenství	soustředění na stabilní řetězec pohybů	maximální, do krátkého okamžiku, lokální únaava	střídající se automatizmus plasticita

kategorie – typ činnosti (příklady)	prostředí	hlavní princip	typ koncentrace	typ volního úsilí	typ 3. fáze motorického učení
ANTICIPAČNÍ a) individuální a dyadické <i>tenis, stolní tenis, badminton, úpolové sporty (šerm, box, zápas)</i> b) týmové <i>basketbal, fotbal, florbal, hokej, volejbal...</i> c) mentální <i>šachy, karetní sporty, deskové hry</i>	umělé sociální – proměnlivé	anticipace	rozhodování, rozdělování pozornosti, periferní vidění, vyvážená excitace a inhibice	dlouhodobé, překonávání zatížení cévního a dýchacího aparátu c) udržení emocí	algoritmus, plasticita
RIZIKOVÉ <i>„benzínové“ sporty letecké sporty skoky na lyžích sjezdové lyžování potápění</i>	proměnlivé, spojení s technikou	anticipace, překonávání nezvyklých pocitů: rychlost, hloubka, tlak, bezoporové postavení	rozhodování, rozdělování pozornosti, vyvážená excitace a inhibice	dlouhodobé, faktor přežití	algoritmus, plasticita

Žádná kategorizace není stoprocentně „čistá“, dochází k míšení faktorů z jednotlivých skupin (biatlon, moderní pětiboj, orientační závody, cyklokross, skoky do vody, akrobatické lyžování atd.). Ukazuje se, že tento trend začíná i ve vrcholovém sportu, kdy do olympijského programu je v současné době zařazeno mnoho nových druhů sportů, tzv. „rizikových“ či „výzvných“ v kombinaci s esteticko – koordinačními. Jsou mediálně a divácky atraktivní. U mládeže (teenagerů) právě sporty, „směšující“ parametry jednotlivých skupin, které zajišťují dostatek dobrodružnosti, emotivity, bez přílišné cirkulo-respirační námahy nebo bez drilu monotónních dovedností, jsou u současné mládeže atraktivní (*snowboarding* vers. *běžkové lyžování*, *ringo* vers. *volejbal*, *in-line bruslení* vers. *běhání*, *cykloturistika* vers. *pěší turistika*, *florbal* vers. *basketbal*, atd.).

Psychická kapacita osobnosti vzhledem k danému sportu se podílí na dlouhodobém mistrovství sportovce. Znalost sportografie může ovlivňovat volbu nadaných pro daný typ sportu a kultivaci talentů, specializaci, dlouhodobý sportovní trénink, jehož součástí je dlouhodobá psychická příprava. Výše zmíněné parametry se totiž musejí vychovávat od dětství, v generačním či komunitním přenosu, od přípravek ve sportu až po vrcholovou kariéru. Ve zvýšené míře to platí o skupině sportů rizikových, kde se historicky vystřídal názvy: rizikové, branné, svazarmovské, v současnosti jejich výzvnové či subskupina X-sporty.

Referenční seznam

- Bureš, Z. (1981). *Psychologie práce a její užití*. Praha: Člověk a práce.
- Hartl, P. & Hartlová, H. (2004). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Kodým, M. (1970). Psychologická analýza a třídění sportovní činnosti. In M. Vaněk, et al., *Psychologie sportovní činnosti I.* (pp. 11–29). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Kodým, M., Jansa, P., Man, F., & Válková, H. (1985). *Fyziologie a psychologie tělesné výchovy mladšího školního věku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Macák, I., & Hošek, V. (1989). *Psychologie tělesné výchovy a sportu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Sargent, S. T. (1947). *Základy psychologie*. Praha: Život a práce.
- Slepička, P., Hošek, V., & Hátlová, B. (2006). *Psychologie sportu*. Praha: Karolinum, Univerzita Karlova.
- Stránský, A. (1962). *Psychologie sportu*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství.
- Válková, H. (1980). *Psychologie tělesné výchovy pro učitelství I. stupně ZŠ*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Válková, H. (1990). *Sociálně psychologické faktory a vývoj výkonnosti hráčů košíkové.*

Vaněk, M., et al. (1983). *Psychologie sportu.* Praha: Olympia.

Vaněk, M., Hošek, V., & Svoboda, B. (1974). *Studie osobnosti ve sportu.* Praha: Univerzita Karlova.

4 Teorie inklinace a zaangažovanosti v X-sportech a aktivitách

Jana Hoffmannová

Od šedesátých let minulého století, kdy se začaly objevovat X-sporty a aktivity, existuje celá řada teorií a konceptů, které se pokouší vysvětlit tento fenomén. Velkým tématem je otázka co jedince k těmto sportům a aktivitám přitahuje, proč jsou pro ně tolik atraktivní a jaká je motivace setrvat u této činnosti. V rámci této kapitoly předkládám výčet různých teorií inklinace a zaangažovanosti v X-sportu a aktivitě, které se odvíjí od přístupu té konkrétní vědní oblasti (filozofie, psychologie, sociologie atd.) k dané problematice a trendů doby, ve které vznikaly.

Faktory, které ovlivňují inklinaci k X-sportům a aktivitám, jsou nahlíženy z různých úhlů pohledu. Klausner (1968) se přiklání ke zdůraznění výrazu *stress-seeking* (vyhledávání stresu). Podle něho vyhledávání stresu souvisí s pátráním po silných emocích, které stres vyvolává (účastníci hovoří o vyhledávání adrenalinu) během vystavování sebe sama extrémní situaci, poznaných podle strachu a vzrušení. Klausner (1968, 138) popírá „*model osobnosti vyhledávající vždy rovnováhu mezi adaptací vnějšímu světu a uzpůsobením vnitřním psychologickým podmínkám*“. Při vyhledávání stresu je někdy prvním krokem pocit závratě, paniky, která vyvolá silnou primární emoční reakci. Daleko od toho je vyhýbání se situaci, stres nastává za okolností vyhledaných jedincem, cílem nadšeného bádání navrženého k tomu, aby zvýšil potěšení ze života zaplavením ho emocemi.

Věnování se X-sportům a aktivitám lze vysvětlit na základě obecného zákona motivace Allporta (in Nakonečný 1997) – teorie funkční autonomie motivů. Jádrem této teorie je teze, že co bylo dříve prostředkem k účelu, se samo stává účelem. S uspokojováním potřeb se spojují určité zvyky či návyky, které tak získávají relativně autonomní motivační význam. Účast na X-sportu či aktivitě mohla vystupovat nejprve ve službě sexuality (být atraktivní, zajímavý, jde přece o „moderní“ sport), avšak tento prostředek k účelu se mohl stát zájmem na celý život a setrvává ještě dlouho potom, když erotické motivy ustoupily stranou.

Jedním z biologických faktorů je vrozený předpoklad pro vyhledávání mimořádného prožitku. Eysenck (1990) se domnívá, že individuální rozdíly spočívají v celkové vzrušivosti centrální nervové soustavy. Podle jeho teorie introverze a extroverze lidé vyhledávají takové množství stimulační, která vyvolává přiměřenou úroveň nabuzení CNS. Eysenck předpokládá, že extrovert potřebuje silnější podnět než introvert, aby dosáhl optimálního prožitku, proto vzrušení vyhledává v oblasti X-sportů a aktivit. Zuckerman (1979) rozvíjí tuto úvahu a předpokládá, že extroverti častěji vyhledávají rozruch a pozdvižení než introverti, což vede k vyhledávání neobvyklých situací, k intenzivním formám stimulace a riskování pro vzrušení, tedy například k provozování X-sportů a aktivit. Zuckerman předpokládá, že se toto děje na základě vrozeného motivu zvědavosti. Prostřednictvím tohoto motivu jsou jedinci motivováni vyhledávat stimulaci tzv. Teorie vyhledávání stimulace. Tuto potřebu nazývá Zuckerman (1979) vyhledávání prožitku – „sensation seeking“. Zjistil nápadné rozdíly (na základě testu, který sám vyvinul, nazývaného „Sensation seeking Scale – Škála vyhledávání mimořádných prožitků – SSS“) ve vyhledávání vzrušení. Test „SSS“ obsahuje čtyři subškály, kterými jsou vnímavost nudy (Boredom Susceptibility), disinhibice – nekontrolované, reakční chování (Disinhibice), vyhledávání zkušeností (Experience Seeking), vyhledávání napětí a dobrodružství (Thrill and Adventure Seeking). Škála vyhledávání zkušeností se vztahuje k vyhledávání vzrušení prostřednictvím rozumu a důvtipu a nekonformity. Škála nekontrolovaného, reakčního chování měří potřebu sociální stimulace a disinhibice. Škála vnímavosti nudy bere v úvahu jedincovy reakce na monotónnost a nesoustředěnost. Poslední škála, která bývá uváděna často do souvislosti se sportem, vyhledávání napětí a dobrodružství, souvisí s jedincovou touhou vyhledávat rizikové aktivity. Podle Zuckermana (2000) lidé skórující vysoko na těchto škálách inklinují k rizikovému chování buď směrem pozitivním (X-sporty a aktivity) nebo negativním (kriminalita). Sportovci věnující se X-sportům a aktivitám a zaměstnanci rizikových povolání, která přinášejí zvýšenou míru rizika a vzrušení, mají zvýšenou potřebu vyhledávání mimořádného prožitku daleko častěji než v průměrné populaci. Zuckermanova rysová teorie vysvětluje neustálou potřebu vyhledávat riskantní, komplikované a nové zážitky jako inherentní a předpokládá, že sportovci věnující se X-sportům a akti-

vitám jsou vyhledávači zážitků (sensation seekers), kteří vyžadují úroveň optimální aktivace organismu vyšší než běžná populace (Zuckerman, 1983). „*Vysoce rizikové sporty jsou přitažlivé spíše pro silné vyhledavače vjemů než pro slabé vyhledavače vjemů.... Výsledky naznačují, že ti, kteří se angažují v riskantních sportech, se zajímají o širokou řadu outdoorových aktivit plných vzrušení, které poskytují nové a stimulující zážitky...*“ (Zuckerman, 1994, 175).

Domněnku vrozené potřeby vyhledávat novosti, změnu a dobrodružství podporuje existence genu D4DR, který svou charakteristikou ovlivňuje vzrušivost jedinců a nachází se na jedenáctém chromozomu. Je to předpis na bílkovinu zvanou dopaminový receptor (Ridley, 2001). Tato látka pomáhá při přenosu nervového vzruchu mezi jednotlivými nervovými buňkami. Samotný gen D4DR může mít několik variací. Vždy má uprostřed proměnlivou sekvenci, která se opakuje dvakrát až jedenáctkrát. Většina lidí má čtyři nebo sedm kopií, ale někteří lidé dosahují jedné až tří nebo osmi až jedenácti kopií. Čím větší opakování, tím méně účinný je dopaminový receptor při vázání dopaminu. Delší gen D4DR znamená nízkou citlivost na dopamin v určitých částech mozku, zatímco krátký gen D4DR představuje vysokou citlivost. Při výzkumu se ukázalo, že u lidí, kteří měli vysokou potřebu vyhledávat změnu a dobrodružství, se vyskytovala s mnohem větší pravděpodobností jedna nebo více kopií dlouhého genu D4DR (Benjamin et al., 1996). Lidé s delšími sekvencemi tohoto genu mají nízkou citlivost na působení dopaminu, proto potřebují v životě větší vzrušení, aby získali stejně silné prožitky, jaké lidé s krátkými geny získávají z obyčejných věcí (Ridley, 2001). Někteří teoretikové spojují participaci v X-sportu a aktivitě s dlouhým projevem genu D4DR jako důkaz genetické predispozice (Baker, 2004; Zuckerman, 2000). Nicméně původní zjištění deklarující tuto spojitost selhala v empirických studiích, které se pokoušely replikovat tento objev (Persson et al., 2000; Sullivan et al., 1998). Další výzkum realizovaný v této problematice ukazuje (Lahti, Rääkkönen, Ekelund, Peltonen, Raitakari, & Liisa Keltikangas-Järvinen, 2010), že se nejedná o uzavřenou otázku a souvislost mezi genem DR4D a vyhledáváním novosti (novelty seeking).

Dalším aspektem osobnosti, který je s X-sporty a aktivitami spojován je osobnostní typ T. Osobnostní rys „typu T“ určil, v rámci tvorby teo-

retického konceptu rizikových sportů, Farley (1991) a tento osobnostní rys byl vytvořen pro typ chování, které symbolizuje vyhledavače senzací (thrill seekers). „*T znamená vzrušení (silné, citové), které odkazují na přijímání rizika, vyhledávání senzací, stimulace, rozruchu a úrovně aktivity*“ (Farley, 1991, 371). Farley rozpoznal dva aspekty přijímání rizika, pozitivní a negativní, nicméně domníval se, že „*riskování je jádro lidské kreativity*“ (Farley, 1991, 372).

Z hlediska vrozených rysových předpokladů je vyhledávání vzrušení ve sportovní činnosti vysvětlováno tzv. zvratovou teorií (reversal theory), kterou rozvíjí Kerr (1991). V koncipování svých myšlenek se odkazuje na přístup zvratové teorie jako strukturální fenomenologický přístup (Apter, 1992, uvádíme níže v textu). Východiskem pro tuto teorii je myšlenka existence a neustálého přepínání dvou opačných metamotivačních modů – vyhledávání vzrušení (paratelická dominance) a vyhýbání se vzrušení (telická dominance) (Kerr, 1997). V podstatě zvratová teorie předpokládá rysovou dominanci (trait dominance), tedy predispozici k vyhledávání vzrušení a k jeho vyvarování se. Na základě zvratové teorie byla vyvinuta tzv. Škála telické dominance, která představuje na tento rys orientovaný měřicí nástroj. Škála měří individuální rozdíly v pokusech o získání vzrušení, protože je to pocíťováno jako příjemné (telický stav) nebo o vyhnutí se tomuto vzrušení, neboť je pocíťováno jako nepříjemné (paratelický stav). V rámci Škály telické dominance jsou měřeny tři subškály, kterými jsou vyvarování se vzrušení, uvážlivost (serious mindedness) a orientace na plánování (planning orientation). Měřicí škála se sestává ze stejných subškál a ty jsou skórovány tak, že nízké celkové skóre signalizuje paratelickou dominanci (Kerr, 1993). Zvratová teorie nabízí vysvětlení, podle něhož se lidé konfrontují se skutečným nebezpečím, aby zvýšili fyziologické vzrušení na nejvyšší možnou mez (přičemž prožívají úzkost). Zvládnou-li nebezpečí nebo kontrolují-li situaci, vede to ke zvratu v pocíťovaných emocích v míře, v jaké prožívali úzkost, nyní pocíťují příjemné vzrušení. Protože fyziologické vzrušení klesá pomalu, výsledné příjemné vzrušení je prožívané relativně dlouho (Kerr, 1997).

Sociálními faktory, které ovlivňují tíhnutí k X-sportům a aktivitám, jsou potřeba sebepotvrzení a sebeprezentace (Hewstone & Stroebe, 2006), únik z administrativní, normativní a pojištěné společnosti (Beck, 1986; Giddens, 1991; Lash, 1994) a otazníkem zůstává role pořadí,

ve kterém se jedinec narodí (Sulloway, 1997; 2001). Sulloway se domnívá, že prvorození jsou svědomitější, zodpovědnější a organizovanější než později narození jedinci, kteří jsou kreativnější, otevřenější k novým zážitkům a rebelii. Mladší sourozenci více riskují než prvorození. Beck, Giddens a Lash reprezentují v sociologii obrat k „teorii rizikové společnosti (risk society)“. Domnívají se, že stereotypní fádnota všedního života vystřídala nutnost vyrovnávat se neustále s nároky existence v rizikové společnosti, což znamená žít s kalkulativním přístupem k permanentně otevřeným variantám jednání, provázejícím celou naši sociální existenci.

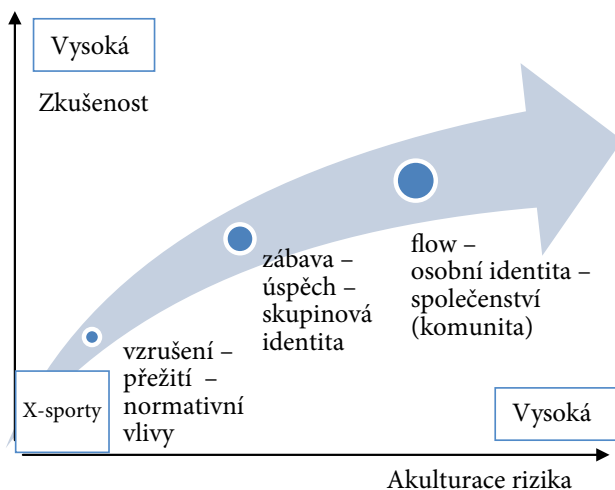
Lyng (2008) v návaznosti na Becka (1986), Giddense (1991) a Lashe (1994) soudí, že v případě sportovců věnujících se X-sportům a aktivitám dnes potřebu vystoupení z každodenní všednosti jako hlavní motivátor musíme pokládat za mýtus a vybízí k hledání uspokojivějších vysvětlení. Sám navrhuje koncept „Edgework“, kterým se pokouší vysvětlit dobrovolné vystavování se hraničním situacím (Lyng, 1990). Navrhl systematické zařazení tohoto pojmu, který se poměrně obtížně překládá do češtiny, nicméně bychom jej mohli volně přeložit jako „hraniční rámec“ či „pohyb na hraně“. *„Uznání multidimenzionálního vyjádření hraničních aktivit (edgework) bylo rozvinuto v dnešní západní společnosti relativně nedávno“* (Lyng, 2005, 4). Základním cílem „edgework“ přístupu je spojit bezprostřednost prožívaných rizikových situací se sociálními strukturami a procesy, které je umožňují reflektovat, sdílet a interpretovat. To, co táhne lidi k X-sportům a aktivitám, je hluboce přitažlivá povaha samotného prožitku. „Edgework“ se vztahuje ke sportovcově touze prozkoumat hranice či limity vlastní kontroly, a to ve specifickém rizikovém kontextu. Někteří jedinci mohou pociťovat kontrolu nad vlastními životy a „*zažít intenzivní pocit vrcholu*“ (Lois, 2001, 3) bezprostředně po přežití událostí, ve kterých byly psychologické a fyziologické limity potlačeny.

Tento obrat v sociologickém bádání povzbudil generaci výzkumníků ve sportovní oblasti k tomu, aby začali pohlížet na vyhledávání zážitků spojených s napětím ze zvýšeného nebezpečí jako na subkulturní jev. Risk, extrém, adrenalin a dobrodružství představují pojmy, které se staly komoditou (Beal, 1995, 1996; Rinehart & Syndor, 2003; Wheaton, 2004). Svět X-sportů a aktivit je determinován, definován nebo rozvíjen z velké části komerčními cestami. O popularizaci těchto sportů a aktivit se

přičiňují média. To znamená, že sporty a aktivity jsou zakoupeny, nebo přesněji řečeno, konzumovány (Donnelly, 2006).

Celsi, Rose a Leigh (1993) ve svém tzv. „extended dramatic model“ (rozšiřujícím divadelním modelu) přirovnávají například u skydivingu vybavení k rekvizitám, letištní budovy ke scéně a aktéry k hercům. Hluboká podstata těchto podívaných je agonální (založeny na soutěživosti, na zápase proti soupeři, Caillois, 1998) ve smyslu testu proti přírodě a sebe sama. Avšak svými vnějšími rysy se jeví jako představení. Jsou to dramata, jejichž peripetie udržují publikum v napětí. Brymer (2005) ovšem polemizuje, že mnohé z výše uvedených přirovnání lze bez velkých potíží vztáhnout například ke golfu a domnívá se, že aplikovatelnost „divadelní“ metafory výhradně na oblast X-sportů a aktivit má tím pádem svá významná omezení. Zajímavější vysvětlení Celsiho, Rose a Leigha (1993) ve vztahu k X-sportům a aktivitám spočívá v jejich modelu evoluce motivů a normalizace rizika (obrázek 1). Motivy se vyvíjí v čase a na základě získaných zkušeností v rámci dané aktivity, situací a vlivu komunity. Představují posun od počátečního vyhledávání vzrušení a adrenalinu přes radost a zábavu až po absolutní pohlčení činností, pocitu její kontroly a změnu osobní identity. Motivem začátečníka je tedy většinou zvědavost, vzrušení, „adrenalin“, touha po dobrodružství a kladou rovnítko mezi těmito pocity a rizikem. Postupem času se do popředí dostává zábava a radost z této činnosti, identita v rámci skupiny (významným se stává kamarádství) a motiv úspěchu a výkonu. Důležitou motivací pokračovat v X-sportu a činnosti je touha rozvíjet technické dovednosti jak pro osobní spokojenost, tak sociální status v rámci dané komunity. Vzrůstající zkušenost má za následek přesun těžiště pozornosti od fyzického rizika na napětí před akcí. Významná při tomto posunu je vnímaná kompetence. Za potřebou uznání od zkušenějších členů společenství je vzrůstající vnitřní zájem o zvládnutí té konkrétní aktivity. Při dlouhodobé zaangažovanosti a vysoké úrovni zkušeností převládají intrinsické motivy k mistrovskému zvládnutí X-sportu a aktivity a pocitu kontroly při jejich realizaci. Riziko je normalizováno. Klíčovým aspektem motivace se stává pocit sounáležitosti a sdílení transcendentní informací (ve smyslu sdílení zkušenosti na hraně – „edgework“, Lyng, 2005), tedy individuálně zažívaná zkušenost flow (viz níže, Csikszentmihalyi, 1996) a jeho společná znalost ostatními členy vytváří mezi nimi pouto.

Takto pocítované společenství (komunita) vytváří kreativní prostor pro tvorbu nové osobní identity (nejen zjevná odlišnost od vrstevníků, ale účast na X-sportu a aktivitě poskytuje dobře definovaný kontext pro osobní změnu).

Obrázek 1. Evoluce motivů v X-sportu a aktivitě ve vztahu k akulturaci (přizpůsobení se) rizika a zkušenosti (upraveno podle Celsi, Rose a Leigh, 1993)

Le Breton (2000) pojednává o symbolickém významu hraní si se smrtí v X-sportu a aktivitě. Zaznamenal paradox, kdy čím intenzivnější strádání sportovec věnující se X-sportům a aktivitám podstupuje, tím větší osobní význam přikládá dosaženému úspěchu. Riziko může také generovat dostatek osobní vůle odolat pokušení ke kapitulaci. „Protože jedince dovádí na vrcholnou míru prožívání pocitu existence, přináší odhodlání k akci exaltaci, především v případech úspěšně překonaného utrpení. Tento náhlý příval emočního vzrušení, které účastníky (rizikových sportů) zaplavuje, jim dává pocit vnitřní síly, pocit hraničící s extází. Nikdy předtím nedosáhli takovou míru potvrzení, takovou plnost bytí, která by ospravedlňovala veškeré dosavadní vložené úsilí, kdy minulost a budoucnost jsou odváty pryč v jediném kulminujícím okamžiku.“ (Le Breton, 2000, 9).

Věci, které nahání hrůzu a ženou nás do krajnosti, mohou tedy zapříčinit jedinečný mentální zážitek. Csikszentmihalyi (1996) se domnívá, že X-sporty a aktivity nabízí pocit určitého proudu nesmrtelnosti, něco méně hmatatelného a hluboce obohacujícího. Toto se děje prostřednictvím schopnosti splynutí s vesmírem, dosažení stavu „Flow“ (uchvácení, zaujetí), který jako pocit „stržení, uchvácení, zaujetí, proudění“, kdy je člověk uvnitř zážitku, prožívá pocit radosti a naplnění, poskytuje jeho vědomí řád a odbourává chaos. Zaměřuje jeho život k určitému konkrétnímu cíli, jímž mimořádný prožitek je (otazníky spojené se zploštělým, zkresleným výkladem – konzum). Pokud tento stav trvá, člověk zapomíná na všechny nepříjemné stránky života. Inklinace k X-sportům a aktivitám bývá vysvětlována právě touhou po dosažení tohoto jedinečného mentálního zážitku.

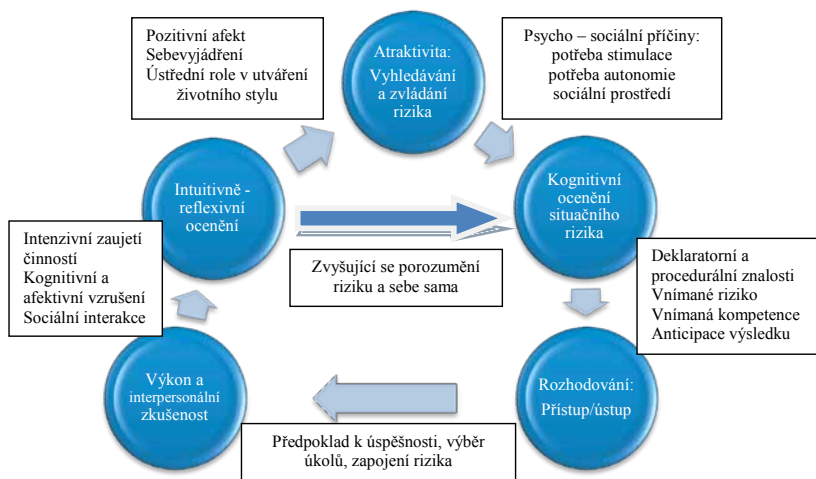
Konfrontace s rizikem vede k prožívání a uvědomování si smyslu vlastní existence. Ve Franklově pojetí (1994) každý člověk touží po smyslu své existence. Tato touha po smyslu, spokojenosti je spojena s usilováním o dosažení osobních cílů. Pocit nesmyslnosti často vzniká tehdy, když lidé dosáhli svých cílů. Proměnlivost situací, které jsou v X-sportu a aktivitě obsaženy (změna počasí, neznámý terén, neočekávané okolnosti apod.) znamená další výzvu. Každý dosažený cíl je současně koncem i začátkem nového snění.

Na provozování X-sportů a aktivit bývá pohlíženo jako na způsob obohacení života a rozvoj vlastních možností. Maslowova (1999) teorie sebeaktualizace v sobě zahrnuje současně sebetranscendenci. „Sebeaktualizující“ lidé jsou ponořeni do něčeho, co je mimo „ně“. Jsou oddáni, cítí se povoláni. Jsou schopni hlubokých vztahů, ale dovedou být nezávislí, jsou tolerantní a tvořiví. Prožívají mimořádné „vrcholové zážitky“. V rámci fenomenologického přístupu je preference nebezpečných aktivit vysvětlována pomocí tzv. „ochranného rámce“ (Apter, 1992). Zvratová teorie je založena na osobních dispozicích a subjektivní zkušenosti jedince. Lidé, kteří se věnují riskantní činnosti, si vytváří tzv. „ochranný rámec“. Člověk věnující se velice nebezpečné činnosti vnímá jako „něco, pro co žiji“ nebo jako „normální práci“. Apter formuluje tento ochranný rámec prostřednictvím existence tří zón – „nedotknutelná zóna“ (detachment zone), „bezpečnostní zóna“ (safety zone) a „nebezpečná zóna“ (danger zone). K vysvětlení ochranného rámce používá metafory tygra

v kleci. Poukazuje na to, že tygr bez klece plodí v lidech úzkost (nebezpečí), přitom klec bez tygra produkuje nudu (bezpečí), avšak pouze kombinace obou čili tygr v kleci vyvolává vzrušení (nebezpečí uvnitř bezpečí). Někteří lidé se zdají být zakořenění vyhledavači dobrodružství a nacházejí svou přirozenou lokalitu v nebezpečné zóně. Zbytek preferuje život v nedotknutelné či bezpečnostní zóně a s nebezpečím si zahrává zástupným způsobem, a jen tehdy, když nastane příležitost.

V souvislosti s X-sporty a aktivitami bývá uváděno, že se jedná o hry dospělých. Tento předpoklad vychází z Cailloisovy (1998) klasifikace her. S X-sporty a aktivitami je uváděna kategorie ilinx (závrať), jejíž podstata spočívá ve snaze vyhledávat specifické zmatení organismu, chvilkovou paniku smyslů. Jedná se o druh her, *„které působí závrať a spočívají tedy v pokusu potlačit na nějakou dobu stabilitu vnímání a vnutit jasnému lidskému vědomí určitý druh slast působícího zmatku“* (Caillois, 1998, 44). Tento prožitek může být čerpán z opojení extrémní rychlostí, točení kolem osy (rotace při realizování triku) apod. Důležitým aspektem této kategorie je svoboda podstoupit zkoušku nebo ji odmítnout. Skutečnost, že ti, kdo postupují zkoušku, poskytují zároveň podívanou, nijak nesnižuje její herní povahu, ale naopak ji posiluje, což by mohlo vysvětlovat oblíbenost různých exhibic, show, eventů a jamů v rámci některých X-sportů a aktivit (především freestyle).

Téměř před dvaceti lety Robinson (1992) navrhl deskriptivní model (obrázek 2), který vytvořil sjednocením aktuální psychologické teorie a empirického výzkumu a znázorňuje angažovanost v X-sportu a aktivitě jako pokračující proces. Ten se skládá z pěti identifikovatelných fází, které vedou účastníka od počáteční přitažlivosti do stavu sebevyjádření a trvalého zapojení.

Obrázek 2. X-sporty a aktivity – model (upraveno podle Robinsona, 1992)

Domníváme se, že každodenní běžné, všední, obvyklé situace většinou vedou k tomu, že se člověk projevuje rovněž stereotypně, jedná podle zavedených zvyklostí, nemá příležitost ukázat, co v něm je nebo čeho se mu nedostává. Mezní, náročné, neočekávané, nové situace naopak tento „výzvolový“ ráz mají, člověk nemůže uplatnit navykklé stereotypní reakce. Jedinec má tedy dvě možnosti. Pohotově zmobilizovat a zkombinovat vhodné prvky svého dosavadního repertoáru způsobů chování v nový funkční celek nebo selhat a projevit svou nezpůsobilost, nepřipravenost ke zvládnání situace či úkolu. V takovém případě lze nahlížet na neobvyklé situace jako příležitost ke zjištění toho, jak rychle se dokáže vpravit do nových podmínek, jak dokáže mobilizovat své zdroje a rezervy, jak rychle a efektivně se dovede učit ze svých chyb a novým zkušenostem. („Pedagogický přístup“ reprezentovaný Robinsonem se zdá vycházet z kognitivního zhodnocení a kalkulace rizik, na druhou stranu ze současné perspektivy se může vztahovat právě k procesům rozvíjejícím schopnost konat na základě intuice i bez možnosti uspokojivého kognitivního zhodnocení. Dominance kognitivní složky je schopná u některých jedinců způsobit neschopnost dokončit akci v momentě, kdy, ač za vratným bodem, jejich mozek „nestihá dopočítávat“, analyzo-

vat a rozhodovat. Intuice v tomto ohledu může plnit funkci dokreslení chybějících pixelů v dynamickém pohyblivém obrazu.)

Žádnou z výše uvedených výkladů inklinace k X-sportům a aktivitám nelze označit za nesprávnou. Já osobně se domnívám, že nejbližší realitě bude pravděpodobně kombinace těchto pojetí. Stěžejní přínos biodromálního přístupu ke zkoumání X-sportů a aktivit spatřuji v jeho holismu, v integraci jednotlivých výzkumných úhlů pohledu ve snaze o porozumění dynamice jejich významu v životě jejich participantů utváření smyslu. Etablováním biodromálního přístupu ke zkoumání X-sportů a aktivit, pokládáme základ pro hlubší studium udržitelnosti tohoto typu pohybových činností v životě jejich účastníků. S prodloužením délky „aktivního“ života se vedle otázky jak probouzet či podporovat zájem dospívajících jedinců o pohybovou aktivitu objevuje se stejnou naléhavostí otázka smysluplného zakotvení této aktivity v následujících etapách života jejich účastníků.

Referenční seznam

- Apter, M. J. (1992). *The dangerous edge*. New York: Tree Press.
- Baker, C. (2004). Behavioral Genetics: An Introduction to How Genes and Environments Interact through Development to Shape Differences in Mood, Personality, and Intelligence. Washington: AAAS Publication, Ltd.
- Beal, B. (1995). Disqualifying the Official: An Exploration of Social Resistance through the Subculture of Skateboarding. *Sociology of Sport Journal*, 12(3), 252–67.
- Beal, B. (1996). Alternative Masculinity and its Effect on Gender Relations in the Subculture of Skateboarding. *Journal of Sports Behavior*, 19(3), 204–220.
- Beck, U. (2004). *Riziková společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Caillois, R. (1998). *Hry a lidé*. Praha: Studio Y.
- Celsi, R. L., Rose, R. L., & Leigh, T. W. (1993). An exploration of high-risk leisure consumption through skydiving. *The Journal of Consumer Research*, 20(1), 1–23.
- Csikszentmihalyi, M. (1996). *O štěstí a smyslu života*. Praha: Lidové noviny.
- Donnelly, M. (2006). Stuying Extreme Sports. Beyond the Core Participants. *Journal of Sport & Social Issues*, 30(2), 219–224.
- Eysenck, H. J. (1990). Biological dimensions of personality. In N. A. Pervin (Ed.), *Handbook of personality and research* (pp. 244–276). New York: Guilford Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press.
- Hewstone, M., & Stroebe, W. (2006). *Sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Farley, F. (1991). The type-T personality. In L. Lipsitt & L. Mitnick (Eds.), *The Type T Personality in Self-Regulatory Behaviour and Risk-taking: Causes and consequences* (pp. 371–382). New York: Wiley and Sons.

- Frankl, V. (1994). *Člověk hledá smysl. Úvod do logoterapie*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství.
- Kerr, J. H. (1991). Arousal – seeking in risk sport participants. *Personality and Individual Differences*, 12(6), 613–616.
- Kerr, J. H. (1993). An eclectic approach to psychological interventions in sport: Reversal theory. *The Sports Psychologist*, 7, 400–418.
- Kerr, J. H. (1997). *Motivation and emotion in sport: reversal theory*. New York: Psychology Press.
- Klausner, S. Z. (Ed.). (1968). *Why men take changes. Studies in stress seeking*. New York: Anchor Books.
- Lahti, J., Räikkönen, K., Ekelund, J., Peltonen, L., Raitakari, O. T., & Liisa Keltikangas-Järvinen, L. (2010). Novelty Seeking: Interaction Between Parental Alcohol Use and Dopamine D4 Receptor Gene Exon III Polymorphism Over 17 Years [Abstract]. *Focus* 8, 294–300. Retrieved 4. 5. 2011 from the World Wide Web: <http://focus.psychiatryonline.org/cgi/content/full/8/2/294>
- Maslow, A. H. (1999). *Toward a psychology of being* (3rd ed.). New York: J. Wiley & Sons.
- Nakonečný, M. (1996). *Motivace lidského chování*. Praha: Academia.
- Lash, S. (1994). Reflexivity and its double: Structure, aesthetics, community. In U. Beck, A. Giddens, & S. Lash (Eds.), *Reflexive modernization: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order* (pp. 110–173). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Le Breton, D. (2000). Playing symbolically with death in extreme sports. *Body & Society*, 6(1), 1–11.
- Lois, J. (2001). Peaks and valleys: The gendered emotional culture of edgework. *Gender & Society* 15(3), 381–406.
- Lyng, S. (1990). Edgework: A social psychological analysis of voluntary risk taking. *American Journal of Sociology*, 95(4), 851–886.
- Lyng, S. (2005). *Edgework: The Sociology of Risk Taking*. New York: Routledge.
- Lyng, S. (2008). Risk-taking in sport: Edgework and reflexive community. In M. Atkinson & K. Young (Eds.), *Tribal play: Subcultural journeys through sport* (pp. 83–113). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Persson, M. L., Wasserman, D., Geijer, T., Frisch, A., Rockah, R., Michaelovsky, E., Apter, A., Weizman, A., Jönsson E. G., & Bergman, H. (2000). Dopamine D4 receptor gene polymorphism and personality traits in healthy volunteers [Abstract]. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 250(4), 203 – 206. Retrieved 11. 12. 2006 from the World Wide Web: http://www.researchgate.net/publication/12314686_Dopamine_D4_receptor_gene_polymorphism_and_personality_traits_in_healthy_volunteers
- Ridley, M. (2001). *Genom*. Praha: Portál.
- Sullivan, P. F., Fifield, W. J., Kennedy, M. A., Mulder, R. T., Sellman, J. D., & Joyce, P. R. (1998). No Association between Novelty Seeking and the Type 4 Dopamine Receptor Gene (DRD4) in Two New Zealand Samples [Abstract]. *American Journal of Psychiatry*, 155, 98–101. Retrieved 12. 10. 2007 from the World Wide Web: <http://ajp.psychiatryonline.org/cgi/content/abstract/155/1/98>
- Sulloway, F. J. (1997). *Born to rebel: birth order, family dynamics, and creative lives*. New York: Vintage Books.

- Sulloway, F. J. (2001). Birth order, sibling competition, and human behavior. In H. R. Holcomb III (Ed.), *Conceptual challenges in evolutionary psychology: innovative research strategies* (pp. 39–83). Dordrecht and Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Rinehart, R. E., & Syndor, S. (Eds.). (2003). *To the extreme: alternative sports, inside and out*. Albany: SUNY Press.
- Robinson, D. W. (1992). A descriptive model of enduring risk-recreation involvement. *Journal of Leisure Research*, 24(1), 52–63.
- Wheaton, B. (2004). *Understanding lifestyle sports. Consumption, identity and difference*. New York: Routledge.
- Zuckerman, M. (1979). *Sensation seeking: beyond the optimal level of arousal*. Hillsdale: Erlbaum.
- Zuckerman, M. (1983). Sensation seeking and sports. *Personality and Individual Differences*, 4(3), 285–293.
- Zuckerman, M. (2000). Are you a risk taker? *Psychology today*, 33(6), 52–57.
- Zuckerman, M. (1994). *Behavioral Expressions and Biosocial Bases of Sensation Seeking*. Cambridge: Cambridge University Press.

5 Výzkumy v oblasti X-sportů a aktivit

Jana Hoffmannová

Výzkumy v oblasti rizikových sportů jsem se podrobně zabývala v rámci rigorózní práce (Hoffmannová, 2003). Nutno připomenout, že v době, kdy jsem se začala zajímat o problematiku X-sportů a aktivit, což bylo ještě v rámci diplomové práce více než před 10 lety (Hoffmannová, 2002), bylo poměrně problematické informace získat. Jednak prací, které se zabývaly tímto fenoménem, bylo méně než v současné době, jednak a především přístup ke zdrojům byl podstatně omezenější. Internet se tehdy u nás teprve začínal prosazovat a knihovny se plnily publikacemi a odbornými časopisy z dominantnějších oblastí než je tato. V tomto smyslu se domnívám, že významnou roli sehrála Evropská unie, neboť značné množství titulů bylo možné pořídit díky různým projektům a grantům jí finančně podpořeným. V dnešní době se domnívám, že se naopak pro laické čtenáře, studenty a výzkumníky stává výzvou nepřehlednost množství informací a proto tuto kapitolu koncipuji jako kompendium studií, které byly a jsou v oblasti X-sportů a aktivit realizovány.

Ve výzkumu X-sportů a aktivit zaznamenáváme vývoj v porozumění a vysvětlení tohoto fenoménu. V uplynulých dekadách určovaly trend studie zabývající se hledáním osobnostních rysů a vlastností, které předurčují jedince k vyhledávání intenzivních zážitků (např. Breivik, 1996, 1999; Hoffmannová, 2003; Kajtna, Tušak, Barič, & Burnik, 2004; Monasterio, Muldera, Frampton, & Mei-Danb, 2012; Vaněk, Hošek, & Svoboda 1974). Metodologickým nástrojem byly a nadále převládají standardizované i nestandardizované osobnostní dotazníky či jiné dotazníkové metody. Frekventovanými dotazníky a měřícími nástroji v kontextu se zkoumáním specifických osobnostních předpokladů jsou 16 PF (Cattelův šesnáctifaktorový dotazník osobnosti), EPI (Eysenckův osobnostní dotazník), P. I. (osobnostní dotazník Mitteneckera a Tomana), MAS (dotazník anxiózy podle Taylorové), BDI (Inventář agresivního chování podle Busse a Durkee), Big five (Goldbergův osobnostní dotazník), Cloningerův TCI (dotazník temperamentu a charakteru) nebo Mikšíkův IHAVEZ (zjišťuje psychickou odolnost a osobnostní proměnné, které s ní souvisí) a SUPOS (dotazník struktury a dynamiky aktuálních

psychických pocitů a stavů). Výzkumy potvrzují jisté odlišnosti rizikových sportovců, kteří jsou více dobrodružní, bezstarostní, podezíraví, nezávislí, sebekritičtí, odolní, emociálně stabilní, s vyšší mentální úrovní a potřebou vyhledávání zážitků.

Mezi jeden z frekventovaných dotazníků používaných k bádání v oblasti vrozených předpokladů k vyhledávání vzrušení je Zuckermanův (1979) „Test vyhledávání vjemů“. Zkoumány jsou různé X-sporty a aktivity jako horolezectví, skalní lezení, parašutismus, paragliding, létání na rogalu, sjezdové lyžování, extrémní lyžování, kayaking, rafting, sjezd na divoké vodě, potápění, jeskynní potápění, surfing, windsurfing, kiteboarding/surfing, snowboarding, BMX, motokros, bungee jumping apod. Některé výzkumy (Breivik, 1996; Kajtna, Tušak, & Burnik, 2004; Diehm & Armatas, 2004; Murray, 2003; Robinson, 1985; Rossi & Cereatti, 1993; Schrader & Wann, 1999; Wymer, Self, & Findley (Casey), 2008; Zuckerman, 1983) ve sportu potvrzují souvislost mezi vysokým skórem na škále vyhledávání vzrušení a výběrem rizikové aktivity. Na základě jejich zjištění tedy existují jedinci, kteří mají nedostatečně saturovanou vrozenou potřebu vyhledávat intenzivní rozruch a novoty ve svém životě a oblast X-sportů a aktivit pro ně představuje řekněme „legální“ způsob jak tuto danou potřebu adekvátně naplnit.

Charakteristiky X-sportů a aktivit jako horolezectví, lyžování, řízení malého letadla apod. se pokusili definovat Slanger a Rudestam, (1997) a testovat je v rámci jiných méně rizikových sportů (bowling, gymnastika atd.). Slanger and Rudestam (1997) uskutečnili multidimenzionální kvantitativně – kvalitativní studii, ve které se pokusili vysvětlit chování směřující k podstupování extrémního a vysokého fyzického rizika. Osobní vnímaná účinnost (Bandurův koncept self-efficacy, 1997) zdála by se být jediným definujícím konceptem, který upozorňuje na rozdíly mezi skupinou extrémních a vysoce rizikových sportovců oproti skupině s nízkou úrovní obsaženého rizika. V jejich studii indikovali, že sportovcova sebedůvěra umožňuje účast v X-sportech a aktivitách, kde pravděpodobným následkem chyby je smrt. Pokud jde o vyhledávání zážitků (sensation seeking) nebyly v této studii nalezeny signifikantní rozdíly mezi extrémně rizikovou (horolezectví, lyžování, řízení malého letadla, kajak), vysoce rizikovou a nízkou rizikovou skupinou (bowling, gymnastika atd.).

Na druhou stranu Shoham, Rose a Kahleová (2000) nenalezli vztah mezi vnímanou osobní účinností (self – efficacy, Bandura, 1997) a četností účasti v X-sportech a aktivitách a naopak zjistili negativní vztah mezi self – efficacy a pravděpodobností, že se jedinec bude podílet na jiné rizikové aktivitě. K vysvětlení vztahu mezi vnímanou osobní účinností a četností participace si stanovili tzv. stropní účinek (ceiling effect). To znamená, jakmile je dosaženo určité úrovně dovednosti, aktivita „nedokáže dále přispívat dostatečně k povzbuzení k další participaci“ (Shoham, Rose, & Kahle, 2000, 246).

Další variantou jsou testovací metody, které se snaží registrovat objektivní údaje související s vyšší nervovou činností respondentů. Těto metody využívají studie, které se zabývají mírou vzrušivosti a emoční stabilitou u sportovců (Chirivella & Martinez, 1994; Kerr, 1991; Kerr & Svebak, 1989). Použitím metody TDS (Telická škála dominance) zjistili signifikantní rozdíl na subškále vyvarování se vzrušení (arousal avoidance), kde účastníci rizikových sportů skórovali mnohem níže. Tato zjištění opět poukazují na to, že existují jedinci, kteří mají tendenci rozruch a stimulaci spíše vyhledávat, než aby se takovým situacím vyhýbali. Další signifikantní rozdíly byly zjištěny na subškálách uvážlivosti (serious mindedness) a orientace na plánování (planning orientation). K hlubšímu porozumění rizikovému chování v X-sportech a aktivitách přispěli Cazenave, Le Scanff, C., & Woodman (2007), kteří poznamenali, že schopnost regulovat emoce může ovlivnit riskantní chování. Autoři zjistili, že u žen, které se věnují rizikovým aktivitám profesionálně, převládá touha po ovládnutí situačních nároků daného úkolu. Ženy, které na těchto aktivitách participují rekreačně, mají tendenci před riskantní situací utéct. Skutečnost, že riziko může sloužit k mnoha jiným účelům nad rámec prosté fyziologické aktivace organismu, potvrzují rovněž Castanier, Le Scanff a Woodman (2010). Ve své studii potvrdili vzájemnou závislost mezi negativní afektivitou a únikovou sebeuvědomující strategií v predikci rizikového chování u sportovců věnujících se rizikovým sportům.

Inklinace k X-sportům a aktivitám podmíněná pořadím, ve kterém se jedinec narodí, byla zkoumána řadou autorů (např. Casher, 1977; Krause, Heindl, Jung, Langguth, Hajak, & Sand, 2013; Nisbett, 1968; Seff, Gecas, & Frey, 1993). Nisbett (1968) v době, kdy X-sporty a aktivity začaly být na vzestupu, navrhl, že přitažlivé jsou především pro jedince, kteří se

narodili v pořadí později než jejich prvorození sourozenci. O patnáct let později Seff, Gecas and Frey (1993) přišli s výsledky, které nepodpořily toto zjištění. Ve své studii vycházeli z dat získaných dotazníkem rozeslaným prostřednictvím emailu na členy Parašutistické asociace Spojených států, na který odpovědělo 436 respondentů. Nicméně nejnovější studie Krause a kol. (2013) opět obrací pozornost k této problematice a jejich zjištění poukazují na skutečnost, že pořadí v jakém se jedinci narodí, má dopad na jejich postoj k riziku. Těmto výzkumům mnohdy bývá vytýkáno, že postrádají rozsáhlejší reprezentativní výzkumné soubory a minimálně pracují s rodinnými charakteristikami jako velikost rodiny a socioekonomický status.

Nálezy některých výzkumů zaměřených na motivaci k účasti v X-sportech a aktivitách nepřímou naznačují důležitou roli kompetence jako motivu (Farmer, 1992; Pietová, 1987). Farmer analyzoval surfing a prostřednictvím kombinace dotazníků a rozhovorů určil odlišnosti v motivech podílet se na sportovní činnosti u surfařů a mainstreamových sportovců. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že soutěž mezi jednotlivci nemá v kultuře surfingu valnou hodnotu. Podstatnější je testování a rozvíjení vlastních schopností a zážitek vlastní dokonalosti. Pietová na základě rozhovorů s předními světovými kaskadéry dospěla ke zjištění, že odměnou pro ně byl více pocít mistrovství a schopnost zvládnout výzvu než vzrušení z riskantní aktivity. Někteří účastníci uváděli, že se spíše obávají rizik každodenního života, které nemohou plánovat, řídit a kontrolovat, jako například řízení automobilu po dálnici. Mezi další důležité motivy jak tito autoři v rámci výzkumů zjistili, patří fyzické nasazení a příčiny katarze (totální zaujetí činností ve smyslu Csikszentmihalyiho „flow“, 1996 a vysoká koncentrace). V neposlední řadě to jsou motivy jako ovládnutí výzvy velmi obtížného a riskantního úkolu, zážitek z pocitu spolehnutí se na sebe sama, poznání svých hranic.

Celsi (1992) se ve své kvalitativně laděné studii zaměřuje na specifickou řadu abstraktních privilegií, která se zdají být obvykle uváděna u účastníků napříč většiny X-sportů a aktivit. Celsi tyto výhody (benefity) označuje za „transcendentální“ a jsou jimi seberealizace, zážitek „flow“ (Csikszentmihalyi, 1996), společenství (communitas) a změna sebe sama (self – change) ve smyslu pro mistrovství, rostoucího sebevědomí a vnímání osobní účinnosti (self – efficacy). Celsi v této práci vy-

cháží z dat získaných především z horolezectví, BASE jumping a parašutismu. Zážitky transcendentálních benefitů vychází z blízkého vztahu k těmto aktivitám, což poskytuje jedincům vědomí přesahu, osobní identity a pokračující motivaci. Zatímco kvality jako napětí a vzrušení jsou vždy očekávatelné a potěšující, schopnost X-sportů a aktivit produkovat obojí, individuální a sdílenou transcendentální zkušenost, je povyšuje na něco výjimečného. Celsi a jeho spolupracovníci (Celsi, Rose, & Leigh, 1993) na tuto studii navázali další kvalitativní prací, ve které na základě předešlé etnografie (kdy se sám Celsi rok účastnil výcviku a samotných parašutických seskoků), zúčastněného pozorování a hloubkových rozhovorů dospěli ke dvěma klíčovými zjištěním. Zaprvé výsledky signalizují evoluci motivů počáteční a pokračující účasti na takových aktivitách a sportech. Zadruhé ukazují přizpůsobení se riziku (risk acculturation), které vede k jeho normalizaci. Vývoj motivů k podílení se na vysoce rizikové činnosti se děje ve vztahu přizpůsobení se riziku a zkušenostem. Autoři poukazují na důležitost „zkoumat konstrukty motivace a rizika spíše jako dynamické procesy než statické a rysové proměnné“ (Celsi, Rose, & Leigh, 1993, 20). Motivem začátečníka účastnit se na rizikové aktivitě tak může být vzrušení a cílem přežití. U zkušenějšího účastníka se motivem stává radost z činnosti s cílem podat dobrý výkon. Zkušený participant zažívá flow a pocit osobní identity. Významnou roli v tomto vývoji motivů, akceptaci a přizpůsobení se riziku tvoří společenství lidí, kteří se konkrétní X – aktivitě či sportu věnují. Pro vrcholné stadium této evoluce je charakteristické sdílení zkušeností a zážitků flow v rámci společenství (hluboký význam představuje kamarádství). Celsi svým výzkumem otevřel cestu ke zkoumání těchto sportů a aktivit z fenomenologického pohledu, na který navázalo několik autorů (např. Brymer, 2009, 2010; Brymer & Oades, 2009; Willig, 2008).

Studie zaměřené na vnímání, význam a smysl aktivity pro jedince, kteří v ní participují, jsou většinou kvalitativního charakteru. Pro sběr dat jsou typické hloubkové rozhovory, focus groups (Šebek & Hoffmannová, 2010) a jiné interpretativní metody (např. čára života apod.). Willigová např. přezkoumávala předpoklad psychologie zdraví, že inklinace k X-sportům a aktivitám je projev nějakého nevědomého konfliktu či psychopatologie, neboť se jedná o vědomé vystavování se možnosti vlastního zranění (případně smrti). Její zjištění vnesla do této oblasti nová

pozitivní zjištění. Autorka uskutečnila osm opakovaných individuálních rozhovorů s parašutisty, horolezci a dalšími účastníky X-sportů a aktivit. Z výsledků vyplývá, že podílení se na těchto sportech a aktivitách „*znamená pro účastníky více než vyhledávání napětí a vzrušení a jejich opatrný a sebevědomý přístup k aktivitě naznačuje, že dělají spíše zasvěcené volby než pouhé předvádění nevyřešených konfliktů nebo zavádění zkresleného poznání...*“ (Willig, 2008, 700). X-sport či aktivita je pro účastníky významná v kontextu s osobním růstem ve smyslu výzvy a možnosti překonfigurat strukturu sebe sama. Willigová naznačuje, že pro účastníky má tato aktivita také terapeutický účinek. Na její zjištění navazuje Brymer (2010), který upozorňuje na skutečnost, že zaměření se při zkoumání X-sportů a aktivit především na riziko znamená ignoraci jiných aspektů zkušenosti účastníků. Za podstatnou považuje reflexi zažívané zkušenosti samotných účastníků. Autor podrobil fenomenologickému zkoumání zažitý stereotyp, že participant na těchto sportech a aktivitách touží po riskování a vyhledávají nebezpečí. Na základě rozhovorů s 15 účastníky (deset mužů a pět žen ve věku od 30 – 75 let) věnujících se jedné z činností jako BASE jumping, surfování na velkých vlnách, extrémní lyžování, sjíždění vodopádů na kajaku, extrémní horolezectví a lezení na skalách bez lana provedl Brymer analýzu včetně dat získaných z videí, biografii a autobiografií. Účastníci studie si uvědomují, že udělat chybu by mohlo mít fatální následky, proto se snaží o stanoveném úkolu dozvědět co nejvíce ve vztahu k prostředí a vlastní kapacitě, aby zamezili takové nežádoucí události. Na základě důkladné přípravy upřednostňují spíše kontrolu dané činnosti, než že by riskovali. Zároveň se domnívají, že některé společensky akceptované aktivity jsou mnohem nebezpečnější, jako například řízení automobilu apod. Brymer se domnívá, že jde o naivní představu (X-sport a aktivita = pouhé riskování a vyhledávání vzrušení) těch, kteří do X-sportů a aktivit nejsou zaangażováni a nemají žádnou vlastní zkušenost. Zpochybněním reputace X-sportů a aktivit spočívající v pouhém riskování a adrenalinu se Brymer zabýval už v dřívější studii (Brymer, Downey, & Gray, 2009). Spolu s dalšími autory se domnívá, že v takto zaměřeném pohledu se účastníci jeví coby dobyvatelé, kteří zápasí a bojují proti přírodním silám, přičemž jejich zjištění poukazují na jiné skutečnosti. Z jejich rozsáhlé hermeneuticko – fenomenologické studie vyplývá, že tyto sporty a aktivity mohou naopak iniciovat pozitiv-

ní změnu ve vztahu účastníků k přírodě. Výzkumný soubor studie tvořili zřejmě stejní účastníci jako ve výše uvedené studii (Brymer, 2010), neboť se vyznačují shodnými charakteristikami – deset mužů a pět žen ve věku od 30–75 let věnujících se BASE jumping, surfování na velkých vlnách, extrémnímu lyžování, sjíždění vodopádů na kajaku, extrémnímu horolezectví a lezení na skalách bez lana. Do analýzy byla zahrnuta rovněž videa, biografie a autobiografie ze zdrojů po celém světě včetně Indie, Číny, Tchajwanu a Nepálu. Výsledky poukazují na to, že participantů rozvíjí skrze X-sporty a aktivity pocit spojení s přírodou, popisují sebe sama jako její součást a zažívají příliv povzbuzující pozitivní energie. Prostřednictvím aktivity získávají větší vědomí propojenosti s přírodou, což vede ke zvýšené snaze o její ochranu. V jiné práci Brymer a Grayová (2009, 145) uvádí, že participantů vnímají přírodu jako partnera „...a vztah spíš jako tanec“. Autoři, svým ekologicky orientovaným pohledem na X-sporty a aktivity, otevírají nový směr uvažování o těchto aktivitách, ve kterém by X-sporty mohly působit jako „...předchůdci k rozvoji zájmu o ekologicky udržitelnou praxi“ (Brymer, Downey, & Gray, 2009, 202).

Břicháček a Havlínová (2005, 41) jsou toho názoru, že „již asi 40 let se debatuje, zda jednání člověka je určováno spíše rysy jeho osobnosti, situačními vlivy či jejich složitými interakcemi. Přehlíží se, že rysy osobnosti se mohou různě prosazovat v různých životních okolnostech. Použije-li se mechanicky kvantitativní škála životních událostí, dopustíme se zřejmě chyby“. Zkoumáním charakteristikou osobnostních předpokladů ke zvládnutí zátěže a copingovými strategiemi se zabývala Hálová (2011). Prostřednictvím focus groups (Šebek & Hoffmannová, 2010) a individuálních rozhovorů s freeskierky a freestyle snowboardisty zkoumala jejich zacházení s celou škálou nestandardních a zátěžových situací. Zásadním zjištěním její studie je používání podvědomých a nevědomých obranných mechanismů ze strany freeskierů a snowboardistů, kteří si zdánlivě riziko nepřipouští „či dokonce bagatelizují“, avšak mnozí „používají nevědomky hodnotící mechanismy, za pomoci kterých zvažují hranice svých možností a v případě, že je situace vyhodnocená jako příliš nebezpečná, raději se jí vyhnou“ (Hálová, 2011, 61).

Současné téma v psychologii sportu je věnováno rozvoji sportovcovy kariéry a významu jednotlivých přechodů a předělů v jeho životě. Pozornost je stále více věnována sportovcově životní dráze jako celku. Jde

o pohled na sportovce nejen v přítomném momentě a situaci, ale vývoje jeho sportovní dráhy v kontextu historickém, kulturním a sociálním. Prostřednictvím rozhovorů jsou určovány významné životní události a přeměny v kariéře sportovce, které významně ovlivňují jeho výběr sportovní aktivity, výkon a vůbec účast ve sportovní sféře (Alfermann, Stambulova, & Zemaityte, 2004; Lavallee & Wylleman, 2006), a to nejen v oblasti tradičních sportovních disciplín, ale také v disciplínách alternativních (Hoffmannová, 2011).

Výzkum kariéry a podpůrné modely zdůrazňují důležitost holistického pohledu na sportovce, který je sportující jedinec, ale zároveň realizuje i jiné záležitosti v životě. Sportovec potřebuje hledat rovnováhu mezi požadavky v rámci sportu a mimo sport, upřednostňovat svůj životní styl a zdůrazňovat přenositelné kompetence (např. formulace cílů, řízení stresu a energie) (Stambulova, Alfermann, Statler, & Côté, 2009). Z našich výsledků (Hoffmannová, 2011) vyplývá, že X-sporty a aktivity mohou samy o sobě poskytovat komplexní vyváženost v životě účastníka. Na základě metody čáry života, focus groups (ohniskových skupin), zúčastněného pozorování a individuálního rozhovoru jsme zjistili, že freeskii a freestyle snowboarding představují v životě účastníků dominantní roli a prostřednictvím svébytné kultury saturují jak jejich individuální potřebu vlastní režie, zaangażovanosti a sebevyjádření (např. tvorbou vlastního individuálního stylu), tak potřeby sociálního kontaktu s možností společného sdílení jedinečných okamžiků na hraně (ve smyslu Lyngova konceptu „edgework“, 2008). Životním stylem se stává aktivita samotná a komunita, která se kolem ní utváří. V rámci naší studie jsme formulovali biodromální přístup jako paradigma v kinantropologickém výzkumu. Na cestě životní dráhou tak můžeme sledovat pohyb účastníků ve smyslu vyvíjení aktivity k řešení celoživotních témat, jako jsou individualizace, cesta k nezávislosti a svobodě a utváření smysluplných vztahů s lidmi. Tento pohyb skrze prožívanou přítomnost do budoucnosti je realizován v rámci vize životní perspektivy.

K porozumění kultuře X-sportů a aktivit a analýze životního stylu jejich participantů je většinou používán etnografický výzkum. Tento druh výzkumu umožňuje zjistit a pochopit chování, postoje a názory účastníků, jak vznikají a vyvíjejí se v čase v jejich přirozeném prostředí. Sběr dat obvykle probíhá prostřednictvím metody zúčastněného

pozorování, vedení deníku, rozhovorů apod. V oblasti životního stylu a kultury potažmo specifické subkultury X-sportů a aktivit byla v posledních dvou dekádách provedena řada etnografických výzkumů. Mnohé z nich jsou shrnuty v publikacích editovaných Belindou Wheatonovou (Wheaton, 2004, 2013), která preferuje označení těchto sportů a aktivit coby lifestylové, a Robertem Rinehartem (Rinehart & Sydnor, 2003) zabývajícím se mimo jiné právě terminologickou otázkou (viz kap. 2.1). K hlubšímu studiu této problematiky doporučuji právě tyto publikace a na tomto místě uvádím jednu z prvních publikovaných etnografických prací v oblasti X-sportu a aktivit. Jedná se o výzkum ve skateboardingu, který realizovala Becky Bealová (1995). Studie zahrnovala 37 skateboardistů a 4 skateboardistky ve věku od 10 do 25 let. Bealové se podařilo postupně navázat kontakt s komunitou skateboardistů a posléze strávila přes sto hodin jejich pozorováním (včetně zúčastněného) a během dvou let s nimi realizovala hloubkové rozhovory (s 24 účastníky více než jeden). Současně vedla interview s majiteli skateboardového obchodu, s několika rodiči a sourozenci jezdců. Ve své studii popisuje několik způsobů, jak populární kultura může být místem společenského odporu. Skateboardisté vystupovali proti profesionalizaci jejich fyzické aktivity. Skateboarding definovali jako způsob života a odmítali všechny představy, že by tato činnost měla sloužit jako způsob živobytí. V důsledku toho byl jejich vztah ke komerčně vyráběným výrobkům předmětem jakési dohody. Kupovali si komerčně vyráběné skateboardy, ale zdobili si je vlastními symboly, tvořili si vlastní nálepky a oblečení. Charakteristické pro ně byly různé styly vyjádření podtržené určitým typem hudby a stylem jízdy (např. hippies, punk, rapování apod.). Skateboardisty, kteří se zapojili do korporátní byrokratizace, označovali jako „přeběhlíky“ nebo krysy („rats“).

Významným výzkumným tématem v kontextu s X-sporty a aktivitami je subkultura (viz kapitola 7.2). Studie věnující se této problematice editovali Kevin Young a Michael Atkinson (2008) a u nás subkulturní charakteristiky X-sportu zkoumal Šebek (2011). Účastníky jeho výzkumu byla skupina bikerů, jezdců a jezdkyň ve věkovém rozpětí 17 až 35 let, kteří na vysoké či špičkové výkonnostní úrovni provozují downhill, tedy sjezd, downhill freeride, fourcross, slope style, freestyle a flatland biking. Sběr dat proběhl prostřednictvím focus groups, individuálních

rozhovorů a zúčastněného pozorování. Výsledkem jeho výzkumné práce bylo vytvoření teoretického modelu, který interpretuje zkoumané jevy jako součást procesu negociace retence a apropriace kulturního kapitálu v síti kontextuálních vztahů tvořených koncepty kmenové učení, lifestyle a rizikový sport. Vnitřní dynamiku celého modelu ovlivňují dva myšlenkové směry. První myšlenkový směr tvoří zaměření na formu, která je charakterizována vnitřní bezobsažností a obsah utvářený postupnou výstavbou vnitřní osobnosti a sociální struktury. Šebek (2011, 109) používá metaforu „bublíny a cibule“ vztahující se k osobnosti bikera i k bikerským společenstvím. Složka „bublíny“ vyjadřuje onu formu a vnitřní prázdnotu a složka „cibule“ vyjadřuje postupný růst a utváření osobnosti sportovce (nejen jednotlivce, ale i jednotlivých společenství) „zevnitř“. Druhý myšlenkový směr tvoří mediální apropriace kulturního kapitálu sportovních subkultur. Účastníci studie poukazují na to, že to, co média prodávají veřejnosti, je často uměle vytvořený obraz sportovce. S vytráčením vnitřního obsahu pak především začínající jezdci, „...*nenastupují sportovní dráhu s obrazem utváření vlastní osobnosti sportovce i utváření učících se komunit zevnitř, od jádra radosti ze sportu a ontologické reflexivity jako základu jemného balancování na hraně v rámci posouvání hranic*“ (Šebek, 2011, 140).

Referenční seznam

- Alfermann, D., Stambulova, N., & Zemaityte, A. (2004). Reactions to sport career termination: A crossnational comparison of German, Lithuanian, and Russian athletes. *Psychology of Sport & Exercise, 5*(1), 61–75.
- Atkinson, M., & Young, K. (2008). *Tribal play: Subcultural journeys through sport*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: the exercise of control*. New York: Freeman.
- Beal, B. (1995). Disqualifying the Official: An Exploration of Social Resistance through the Subculture of Skateboarding. *Sociology of Sport Journal, 12*(3), 252–267.
- Beal, B. (1996). Alternative Masculinity and its Effect on Gender Relations in the Subculture of Skateboarding. *Journal of Sports Behaviour, 19*(3), 204–220.
- Beal, B. (2013). *Skateboarding*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Beal, B., & Weidman, L. (2003). Authenticity in the skateboarding world. In R. E. Rinehart & S. Sydnor (Eds.), *To the Extreme: Alternative Sports Inside and Out* (pp. 337–352). Albany: State University of New York Press.
- Breivik, G. (1996). Personality, sensation seeking and risk taking among Everest climbers. *International Journal of Sport Psychology, 27*(3), 308–320.
- Breivik, G. (1999). *Sensation seeking in sport*. Oslo: Norges Idrettsheogskole.

- Brymer, E. G. (2009). Extreme Sports as a facilitator of ecocentricity and positive life Changes. *World Leisure Journal* 51(1), 47–53.
- Brymer, E. G. (2010). Risk taking in Extreme Sports: A phenomenological perspective. *Annals of Leisure Research* 13(1/2), 218–239.
- Brymer, E., Downey, G., & Gray, T. (2009). Extreme sports as a precursor to environmental sustainability. *Journal of Sport & Tourism*, 14(2–3), pp. 193–204. Retrieved 12. 1. 2013 from the World Wide Web: http://www.academia.edu/355346/Extreme_Sports_As_a_Precursor_to_Environmental_Sustainability.
- Brymer, E., & Gray, T. (2009). Dancing with nature: rhythm and harmony in extreme sport participation. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning*, 9(2), 135–149.
- Brymer, E. G., & Oades, L. D. (2009). Extreme sports a positive transformation in courage and humility. *Journal of humanistic psychology*, 49(1), 114–126.
- Břicháček, V., & Havlínová, M. (2005). Kvantitativní a kvalitativní přístup v psychologii. In M. Mioviský, I. Čermák, & V. Chrz (Eds.), *Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku IV*. (pp. 37–55). Olomouc: FF Univerzity Palackého.
- Casher, B. (1977). Relationship between birth order and participation in dangerous sports. *Research Quarterly*, 48(1), 33–40.
- Castanier, C., Le Scanniff, C., & Woodman, T. (2010). Beyond sensation seeking: affect regulation as a framework for predicting risk-taking behaviors in high-risk sport. *Journal of Sport & Exercise Psychology* 2010, 32(5), 731–738.
- Cazenave, N., Le Scanniff, C., & Woodman, T. (2007). Psychological profiles and emotional regulation characteristics of women engaged in risk-taking sports. *Anxiety, Stress, and Coping*, 20(4), 421–435.
- Celsi, R. L. (1992). Transcendent Benefits of High-Risk Sports. *Advances in Consumer Research*, 19, 636–641.
- Celsi, R. L., Rose, R. L., & Leigh, T. W. (1993). An exploration of high-risk leisure consumption through skydiving. *The Journal of Consumer Research*, 20(1), 1–23.
- Diehm, R., & Armatas, C. (2004). Surfing: An avenue for socially acceptable risk-taking, satisfying needs for sensation seeking and experience seeking. *Personality & Individual Differences*, 36(3), 663–677.
- Hálová, K. (2011). *Copingové strategie u vybraných skupin freeskierov a snowboardistov*. Bakalářská práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Hoffmannová, J. (2002). *Motivace a osobnost u extrémních sportovců*. Diplomová práce, Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc.
- Hoffmannová, J. (2003). *Extrémní sporty. Specifické aspekty osobnosti a motivace u sportovců*. Rigorózní práce, Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc.
- Hoffmannová, J. (2011). *Proměnné v životní dráze sportovců u vybraných rizikových sportů. (Biodromální pohled)*. Disertační práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Chirivella, E. C., & Martinez, L. M. (1994). The sensation of risk and motivational tendencies in sport: An empirical study. *Personality and Individual Differences*, 16(5), 777–786.

- Kajtana, T., Tušák, M., Barič, R., & Burnik, S. (2004). Personality in high – risk – sports athletes. *Kinesiology, International Scientific Journal of Kinesiology and Sport*, 36(1), 24–34.
- Kerr, J. H. (1991). Arousal – seeking in risk sport participants. *Personality and Individual Differences*, 12(6), 613–616.
- Kerr, J. H., & Svebak, S. (1989). Motivational aspect of preference for participation in risk sports. *Personality and Individual Differences*, 10(7), 797–800.
- Krause P., Heindl J., Jung A., Langguth B., Hajak G., & Sand P. G. (2013). Risk Attitudes and Birth Order. *Journal of Health Psychology*, March 21 [Epub ahead of print].
- Lavallee, D., & Wylleman, P. (Eds.). (2000). *Career Transitions in sport. International Perspectives*. Morgantown: Fitness Information Technology.
- Lyng, S. (2008). Risk-taking in sport: Edgework and reflexive community. In M. Atkinson & K. Young (Eds.), *Tribal play: Subcultural journeys through sport* (pp. 83–113). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Monasterioa, E., Muldera, R., Frampton, Ch., & Mei-Danb, O. (2012). Personality Characteristics of BASE Jumpers. *Journal of Applied Sport Psychology*, 24(4), 391–400.
- Murray, D. M. (2003). Living on the edge: Sensation seeking and extreme sports participation. Doctoral thesis, University of Connecticut, Connecticut. Retrieved 1. 10. 2007 from the World Wide Web: <http://kinpubs.uoregon.edu/KinAbs17-1.pdf>
- Nisbett, R. (1968). Birth Order and Participation in Dangerous Sports. *Journal of Personality and Social Psychology* 8, 351–353.
- Piet, S. (1987). What motivates stunt men? *Motivation and Emotion*, 11, 195–213.
- Rinehart, R. E., & Syndor, S. (2003). *To the extreme: alternative sports, inside and out*. Albana: SUNY Press.
- Robinson, D. W. (1985). Stress-seeking: Selected behavioral characteristics of elite rock climbers. *Journal of Sport Psychology*, 7(4), 400–404.
- Rossi, B., & Cereatti, L. (1993). The Sensation Seeking in mountain athletes as assessed by Zuckerman's Sensation Seeking Scale. *International Journal of Sport Psychology*, 24(4), 417–431.
- Seff, M. A., Gecas, V., & Frey, J. H. (1993). Birth order, self-concept and participation in dangerous sports. *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 127(2), 221–232.
- Schrader, M. P., & Wann, D. L. (1999). High-risk recreation: the relationship between participant characteristics and degree of involvement. *Journal of Sport Behaviour*, 22(3), 426–431.
- Shoham, A., Rose, G. M., & Kahle, L. R. (2000). Practitioners of Risky Sports: A Quantitative Examination. *Journal of Business Research*, 47(3), 237–251.
- Slanger, E., & Rudestam, K. E. (1997). Motivation and disinhibition in high risk sports: Sensation Seeking and self-efficacy. *Journal of Research in Personality*, 31(3), 355–374.
- Stambulova, N. B., Alfermann, D., Statler, T., & Côté, J. (2009). Issp Position Stand: Career Development and Transitions of Athletes. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 7(4), 395–412.
- Šebek, L. (2011). *Specifické aspekty učení, motivace a adherence ke sportovní aktivitě u subkultury bikerů*. Disertační práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.

- Šebek, L., & Hoffmannová, J. (2010). Metoda focus group a možnosti jejího využití v kinantropologickém výzkumu. *Tělesná kultura*, 33(2), 30–49.
- Thorpe, H. (2009). Understanding „alternative“ sport experiences: a contextual approach for sport psychology. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 7(3), 359–372.
- Thorpe, H. (2011). *Snowboarding Bodies in Theory and Practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Thorpe, H. (2012). *Snowboarding*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Vaněk, M., Hošek, V., & Svoboda, B. (1974). *Studie osobnosti ve sportu*. Praha: Univerzita Karlova.
- Wheaton, B. (2004). *Understanding lifestyle sports. Consumption, identity and difference*. New York: Routledge.
- Wheaton, B. (2013). *The Consumption and Representation of Lifestyle Sports*. Abingdon: Routledge.
- Willig, C. (2008). A phenomenological investigation of the experience of taking part in „Extreme sports“. *Journal of Health Psychology* 13(5), 690–702. Retrieved 19. 4. 2010 from the World Wide Web: <http://hpq.sagepub.com>.
- Wymer, W., Self, D., & Findley (Casey), C. S. (2008). Sensation Seekers and Civic Participation: Exploring the Influence of Sensation Seeking and Gender on Intention to Lead and Volunteer. *International Journal of Nonprofit & Voluntary Sector Marketing* 13(4), 287–300.
- Zuckerman, M. (1979). *Sensation seeking: beyond the optimal level of arousal*. Hillsdale: Erlbaum.
- Zuckerman, M. (1983). Sensation seeking and sports. *Personality and Individual Differences*, 4(3), 285–293.

6 Výběr současných moderních X-sportů a aktivit

Jana Hoffmannová

V úvodu této kapitoly nabízím výběr jednotlivých, v současné době, populárních X-sportů a aktivit. Nesnažím se o jejich kompletní vyjmenování a popis. Za tímto účelem bylo vytvořeno několik encyklopedií (např. Booth & Thorpe, 2007; McMillen, 1998; Sagert, 2009; Tomlinson, 2000). V tomto případě se jedná o přehled pouze orientační a méně zainteresovaným čtenářům přibližuje význam mnohdy převzatých anglických názvů a vůbec podobu daného X-sportu či aktivity. Dále se v této kapitole zamýšlím nad aspekty, které určují vznik X-sportu a aktivity. V neposlední řadě se pokusím nastínit možné způsoby dělení X-sportů a aktivit (dle prostředí, vybavení apod.). Účelem tohoto „škattulkování“ není vytvořit jeden jediný právoplatný systém kategorizace X-sportů a aktivit. Smyslem má být zdůraznění, že jde pouze o úhly pohledu na daný sport či aktivitu, které se vzájemně prolínají, ze sebe vycházejí, na sebe navazují atd. Jinými slovy, cílem vstupu k vybraným konkrétním současným moderním X-sportům a aktivitám je naznačit jejich možné průsečíky.

Vznik a šíření nových pojmenování ve sportovní oblasti v posledních 20 letech souvisí nejen s intenzivnějšími kontakty se zahraničím, ale v neposlední řadě s rozvojem X-sportů a aktivit samých. Pojmenování těchto nových netradičních sportů a aktivit vznikají, z pohledu české lingvistiky, zpravidla v anglickém jazyce, ze kterého jsou přejímána do češtiny i dalších jazyků a stávají se internacionálními jednotkami (Tichá, 2005). Ve slovníku nalezneme taková pojmenování, která pronikla do spisovné komunikace, což pochopitelně představuje pouhý zlomek nových výrazů ve sportovní oblasti.

„Nově vznikající sportovní disciplína si postupně utváří ucelenou vnitřní soustavu výrazů a pojmenování pro určité činnosti, v některých případech bychom mohli mluvit s trochou nadsázky téměř o terminologické soustavě.“ (Tichá, 2005, 33).

Takovou soustavu by mimo jiné mohlo tvořit pojmenování jednotlivých triků, přičemž „*toto pojmenování samo o sobě je novinkou ve slovní zásobě a jako neosémantismus má význam „jízdní nebo herní prvek, jízdní figura“*“ (Tichá, 2005, 33).

Z lingvistického hlediska jsou např. „extrémní sporty“ označovány jako sporty provozované ve velmi náročných až extrémních podmínkách. Jak uvádí Tichá (2005) pojmenování jednotlivých X-sportů a aktivit zpravidla vznikají v uzavřené skupině lidí a nesou s sebou jednak rysy slangovosti, kterými jsou obraznost a expresivita (např. heliskiing – vrtulníkové lyžování, sjíždění nepřístupných horských terénů na lyžích po dopravení na místo startu helikoptérou), a jednak rysy profesionalizmů, kterými jsou věcná potřeba pojmenování, stabilita a jazyková ekonomičnost (kaňoning/canyoning – sestup, skluz, proplouvání trasou horských toků, vodopádů apod., ve skalních kaňonech, soutěskách za použití lan).

V tabulce 3 uvádím anglické názvy vybraných populárních X-sportů a aktivit, které většinou do češtiny nejsou překládány, a u mnohých naopak tento název v českém prostředí zdomácněl v podobě neologismu. V případě, že v druhém sloupci není uveden žádný popis, neznamená to, že by tento název v češtině neexistoval či nebyl používán. V současné době jej nenalezneme ve slovníku neologismů buď proto, že se zatím o neologismus nejedná, nebo se objevil až po roce 2004 (kdy byl vydán 2 díl slovníku neologismů, Martinová et al., 2004) a tudíž čeká na případné zahrnutí do nového vydání. Třetí sloupec obsahuje výklad názvů v literatuře dostupné v českém jazyce. Některé z uvedených moderních X-sportů a aktivit se popisují v českém jazyce či překladu v publikační podobě zatím nedočkaly, proto u nich uvádím odkazy na internetové zdroje či zahraniční literaturu.

Tabulka 3. Anglické názvy vybraných X-sportů a aktivit
(upraveno podle Hoffmannové, 2011a)

Anglický název	Popis pojmu dle slovníku neologismů (Martincová et al., 2004; Martincová et al., 1998; Sochová & Poštolková, 1994)	Výklad pojmů v dostupné literatuře vztahující se ke konkrétnímu X-sportu a aktivitě
B.A.S.E. Jumping	[Bejsdžamp-] V současných slovnících neologismů není k nalezení.	Jedná se o zkratku složenou z počátečních písmen čtyř anglických výrazů: B – buildings (budovy), A – antenna towers (televizní věže), S – spans (mostní oblouky) a E – earth (země, její útesy a skaliska). Jde tedy o seskoky s padákem z míst těchto čtyř kategorií a společným znakem je, že nejsou vysoké, tudíž skokan musí bleskově reagovat a otevřít padák. (Tomlinson, 2000).
Bouldering	[Bolder-] – V současných slovnících neologismů není k nalezení.	Typ lezení provozovaný bez lana na malých skalních blocích nebo nízkých skalách několik metrů nad zemí (výška seskoku zpravidla v rozmezí 2–5 metrů). Lezec/lezkyně se nachází relativně nízko nad zemí a zbaven/a psychické zátěže ze strachu z pádu se může věnovat nejnáročnějším lezeckým technikám. Název pochází z anglického slova „boulder“ = balvan (Vomáčko & Boštíková, 2003).
Buggykiting	[Bagikajt-] –Ve slovnících neologismů jsou k nalezení slova „buggy“ – skládací dětský kočárek (1994, 40) a „kiting“ – závody v pouštění speciálně konstruovaných draků (2004, 199).	Spočívá v jízdě na speciálně sestrojeném vozítku – buggyna (jednomístná tříkolka s říditelným předním kolem a dvěma pevně ukotvenými zadními koly) za využití tažného draka (kite). Za příznivých podmínek (hladký povrch, síla větru) je dosahováno vysoké rychlosti (90–110 km/h). Buggykiting je jednou z pozemních variant powerkitingu (viz níže) (www.acp-kiting.cz).
Buildering	[Bilder-] – V současných slovnících neologismů není k nalezení.	Slovo „buildering“ kombinuje slovo building = budova s lezeckým termínem bouldering. Lezení po veřejných budovách, mostech, opěrných zdech a dalších umělých strukturách (Sherman, 2001, 49–54).

Anglický název	Popis pojmu dle slovníku neologismů (Martincová et al., 2004; Martincová et al., 1998; Sochová & Poštolková, 1994)	Výklad pojmů v dostupné literatuře vztahující se ke konkrétnímu X-sportu a aktivitě
Bungee jumping		„...vzrušující aktivita, při které jednotlivci skáčou na elastickém laně z velké výšky (například z mostu) směrem k zemi... je spíše rekreační zábavou než soutěžním sportem.“ (Stubbs, 2009, 435). „...rychlost volného pádu zbrzdí lano, které se napne a zastaví pád. Tato síla však vymrští skokana zpět nahoru a následují úžasné okamžiky několika volných pádů, než se lano uklidní.“ (Tomlinson, 2000, 22).
Canyoning	[Keňony-, kaňony-] Sestup, skluz, proplování trasou horských toků, vodopádů apod. ve skalních kaňonech, soutěžkách za použití lan (2004, 194).	Aktivita či sportovní disciplína, která využívá některé prvky speleologie, horolezectví a kanoistiky na divoké vodě (Farková, 2010).
Cliffdiving	[Klifdajv-] – V současných slovnících neologismů není k nalezení.	Jedná se o skoky z útesu. V českých podmínkách např. skoky ze skal do zatopených lomů. „...skoky do vody s akrobatickou dokonalostí“. Skok do vody ze strmého útesu či skály nad zaplaveným lomem s provedením složitých kombinací vrutů a salt (Stubbs, 2009, 427).
Deep water soloing – DWS (také psicobloc – používá se především v neanglicky mluvících zemích)	[Dýp wótr solo-, dý dabljú es] – V současných slovnících neologismů není k nalezení	Forma skalního lezení, která je původně prováděna na mořských útesech. Jedná se o lezení nad hlubokou vodou; název „psicobloc“ vznikl spojením slov „psico“ = psycho-mysl (je potřeba zvládat nejistotu a napětí) a „bloc“ – z anglického block = boulder (Robertson, 2007; Bisharat, 2009).
Extreme skiing	[Ekstrím ski-] – Extrémní lyžování je uváděno v rámci extrémních sportů: „sporty provozované ve velmi náročných až extrémních podmínkách; k extrémním sportům patří nejen extrémní lyžování...“ (2004, 121).	„Extrémní lyžování je lyžování v extrémním terénu a v extrémních podmínkách, kde lyžař kalkuluje každý oblouk, každý pohyb a kde jde především o zdolání konkrétního velmi obtížného a nebezpečného svahu.“ (Šedová & Schauer, 2003, 37).

Anglický název	Popis pojmu dle slovníku neologismů (Martincová et al., 2004; Martincová et al., 1998; Sochová & Poštolková, 1994)	Výklad pojmů v dostupné literatuře vztahující se ke konkrétnímu X-sportu a aktivitě
Freediving	[Frídajv-]	Volné potápění na nádech. Potápění bez použití dýchacích přístrojů (Stubbs, 2009; Tomlinson, 2000)
Freeride	[Frírajd] – Jízda, ježdění na snowboardu nebo na lyžích ve volném, neupraveném terénu (2004, 128).	Lyžování ve volném terénu, důraz je kladen na prožitkovou sféru (Šedová & Schauer, 2003).
Freeriding	[Frírajd-]	„Volné ježdění v přírodě“ (Binter et al., 2008, 8). „Freeriding je vzor svobody“ (Kremer, 2003, 383).
Freerunning	[Frírany-] – V současných slovníkách neologismů není k nalezení.	Vychází z parkour (viz níže) a používá okolí k plynulému a nepřerušovanému pohybu vpřed prostřednictvím různých pohybů jako přeskoky, skoky a jiné akrobatické pohyby. Freerunning klade důraz na rozvoj a tvorbu individuálního stylu. Jedním ze způsobů tvorby je atleticky a esteticky vypadající pohyb (Foucan, 2009).
Freeskiing	[Frískii-] – lyžování v horském, obtížně přístupném, nebezpečném terénu (2004, 128).	Lyžování na twintipových lyžích ve snowparku, na speciálně utvořených překážkách určených k provádění triků (Volák & Mikula, 2009).
Freestyle	[Frístajl] – volná jízda s využitím akrobatických prvků; – Vytvořený volně, improvizovaný; freestyle představují skoky a triky na rampách (2004, 128).	„Volný styl, triky v U-rampě, na sjezdovce a skoky z můstků.“ (Binter et al., 2006, 8). Lyžování na twintipových lyžích ve volném terénu s využitím přírodních překážek (kmen stromu, sněhová závěje apod.). Tento neupravený terén je využíván ke stavbě skoků (Volák & Mikula, 2009).
In-line skating	[Inlajn skejty-] – jízda, ježdění na in-line bruslích, inlajnech (kolečkové brusle – pozn. autorka). In-line skating je ideálním sportem pro všechny, kteří chtějí zůstat fit a zdraví (2004, 177).	Jízda na bruslích s kolečky v jedné řadě, která vychází z kultury skateboardingu. (Tomlinson, 2000). Dělí se na několik disciplín: fitness (kondiční), aggressive (agresivní – U rampa, skoky, triky, jízda po zábradlí), speed (rychlostní – sprint, maratón) bruslení, hokej). (Ladig & Rüger, 2003).

Anglický název	Popis pojmu dle slovníku neologismů (Martincová et al., 2004; Martincová et al., 1998; Sochová & Poštoňková, 1994)	Výklad pojmů v dostupné literatuře vztahující se ke konkrétnímu X-sportu a aktivitě
Kite landboarding (nebo landkiting)	[Landbordy-, landkajty-] – V současných slovnících neologismů není k nalezení.	Vychází z kitesurfingu (viz výše). Jízda na mountainboardu (speciální prkno s velkými koly a poutky na nohy) s využitím tažného draka (kite). Sportovní aktivita provozovaná na travnatých plochách, loukách, plážích apod. (Miller, Vandome, & McBrewster, 2010).
Kiteboarding	[Kajtbord-] – V současných slovnících neologismů není k nalezení (viz kitesurfing).	Kiteboarding kombinuje surfing, wakeboarding, windsurfing, snowboarding a jízdu s tažným drakem (kitem). Lze provozovat na sněhu, vodě, ledu a písku (Křivan, 2009). Pojem bývá zaměňován s kitesurfingem.
Kitesurfing	[Kajtserf-] – ježdění na vodě, skoky apod. (2004, 199). Kitesurf[kajtserf] – „plovák v kombinaci s tažnou, říditelnou, obloukovitou konstrukcí připomínající padák (s drakem) k ježdění na vodě, skokům apod.“ (2004, 199).	Jízda po vodě na speciálním prkně za využití tažného draka (Arzt, 2003). Pojem bývá zaměňován s kiteboardingem.
Kiting	[Kajty-]– závody v pouštění speciálně konstruovaných draků: pouštění draků bývala vždycky zábava. Dnes je to sport a říká se mu kiting (2004, 199).	Ve sportovní oblasti (což je předmětem naší publikace) se jedná o obecný výraz pro sportovní činnost, kdy jezdec využívá pro posun po nejrůznějším povrchu tažné síly draka (kite) (www.kites.cz). Znamější je pojem powerkiting (viz níže), neboť drak je používán za účelem vytvoření velké síly – z anglického „power“= síla, „kite“ = drak.

Anglický název	Popis pojmu dle slovníku neologismů (Martincová et al., 2004; Martincová et al., 1998; Sochová & Poštolková, 1994)	Výklad pojmů v dostupné literatuře vztahující se ke konkrétnímu X-sportu a aktivitě
Longboarding	[Longbordy-] – V současných slovnících neologismů není k nalezení.	Aktivita vycházející ze surfingu a skateboardingu. K jízdě je používán longboard (speciální prkno). V rámci surfingu (jíždě na vlnách viz surfing) je používán dlouhý surfboard (neboli longboard). Dříve běžný způsob jízdy, od 90. let 20. stol. zažívá renesanci (Bystrom, 1998). V urbanistickém prostředí je longboard na kolečkách (obvykle delší a širší než skateboard) a je stabilnější, má lepší přilnavost a lze na něm snadno zatáčet. Jezdí se na něm mimo jiné freestyle, downhill (sjezdy na mírném až prudkém kopci) (Beal, 2013).
Mountain-boarding	[mauntnbód-] – V současných slovnících neologismů není k nalezení.	„Mountainboarding vznikl jako jakýsi hybrid skateboardingu a snowboardingu a umožnil příznivcům těchto sportů dostat se do takových terénů, do které by na skateboardu či snowboardu nepoznali.“ (Tomlinson, 2000, 88).
Paddle-boarding	[Padlbordy-] – V současných slovnících neologismů není k nalezení.	Vodní aktivita a sport, při kterém jezdec/jezdčynie klečí či stojí na plováku (prkne podobném surfovému longboardu) a k jízdě po vodní hladině používá dlouhé pádlo. Provozuje se na jezerech, rybnících, řekách a mořských vlnách. Lze se setkat se zkráceným názvem SUP (Stand Up Paddle = pádlování ve stoje) (Casey, 2011).
Paragliding	[Paraglajd-] – V současných slovnících neologismů není k nalezení.	„Piloti padákového kluzáku jsou zavěšeni vsedě pod padákem, který se plní tlakem vzduchu, a ovládají jej šnůrami.“ (Stubbs, 2009, 433). Startuje se většinou z kopce rozběhem a zkušený pilot plachtí za využití stoupavých vzdušných proudů i několik hodin (Plos, 1999).

Anglický název	Popis pojmu dle slovníku neologismů (Martincová et al., 2004; Martincová et al., 1998; Sochová & Poštoňková, 1994)	Výklad pojmů v dostupné literatuře vztahující se ke konkrétnímu X-sportu a aktivitě
Parkour	[Parkúr] – v současných slovnících neologismů není k nalezení.	„V parkouru najdeme prvky bojového umění i tance, tento sport vyžaduje obratnost akrobata a bojovného ducha. Kombinuje plynulé pohyby okolo pevných překážek, pod a nad překážkami i skrz ně – obvykle v prostředí města.“ (Stubbs, 2009, 423).
Powerbocking (nebo také powerising)	[Paurboky-, paurrajs-] – v současných slovnících neologismů není k nalezení.	Sportovní aktivita, při které je pohyb realizován prostřednictvím poweriserů (speciální skákací boty se silnou pružinou neboli „sedmimilové boty“). Skokan se může pohybovat poměrně rychle (až 40 km/h), skákat nebo se věnovat různým akrobatickým trikům. Název „powerbocking“ je odvozený od jména vynálezce těchto speciálních bot – Alexandra Böcka (powerbocks) (Skura, 2011).
Powerkiting	[Paurkajt-] – v současných slovnících neologismů není k nalezení. Z anglického „Power“=síla, „kite“ = drak.	Obecný název pro sportovní aktivitu, při které je kite (tažný drak) požíván k pohybu jezdce/jezdčiny na zemi (landkiting, buggykiting), na vodě s prknem (kiteboarding, kitesurfing), na sněhu (snowkiting). K tomu jsou používána různá náčiní jako boards (prkna, desky), buggy (tříkolky), mountainboards (prkno na kolečkách), brusle, in-line brusle, lyže, snowboard. Často se lze setkat s názorem, že se jedná o dynamicky se rozvíjející sportovní aktivitu.
Rafting	Sjíždění prudkých a obtížných vodních toků na raftech (pro zábavu i jako nový sport. disciplína) (1994, 149).	„Rafting na divoké vodě je vzrušující i nebezpečný sport, který se může provozovat rekreačně i závodně. Malá posádka řídí pomocí pádel nebo vesel nafukovací raft korytem divoké řeky“ (Stubbs, 2009, 430).

Anglický název	Popis pojmu dle slovníku neologismů (Martincová et al., 2004; Martincová et al., 1998; Sochová & Poštolková, 1994)	Výklad pojmů v dostupné literatuře vztahující se ke konkrétnímu X-sportu a aktivitě
Skateboarding	[Skejtbordy-] – ježdění na skateboardu (desce na kolečkách); taková sportovní disciplína (1998, 270).	Jízda, skoky a triky na skateboardu (desce) v urbanistickém prostředí. Jezdci využívají jednak speciálně utvořené překážky ve skateparcích a jednak překážky pouličního stylu (schody, zábradlí, popelnice apod.) (Karas & Kučera, 2004).
Skialpinismus, skialpinismus	[Ski-al-ny-], [ski-al-nyzm-] – vysokohorské túry na lyžích s použitím horolezeckého vybavení: jestliže použijete cepín, mačky a horolezecké lano, jedná se o skialpinismus (2004, 415).	Název skialpinismus se dnes používá pro označení „výstupu s lyžemi a následného sjezdu na lyžích v neupraveném terénu zasněžených hor“ (Winter, 2002, 11). Vysokohorský skialpinismus vede ledovcovým terénem (tamtéž).
Skicross	Skikros – „sjezd náročné trati s různými překážkami (zvlněný terén, skoky, zatačky apod.) na lyžích; Taková sportovní disciplína: ve skikrosu jezdí závodníci rozjíždky po čtyřech a dochází k častým kontaktům.“ (2004, 416).	Lyžování ve speciálně vyprofilované trati (podobnost s motokrosovou dráhou). Závodní odvětví lyžování spadající do kategorie freestyly (akrobatického lyžování) se specifickým soutěžním systémem a několika jezdci současně na trati (Šedová & Schauer, 2003).
Skydiving	[Skajdajv-] – parašutistické seskoky se zpožděným otevřením padáku. Základem sportovního skydivingu je využití volného pádu k přemetům, otočkám a dalším figurám; padáky pro skydiving jsou podstatně menší než ty, které se užívají při klasické parašutistické disciplíně. (2004, 418).	„Spočívá v tom, že parašutisté vyskočí z vysoké výšky, obvykle z letadla, a po letu volným pádem otevřou padák, pomocí kterého mohou bezpečně přistát.“ (Stubbs, 2009, 434).

Anglický název	Popis pojmu dle slovníku neologismů (Martincová et al., 2004; Martincová et al., 1998; Sochová & Poštoňková, 1994)	Výklad pojmů v dostupné literatuře vztahující se ke konkrétnímu X-sportu a aktivitě
Skysurfing	[Skajser-] – „ježdění na skysurfu (spec. deska, pozn. autorka) ve vzdušných proudech po výskoku z letadla“ (2004, 419).	Je to druh parašutismu, při kterém parašutista/ka má během volného pádu k nohám připojené speciální prkno a provádí akrobacii. Použitá prkna (skysurfy) jsou obecně menší než skutečné surfy a vypadají spíše jako snowboardy. Skysurfing je dovednost, která vyžaduje značnou praxi a zkušenosti (Tomlinson, 2000).
Slackline	[Sleklajn] – v současných slovnících neologismů není nalezen.	„Jedná se o balancování na pásce ze syntetických vláken.“ Tento popruh je různě dlouhý a může být různě vysoko upevněný mezi dvěma body (stromy, sloupky apod.). Popruh je více nebo méně pružný, lze na něm balancovat, chodit, skákat a může být natažený na různých místech (v parku, nad vodou apod.) (Kleindl, 2010, 13). Moderní provazochodectví, zábava, sport, způsob odreagování se od každodenního stresu, balancování na tenkém popruhu, kterému se říká lajna (www.slackline.cz).
Snowkiting	[Snoukajty-] – „závody v pouštění speciálně konstruovaných draků“ (2004, 199).	Jízda, skoky a triky na lyžích či snowboardu za pomoci kytu (tažného draka). Na rozdíl od sjezdového lyžování či snowboardingu je tento sport možné provozovat na rovině (zasněžené pláně, mírné svahy, zasněžená zamrzlá jezera). Plochý terén je dokonce vhodnější než kopce díky stabilnějšímu větru, přesto někteří pokročilí snowkíteři preferují jízdu v horách, kde členitý terén poskytuje širší možnosti (www.snowkiting.cz).

Anglický název	Popis pojmu dle slovníku neologismů (Martincová et al., 2004; Martincová et al., 1998; Sochová & Poštolková, 1994)	Výklad pojmů v dostupné literatuře vztahující se ke konkrétnímu X-sportu a aktivitě
Snowboarding	[Snoubordy-] – ježdění na snowboardu (deska z umělé hmoty ve tvaru krátké lyže, určená k jízdě na sněhu bez použití hůlek); taková sportovní disciplína: před pěti lety jen málokdo věřil, že snowboarding bude v budoucnu prožívat takový rozmach (1998, 275).	Jízda na sněžném prkně (snowboardu). „Jeho podstatou je klouzání po sněhu pomocí jednoho speciálního prkna, na kterém stojí jezdec bokem po směru jízdy a obě nohy má připevněné pomoci vázání.“ (Louka & Večerka, 2007, 8).
Street luge	V současných slovnících neologismů není k nalezení.	„Obdoba zimního olympijského sportu jízdy na saních. Jezdci se řítí až 110kilometrovou rychlostí po asfaltové trati či silnici vleže na saních, které se podobají skateboardu.“ (Stubbs, 2009, 422).
Surfing	[Serf-] – jízda speciálním plavidlem (surfem) na vlnách mořského příboje (pro zábavu i jako sportovní disciplína (1994, 176).	Klouzání na vlnách prostřednictvím speciálního prkna (surfboardu) (Tomlinson, 2000). Aktivita, která byla zdrojem inspirace při vzniku dalších X-sportů a aktivit.
Wakeboarding	[Vejkbórdy-] – krátká široká lyže s vázáním pro obě nohy, uzpůsobená jízdě po vodní hladině ve vleku za motorovým člunem: wakeboard se podobá prknu snowboardu (2004, 211).	Jízda, skoky a triky na wakeboardu (krátká široká lyže s vázáním pro obě nohy) ve vlnách vytvářených tažným motorovým člunem (Tomlinson, 2000).
Zorbing	Kutálení se v zorbu (velká průhledná koule ze speciálního PVC materiálu – pozn. autorka) ze svahu, po vodě apod.; zorbování je nejnovější extrémní sport, který přichází z Nového Zélandu (2004, 558).	Zábavná aktivita, která spočívá v kutálení se ze svahu dolů v zorbu (koule, která váží asi devadesát kilogramů a může mít průměr až přes tři metry, a ve které je ještě jedna menší koule). Jezdec/jezdkyně je připoután ve vnitřní kouli (vejdou se až 3 lidé) a nemá vliv na průběh jízdy (Shipside, 2012).

Seebauerová a Göttel (2008) identifikovali několik aspektů, které považují za rozhodující pro vznik freestylové aktivity. Autoři hovoří dokonce o takzvaných „freestyle sportech“. Z mého pohledu by se v řadě ohledů daly tyto aspekty vztáhnout na velké množství X-sportů a aktivit. Společně s prvky tak, jak je identifikovali Rinehart (1998, Rinehart & Sydnor, 2003) a Wheatnová (2004, 2013) na základě poznatků z výzkumů v dané oblasti, a v souvislosti s vlastními (Hoffmannová, 2003, 2011a, 2011b, Hoffmannová & Válková, 2012) a Šebkovými (2011) výzkumnými zjištěními je uvádím v tabulce 4. Prvním uváděným aspektem je jejich flexibilita z hlediska prostoru a času, kdy účastníci opouští sportovní a tělocvičné základy a sportovní aktivita se prolíná s běžným denním životem, v němž nejsou stanoveny povinné tréninkové časy. Účastníci si sami určují kdy, kde, s kým a jakým způsobem a s jakou intenzitou se aktivitě věnují. Jejich postoj k osobě trenéra nebývá příliš vstřícný, raději upřednostňují předávání si zkušeností navzájem. Jiná situace může nastat v případě vrcholového sportu. Další významný aspekt tvoří pravidla a řád, v jehož rámci získávají část jejich intenzivního zájmu z vyhýbání se nebo porušování stanovených norem a odvozují svoji existenci z mýtu o jejich vlastních pravidlech. Zajímavým aspektem je pojetí ideje vítězství a soutěžení. Participantů mají vlastní osobní ambice – být lepší než byli včera, tedy základní téma sportu se pro ně odvíjí od kontroly vlastního těla a rozdílu mezi neschopností a mistrovstvím. Závody jsou pro ně především společenskou záležitostí a příležitostí dozvědět se například novinky ohledně stylu v dané oblasti, tedy mohou mít rovněž inspirativní charakter. Vítězství je pro ně přidanou hodnotou („třešničkou na dortu“) ne cílem. Vytváří alternativní sportovní události (např. jamy) a organizace. Primární motivací je proud vzrušení, který je konečným cílem. To platí především pro začátečníky. Zkušenější účastníci upřednostňují pocit kontroly nad danou činností a situací a blažený pocit je výsledkem totálního pohlcení aktivitou. Důležitým aspektem motivace je radost a zábava z činnosti a možnost je sdílet s ostatními. Setrvání u X-sportů a aktivit významně ovlivňují pocity seberealizace, sebeaktualizace a sebezpřesahu, které mohou být u určitých (většinou mezních) situacích zažívány. Často tyto sporty a aktivity symbolizují svobodu, flexibilitu, dynamičnost, lásku k dobrodružství, ale také ochotu riskovat a být odlišným. Už delší dobu to není jednoduše jenom otázka sportu,

je to přinejmenším právě tak otázka hudby, příslušenství, skvělého vybavení a odpovídajícího postoje k životu. Zábavné výroky jako „dělej správné věci, ale zachovej si volnost“, „bez rizika není zábavy“ jsou typickými projevy přejímaných postojů k životu. Demonstrace úplné kontroly nad tělem s klidným (až povzneseným) a zároveň uvolněným výrazem, přehlížení pravidel „institucionalizovaných“ sportů, vytváření vlastních pravidel a testování osobních limitů se uskutečňují v rámci konfrontace s rizikem. Dalším význačným rysem X-sportů a aktivit je vztah mezi tělem jako nástrojem ke komunikaci s okolním prostředím. Významnou se stává tvorba osobního individuálního stylu, v němž dominuje potřeba sebevyjádření a převažuje kreativní a estetická složka (především u freestyle disciplín). Hranice mezi tělem a prostředím se prolínají v rámci uskutečňované fyzické aktivity, která je osobním vyjádřením každého jedince. Účastníci se cítí být součástí městského či přírodního prostředí nebo s ní přímo splývají v jednotný celek. Charakteristický je požadavek autentické participace na aktivitě, která je vnímána jako životní styl. Významné místo (především v rámci freestylových X-sportů a aktivit) zaujímá vzájemná komunikace s publikem, kdy jezdci a jezdkyňe reagují na atmosféru kolem podáním lepšího výkonu.

Tabulka 4. Významné aspekty X-sportů a aktivit (autorka)

Významné aspekty	Charakteristické rysy
Flexibilita z hlediska prostoru a času	Urbanistické a přírodní prostředí a kdykoli.
Pravidla a řád	Rezistence ke stanoveným pravidlům a tréninkovým časům; vytváření vlastních pravidel.
Pojetí ideje vítězství a soutěžení	Vlastní osobní ambice „být lepší než včera“; testování vlastních limitů; radost z učení; vítězství coby přidaná hodnota ne cíl; závody jako místo setkávání (společenská událost).
Primární motivace	Proud vzrušení, požitek (hedonismus) a totální pohlcení aktivitou; zábava a radost; sebevyjádření; cesta k nezávislosti; seberealizace, sebeaktualizace a sebezpřesah.
Postoj k životu	Symbol svobody, flexibility, dynamičnosti a lásky k dobrodružství; ochota riskovat a být odlišným.
Utváření stylu	Hudba, způsob jízdy, oblečení, příslušenství, skvělé vybavení.
Podoby identity	Sociální identita, rasa, gender.
Vztah k fyzické aktivitě	Tělo jako nástroj ke komunikaci s okolním prostředím; zdůraznění kreativního, estetického a performativního vyjádření.
Způsob participace	Důraz na „skalní“ členství a autentičnost; vzájemná komunikace s publikem.

Při snaze o systematizaci a rozdělení X-sportů a aktivit bezprostředně narážíme na četná úskalí. Jednotlivé aktivity ze sebe různě vychází, na sebe navazují a vzájemně se prolínají a kombinují. Jak už jsme zmínili hned v úvodu této publikace, nejde nám o dělení, třídění a hierarchizaci X-sportů a aktivit. V rámci této kapitoly bych chtěla nastínit vznik průsečíků mezi jednotlivými sporty a aktivitami. Vezmeme-li v úvahu kategorizaci X-sportů a aktivit podle náčiní, přístrojů a vybavení, pak se nabízí aktivity s lanem, na prkně, na kole atd. (podrobně viz tabulka 5). Na první pohled aktivity s lanem zahrnují horolezectví včetně všech lezeckých aktivit. Avšak jak potom zařadit bouldering, psicobloc, buildering či „free solo“ lezení (aktivity na balvanech, skálách a veřejných budovách bez lana a jištění)? Populární aktivita slackline („prova-

zochodectví“) je neodmyslitelně spjata s horolezectvím, ale vlastně to, po čem se ve skutečnosti chodí, není ani lano, ale spíše pružný popruh. Ukázkovým příkladem obtížnosti takového dělení je bungee jumping. Nejen, že lano, které má skokan uvázané za kotníky, je více elastická guma, ale i samotná aktivita je na pomezí pohybové aktivity a atrakce. Při lezení v ledu se sice lano většinou používá (samozřejmě lze se setkat i s variantou bez jištění), ale kromě něho se lezec především neobejde bez speciálního vybavení v podobě maček a cepínu. „Oříškem“ by určitě byla speleologie, kde jsou vertikální úseky zdolávány pomocí lanových technik v jeskyni, avšak horolezectvím by se to dalo stěží nazvat. Jednodušší situace by měla nastat v případě označení aktivity na prkně či desce („boardu“). Když si odmyslíme, že jednotlivá prkna se od sebe navzájem liší (například snowboardové od skateboardového je podstatně větší, širší, delší, z jiného materiálu, s odlišnou konstrukcí, s vázáním a bez koleček; surfboard představuje ve skutečnosti plovák), tak přesto narážíme na potíž v přítomnosti dalšího náčiní a vybavení. Kiteboarding je sice aktivita na prkně, ale bez tažného draka by neexistovala, stejně jako paddleboarding bez pádla. Nehovořili bychom o wakeboardingu pokud by nebyl k dispozici motorový člun nebo naviják. Skysurfing bez letadla a hlavně padáku by byl rovněž těžko provozovatelný. Samotný raft či kajak je bez pádla těžko ovladatelný a minimálně v angličtině se můžeme setkat s kategorií „paddle sports“ (pádlové či pádlovací sporty). Další zajímavá situace nastává v případě kitingu (powerkitingu), což by se dalo považovat za „zastřešující“ označení pro všechny aktivity, které využívají tažný drak. Participant buď manipuluje pouze s drakem a vlastně je statický, tedy nepohybuje se v prostoru. Nebo se pohybuje z místa na místo prostřednictvím prkna (boardu – zimní či letní varianta), lyží či na speciální tříkolce (buggy – vozíku). K rozlišení jednotlivých náčiní jsou používány specifičtější názvy jako kiteboarding (prkno pro jízdu na zasněžených pláních či na vodních plochách), landkiting (prkno pro jízdu po travnatých plochách – např. fotbalová hřiště, louky, po pláži nebo po asfaltu a betonu – např. bývalá vojenská letiště) a buggykiting (vozík pro jízdu na velkých otevřených plochách s hladkým povrchem – např. bývalá vojenská letiště, pláže, zamrzlé vodní plochy). Nicméně nesetkáme se s názvem kiteskiing a přitom není vůbec neobvyklé, že lyžař „brázdí“ zasněžené pláně s drakem (kitem) v rukách. Řešením se

může zdát termín snowkiting (kiting na sněhu), ale z toho zase nepoznáme jaké náčiní (zda prkno či lyže) zde vyznavači této aktivity používají. Matoucí může být také pojem kitesurfing (v podstatě se jedná o jízdě na prkně).

Další otazníky v systému kategorizace X-sportů a aktivit představují aktivity kombinující různé náčiní a vybavení – přírodní víceboje (eco challenge). Jedná se o závody v různě složených týmech (často kombinovaných, ženy a muži), o různých počtech a různorodou kombinaci X-sportů a aktivit. Počátek těchto složených (někdy i vícedenních) závodů, které bývají označovány za „extrémní“ (extreme race) či „dobrodružné“ (adventure race) lze hledat v devadesátých letech minulého století a v současnosti se těší rostoucí oblibě. Přírodní víceboje nabízí celou paletu kombinací X-sportů a aktivit jako například paragliding, jízdu na horském kole, potápění, sjezd na divoké vodě, horolezectví apod. U nás v ČR je známý např. Free Litovel Bobr Cup (www.bobr-cup.cz), který se skládá z běhu, jízdy na horském kole a sjezdu na divoké vodě. Nebo Císař Spring Challenge (www.cisarchallenge.cz), který kombinuje orientační běh, horká kola, pískovcové lezení, letní biatlon, nízké lanové překážky, bouldering a kanoe.

V neposlední řadě v rámci X-sportů a aktivit se mnohdy nelze obejít bez speciálního doplňkového vybavení, kterým jsou přilby, chrániče, rukavice, brýle, neoprény, úvazky (sedáky), trapézy, karabiny, overaly, boty, čelovky, funkční oblečení apod. Tato problematika však dalece přesahuje rámec naší publikace.

Tabulka 5. Příklad dělení X-sportů a aktivit podle použitého náčiní (případně základního vybavení).

Náčiní	X-sporty a aktivity
Dýchací přístroj	Potápění.
Kajak, raft	White water kayaking (sjezd na divoké vodě na kajaku), white water rafting (sjezd na divoké vodě na raftu).
Kolečkové brusle	In-line skating – jízda na kolečkových bruslích.
Kolo	BMX freestyle, slopestyle, mountainbiking (jízda na horském kole), downhill (sjezd na horském kole), freeride (jízda na horském kole ve volném terénu), enduro (sjezd na speciálně upravených terénních stezkách – trailech) a XC (jízda po nezpevněných cestách a stezkách, typicky v kopcovitém či horském terénu).
Lano (také speciální – elastické, pružné)	Bungee jumping, canoying, horolezectví, lanové aktivity, lezení v ledu (ice climbing), lezení na umělých stěnách, skialpinismus, slackline, sportovní lezení, speleologie (caving).
Lyže	Freeriding, freeskiing, skialpinismus, snowkiting.
Motorový stroj (automobil, čtyřkolka, motokára, sněžný skútr, terénní motocykl)	Motokros.
Padák (křídlo), tažný drak	B. A. S. E. Jumping, buggykiting, kiteboarding, kitesurfing, kiting (powerkiting), landkiting (někdy také zvaný „kite landboarding“), snowkiting, paragliding, parašutismus, skydiving, skysurfing.
Prkno, deska („board“)	Buggykiting, freestyle snowboarding, kiting, kiteboarding, landkiting (někdy také zvaný „Kite landboarding“), landboarding, longboarding, mountainboarding, paddleboarding, skateboarding, skysurfing, snakeboarding snowboarding, street luge, wakeboarding, windsurfing.
Tříkolka	Buggykiting.
Zbraň	Paintball, softair.

Bez náčiní, s patřičným vybavením	X-sporty a aktivity
Lezecká obuv	Bouldering, buildering, deep water soloing (psicobloc), lezení bez lana (free solo climbing), buildering (lezení po budovách).
Běžecká obuv	Parkour, freerunning.
Neoprén	Canoying, cliffdiving (skoky do vody, take bez neoprene), free diving (potápění bez dýchacího přístroje).
Skákací boty	Powerbocking nebo take powerisering.

Další způsob řazení se nabízí skrze prostředí, ve kterém jsou X-sporty a aktivity provozovány. V rámci usnadnění vezmu v úvahu tři základní roviny – na a v zemi, ve vzduchu a ve vodě. V tabulce 6 je možno sledovat, že ani tento způsob kategorizace není jednoznačný. Mnohé aktivity se odehrávají jak na zemi, tak i ve vzduchu či ve vodě. Například freeskii je provozován na zemi do té doby, dokud je jezdec či jezdkyňe na nájezdu na skok či na dojezdu ze skoku. Zbytek „stráví“ prováděním triku ve vzduchu. Navíc existuje letní varianta (u nás v ČR například Akrobat areál Aleše Valenty ve Štítech či Big Air v Novém Hrozenkově), kdy skoky jsou prováděny do vody. Ještě komplikovanější situace v této systematizaci nastává u kiteboardingu. Ten totiž může být provozován „na zemi“ (na sněhu – snowkiting či v jiné roční období v podobě tzv. landkitingu) nebo „na vodě“. Poměrně časté u zkušených jezdců a jezdkyň jsou skoky, které jsou pochopitelně realizované „ve vzduchu“. Domnívám se, že úroveň dovedností je další faktor, který vstupuje a výrazně ovlivňuje každý pokus o kategorizaci X-sportů a aktivit. Ve výše uvedeném případě by se začátečník pohyboval především „na zemi“ či „ve vodě“ (podle konkrétní varianty kiteboardingu a do vzduchu by se zřejmě dostal spíše nechtěně, a to špatnou manipulací s tažným drakem). Stejně tak vezmeme-li v úvahu například skateboarding, tak zkušenější účastníci se při realizaci triků pohybují poměrně často ve vzduchu na rozdíl od méně zkušených, kteří se soustředí především na manipulaci se skateboardem na zemi.

Tabulka 6. Příklad dělení X-sportů a aktivit podle prostředí.

Na a v zemi	Ve vzduchu	Ve vodě
	B.A.S.E. Jumping	
	Bungee jumping	
	BMX	
Buggykiting		
	Bouldering	
	Buildering (lezení po budovách)	
		Canyoning
Caving (jeskyňářství)		Cliffdiving
	Deep Water soloing	
	Extreme skiing	
	Freeriding	
	Freerunnig	
	Freeskiing	
	Freestyle snowboarding	
	Heliskiing	
Horské kolo (mountain biking)		
	In-line skating	
Landkiting		
Longboarding		
		Kayaking
	Kiteboarding	
		Kitesurfing
	Mountainboarding	
	Parkour	
	Paragliding	Paddleboarding
	Parašutismus	Potápění (diving), v jeskyních (cave diving), bez dýchacího přístroje (free diving), pod ledem (ice diving)
	Powerbocking (nebo take powerisering)	
		Rafting
	Skateboarding	
	Skydiving	
	Skysurfing	Surfing
Skialpinismus	Slackline	
Snakeboarding		
Snowboarding		
	Snowkiting	

Na a v zemi	Ve vzduchu	Ve vodě
Speleologie		
Street luge (silniční sáňkování)		
	Vodní lyžování (waterskiing)	
	Wakeboarding	
		White water (sjezd na divoké vodě)
	Windsurfing	
Zorbing		

X-sporty a aktivity lze třídit podle přírodních a klimatických podmínek dané země pro jejich provozování, s čímž souvisí další možné kritérium pro jejich řazení, kterým je finanční dostupnost a nákladnost celkového vybavení. Nepochybuji, že lze nalézt další způsoby uvažování o této problematice (mnohdy velmi spekulativní – například podle stupně nebezpečnosti), otázkou, kterou jsem se v této kapitole pokusila nastolit, však zůstává, zda má smysl trávit čas hierarchizací užívaných termínů.

Referenční seznam

- Arzt, D. (2003). *Technika a metodika kitesurfingu*. Diplomová práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Beal, R. (2013). *Skateboarding*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Bisharat, A. (2009). *Sport Climbing: From Toprope to Redpoint, Techniques for Climbing Success*. Seattle: The Mountaineers Books.
- Bystrom, Ch. (1998). *The Glide: Longboarding and the Renaissance of Modern Surfing*. Palm Beach: Duranbah Press.
- Casey, R. (2011). *Stand Up Paddling: Flatwater to Surf and Rivers*. Seattle: The Mountaineers Books.
- Farková, I. (2010). *Canyoning – rekreační aktivita moderní doby*. Diplomová práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Foucan, S. (2009). *Freerunning: The Urban Landscape is Your Playground*. Berkeley: Ulysses Press.
- Hoffmannová, J., & Válková, H. (2012). Biodromální přístup k analýze významných fenoménů ve vývoji sportovců u vybraných rizikových sportů. *Česká kinantropologie*, 16(3), 165–180.
- Hoffmannová, J. (2011a). *Proměnné v životní dráze sportovců u vybraných rizikových sportů. (Biodromální pohled)*. Disertační práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Hoffmannová, J. (2011b). Biodromální pohled na výzvoové sporty. In P. Korvas & T. Straková (Eds.), *Outdoor 2011* (pp. 59 – 66). Brno: Masarykova Univerzita.

- Hoffmannová, J. (2003). *Extrémní sporty. Specifické aspekty osobnosti a motivace u sportovců*. Rigorózní práce, Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc.
- Karas, M., & Kučera, J. (2004). *Skateboarding*. Brno: Computer Press.
- Kleindl, R. (2010). *Slackline: die Kunst des modernen Seiltanzens*. Aachen: Meyer & Meyer Verlag.
- Křivan, D. (2009). *Kiteboarding*. Třebíč: Akcent.
- Ladig, G., & Rüger, F. (2003). *Inline bruslení*. České Budějovice: KOPP.
- Louka, O., & Večerka, M. (2007). *Snowboarding*. Praha: Grada.
- Martincová, O. et al. (1998). *Nová slova v češtině. Slovník neologismů*. Praha: Academia.
- Martincová, O. et al. (2004). *Nová slova v češtině. Slovník neologismů2*. Praha: Academia.
- Miller, F. P., Vandome, A. F., & McBrewster, J. (2010). *Kite Landboarding*. Saarbrücken: VDM Publishing.
- Plos, R. (1999). *Paragliding*. Cheb: Svět křídel.
- Rinehart, R. E. (1998). *Players all: performances in contemporary sport*. Bloomington: Indiana University Press.
- Rinehart, R. E., & Syndor, S. (Eds.). (2003). *To the extreme: alternative sports, inside and out*. Albany: SUNY Press.
- Robertson, M. (2007). *Deep Water*. Sheffield: Rockfax.
- Seebauer, R., & Göttel, J. (2008). „Masculinity is what femininity is not“ – work with boys and lads in Austria. In O. Holz (Ed.), *Pedagogic approaches to learning and teaching with boys: a European perspective : current situation, trends, findings* (pp. 23–34). Münster: Waxmann.
- Sherman, J. (2001). *Sherman Exposed: Slightly Censored Climbing Stories*. Seattle: Mountaineers Books.
- Shipside, S. (2012). *Extreme Sports: Brilliant Ideas for Taking Yourself to the Limit*. Oxford: Infinite Ideas.
- Skura, J. (2011). *Návrh metodiky výuky pohybu na skákacích botách*. Diplomová práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Sochová, Z., & Poštolková, B. (1994). *Co v slovnících nenajdete*. Praha: Portál.
- Stubbs, R. (2009). *Kniha sportů*. Praha: Euromedia Group.
- Šebek, L. (2011). *Specifické aspekty učení, motivace a adherence ke sportovní aktivitě u subkultury bikerů*. Disertační práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Šedová, K., & Schauer, J. (2003). *Freeskiing*. Brno: Computer Press.
- Tichá, Z. (2005). Internacionalizmy a slang. In M. Šimková (Ed.), *Varia XII* (pp. 29–36). Bratislava: Slovenska jazykovedna spoločnosť pri SAV.
- Tomlinson, J. (2000). *Encyklopedie extrémních sportů*. Praha: Egmont ČR.
- Vomáčko, S., & Bošतिकová, S. (2003). *Lezení na umělých stěnách: bouldering a obtížnost, bezpečné lezení, trénink, jak s dětmi*. Praha: Grada Publishing.
- Wheaton, B. (2004). *Understanding lifestyle sports. Consumption, identity and difference*. New York: Routledge.
- Wheaton, B. (2013). *The Consumption and Representation of Lifestyle Sports*. Abingdon: Routledge.
- Winter, S. (2002). *Skialpinismus*. České budějovice: KOPP.

7 Komentáře

7.1 Biodromální kontext

Jana Hoffmannová

Pohled na životní dráhu jedince a formativní význam jednotlivých významných okamžiků v ní není v kinantropologickém výzkumu zcela novým tématem (např. Hrouda, 2004; Valenta, 2009; Válková, 1990). K pochopení komplexnosti života jedince je nutné propojování minulosti, čili událostí, které již ovlivnily jeho životní dráhu s aktuálními otázkami a konkrétními ději přítomnosti a nahlížet tak na životní cestu jak z pohledu minulosti, přítomnosti, tak předpokládané budoucnosti. S myšlenkou životní dráhy osobnosti však vystoupila německá psychologka Charlotta Bühlerová (1933) již ve třicátých letech minulého století. Ve své knize „Lidský životní běh jako psychologický problém“ se soustavně zabývá celoživotním vývojem, pojímá životní cestu jako zvládnutí vývojových úkolů a překonávání vývojových krizí. V padesátých letech minulého století vytvořil Erikson (1999) teorii, ve které geniálně zkomboval psychologické hledisko s biologickým a sociologickým. Ve své původní práci „Osm věků člověka“ pokrývá Erikson osm období napříč životní dráhou jedince. Každé stadium zahrnuje krizi nebo věkově specifickou výzvu, která by měla být, v rámci optimálního rozvoje jedince, uspokojivě vyřešena. Psychosociální krize, která by měla být v dospělosti vyřešena, se týká intimity versus izolace, generativity versus stagnace a integrity versus beznaděje. Běžné schopnosti nebo ego dovednosti jako naděje, vůle a smysl v dětství, spolehlivost v dospívání, láska, starost a moudrost v dospělosti se objevují jako úspěšný výsledek jednotlivých krizí. Rozvoj osobnosti je založen na úspěšném řešení psychologických krizí, které v závěru vedou k integritě v pozdním věku. Integrita je tedy cíl úspěšného rozvoje jedince.

V německy hovořících zemích se ustálil pojem psychologie životního běhu – „Lebenslaufspsychologie“ a v angličtině je používán termín „life – span psychology“.

Pojem „biodromální psychologie“ (řecky bios = život, dromos = běh) zavedl bratislavský psycholog Josef Koščo (1987), který se domnívá, že životní cesta je pro každého člověka jedinečná a je ovlivňována řadou sociokulturních a socio-ekologických vlivů. V současné době se biodromálním přístupem zabývá např. Hoffmannová (2011), Paulík (1994), Říčan (2004) atd. V rámci naší kapitoly vycházíme z přesvědčení, že řízení vlastního života je realizací osobní svobody patřící k nejvyšším hodnotám postmoderního člověka. Osobní svobodu nemáme na mysli děláni jen toho, co se jedinci zlíbí, ale v souladu s Říčanem (2004, 14) se domníváme, že jsme „...*tím svobodnější, čím jsme vzdělanější a statečnější, čím lépe rozumíme době, v níž žijeme, čím více se orientujeme na cíle, jež přesahují náš individuální život...*“. Podstatnou úlohu sehrává sebereflexe, tedy „...*čím lépe rozumíme hlubokým motivům a sklonům, čím lépe dokážeme odhadnout své možnosti a meze.*“ (Říčan, 2004, 14). Z hlediska povahy zkoumaných aktivit může být inspirativní Mrkvičkův (1984) názor, že krizové situace jsou přirozenou výzvou k růstu člověka a krize tedy znamená hrozbu, riziko i příležitost. V čase svého života prochází jedinec složitým řetězcem kvalitativních přeměn. „*Všude zkrátka, kde se něco děje, kde se něco vyvíjí, roste, mění, kde něco nového vzniká, zkrátka všude, kde pulzuje život, jsou i krize. Život je nese sebou.*“ (Mrkvička, 1984, 36).

Biodromální přístup k osobnosti v prostoru životní cesty přispívá k překonávání jednostranného biologizujícího pohledu na vývoj člověka. Přináší nové pohledy na vývojové úkoly a jejich průběh, na přechodové situace a životní události, na faktor věku a jeho důsledky, genderovou problematiku, změny v chování apod. Speciální pozornost je věnována jedincově spoluúčasti na tvorbě vlastního růstu. Jedinci řídí svůj fyzický, kognitivní, sociální a osobnostní rozvoj budováním strategií ke zvládnutí různých vývojových výzev, stanovováním si cílů a přijímáním volby. Podíl jedince na utváření vlastního života je téma, které považujeme v rámci naší kapitoly za stěžejní. Na účast v X-sportech a aktivitách lze pak pohlížet jako na biodromální projekt ve smyslu, jak o něm píše Bednář (2010), tedy jako na projev specifického pohybu v životě člověka. X-sport a aktivita vytváří platformu pro individuální přijímání výzev a formování vlastního života v akceptujícím prostředí a společenství. Pocit ovlivnitelnosti průběhu životních událostí odráží pocit schopnosti

zvládnout situace a ovlivňuje také způsob hodnocení stresových událostí. Výzva také zahrnuje kognitivní hodnocení, názor, že změna patří k životu a je nutno chápat ji spíše jako příležitost k růstu než jako ohrožení. Předpokládáme, že každodenní běžné, všední, obvyklé situace většinou vedou k tomu, že se člověk projevuje rovněž stereotypně, jedná podle zavedených zvyklostí, nemá příležitost ukázat, co v něm je nebo čeho se mu nedostává. Mezní, náročné, neočekávané, nové situace naopak tento „výzvodový“ ráz mají, člověk nemůže uplatnit navyklé stereotypní reakce. Jedinec má tedy dvě možnosti. Pohotově zmobilizovat a zkombinovat vhodné prvky svého dosavadního repertoáru způsobů chování v nový funkční celek nebo selhat a projevit svou nezpůsobilost, nepřipravenost ke zvládnutí situace či úkolu. V takovém případě lze nahlížet na neobvyklé situace jako příležitost ke zjištění toho, jak rychle se dokáže vpravit do nových podmínek, jak dokáže mobilizovat své zdroje a rezervy, jak rychle a efektivně se dovede učit ze svých chyb a novým zkušenostem. V návaznosti na naše dřívější práce (Hoffmannová, 2011; Hoffmannová & Váľková, 2012) se domníváme, že tento komplexní přístup ke zkoumání může přispět k pochopení a porozumění fenoménu X-sportů a aktivit. Na své životní cestě se tedy jedinec nachází v nepřetržitém toku **životních událostí** (life events) a životních přechodů (life transition). Považujeme za podstatné zdůraznit rozdíl mezi „transition“ (= procesuální záležitost) a events (životní křižovatky = jednorázová událost, mnohdy nečekaná, s malou možností předvídání či ovlivnění).

Období životní cesty, ve kterých se odehrávají důležité životní přechody, jsou zároveň obdobími, ve kterých se koncentrují důležité životní události rozhodování. Určují další průběh a charakter vývoje jedince a významně ovlivňují jeho život (začátek školy, puberty, získání první práce, opuštění domova, odchod do důchodu) (Koščo, 1987, 63).

Tyto životní události a přechody se jednak významně promítají do participace na pohybové či sportovní činnosti, jednak v rámci dané aktivity můžeme sledovat jejich specifické projevy. Sportovní psychologové Alfermann a Stambulová (2007) popisují sportovní přechody jako rozhodující fáze, které vyvolávají odezvu ze strany sportovce na různé nároky spojené s jednáním, soutěžením, komunikací a životním stylem

a které požadují úspěšné zvládnutí zátěžové situace k tomu, aby mohl úspěšně pokračovat v zaangažovanosti ve sportovní činnosti. Autoři rozlišují normativní a předvídatelné přechody (např. z juniorské úrovně na seniorskou), stejně jako nenormativní a méně nepředvídatelné typy přechodů (např. zranění, změna kouče či týmu). Úspěšné přechody jsou doprovázeny efektivním zvládnutím zátěžové situace a překonáním příslušných bariér. Na druhou stranu kritické přechody představují neefektivní způsoby zvadání a vnímání potřeby psychologické asistence nebo intervence. Potenciální příčiny, identifikované jako neefektivní způsoby zvládnutí přechodů, zahrnují snížené uvědomování si požadavků, které přechod na jedince klade, nedostatek zdrojů a neschopnost analyzovat situaci a učinit tak vhodné rozhodnutí. Během sportovní kariéry může sportovec čelit různým změnám v jeho současném stavu. V průběhu těchto přechodových period může změna nastat na odlišných dokonce kombinovaných úrovních sportovcových zkušeností jako úroveň sebeidentity (např. změna soutěžní úrovně), fyziologická a fyzická úroveň (např. zranění, procesy stárnutí), výkonnostní úroveň (např. reakce na dlouhodobý neúspěch nebo na velký úspěch), odborná a technologická úroveň (např. změna techniky, vybavení), osobní úroveň (např. změna finanční situace, fluktuace v zájmu a motivaci) a organizační úroveň (např. změna trenéra, týmu).

V určitém období životní cesty – tranzitivní biodromální fázi – dochází k životním přechodům, ve kterých se hromadí důležitá rozhodnutí. Tato rozhodnutí pak určují další směřování vývoje člověka. Naše zjištění (Hoffmannová, 2011) v tomto směru nenacházejí žádnou výjimku v životní dráze freeskiérů a freestyle snowboardistů. V následujících podkapitolách představujeme biodromální hledisko v rámci našeho výzkumu, které nám umožňuje interpretovat námi zkoumané domény v životní dráze sportovců. Toto hledisko nazýváme v **rámci sítě významových souvislostí zrcadlících životní pohyb účastníků výzkumu ve vztahu k tématu této publikace**. Na kontextuálním pozadí nejenže vyvstávají celoživotní témata jako postoj důvěry, iniciace, či nezávislost, ale také se ukazuje, že každé stadium je přípravou následujícího stadia i všech dalších stadií. Tím se zřetelně dostává do popředí motiv cesty. Vyjadřovaná osvobozující přirozenost sebevyjádření hledající povahu freestylu pak koresponduje s přesvědčením, že vedení vlastního života je reali-

zací osobní svobody. Jestliže v lidské existenci má sehrát dominantní a strategickou roli určitý konkrétní projekt, kterému je ochoten podřídit celek života, má sportovní kariéra ve freestyle snowboardingu a freeskingu mnohé znaky „životního projektu“, o kterém se zmiňuje Říčan (2004, 14).

7.1.1 Sociální faktory v životní dráze freeskierů a freestyle snowboardistů

Podstatnou roli v životě freeskierů a freestyle snowboardistů napříč jejich životní dráhou zaujímají sociální faktory. Ty se vztahují jednak k významným osobám, které je buď přímo či nepřímo přivedly k freestyle a umožnili jim se mu věnovat, jednak ke společenství lidí, kteří se kumulují kolem příslušné aktivity a v neposlední řadě jsou lidé, kteří je v současnosti provází a do budoucna naplňují představy o sociálním kontaktu (partnerské a rodičovské vztahy). Vedle toho vzhledem k subkulturnímu (kmenovému) charakteru vlastní sportovní komunity vystupují sami účastníci výzkumu vůči dalším jejím členům v roli iniciátorů, průvodců, rádců potažmo trenérů. V následujícím textu tyto jednotlivé sociální faktory rozvedeme podrobněji.

Lidé jako důvod

Většinou to bývá právě blízká osoba v životě člověka, ať už v příbuzenském stavu (sourozenec, prarodič, bratranec apod.) či vztahu kamarádském nebo partnerském (spíše ve starším věku), která se podílí na uvedení do oblasti zimních sportů a aktivit (snowboardingu a freestyle snowboardingu). Rodiče v tomto směru sehrávají specifickou roli. Bez jejich pochopení a podpory jedinec těžko může směřovat k těmto aktivitám, obzvláště v raném období života. Rozhodující je zřejmě především zaangażovanost významné osoby na začátku, další cestu už si pak jedinec vyhledá sám. Ptáme-li se po motivaci jedince setrvat u pohybové aktivity, naše zjištění (Hoffmannová, 2011) stejně tak jako Šebkova (2011) ukazují, že jednou z odpovědí je vlastní společenství lidí, kteří se kolem freeskingu a freestyle snowboardingu kumulují. Ve výpovědích

se často setkáváme s jednotlivci, kteří jsou prvotním zdrojem inspirace a jejichž role v přítomnosti má charakter určitého vzoru či autority hodné následování. Významným aspektem se v tomto směru ukazuje především vzájemný vztah, osobní přístup a zaujetí aktivitou. Přesah úlohy významné osoby do budoucnosti můžeme sledovat ve vědomé i nevědomé tendenci zachovávat její filozofii, která se promítá v přístupu ke konkrétním aspektům provozovaného sportu, jako jsou například ekologie, soutěž, riziko či komerce.

V rámci biodromálního přístupu sledujeme v tomto sociálním kontextu provázanost minulosti s přítomností a budoucností v konkrétních lidech. Tito lidé účastníky výzkumu k freeskiingu a freestyle snowboardingu přivedli, od nich měli možnost se případně učit, v popisované současnosti se tito lidé freestyle plně věnují, předávají své zkušenosti dalším a přesah do budoucnosti spočívá v pokračování v této činnosti a jejím rozvoji. Specifické místo v sociální rovině životní dráhy freeskiistů a freestyle snowboardistů zaujímá cestování, které je spojováno s mezinárodní prostupností komunity a poznáváním nových lidí.

Trenér versus průvodce

V zajímavém postavení se nachází postava trenéra, prostřednictvím které je personifikován institucionalizovaný sport. Účastníci vyjadřují odmítavý postoj k jasně stanoveným požadavkům, pravidlům a přesně definovaným kritériím provedení určitého triku. Dle jejich mínění takto pojatý sport omezuje individualitu jedince a osobitost v provedení skoku či triku. Trenér v tradičním pojetí pro ně symbolizuje „principála“, který jen okrajově rozumí dané problematice. Na rozdíl od Rinehartova (Rinehart & Syndor, 2003, 6) konstatování, že „*v extrémních sportech nejsou přítomni kouči*“, naše zjištění (Hoffmannová, 2011) ukazují, že *v nich není popírána důležitost kvalifikované osoby v tréninkovém procesu, avšak v jejich představách je věcí znalý člověk vykreslován v podobě jakéhosi průvodce a rádce. Rozhodující úloha takového průvodce spočívá v doprovázení sportovce jeho sportovní kariérou, v předávání zkušeností a především v partnerském přístupu.* „Neosobní“ trenér je mnohdy vnímán v pozici formální autority, člověka, který nepřijímá své svěřence jako partnery, neohlíží se na jejich vlastní rozhodovací schopnost, nýbrž

direktivně určuje, co mají udělat. Naopak průvodce je tím, kdo směřuje k tvůrčímu dialogu rovnocenných partnerů v tréninkovém procesu, kde oboustranná zainteresovanost ve vzájemném vztahu mezi „trenérem“ a sportovcem umožňuje odkrývání a rozvíjení skrytého potenciálu sportovce a v důsledku i trenéra. V tomto případě můžeme diskutovat o přístupu, v němž se trenér ocitá v partnerské roli průvodce celým obdobím sportovní kariéry, kdy základním principem je snaha o dlouhodobě udržitelný rozvoj sportovce. Problematicnost role trenéra zřejmě vychází z dřívější zkušenosti účastníků, tedy z doby, kdy se podíleli na tradiční institucionalizované sportovní aktivitě. V rámci této sportovní činnosti si připadali podle vlastních vyjádření jakoby „mezi ploty“. Toto označení má vyjadřovat onu sevřenost a pevně stanovené mantinely daného sportu, ve kterých je nutno se pohybovat.

Možnost podílet se na institucionalizované aktivitě sebou nese dodržování přesně stanovených pravidel a závazného tréninkového harmonogramu včetně sankcí za jeho nerespektování. Mnohdy neosobní *přístup může být právě důvodem k pomyslnému odporu k autoritám a hledání prostoru, kde by mohli účastníci projevit vlastní zaangażovanost a vlastní režii v utváření aktivity a k vlastnímu rozvoji*. Východisko pro tento stav může představovat humanistické pojetí v rámci sportovního tréninku, pro které individualizace *představuje produkt, důsledek toho, že v centru pozornosti je člověk, osobnost ve struktuře vztahů a její specifický individuální potenciál* (Lehnert, Hoffmannová, Neuls, Botek, & Šebek, 2012).

Komunita

Požadavek přístupu orientovaného na člověka podporuje komunitní charakter společenství, které se bezprostředně kolem freeskiingu a freestyle snowboardingu utváří. Komunita představuje platformu pro spontánní učení se novým dovednostem a přirozeně vede k individuálnímu růstu. Rigidní prosazování tradičních postupů při učení se novým dovednostem má sice výhodu jednoduchosti a poskytuje zdání snadné orientace v životě. Děje se tak ale za cenu ochuzení osobnosti, spontaneity, tvořivosti, v prostředí vyhrocené soutěživosti někdy i za cenu schopnosti navazovat funkční vzájemné vztahy mezi jednotlivými členy. Důvěrná atmosféra, kterou komunita freeskiérů a freestyle snowboardistů produ-

kuje, vytváří prostor pro sebevyjádření a podporuje kreativitu a originalitu ze strany jejich členů. Sdílení čehosi výjimečného podporuje těsnost vzájemných vazeb mezi jednotlivými členy. Takto vznikající pospolitost se opírá o ontologickou reflexi spoluprožívaných zážitků „na hraně“ ve smyslu Lyngova (2008) „edgework“. Důležitým principem „edgework“ přístupu je spojení bezprostřednosti prožívaných rizikových situací se sociálními strukturami a procesy, které umožňují je reflektovat a sdílet. Mezi freeskiery a freestyle snowboardisty panuje vzájemná shoda a podpora. Obě skupiny spojuje vyznávání filozofie volnosti a svobodomyšlnosti, jež spolu s možností sdílené tvůrčí participace z nich dělá dohromady něco, co bychom, inspirujeme-li se anglickým termínem „learning community“ (Fisher, Sonn, & Bishop, 2002), mohli nazvat učící se komunita. Vezmeme-li v úvahu klíčové faktory určující smysl komunity dle McMillana a Chavise (1986), kterými jsou pocit sounáležitosti a identity, vliv, emoční propojenost a sdílené události a naplnění potřeb jedince, lze konstatovat, že freeskiing a freestyle snowboarding tento smysl naplňuje. Neformálnost učení, vysoká míra individuální zodpovědnosti a nepřítomnost formálních autorit připomínají charakteristiky situovaného učení. Účastník se nepohybuje dominantně vzhůru po výkonnostním žebříčku, ale také od začátečníka směrem k expertnímu jádru komunity. S významum situovaného učení se setkáváme také v práci Šebka (2011, 98), který ukazuje na bikerských skupinách, jakým způsobem se účastníci učí zacházet s rizikem. *„Začátečníci se stávají členy komunity skrze participaci na jednoduchých a méně riskantních činnostech. Skrze tyto činnosti se obeznamují s hodnotami, terminologií a organizačními principy komunity.“*

Zároveň se utváří pevné vztahy mezi příslušníky komunity. K navazování vzájemných vztahů mezi členy přispívá rovněž samotné zimní (horské) či letní (akrobatický areál) prostředí, v němž neformálnost je přirozeným územím. Od společenství lidí, kteří se této činnosti věnují, se částečně odvíjí také identita freeskiera/ky či snowboardisty/ky. Přestože příslušnost k freestylové subkultuře nestírá automaticky sociální rozdíly, výhody či handicap (Wheaton, 2004), výlučnost společenství posiluje pocit pospolitosti. Základem tedy není jen dovednost samotná, ale s ní také sociální podhoubí, které je v tomto případě předpokladem k setrvání a identifikaci se sportovní činností. Sociální zázemí s hlubokým re-

spektem pro jedinečnost osobnosti je zřejmě jedním z nejpřitažlivějších aspektů freeskiingu a freestyle snowboardingu.

Důležitou roli hraje příbuznost v názorech, hodnotách a způsobech jejich vyjadřování. Často se jedná o shodu v hudebním vkusu a způsobu oblékání. Podobně jako u subkultury punku představují tyto aktivity ideu, která provází a motivuje životy účastníků (Muggleton, 2000). Touto ideou je individuální svoboda, být sám sebou, vytvářet vlastní pravidla a žít svůj život. Kolektivní aspekt nicméně není nadřazen aspektu individuálnímu. Komunita existuje k podpoře individuálního sebevyjádření a uplatnění vlastní kreativity prostřednictvím realizovaných skoků a triků, fotografií v časopisech, videí apod. Stěžejní jsou nicméně radost z poznávání nového, záliba v cestování a zaujetí freeskiingem a freestyle snowboardem jako formou osobního dialogu s prostředím. Pro tuto komunitu je charakteristický specifický přístup k životu, který jezdci a jezdkyňe vyjadřují slovy „užít si to, co tě baví“ a s ním související snaha maximálně prožít každý přítomný moment (Hoffmannová, 2011).

Sociální platformy

Sociální prvek je obažen i v samotném závodění. Mnozí účastníci výzkumu (Hoffmannová, 2011) uvádějí, že přestože rádi soutěží a vyhrávají, není výkonnost určujícím motivem k účasti na závodech. Závody jsou vnímány jako místo k setkávání a příležitost inspirovat se novými způsoby provedení triků. Zde nacházíme zajímavý genderový rozdíl. Vzhledem k tomu, že žen jezdí málo, je jednou z mála příležitostí se potkat právě na závodech. Jezdkyně se zde mají příležitost nejen setkat, ale především se vzájemně podívat, co se která naučila a získat tak motivaci k vlastnímu učení. Většinu tréninkového času stráví jezdkyňe v mužské společnosti, což jim pomáhá v učení se dovednostem, nicméně zdá se, že estetické vnímání triků nebo jejich ryze ženské provedení potřebují konzultovat navzájem. Kolektivní překonávání překážek ve snowparcích je silným motivátorem k lepším výkonům, společně překonávají strach, navzájem si radí a diskutují o skocích.

Nově vznikající volnočasové parky, které se v zimním prostředí rozšiřují v podobě snowparků a akrobatických areálů v prostředí letním jsou fenoménem postmoderní doby. Tyto parky představují a vytváří prostor pro nezávislé a svobodné hraní si a bavení se (Hoffmannová, 2011). Zá-

bava nespočívá jen v rozličných netradičních způsobech soutěží, eventů a jamů, ale především ve sdílené radosti z učení se. Tato novodobá hřiště se stávají místem, kde člověk může být sám se sebou a přitom obklopen dalšími lidmi. Snowpark se tak stává bezesporu prostorem k setkávání. Mohli bychom jej možná považovat i za určitou alternativu k rozsáhlým obchodním centrům, která se v posledních desetiletích stala oblíbenou platformou sociálního kontaktu. V prostředí snowparku lze vychutnávat samotu (vedení vnitřního dialogu, vnímání atmosféry pobytu v zimní přírodě), je zajištěn bezprostřední sociální kontakt (sdílení radosti z pohybu a hudby, ale i názorů, postojů, hodnot s ostatními), může být podněcováno učení (pozorování zkušenějších, zkoušení nových skoků, rady méně zkušeným v podobě triků jak na to apod.), je zahrnuta jak umělecká tvorba, tak i práce (fotografování skoků, triků, točení videí, vymýšlení nových triků, výstavba vlastních skoků apod.). V neposlední řadě se naskytuje možnost sebe prezentace (předvádění umu, nového vybavení a poslední módy). Výzkumnická pozornost je věnována také nepřehlédnutelné úloze apres ski barů a sociálně nežádoucím jevům jako konzumaci alkoholu a lehkých drog, o kterých (mimo jiné) podrobně pojednává Thorpová (2011) v rámci její unikátní studie snowboardingu.

Sociální faktory jsou do budoucnosti spojovány s představami o potkání partnera či partnerky a založení rodiny. Představě však neodpovídají žádné konkrétní kroky a má spíše charakter určitého společenského úzu, podle kterého se to takto děje. Tyto anticipované významné události v budoucnosti se shodují s typickým „sebeportrétem“ Schrootse a Assinkové (2005) a v rámci našich výsledků (Hoffmannová, 2011) jsou označovány jako „normální koloběh“ (mít partnerku, partnera, založit rodinu, mít děti). Většina účastníků se shoduje na tom, že by chtěli mít děti, avšak zároveň si uvědomují, že tato skutečnost zřejmě ovlivní jejich svobodný pohyb a pobyt na horách a účast ve freeskiingu a freestyle snowboardingu. Obsahem myšlenek vztahujících se do budoucnosti není úplné ukončení freeskiingu a freestyle snowboardingu, nýbrž hledání možností, jak se mu v menší intenzitě a v propojení s pracovní činností dále věnovat a současně zabezpečit rodinu. Přestože většině z nich freestyle snowboarding a freeskiing přináší určité finanční zdroje (např. sponzorování, instruktování), ve své představě budoucnosti uvádějí nutnost mít práci, tedy uvědomují si dočasnost schopnosti držet krok

s výkonnostním vývojem. Anticipovaná budoucnost bez profesionální závodní zaangażovanosti obsahuje i určitou úlevu od konkurenčního tlaku, neustálé nutnosti vyzývat a odpovídat na výzvy.

7.1.2 Faktory individualizace v životní dráze freeskiérů a freestyle snowboardistů

Významnou roli v životní dráze freeskiérů a freestyle snowboardistů představují individualizační faktory. Ve vztahu k individualizaci nazíráme jako klíčové tři úrovně postojů freestyle snowboardistů a freeskiérů. První stránka tohoto postoje je emotivní a popisuje pocity, které freeskining a freestyle snowboarding v účastnících vyvolává. Tento postoj k životu je určován silnou orientací na prožívání „tady a teď“. Druhou stránkou je kognitivní tedy racionální přesvědčení o aktivitě, pro které je stěžejní vlastní zaangażovanost ze strany účastníka. Třetí, behaviorální, stránka popisuje zamýšlené i realizované chování, pro které je charakteristická potřeba vlastní režie. Postoj k životu chápeme jako jedincovo uvědomění si sebe sama ve svých životních situacích a i životě jako celku, což také zahrnuje i životní perspektivu. K individualizaci freeskiérů a freestyle snowboardistů přispívá skutečnost, že nejednají dle konvencí, nýbrž dle toho, k čemu se dopracovali vlastní cestou. Konfrontace s hlubokým vnitřním prožíváním „na hraně“ představuje dobrodružství sebepoznávání účastníků výzkumu. Vzhledem k tomu, že individualizace je aktuální téma nejen v pohybové aktivitě, ale i ve sportovním tréninku (Lehnert, Hoffmannová, Neuls, Botek, & Šebek, 2012), podíváme se na jednotlivé výše zmíněné klíčové úrovně postojů podrobněji.

Tady a teď

Stěžejní postavení v životní dráze freeskiérů a freestyle snowboardistů představuje zaměření na prožívání „tady a teď“. Jezdci a jezdkyňe se shodují na tom, že intenzivně a plně prožitý přítomný okamžik ve smyslu Csikszentmihalyiho (1996) konceptu „flow“ (pocit stržení, zaujetí, ponoření se do vykonávané činnosti) je podstatou jejich konání. Často kladou důraz na zábavu, radost z učení se novým trikům, vlastní režii volného

času a možnosti sebevyjádření. V centru všeho stojí osobní vnitřní prožitky a potěšení z dané činnosti. Z tohoto úhlu pohledu nahlížíme na životní realitu, životní styl a způsob žití. Zajímavý je pohled do budoucna, který začíná podržením, setrváním u sportovní činnosti, jakoby «natažení» přítomnosti „tady a teď“. Při přemýšlení o budoucnosti se objevují události typu další sezóna na horách, život na horách, další závody, či práce na horách vyjadřující „přechod“ mezi nezávislým životem, který účastníci aktuálně žijí a „zodpovědným životem“, tak jak si myslí, že to společnost od nich očekává. Vysvětlení tohoto jevu nalézáme ve filozofii na poli fenomenologickém, a to především v rámci vnímání času. Hudlička (2003) hovoří v návaznosti na významné filozofy o trojím lidském času a tento lidský čas označuje jako „životní čas“ tvořený třemi dimenzemi, které jsou vzájemně provázané. Skrze minulost tak otevíráme v přítomnosti budoucnost. Řešení problematiky trvání přítomnosti spočívá v jejím dvojitěm obsahu, tedy doznívání již nepřítomného a očekávání ještě nepřítomného. „*Tyto dva momenty přítomného vědomí nazývá Husserl retencí čili podržením, a pretencí předjímáním.*“ (Hudlička, 2003, 33). Důležitá je přítomnost životní perspektivy, která se promítá do hledání možnosti jak setrvat u freeskiingu a freestyle snowboardingu, tedy do aktivity, která jim momentálně dává smysl. „*Smysl není nic, co by bylo předem dáno, naopak – aktivně v každém okamžiku tento smysl vytvářet je úkolem a údělem lidského života*“ (Hudlička, 2003, 34). Pro účastníky v X-sportech a aktivitách je otázka po smysluplném směřování hluboce zakořeněna. V tomto významu se přikláníme k Hodaňovu (2009, 127) pojetí pojmu smysl, který „*sehrává v životě člověka orientační roli, proto je také ve struktuře jeho života vysoko položený*“.

Účastníci v těchto aktivitách si většinou uvědomují dočasnost sportovní kariéry, nároky freestyleových disciplín, limity svého těla a hranice svých možností. Do popředí se dostávají mladší, kteří jednak už mají vybudované lepší vstupní podmínky (množství profesionálně vytvořených snowparků, kvalitnější zázemí, dostupnost k informacím o dané aktivitě, širší možnosti uplatnění) a jednak kvalitnější vybavení. Fakt, že už je mimo moje možnosti zvládnout nějaký nový trik, může být zdrojem uvědomění si nejen nestíhání progresu, ale i přirozeného procesu stárnutí člověka, tedy že plná účast ve freeskiingu je možná pouze v určitém období života.

Vlastní zaangažovanost

Freeskiing a freestyle snowboarding vytváří tvůrčí prostředí, v němž každý z participantů má prostor pro vlastní kreativní vklad a sebevyjádření. Příležitost pro sebevyjádření a s ním související formování individuálního stylu shledáváme významným faktorem inklinace jedinců k těmto aktivitám (Hoffmannová, 2011). Stejně tak možnost spolupodílet se na rozvoji aktivity a její tvorbě je jedním z hlavních aspektů dominance této činnosti v životě účastníků. Důležitým aspektem je dobrovolnost vstupování do aktivity, tedy to, že se podílím na něčem, protože já chci a nikdo mě nenutí. Pocit vlastní zaangažovanosti se pak jeví jako jeden ze stěžejních motivů setrvání u této činnosti. Jedno ze základních životních témat je iniciativa člověka (Říčan, 2004), která se u freeskiistů a freestyle snowboardistů výrazně projevuje právě vlastní zaangažovaností na utváření a spolupodílení se na rozvoji aktivity. Freeskiing a freestyle snowboarding zaujímá centrální postavení v jejich životě a formuje jejich život. Tato dominance v životě zároveň určuje význam a postavení ostatních oblastí. Rozhodující v tomto směru může být variabilita aktivity, tedy široké pole působnosti pro člověka, který se freeskiingu a freestyle snowboardingu věnuje. Na tomto místě bychom rádi vysvětlili, co rozumíme pojmem „variabilita aktivity“. Nejedná se pouze o samotný výkon a provedení triků a skoků, ale náplní činnosti může být třeba jejich fotografování či natáčení videí. Estetičnost a vizuální dojem zaujímá specifické místo ve freeskiingu a freestyle snowboardingu. Mnozí z účastníků nachází smysl v předávání dovedností a zkušeností v podobě instruktorství a své uplatnění spatřují ve vytváření lepších podmínek pro mladé sportovce. Účastníci, kteří pracují s mládeží v rámci zimních a letních kempů, hovoří o škole života. Za důležité považují, aby dospívající pochopili, že freeskiing a freestyle snowboarding se zakládají na již zmiňovaném prožitku, zábavě a radosti z učení. Šance uživit se prostřednictvím předváděných výkonů a dosahováním výsledků v rámci této aktivity je nízká.

Freeskiing a freestyle snowboarding představují prostor pro vyjádření vlastního stylu. Nezáleží tolik na přesnosti provedení dovednosti, ale spíš na osobitém pojetí. Vlastní vložené úsilí se výrazným způsobem odráží v přístupu k učení se dovednostem a působí na osobnostní růst účastníků. Důležitý je pro ně samotný proces učení se než konkrétní

výsledek. Osobnostní rozvoj se tedy děje skrze samotný proces učení než coby abstraktní výsledek někde v budoucnosti v podobě konkrétního výkonu. V rámci tohoto přístupu k freeskingu a freestyle snowboardingu jsou potom využívána k rozvoji i jednotlivá odlišná prostředí (např. snowpark jako prostor k učení) nebo akce (např. závody jako prostor k učení). Účastníci uvádí, že vlastní zaangażovanost na aktivitě má i přesah do ostatních oblastí v jejich životě. Projevuje se především větší samostatností (Hoffmannová, 2011). Skutečnost, že se podíleli a podílí na poměrně mladé sportovní disciplíně, která nemá masovou odezvu, v konečném důsledku rozvíjí jejich osobnostní vlastnosti a formuje jejich cestu k nezávislosti.

Vlastní režie

Proces individualizace probíhá prostřednictvím pocitu vlastní režie při řízení nejen volného času. Vlastní režie úzce souvisí s vlastní zaangażovaností. Vlastní režie zahrnuje snahu po seberozvíjení a sebeuplatnění. Významným aspektem adherence k těmto aktivitám v životní dráze jedince je možnost svobodné volby a vlastního rozhodování o svém volném čase. Jezdci si většinou sami volí a regulují řekněme „tréninkové“ časy. Dominance v životě potřeby vlastní režie freeskierů a freestyle snowboardistů se pozitivně projevuje do zacházení s rizikem (Hoffmannová, 2011). Jednak se účastníci individuálně rozhodují na základě vyhodnocení podmínek, situace, vlastní připravenosti apod. zda riskatní skok, jízdu či trik podstoupí. Jednak se domníváme, že opakované podstupování nových výzev vede k určité flexibilitě při zvládání obtíží či pomyslných překážek nejen v rámci dané aktivity, ale i v jejich životě. Pocit vlastní kontroly nad životem formuje život účastníků směrem k nezávislosti a samostatnosti. Bandura (1997) pro takové přesvědčení o vlastních schopnostech pro zvládnutí určité zátěžové situace zavedl pojem „self – efficacy neboli vnímaná osobní účinnost“. *„Fyzická kondice, duševní schopnosti a sociální dovednosti (např. ve vztahu k budování a udržení sociální pozice ve skupině) umožňuje většině lidí zvyšovat počet oblastí, ve kterých mohou uplatnit přesvědčení o kontrole.“* (Bandura, 1997, 83). Je možné, že X-sporty a aktivity jejich charakteristikou a komunitním charakterem představují pro účastníky vhodné prostředí pro rozvoj a kultivaci tohoto pocitu. Podle Bandury (1997, 8) totiž *„...lidé, kteří*

jsou přesvědčeni, že mohou uplatnit kontrolu nad potenciálními hrozbami, si jich ani tolik nevšímají, ani snadno nevykouzlí rušivé myšlenky o nich“. Osobní vnímaná účinnost je tedy spojována s představou lepšího zvládnutí životních těžkostí a nepříznivých životních událostí. Toto se promítá také do situace, kdy dojde k úrazu. V takovém případě je samotný úraz životní událostí, na kterou navazuje tranzitivní (přechodová) fáze, než se jedinec dostane zpět do kondice. „Vliv přesvědčení o vlastní účinnosti na budování nejistých životních okolností je také velmi evidentní v trýznivých přechodech životních cest.“ (Bandura, 1997, 8). V souladu s Bandurou jsou i naše zjištění (Hoffmannová, 2011), kdy účastníci uváděli, že samotný úraz je vedl k soustředění se na rychlé uzdravení a svoje úsilí zaměřili na činnosti, které jim mohou pomoci dostat se zpět do stavu, který by jim umožnil vrátit se k freeskingu a freestyle snowboardingu. Dalším Bandurovým zjištěním je korelace „self-efficacy“ s životní spokojeností jedince. Vysoká míra životní spokojenosti a pohody u jedinců věnujícím se X-sportu a aktivitám se projevila mimo jiné také v rámci našeho dřívějšího výzkumu (Hoffmannová, 2003).

Někteří účastníci sami podnikají, jednají se sponzory, natáčejí si a produkuje promo materiály. Prezентují sebe sama v rámci domovských internetových stránek či vlastně zhotovených propagačních materiálů. Někteří vytvářejí amatérská či profesionální výuková videa a metodické materiály či publikují knihy vztahující se ke freestyle. Obecně většina účastníků aktivně hledá způsoby jak setrvat u dané aktivity co nejdéle. „Mnoho hlavních členů těchto skupin (extrémních sportů – pozn. autorka) jsou docela mladí a jako surfaři, kteří následují vlny nebo lyžaři, kteří pracují v lyžařských střediscích, aby mohli každý den lyžovat, vytváří si kreativně pro sebe prostor, aby mohli pokračovat v životním stylu extrémistů.“ (Rinehart, 2000, 511). Pracují na horách, protože to je způsob, jak se věnovat této aktivitě a zároveň mít práci. Organizují a účastní se různých zimních a letních kempů, kde se realizují v rámci předávání zkušeností začínajícím jezdcům či závodníkům. Cestují za prací do zahraničí, aby při návratu za vydělané peníze mohli nakoupit potřebnou výzbroj k plnohodnotnému provozování aktivity. „Účastníci jsou zároveň často sami sobě trenérem.“ (Hoffmannová, 2011).

Zacházení s rizikem

Znalost vlastních dovedností a schopnost posouzení aktuální psychické a fyzické připravenosti jsou základem práce s rizikem. Při úvahách o zacházení s rizikem figuruje fáze rozhodování, která se odvíjí od jistoty se sebou samým plynoucí z vyhodnocení všech daných okolností (sněhových podmínek, aktuálního psychického a fyzického stavu, parametrů skoku a typu skoku, který má být realizován). Výsledky našich prací (Hoffmannová, 2011; Hoffmannová & Hátlová, 2012) naznačují popření některých zavedených nebo ustálených mýtů týkajících se zkoumané skupiny sportů. Freeskieré a snowboardisté se podle řady výpovědí nechtějí zranit, naopak to je to poslední o co stojí. Jezdci se například nepouštějí střemhlav na skok, aniž by si předtím nepromysleli, jak a jaký skok provedou a nezhodnotili své kompetence. Riziko v tomto směru představuje stimulaci nejen po stránce fyziologické, psychické (ve smyslu působení podvědomých až nevědomých „ochranných mechanismů“), ale i strategického myšlení a logického uvažování, které probíhá na odlišné bázi. Tento typ aktivit představuje jeviště, na kterém protagonisté objevují sebe sama v zátěžových situacích a možnost osvojení si účinných strategií vedoucích k jejich efektivnímu zvládnutí. Zřejmý psychologický potenciál těchto aktivit do širších interpretací životního běhu účastníků. K podobným závěrům došel Brymer (2010), který na základě rozsáhlé fenomenologické studie extrémních sportů (BASE jumping, extrémní lyžování, sjezd vodopádů v kajaku apod.) otevřeně kritizuje předpoklad nejen, že účastníci v těchto aktivitách nepromyšleně riskují, ale zaměřují se pouze na riziko.

Významným způsobem k úspěšnému řízení rizika přispívá zkušenost s pohybovou či sportovní činností v minulosti. Například dřívější institucionalizovaná zkušenost s gymnastikou bývá vnímána jako prevence při pádech, tedy ve smyslu „umění padat“. Dalším způsobem jak pracovat s rizikem je vyvarovat se objektivně nebezpečným situacím jako například zmrzlým dopadům nebo špatně postavenému skoku. Používání ochranných pomůcek v podobě kvalitní helmy a protektoru páteře účastníci rovněž vnímají jako součást zacházení s rizikem. Pocit strachu je ve výpovědích účastníků často zmiňován a jeho význam spočívá ve zdravém respektu z aktivity. Někteří hovoří o letech váhání, než se odhodlali vstoupit do prostředí snowparku. Zacházení s rizikem

je proces, který v rámci individualizace přispívá účastníkům k poznání sebe sama. Děje se prostřednictvím posouvání vlastních hranic. Vlastním vloženým úsilím dochází vedle překonávání osobních bariér také k utváření pocitu spoluvlastnictví aktivity. Možnost podílet se na rozvoji aktivity, vlastní zaangażovanost a vlastní režie mohou tvořit základ pro tvorbu strategií předcházení zranění (Hoffmannová, 2011). Převzetí zodpovědnosti za vlastní jednání má zároveň vliv na zacházení s rizikem, kdy se účastníci sami učí určovat míru rizika.

Komornost aktivity přispívá k individuálnímu zacházení s rizikem. Na rozdíl od institucionalizovaného sportu, v rámci něhož mohou vznikat tlaky na jezdce či jezdkyňu účastnit se závodu i přes zjevné zranění a kdy trenér určuje způsob jednání, přenáší freestyle sporty a aktivity kontrolu vlastního jednání na samotného jezdce a nesnímají z něho zodpovědnost. Kontraproduktivně ve vztahu k vlastní režii svého jednání s cílem minimalizovat riziko působí sponzoring, který může v jezdcovi vyvolat pocit, že musí skočit za každou cenu. Paradoxně komunita lidí může ovlivnit jezdcovo chování, když se nechá, použijeme-li účastníky běžně používaný výraz, „vyhecovat“ a pak je otázkou štěstí či náhody zda realizovaný skok nebo trik zvládne bez vážnějšího zranění. Obecně ale vnitřní kultura společenství, která se kolem freestyle formuje, účastníkům pomáhá učit se s rizikem zacházet. Zajímavým jevem v tomto smyslu je atmosféra v rámci exhibicí a show, kdy do procesu zvládnutí riskantní situace vstupují další činitelé, jako jsou publikum a „spíkr“ (moderátor). Šebek (2011, 103) tento jev označuje jako „triádu show“. Jedná se o trojúhelník jezdec – spíkr – diváci. Spíkr podněcuje diváky, aby fandili a povzbuzovali jezdce, který v důsledku této elektrizující atmosféry může posunout své hranice a zkusit třeba trik, který před exhibicí neplánoval. Stržen atmosférou zkusí skok, který sice už trénoval, ale rozhodnutí k jeho úplné realizaci přichází až v momentě, kdy cítí podporu z publika. *„Popisovaná situace je významným specifickým aspektem motivace a postupu v učení a překonávání dosavadních limitů u rizikových sportů.“* (Šebek, 2011, 102).

7.1.3 X-sport a aktivita v životní dráze freeskiierů a freestyle snowboardistů

X-sportu a aktivitě předchází „vstupní brána“ v minulosti, která představuje vlastní zahájení pohybové aktivity či sportovní činnosti (např. začátek sjezdového lyžování s rodiči, organizovaná forma gymnastiky apod.). Cesta k freeskiingu a freestyle snowboardingu tedy vede od této vstupní brány přes další dostupné zdroje atraktivních sportovních činností. X-sport a aktivita v podobě freestyle symbolizuje účastníkům volnost a svobodu. Přítomnost freestyle snowboardingu na zimních olympijských hrách a diskuze o vstupu freeskiingu na pole této nejvyšší soutěže vnáší do aktivity fenomén výkonnosti. V souvislosti se zajištěním rovných podmínek pro všechny, aby bylo možno určit nejlepšího jezdce, vstupuje do těchto aktivit stanovování pravidel a restrikcí, což je v kontradikci s jejich původní filozofií. V následujícím textu nastíněnou problematiku rozvedeme podrobněji.

Vstupní brána

„Vstupní brána“ představuje pohybovou aktivitu či sportovní činnost, která umožnila jedinci vstoupit do světa sportovních disciplín a významným způsobem se podílela na formování života freeskiierů a freestyle snowboardistů. Tato vstupní brána je většinou vnímána v životní dráze jedince jako významná událost v minulosti a představuje především institucionalizovaný sport, který je retrospektivně vnímán ze dvou úhlů pohledu. Pro první způsob nazírání je charakteristické, že aktivita je vnímána jako počáteční impuls k pohybu jako takovému a představuje užitečné základy, ze kterých lze v přítomnosti čerpat. Transfer dovedností z minulosti je ze strany účastníků vnímán jako součást volby freeskiingu a freestyle snowboardingu, ale především je dáván do souvislosti se schopností zacházet s rizikem. Například zkušenost s gymnastikou v minulosti vede k „umění padat“ při skocích a zdolávání freestyleových překážek ve freeskiingu či freestyle snowboardingu. Pro druhý úhel pohledu je charakteristické nahlížení na vstupní bránu jako ohraničenou a svobodu individuálního projevu potlačující sportovní činnost. Shoda panuje v tom, že organizovanost počátečního sportu, jednosměrné zaměření, povinnost a pravidelnost v nich vyvolávaly potřebu vystoupit

z této aktivity a vyhledávat uvolněnější alternativu. Institucionalizovaný sport z pohledu freeskiérů a freestyle snowboardistů by se dal metaforicky vyjádřit jako býtí „mezi ploty“, což vyjadřuje uzavřenost a danost, kde nenalézají sami sebe a postrádají pocit vlastního vloženého úsilí. Absence tvůrčího prvku v takto organizovaném sportu a nucenost opakovat stále stejné dovednosti vnímají účastníci jako stagnaci, tedy jako opak býtí v pohybu. Vyvíjet aktivitu se jeví jako jejich bytostná potřeba. Freestyle snowboarding a freeskiing pro ně splňuje požadavek svobody, volnosti a vlastního vloženého úsilí.

Pochopitelně v rámci této úvahy sehrává významnou roli charakteristika samotného historického období, ekonomický rozvoj, uvolněná atmosféra porevoluční doby v České republice apod., neboť u věkově mladších účastníků se setkáváme např. se skateboardingem jako s počáteční sportovní aktivitou, který mimochodem bývá považován za kořeny freestyle snowboardingu a freeskiingu (Volák & Mikula, 2009). Domníváme se, že významným způsobem k této vstupní bráně přispěla možnost volného sdružování osob (Hoffmannová, 2011). Komunita lidí, která se kolem X-sportů a aktivit postupně tvořila, umožnila účastníkům se stát součástí neorganizované sportovní oblasti. Vstupní bránu ovlivňují rovněž geografické podmínky a místo bydliště. V případě, že má člověk sjezdovku hned za okny, se přímo nabízí jít se „sklouznout“ a pokud do té doby účastník jezdil na skateboardu, je logická volba podobně orientované aktivity.

Freestyle snowboarding a freeskiing

Důležitým aspektem je pro freeskiery a freestyle snowboardisty, vypůjčíme-li si výraz jednoho z účastníků, „neprofláklost“ daného sportu (Hoffmannová, 2011). Komornost aktivity nabízí prostor k seberealizaci ve smyslu příležitosti ji spoluutvářet, obecně možnosti dělat věci po svém. Cesta k těmto freestyle aktivitám se odvíjí od vstupní brány (viz výše) a je vyjádřením především volnosti a svobody. Jedná se o rozmanitou sportovní oblast a právě variabilita aktivity je atraktivní charakteristikou jak pro freeskiery, tak pro freestyle snowboardisty. Zahhruje kreativní potenciál a poskytuje platformu umožňující z různých prvků a různých prostředí tvořit kombinace. Zároveň vyjadřuje sverázný vztah k normě. „Zrození“ freeskiingu a freestyle snowboardingu do-

provázel intenzivní zájem z vyhýbání se nebo porušování stanovených norem. Podstatné je rovněž pojetí ideje vítězství a soutěžení. Freestyleisté mají vlastní osobní ambice – být lepší než byli včera, tedy základní téma sportu se pro ně odvíjí od kontroly vlastního těla a rozdílu mezi neschopností a mistrovstvím (Seebauer & Götte, 2008). Autoři rovněž zachytili jejich potřebu flexibility z hlediska prostoru a času, kdy freestyleisté opouští sportovní a tělocvičné základy a sportovní aktivita se prolíná s běžným denním životem, v němž nejsou stanoveny povinné tréninkové časy. Uvádějí, ve shodě s naším zjištěním (Hoffmannová, 2011), že další významný aspekt tvoří pravidla a řád. Freestyleisté uvádějí jako jeden z faktorů podílejících se na zájmu o vlastní sport kolektivní i individuální vyhýbání se pravidlům nebo porušování stanovených norem. Svou existenci pak odvozují do jisté míry od mýtu o svých vlastních pravidlech (více kapitola 4).

Zimní olympijské hry, coby nejvyšší sportovní soutěž, postupně proměňují charakter freestyle snowboardingu, dle mnohých účastníků způsobují omezování svobodného prostoru a nastolují otázku zdravého riskování. Freeskieré tedy se smíšenými pocity předvídají, co se stane s jejich sportem, který je zahrnut na Zimní olympijské hry 2014 v Sochi. Tento trend se odráží v jejich pohledu do budoucna, který je spjat s myšlenkami o neochotě podílet se na rozvoji aktivity tímto způsobem. Podobně, jak zjistila Wheatonová (2011), na rozdíl od sportovců věnujících se dlouhodobě zakotveným sportovním aktivitám na Olympiádě, nespátrují vrchol své sportovní kariéry v účasti na této sportovní slavnosti. Důležitější událostí pro ně zůstávají závody, které organizují sami, popřípadě sportovní festival X Games má v rámci kultury X-sportu a aktivit vyšší hodnotu. Pohled na sportovní kariéru do budoucna je doprovázen anticipací sportovní aktivity v oblasti nových, avšak freeskingu a freestyle snowboardingu příbuzných sportovních činností, jako jsou freeriding, wakeboarding, windsurfing, kiting apod. Někteří účastníci se vyjadřují o tom, že finanční situace by mohla ohrozit jejich participaci v těchto aktivitách. Nicméně téměř všichni se shodují, že jedinou možnou příčinou zanechání by byl zdravotní stav.

Nové technologie konstrukce lyží umožňují realizovat skoky a triky, které v minulosti nebyly technicky možné. Podobně jako carvingový tvar lyží v devadesátých letech minulého století zpřístupnil zážitek z řezaného

oblouku i méně technicky zdatným lyžařům, podněcují „twintipové“ lyže svou snadnou ovladatelností a manévrabilitou hravostí a kreativitou. Přestože se freeskiing a freestyle snowboarding už dostávají do vývojové fáze, kdy jsou samotné skoky a triky v podstatě dané a těžko lze něco nového vymyslet, svojí povahou vytváří prostor pro různé obměny, střídání a proměny triků. Kreativní prostor představuje samotné prostředí snowparku a možnosti vymýšlet nové překážky a na nich aplikovat známé figury.

Vytvoření lepších podmínek

Otázka vytváření lepších podmínek pro provozovanou freestyle disciplínu představuje nepřehlédnutelné dilema. Na jedné straně bývají příliv financí, lepší technické zabezpečení a standardizace bezpečnostních prvků dávány do souvislosti se zajištěním trvalé udržitelnosti a rozvoje, na straně druhé se samotní účastníci obávají postupného vytrácení přirozené hravosti, radosti z učení i z pohybu jako takového, komornosti aktivity podmiňující pospolitost, tedy obecně „ducha“ freestyle snowboardingu a freeskiingu (Hoffmannová, 2011). Jejich obavy se týkají postupného transformování aktivity do podoby institucionalizovaného sportu, ze kterého se vytratí vlastní zaangażovanost, schopnost vlastního zacházení s rizikem a možnost vlastní režie, jež nahradí dominantně úspěch na závodech. Účast na zimních olympijských hrách může na některé jezdce působit motivačně, nicméně samotní účastníci, kteří předávají své zkušenosti nastupujícím freeskiistům a freestyle snowboardistům v rámci vzdělávacích kempů, pozorují fenomén „být superstar“. Účastníci se domnívají, že tento fenomén vzniká v důsledku vlivu závodů na aktivitu a zároveň k němu přispívají média a sponzoring. Jedná se především o to, že jezdci nedělají sportovní činnost pro sebe sama a pro radostný pocit pohybu na horách a ve vzduchu, ale hlavně pro slávu.

Problematika vytváření lepších podmínek pro začínající jezdce a závodníky je centrálním tématem obzvláště pro ty, kteří se přímo na rozvoji aktivity podílejí. Zde spatřujeme dva póly. Na jedné straně jsou účastníci, kteří nacházejí smysl v podpoře začínajících závodníků v každém směru (včetně individuálních studijních programů). Na druhé straně se setkáváme s názory, které v rámci vlastní životní perspektivy nenacházejí smysl v podpoře za každou cenu.

7.1.4 Vnější faktory v životní dráze freeskiérů a freestyle snowboardistů

Vlivy, které vstupují do životní dráhy freeskiérů a freestyle snowboardistů zvenčí a významným způsobem ovlivňují jejich směřování v životě, se odvíjí od historických událostí, socio-kulturních vlivů, ekonomické a finanční situace apod. Významným vnějším vlivem v životě účastníků je škola. V minulosti výrazným způsobem do formování jejich biodromálního projektu sportovní kariéry zasahoval přechod ze základní školy na střední (nové prostředí, noví lidé, další příležitosti, pocit větší volnosti, rozšíření obzorů apod.). Účastníci v rámci životní dráhy mnohdy koketovali s myšlenkou na upřednostnění aktivity před školou. Specifické místo v životní dráze některých účastníků zaujímá nepředvídatelná událost (nehoda, úmrtí blízké osoby, zranění apod.), která neočekávaně zasáhla do jejich životního běhu. Cestování se jeví v kontextu života účastníků jako významný vnější faktor, který jednak rozšiřuje jejich poznání a jednak freeskiing a freestyle snowboarding jsou jeho zdrojem. Dalšími vnějšími vlivy, které přispívají k jejich směřování v životní dráze jak v minulosti, tak v současnosti a do budoucna jsou sponzoring a média. V následujícím textu tyto jednotlivé vnější faktory rozvedeme podrobněji.

Škola

Škola je vnímána účastníky jako významná událost napříč životní dráhy. V minulosti je to především přechod ze základní školy na střední a jeho význam určuje především rozšíření obzoru, seznámení se s novými lidmi a představa o dalším kroku v cestě k nezávislosti. Z pohledu biodromální psychologie se jedná o klíčové období „osobního zápasu o identitu“ (Říčan, 2004, 216). Hledání a vytváření identity je záležitostí celého života, proto vezmeme-li v úvahu období dospívání, můžeme nalézt důležité aspekty tvořící obsah tohoto pojmu pro toho období. Výrazná je tendence ke svobodnému jednání, tedy zkoušet žít podle svého přesvědčení a řídit se jím ve svém rozhodování. Tento projev touhy po svobodě je provázán s poznáváním svých možností a mezí. Na základě našich zjištění (Hoffmannová, 2011) víme, že z pohledu účastníků vybraných X-sportů a aktivit (freeskiing a freestyle snowboarding) nevyhovuje tra-

dičně organizovaný sport potřebám a nárokům dospívajícího člověka. Dospívající člověk potřebuje aktivitu, ve které může experimentovat, poznávat sám sebe a hlavně sám činit svobodná rozhodnutí. Jedině tak může být schopen zodpovědnosti za své činy, což je další charakteristika budování identity.

Na jedné straně je střední škola vnímána jako vnější faktor, který přispívá k určení vlastního směřování v životní dráze (při pohledu do budoucna), na straně druhé zároveň představuje úskalí na cestě plně se věnovat freeskiingu nebo freestyle snowboardingu. Někteří účastníci uvádějí jako významné události v životní dráze problémy se školou právě v souvislosti se sportovní kariérou. Úspěchy na závodech jsou uváděny jako výsledek upřednostnění aktivity před školou. Podobně je nahlíženo na vysokou školu (těmí účastníky, kteří studovali, studují či uvažují o studiu). Jednak je vnímána jako událost v životě jedince, která umožnila, stále umožňuje či umožní získání rozhledu, nadhledu a pobyt na horách, přičemž působila i motivačně a umožnila některým účastníkům věnovat se freeskiingu a freestyle snowboardingu. Jednak představovala překážku ponoření do aktivity, což vedlo k jejímu předčasnému ukončení. Odchod z vysoké školy bývá posuzován individuálně. U někoho tento čin zpětně vyvolává pochybnosti o správnosti rozhodnutí, zatímco někdo naopak má jasno v tom, že se jednalo o nejlepší volbu.

Cestování

Cestování je asociováno jak s významnými událostmi v minulosti, prožívanou přítomností, tak s významnými událostmi v budoucnosti. Jednotlivým prvkem je potřeba poznávání nového, rozšiřování obzorů a cesta k nezávislosti. Freestyle snowboarding a freeskiing svým charakterem podněcuje v účastnících touhu cestovat a poznávat svět. Šebek (2011) hovoří o nomádství jako jednom z rysů freestyleové subkultury. Cestování je vnímáno jako projev svobody a jezdcí vyjadřují bytostnou potřebu svobodného pohybu.

„Je zde zřetelná cykličnost, rok je rozdělen na závodní sezónu a mimosezónní období. Nemůžeme přehlédnout fakt, že jezdec o svém nomádském stylu života hovoří jako o něčem, co vyjadřuje jeho obecnou preferenci, o něčem, co se mu stalo víceméně přirozeným.“
(Šebek, 2011, 115).

Provozování freeskiingu a freestyle snowboardingu je víceméně závislé na sněhových podmínkách. Právě za sněhovými podmínkami většinou účastníci cestují a turismus zimních sportů patří k jednomu z nejrozšířenějších (Hudson, 2012). Důležitý aspekt v tomto směru představuje komunita lidí, se kterou je možné takové cesty absolvovat a sdílet. Další motivací cesty do zahraničí může být kombinace možnosti věnovat se tomu, co mě baví a zároveň si vydělat peníze a zlepšit vlastní finanční situaci. Účastníci, kteří se podílí na seriálech soutěží, exhibic, jamů a závodů, cestují během sezóny po celé Evropě a také za oceán a vnímají tuto skutečnost jako přidanou hodnotu (Hoffmannová, 2011). Budoucnost je antcipována s poznáváním nových zemí, lidí.

Stín úrazu

Stín úrazu prostupuje celou životní dráhu freeskiérů a freestyle snowboardistů. Ti, kteří mají osobní zkušenost se zraněním, o něm retrospektivně hovoří jako o zdroji ponaučení. Zaměření na přítomnost a hluboké zaujetí aktivitou vede ke zvýšené pozornosti a intuitivnímu chování. Účastníci shodně uvádějí, že ke zranění většinou dochází v momentě, kdy se přestanou soustředit, například když jsou na odjezdu ze snowparku anebo při jízdě po sjezdovce cestou domů. Úraz je uváděn jako důvod ukončení sportovní kariéry. Přestože se účastníci vesměs zranění obávají, do budoucna na ně pohlíží jako na přirozenou součást sportovní kariéry. Zkušení jezdci představující jádro komunity si uvědomují důležitost prevence vlastních zranění. Biodromální pohled na tuto problematiku by se dal vyjádřit slovy jednoho z jezdců, že zranění jsou „*vizitka toho, jak ten člověk žije*“ (Hoffmannová, 2011). Jezdci jsou mnohdy pod tlakem očekávání sponzorů a pak se pouští do riskantních situací. Samotné zranění vede ke zvýšené motivaci dostat se zpět do kondice, aby se jedinec mohl opět věnovat oblíbené činnosti. Touha vrátit se k aktivitě je tak silná, že nastartuje samoléčebné procesy a zaměření pozornosti na stabilizaci zdravotního stavu (pochopitelně v případě, že se nejedná o fatální zranění, kdy by návrat byl nereálný). Účastníci uvádí příklady, kdy navzdory nechuti k řádu poctivě chodili na rehabilitaci, pravidelně cvičili apod., jen aby se co nejdříve mohli opět věnovat své oblíbené sportovní činnosti. Domníváme se, že tomuto fenoménu lze porozumět skrze Antonovského (1979) modelu saluto-

geneze. Jeho pojem „smysl pro koherenci“ (sense of coherence – SOC) chápeme jako určitý zdroj obsažený v jedinci nebo v kolektivu, který přispívá k úspěšnému zvládnutí rizik (stresorů, patogenních faktorů) a podporuje v člověku zdravé prvky (salutory). Dobrovolná konfrontace s rizikem v případě X-sportů a aktivit může jejich účastníkům přinést porozumění mechanismu zvládnání náročných situací, které jsou součástí lidského života. Freeskieri a freestyle snowboardisté se jeví jako osoby se silným smyslem pro koherenci (Hoffmannová, 2011). Jejich životní postoj je vyjadřován v rámci tří úrovní. První stránka tohoto postoje je emotivní a popisuje pocity, které freeskiing a freestyle snowboarding v účastnících vyvolává („tady a teď“). Druhou stránkou je kognitivní tedy racionální přesvědčení o aktivitě, které reprezentuje koncept vlastní zaangažovanosti. Třetí, behaviorální, stránka popisuje zamýšlené i realizované chování neboli koncept vlastní režie. Tyto tři úrovně postojů nazýváme jako klíčové ve vztahu k individualizaci.

V souvislosti s trendem poslední doby, kdy jsou systematicky sledováni jedinci, kteří zvládnou obtížné a rizikové situace, považujeme za aktuální zkoumání v oblasti vybraných X-sportů a aktivit, v nichž jsou účastníci pravidelně konfrontováni se zvýšeným objektivním rizikem. Podporujeme myšlenku Břicháčka a Havlínové (2005, 44), kteří považují za jeden „z hlavních zdrojů pohody sociální oporu, kterou jedinec získává ve svém okolí“. Podle nich je žádoucí rozšířit pozorování jedince na sledování struktury i vývoje sociálních skupin, do kterých se zařazuje. Zkoumání komunitních charakteristik X-sportů a aktivit a jejich podpůrný vliv na životní spokojenost jedince, který v nich participuje, považujeme za zajímavý směr zkoumání.

Nepředvídatelná událost

V životě některých účastníků se vyskytují události, které měly, mají a mohou mít vliv na formování jejich života. Specifickou skupinu významných událostí tvoří ty, které mají dlouhodobý dopad na život jedince a jsou mnohdy téměř neovlivnitelné (např. smrt blízkého člověka, havárie, vážné zranění či onemocnění sportovce atp.). Tyto události přicházejí náhle a svou podstatou přesahují možnost uchopení a předvídání ze strany účastníka. Každá z těchto neočekávaných událostí způsobuje jakoby zpomalení až zastavení se na cestě životní dráhou. Životní udá-

losti (life events) představují „okolnosti a podmínky, úkoly, které od jednotlivce v určitých fázích jeho vývoje vyžadují mobilizaci všech psychických sil, osvojení si určitých poznatků, zkušeností, zručnosti a tvořivosti k jejich překonání, zvládnutí a řešení“ (Koščo, 1987, 63). Z našich výsledků (Hoffmannová, 2011) vyplývá, že vlivem těchto nepředvídatelných událostí došlo buď ke zpomalení (zbrzdění) sportovní dráhy nebo k zahájení nové sportovní dráhy směřující k freestyle. Pozoruhodná situace nastává v momentě, kdy nepředvídatelná událost způsobí nasměrování nové sportovní dráhy v životě jedince. Například samotné zranění v rámci sportovní kariéry v gymnastice přispělo k nastartování nové sportovní dráhy v oblasti freestyle na lyžích.

Sponzoring a média

Sponzoring je v rámci životní dráhy jedince věnujícího se freestyle snowboardingu a freeskiingu vnímán z několika úhlů pohledu. Jednak jako něco, co umožňuje účastníkům setrvávat u aktivity, které se rádi a plně věnují. Často bývá zdrojem jejich příjmů nebo aspoň takto získávají potřebné vybavení. Na druhou stranu může sponzoring představovat něco, co je tlačí do riskantních situací a přispívá k úrazovosti (např. účastní se závodů a exhibic i přes evidentní zranění). Tento pohled však nesdílí všichni účastníci. Někteří z vlastní zkušenosti hovoří o vstřícnosti a naopak uvážlivém jednání ze strany sponzorů (Hoffmannová, 2011). V další rovině je to právě sponzoring, který živí nejen jezdce, ale představuje spojení s komerční sférou, která přispívá k rozvoji technologií a podmínek k provozování tohoto sportu. Progres aktivity pomáhá její popularizaci a naopak. V právě uvedené diverzitě názorů uvnitř skupiny jezdců čelí sponzoři těmto aktivit velké výzvě. Musí být přitažliví pro masu a přitom ještě udržet vztah s participanty představující jádro komunit X-sportů a aktivit, kteří mají významný vliv na své vrstevníky. „Aby byl sponzor vnímán jako ‚autentický‘ podporovatel akčních sportů, musí korporace své sponzorství plně integrovat a dokonce sponzorovat události, které nemusí poskytnout významnou návratnost vložených prostředků.“ (Gladden & McDonald, 2005, 201). Autoři dále hovoří o ubývajícím zájmu o profesionální sporty v posledních letech a rapidním růstu v oblasti, která je tématem této publikace. Domnívají se, že X-sporty a aktivity mohou být klíčem k oslovení jinak těžko oslovitelných zákazníků mladé

generace (tzv. Y-generation). Vzrůstající komercializace těchto sportů a účast na Zimních olympijských hrách na jedné straně může utvářet životní perspektivu pro účastníky, na straně druhé si uvědomují, že se vytrácí původní filozofie volnosti, svobody a pospolitosti. O X-sportech a aktivitách a sportech coby obchodním artiklu pojednává více Luděk Šebek v kapitole 7.3.

Na závěr této kapitoly bychom chtěli dodat, že přínos v zaměření se na významné životní události spatřujeme v úsilí o účinný podíl na utváření obecné teorie celoživotního vývoje člověka vysvětlující stávající projevy a umožňující i anticipaci pravděpodobného chování a prožívání v budoucnu. Představuje příležitost k uchopení a objasnění individuálních osobnostních projevů a jejich změn v daném prostředí a časovém úseku života. Dále nám poskytuje cenné informace o formování osobnosti, harmonizaci jejich stránek umožňující účinné zvládnutí kritických životních událostí a uspokojivou seberealizaci jedince během celé životní cesty. V neposlední řadě pohled na životní události může poskytnout základní vstupy k prospěšné poradenské intervenci při zvládnání aktuálních kritických životních etap a anticipovatelných úskalí v budoucích kapitolách sportovní dráhy.

Referenční seznam

- Alferman, D., & Stambulova, N. (2007). Career transitions and career termination. In G. Tenenbaum & R. Eklund (Eds.), *Handbook of Sportpsychology* (3rd ed., pp. 712–733). New York: J. Wiley & Sons.
- Antonovsky, A. (1979). *Health, Stress and Coping*. San Francisco: Jossey – Bass.
- Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy in Changing Societies*. Cambridge: Cambridge University.
- Bednář, M. (2009). *Pohyb člověka na biodromu. Cesta životem z pohledu (nejen) kinantropologie*. Praha: Karolinum.
- Brymer, E. (2010). Risk taking in Extreme Sports: A phenomenological perspective. *Annals of Leisure Research* 13(1/2), 218–239.
- Břicháček, V., & Havlínová, M. (2005). Kvantitativní a kvalitativní přístup v psychologii. In M. Miovský, I. Čermák, & V. Chrz (Eds.), *Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku IV*. (pp. 37–55). Olomouc: FF Univerzity Palackého.
- Bühler, Ch. (1933). *Der menschliche Lebenslauf als psychologisches Problem*. Leipzig: Hirzel.
- Csikszentmihalyi, M. (1996). *O štěstí a smyslu života*. Praha: Lidové noviny.
- Erikson, E. H., & Erikson J. M. (1999). *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: Lidové noviny.
- Fisher, A. T., Sonn, Ch. C., & Bishop, B. J. (2002). *Psychological Sense of Community: Research, Applications, and Implications*. New York: Springer.

- Gladden, J., & McDonald, M. (2005). Alternative Global Avenues. Action sports and events. In J. M. Amis & T. B. Cornwell (Eds.), *Global Sport Sponsorship* (pp. 191–206). Oxford: Berg.
- Hodaň, B. (2009). *K problému filozofické kinantropologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Hoffmannová, J. (2011). *Proměnné v životní dráze sportovců u vybraných rizikových sportů*. (Biodromální pohled). Disertační práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Hoffmannová, J. (2003). *Extrémní sporty. Specifické aspekty osobnosti a motivace u sportovců*. Rigorózní práce, Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc.
- Hoffmannová, J., & Hálová, K. (2012). The ways of coping with risk situations and potential benefits of these experiences for personal development of the challenge sport's participants. *The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, 52(6), Suppl. I., 6.
- Hoffmannová, J., & Válková, H. (2012). Biodromální přístup k analýze významných fenoménů ve vývoji sportovců u vybraných rizikových sportů. *Česká kinantropologie*, 16(3), 165–180.
- Hrouda, T. (2004). *Fenomén sportu v životní dráze člověka s tělesným postižením*. Disertační práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Hudson, S. (2012). *Sport and Adventure Tourism*. London: Routledge.
- Koščo, J. et al. (1987). *Poradenská psychológia*. Bratislava: SPN.
- Lehnert, M., Hoffmannová, J., Neuls, F., Botek, M., & Šebek, L. (2012). Individualization in Sports Training. In M. Lehnert, R. Psotta, M. Janura, E. Zemková, T. Malý et al., *Anaerobic Performance. Assessment and Training* (pp. 135–146). Olomouc: Univerzita Palackého.
- Lyng, S. (2008). Risk-taking in sport: Edgework and reflexive community. In M. Atkinson & K. Young (Eds.), *Tribal play: Subcultural journeys through sport* (pp. 83–113). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- McMillan, D. W., & Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14(1), 6–23.
- Mrkvička, J. (1984). *Knížka o radosti. Rozpravy o růstu a tvorbě osobnosti*. Praha: Avicuum.
- Muggleton, D. (2000). *Inside Subculture: The Postmodern Meaning of Style*. Oxford: Berg.
- Paulík, K. (1994). *Kapitoly z biodromálního poradenství*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Rinehart, R. E. (2000). Emerging Arriving Sport: Alternatives to Formal Sports. In J. Coakley & E. Dunning (Eds.), *Handbook of Sports Studies* (pp. 504–519). London: Sage.
- Řičan, P. (2004). *Cesta životem. Vývojová psychologie*. Praha: Portál.
- Schroots, J. J. F., & Assink, M. H. J. (2005). Portraits of Life: Patterns of Events Over the Lifespan. *Journal of Adult Development*, 12(4), 180–198.
- Seebauer, R., & Göttel, J. (2008). „Masculinity is what femininity is not“ – work with boys and lads in Austria. In O. Holz (Ed.), *Pedagogic approaches to learning and teaching with boys: a European perspective : current situation, trends, findings* (pp. 23–34). Münster: Waxmann.

- Šebek, L. (2011). *Specifické aspekty učení, motivace a adherence ke sportovní aktivitě u subkultury bikerů*. Disertační práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Thorpe, H. (2011). *Snowboarding Bodies in Theory and Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Valenta, T. (2009). *Fenomén instruktorství v životní dráze člověka. Biografický výzkum metodou zakotvené teorie*. Disertační práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Válková, H. (1990). *Sociálně psychologické faktory a vývoj výkonnosti hráčů košíkové*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Wheaton, B. (2004). *Understanding lifestyle sports. Consumption, identity and difference*. New York: Routledge.
- Wheaton, B., & Thorpe, H. (2011). The Olympic Movement, action sports, and the search for Generation Y. In J. Sugden & A. Tomlinson (Eds.). *Watching the Olympics: Politics, Power and Representation*. (pp. 182–200). London: Routledge.
- Volák, J., & Mikula, L. (2009). *Freeskiing. Newschool lyžování*. Praha: Grada.

7.2 Subkulturní, sociální a komunitní kontext

Luděk Šebek

Jako každý společenský fenomén i kulturní aspekty X-sporty mohou být nahlíženy z perspektivy více filozofických východisek. Například Gramsciánsko-marxistická perspektiva, z níž vycházejí například Coatesová, Clayton a Huberstoneová (2010) či Colemanová (2008), nahlíží existenci sportovních subkultur ve světle zápasu o posílení či oslabení třídní hegemonie moci.

7.2.1 Subkultura a sport

Výraz subkultura přesáhl odborné hranice sociologie (Smolík, 2010) a rozšířil se v takové míře, že zdomácněl v obecné podobě většiny evropských jazyků. Především však právě na poli sociologie, a to i sociologie sportu, se v současnosti intenzivně diskutuje ve spojitosti s relevancí konceptu subkultury. Cílem této kapitoly je načrtnout hrubé

kontury této diskuse. Nejdříve koncept subkultury nahlédnu v jeho historických souvislostech. Následně shrnu nejrozšířenější formy výskytu a užití konceptu subkultury v oblasti sportu. Poté se pokusím naznačit nejdůležitější konceptuální problémy uváděné v souvislosti s užíváním tohoto pojmu v kontextu postmoderní doby. Pokusím se shrnout některé ustálené představy o X-sportech a komunitách okolo nich, mýty, jejichž rozšíření může souviset se zastaralým, resp. neaktualizovaným způsobem chápání konceptu subkultury. Nakonec bych rád naznačil, za jakých předpokladů může být výhodné se navzdory skepsi některých sociologů konceptu subkultury přidržet při zkoumání komunit utvářených okolo rizikových sportů.

Etablování pojmu subkultura v historických souvislostech

Hlásit se k subkulturě nebo do ní patřit nebylo zřejmě vždy „in“ a nedalo se to ani moc dobře používat k tvorbě „free“ image, jak vidáme dnes. Co se změnilo? K původu termínu subkultura se vrací např. Atkinson a Young (2008), kteří jej spojují s etnografickou prací Chicagské školy – Chicago School of Ecology. Robert Ezra Park a jeho kolegové vycházeli z fundamentálního předpokladu, že sociální interakce v daných prostředích je strukturována podobně jako v rostlinné říši, kde různé druhy existují v určitém habitatu. Parkova skupina nahlížela lidské bytosti ekologicky, tedy tak, že „normálně“ by měly existovat ve stavu symbiózy. Co tato myšlenka naznačuje o obecném výzkumném zadání společenských věd Parkovy doby? Brake (1985) shrnuje, že úkolem bylo hledání uspořádané, všestranně výhodné rovnováhy, známé v rostlinné říši jako rovnováha biotická. Stejná rovnováha by podle všeho měla existovat – a být tím pádem naležitelná – i v urbanistickém světě. Podle Mertona (in Young & Atkinson, 2008) bylo primárním úkolem odhalit, jak některé sociální struktury vyvíjejí tlak na určité jedince s cílem jeho nasměrování k nekonformnímu namísto konformního jednání. Závěr chicagské skupiny zněl: Delikvence v určitých městských částech představuje normativní formu jednání podporovanou kombinacemi souborů hodnot různě vzdálených společenské normě, jež pomáhají etablovat a rozvíjet odlišně orientovaná poznávací prostředí. Tím vzniká prostor pro vštěpování deviantních modelů chování.

Etnografický charakter subkulturních studií

Ve dvacátých a třicátých letech shromáždili výzkumníci této skupiny dominantně metodami rozhovoru a participantního pozorování obdivuhodné množství dat k tématu, které vešlo ve známost jako „sociální ekologie města“. Současně byly položeny základy etnografického přístupu ke zkoumání fenoménu subkultur.

Rané definice subkultury

První užití termínu subkultura je připisováno Mc Lung Leeovi, který jej použil v roce 1945, o jeho formální definici se ale poprvé pokusil v roce 1947 Gordon (in Atkinson & Young, 2008). Ten koncept subkultury definoval striktně skrze jeho populační aspekty jako podsoučást (subdivizi) národní kultury, utvářenou kombinací rozčlenitelných sociálních faktorů. Mezi tyto faktory patří třídní status, etnický původ, regionální, venkovský nebo městský charakter bydliště a náboženská příslušnost. Funkční jednotka, která v jejich kombinaci vzniká, má integrující vliv na jednotlivce, který se na ní podílí. Podle Donnellyho (2006) tato a všechny následné snahy o definování tohoto pojmu spadají do jedné ze tří kategorií:

- Zdůraznění populačních aspektů subkultur, jako jsou třída nebo etnická příslušnost.
- Vyzdvižení deviantních nebo delikventních aspektů subkulturního chování.
- Neutrální definice, jako jsou např. všeobecné slovníkové definice termínu.

Přehlédneme-li výčet charakteristik v předchozím odstavci, je nadsadě, že Atkinson (2008) zařazuje Gordonovu definici jednoznačně do první skupiny.

Členství v subkultuře

Jedním z aspektů nejzřetelněji vyžadujících redefinici pro potřeby současného použití subkulturního konceptu je členství v subkultuře. Berger a Berger (1975) tvrdí, že vstup do určité subkultury nutně s sebou nese adaptaci nebo rekonstrukci existujících znalostí, přesvědčení a hodnot v kognitivní vydělenosti menších (a odkloněnějších) skupin. Doslova hovoří o „omezení vztahů s legitimní společností na diplomatické minimum,

kdy taková anti-kulturní společenství, utvářená na základě deviantních a vyčleňujících sebedefinic, existují ve formě sekt, kultů, a podobných skupin, jež sociologové nazývají subkulturami“ (Berger & Berger, 1975, 132).

CCCS: Centre for Contemporary Cultural Studies

Důležitou kapitolu ve vývoji chápání konceptu subkultury představuje práce birminghamského Centre for Contemporary Cultural Studies v období od sedmdesátých do devadesátých let minulého století, jehož významnými osobnostmi byli Michael Clarke a Phil Cohen. Práce CCCS přinesly do výzkumu subkultur přenesení pozornosti od etnických směrů k sociálně-třídním predispozicím pro vznik a vývoj subkulturních uskupení a zaměření na delikventní subkultury mladistvých. Dalšími příklady práce CCCS ve vztahu k subkulturám mohou být studie zkoumající formativní roli hudby, stylu a symboliky v oblékání a slangové mluvě ve vztahu k subkulturám, studie hnutí jako skinheads nebo football hooligans. Nejčastější postmoderní kritiky uplatňování přístupu CCCS v dnešní snaze o konceptualizaci subkultury se vztahují k problému uzavřenosti, resp. ohraničenosti. Zvláště ve vztahu ke sportu či hudbě se objevují alternativní návrhy jako taste-cultures nebo lifestyle groups (Wheaton, 2004).

Postmoderní vývoj a redefinice subkultury

Na podkladě rozsáhlé analýzy literatury vztahující se ke konceptu subkultury objevil Jansegers (in Dunleavy, Miracle & Rees, 1982) v pokusech o jeho definování čtyři konstanty, jež shrnul v následné syntéze: Subkultura je rozpoznatelné společenství se specifickými kulturními systémy hodnot, norem, sankcí, přesvědčení, rituálů a symbolů se specifickou sociální strukturou s pozorovatelným vlivem na chování a životní styl jejich členů fungující jako entita ale ne zcela nezávislá na dominantní kultuře.

Sportovní subkultury

Publikace Subculture: The Meaning of Style Dicka Hebidge (1979) předznamenala zájem, který od konce sedmdesátých let vzbudil u sociologů rozmach skateboardingu a snowboardingu, který nesl mnohé znaky sociální revolty proti mainstreamové sportovní etice střední vrstvy. Ti,

kdo provozovali uvedené sporty, neuznávali autoritativní sportovní kulturu, vyjadřovali svůj odpor k sportovním uniformám vlastní módou plandavého anti-uniformního oblečení, nošeného v přesném protikladu k „ustrojovací kázní“ výkonnostních sportů, se staženými šlemi, vykasané, s hluboko spadlými kalhotami, přesně jak to nesnášela generace jejich rodičů.

Image a subkulturní identita

Některé interpretace jevů spojených s image a styl utvářejícími mechanismy v subkulturách mladých dospívajících zpochybňuje Muggletton (2000). Určitě neuškodí trocha opatrnosti, pokud jde o reálné autorství různých symbolů subkulturní image. Mnohé z toho, co se nabízí jako produkt exploze nespoutané kreativity participantů a participantek na X-sportech, je ve skutečnosti často výsledkem práce profesionálních designérů a marketingových expertů renomovaných firem prezentované ovšem šikovně jako způsob sebevyjádření příslušné skupiny. Co víc si výrobce oblečení může přát, než aby rostoucí skupina mladých lidí měla jasno v tom, že jeho vzorník je součástí sebeidentifikace jejich členů. „Subkulturní“ aspekt X-sportů a aktivit je bezesporu značnou měrou podporován právě komercí. Vyhraněná konzumentská skupina je snadno oslovitelná, její přání mohou být kultivována, může vznikat dlouhodobá vazba. Takový vztah může mít v globální konkurenci cenu zlata.

Clarke (1991) zkoumá stylovou výlučnost spojovanou s módou vybraných subkultur a upozorňuje na záludnost přístupu, kdy v centru výzkumnické pozornosti je symbolický význam stylových prvků v image „subkulturních manekýnů“. Namísto toho spatřuje větší výzkumný potenciál ve studiu „sémiotického partyzánství“ ve školách, na pracovištích a v domovech, vyjadřovaného nevhodností velikosti, barev, vzájemnou záměnou typicky ženských a typicky mužských prvků atd. Kromě toho je stále těžší přesně rozlišovat mezi subkulturním a „normálním“. Současná diverzita stylů činí podle Clarkeho z pokusů o subkulturní analýzu „výzkumnou akrobacii“.

Sportovní subkultura, kreativita a umění

Jedním ze zkoumaných aspektů subkulturní identity je také spojení mezi sportem a hudbou. Redhead (in Schildt & Siegfried, 2006) sleduje

rozvíjející se spoje mezi hudbou a sportem v současné mladé kultuře. Ukazuje např. ovlivnění populární hudby koncem osmdesátých let fotbalovou scénou jako signifikantní kulturní proces. Hughson (2008) se domnívá, že sport bude i nadále ve srovnání s hudbou vnímán jako konzervativnější kulturní oblast. To ovšem nemusí platit pro daleko dynamičtější prostředí alternativních sportů. Dnešní bike freestyle, jak dokládají hudební stopy videí, se často spojuje s hip-hopovou a ravovou scénou, což může být dáno performančním aspektem freestyleových disciplín potkávajícím se s „performerstvím“ hip-hopu a rave music, vedle toho je jí blízka i rocková hudba, často preferovaná jezdcí stylů flatland (Bucci, 2007), slopestyle, downhill i fourcross. Toto prolínání odpovídá liberalismu a vzájemné neohraničenosti dnešních sportovních subkultur, o nichž hovoří členové skupiny sanfranciských jezdců a konstruktérů, jež stála u zrodu horské cyklistiky v dokumentu Klunkerz (Coster & Savage, 2006), když popisují překrývání a prolínání místních cyklistických skupin a klubů s „families“ – rodinami, které se v sedmdesátých letech vázaly k jednotlivým rockovým skupinám tehdejší místní hudební scény.

Provázanost esteticko-tvůrčí a pohybové složky lifestyleových, alternativních, či extrémních sportů vykresluje Sydnorová (Rinehart & Sydnor, 2003) ve své studii věnované skysurfingu/dancingu, parašutistické disciplíně, při níž se ve vzduchu provádějí na vzdušné obdobě snowboardu – skyboardu akrobatické kousky a triky natáčené na kameru. Parašutista-kameraman podle Sydnorové významně přispívá k výkonu úrovní vlastních tvůrčích a sportovních dovedností. Ve skutečnosti jde o letce expertní úrovně, kteří musí být schopni s kamerou kroužit okolo vzdušného akrobata provádějícího nejrůznější typy triků, rotací a pozic, musí dokázat nalétat do atraktivních záběrových úhlů, občas je nutné letce podle potřeby podlétnout či se vznášet nad ním.

Filmování je zde stejně tak vlastní součástí sportu jako sportovní výkon sám o sobě. Při soutěžích jako jsou X Games se hodnocení skládá ze 75 procent pro akrobata a 25 procent, které jsou vyhrazeny kameře. Z tohoto důvodu je možné podle Sydnorové (Rinehart & Sydnor, 2003) pokládat tento sport za typicky postmoderní, protože estetická stránka kameramanské či fotografické práce, design a letecká technologie, kombinace „kosmu“ a urbanizace těla vyznívají ve složitě propojenosti odvážné umělecké performance.

Sydnorová (Rinehart & Sydnor, 2003) uvádí kreativitu/komunikaci a kvalitu show („showmanship“) jako hodnocené aspekty konkrétního výkonu. Mezi utvářející prvky patří design kostýmu spojující funkční technologickou invenci, kvalita záběru podtrhující komunikaci směrem k divákovi (detaily obličeje, úsměv, pohled do kamery...). Skysurfing můžeme nazírat podobně jako B.A.S.E. jumping, sjíždění extrémních svahů a terénů na lyžích, prkně či kole nebo volné sólové lezení. Můžeme uvažovat spolu se Sydnorovou (Rinehart & Sydnor, 2003) o tom, že tento druh aktivit se tak silně vymyká myšlenkovému rámci tradičního sportu, že může být téměř nepatřičné svěřit jej akademickému zkoumání, protože v takovém okamžiku se s největší pravděpodobností stane předmětem debat o „charakteristikách a kontextu“ či tak neproduktivních otázkách, jako zda je ve skutečnosti sportem, či hrou, popřípadě pátrat po tom, jaký je jeho původ, historie nebo etnografie. Podle Lynga (2008) je s kreativním aktem spoluutváření žité reality těsně spojen individuální hraniční prožitek, který představuje specifickou charakteristiku většiny lifestyleových sportů.

Subkultury ve věku Internetu

V posledních letech jsme svědky úsilí o redefinici konceptu subkultury. Borgmann (in Atkinson & Young, 2008) mimo jiné odkazuje na nárůst internetových sociálních sítí, jež boří platnost původní konceptualizace pojmu subkultura v kontextu postmoderní globality. Globální kulturní změny spojené s Internetem v posledních dekadách významně rozvolnily stylové subkulturní afiliace, které pozoroval Dick Hebdige na sklonku sedmdesátých let. S trochou nadsázky si můžeme představit jezdce na motocyklu Harley-Davidson, který burácí na motorkářský sraz oblečen ve stylu Hells Angels a ve sluchátkách poslouchá Madonnu.

Mnohé z výše uvedeného i dosavadní poznatky z realizovaného šetření naznačují, že pro potřeby této kapitoly je vhodné pracovat s konceptem subkultury v jeho redefinované podobě. Sportovní společenství bikerů vykazují rysy rebelství, stejně jako některé další subkulturní charakteristiky, daleko významnějším mírou, ale zaměřeností i funkčně zůstávají provázány s dominantní kulturou.

Piráctví

Za antikulturní rys by mohlo být považováno piráctví, které se projevuje jak otevřenou inklinací k porušování zákonů o lese, vyhlášek upravujících chování a činnost v přírodních oblastech a klidových zónách, tak v typickém porušování autorských práv při práci s Internetem. Pirátské jednání bikerů jako určitá forma občanské neposlušnosti má nicméně stěžejí za cíl destrukci nebo poškození většinové kultury, ale spíše projev prosazení určitých svobod a nároků, jež jsou členy dané skupiny považovány za oprávněné. Dá se vnímat jako projev postmoderního individualismu, o kterém hovoří Lipovetsky (1999), který v protikladu k moralistním obavám z rozpadu společenského řádu zůstává optimistický a domnívá se, že „*legitimita liberálních hodnot je nekonečně významnější, než jejich boření*“, a věří, že tím, co vládne, je společenská dynamika individuální autonomie.

Styl, revolta a sportovní subkultury

Jak poznamenává tři dekády po prvním vydání své knihy o stylu a subkulturách (první český překlad 2012) Dick Hebdige (in Donnelly, 2008), subkulturní rozruch, který svým unikátním stylem vyvolaly skateboardingové a snowboardingové hnutí, rezonoval napříč novou mladou sportovní generací a v souběhu s rozmachem Internetu způsobil obrovský celosvětový nárůst jejich popularity. Tento boom, domnívá se Humpreys (in Atkinson & Young, 2008), konsekvantně vedl k jejich kooptování mainstreamovou sportovní kulturou a jejich rebelství se stalo komoditou a předmětem masivní komercializace. Množí se pochybnosti o tom, zda skutečně prvek revolty hrál při vzniku a rozmachu těchto skupin vůbec nějakou roli.

Andrews (in Donnelly, 2008) soudí, že se v tomto ohledu nutně musíme vyrovnat s obecným faktem, že sportovní subkultura jako forma sociální rezistence těžko může konceptuálně obstát v okamžiku, kdy je velmi obtížné kvůli fragmentizaci soudobého života určit dostatečně konkrétně, proti čemu by měla být opozice nasměrována. To, co svého času představovalo lifestylové volnočasové aktivity, je dnes prezentováno stále více jako legitimní či legitimizující se sport. Výsledkem je rostoucí míra povědomí o nespočtu typů „boardingových“ a dalších takzvaných „extrémních“ aktivit, nazíraných a konceptualizovaných jako sport. Je možné se domnívat, že tato radikální esenciální změna v definování pří-

slušných pohybových aktivit ukazuje fundamentální způsob kooptování samé přirozené podstaty těchto aktivit jako takových. To se specificky děje skrze mediální „přisvojení“ – apropiaci (Rinehart, 2008), o které obsáhleji pojednává kapitola 7.3.

7.2.2 X Games v perspektivě dvou a půl tisíce let

Rinehart (2008) se domnívá, že jakkoliv může být hlavně v anglosaském kontextu pokládán za všudypřítomný vliv vlastníka „Olympiády extrémních sportů“ X Games, kanálu ESPN Studia Walta Disneyho, ze strany samotných sportovců nezpochybnitelně přžívají neustálé výhrady vůči „televizním“ obrazům akčních, extrémních nebo alternativních sportů.

Respondenti studie Bealové a Wilsonové (2004) věnované skateboardingové komunitě vyjadřovali značně ambivalentní postoje k X Games v souvislosti s tím, jak různé souvislosti a jevy spojené s tímto podnikem ovlivňují jejich každodenní život. Mnozí z nich naznačili, že X Games jsou podnikem, který ve skutečnosti nemá definující význam pro jejich vlastní ježdění.

Rinehart a Grenfell (2002) zjistili, že jezdci tvořící jádro komunity BMX freestyle bikerů dávají najevo větší zájem o své lokální aktivity než o marketingové kampaně ESPN, přičemž eklekticky selektují, co se rozhodnou z televizního vysílání převzít. Vívali možnost se učit z předváděných triků, ale X Games rozhodně nepokládali za jediný zdroj poučení.

Williams (in Rinehart, 2008) poukazuje na to, že mediální apropiace radikálního populárního proudu má obvykle za přímý cíl viditelně alternativní nebo opozičně-třídní prvky. Williams podle Rinehearta dále rozlišuje mezi lokálně přetrvávající formou rezistence vůči inkorporaci a rezistencí obecněji se vyskytující v důsledku toho, že mnohé z toho, co je ve skutečnosti účelovou inkorporací, působí na pohled jako projev uznání a forma přijetí. Williamsovy myšlenky nabízí zajímavé charakteristiky, diskutujeme-li o opozičních gestech, postojích a chování sportovců věnujících se tzv. „extrémním“ či „akčním“ sportům. Koncept X Games je ESPN prisuzován manažeru Ronu Semiao v roce 1994. První eXtreme Games se uskutečnily v létě roku 1995 a provázely je podle

Rineharta (2008) četné konflikty mezi „korporátními typy“ z ESPN a „lifestylovými typy“ na straně sportovců.

Korporátní souhra s akčními sporty s cílem vytvářet image autentičnosti a rebelství koketujícího s nezákonností působí podle Rineharta (2008) tak, že anuluje skutečnou opoziční podstatu příslušných sportovních aktivit. V nejobecnějším smyslu tímto způsobem společnost ESPN koptovala samotné aktivity, přivlastňujíc si je jako skupinu „ESPN sportů“. Z ještě jiného úhlu pohledu nebyla produktem této koopce jen identifikace se značkou a symbolický vztah mezi ESPN a X Games, ale také dominantní, zpopularizovaný způsob nazírání prezentovaných aktivit. Tento způsob symbiotického spojení ESPN s akčními sporty představuje svého druhu nebývalý typ koopce.

Apropiace hodnot a symbolů subkultur alternativních sportů mediální reprezentací dominantní kultury může být nazírána i v hlubších historických a filozofických souvislostech. Hubbard (2008) uvažuje o tom, že proces institucionalizace sportu je mechanismem upevnění hegemonie elitních vrstev. Tento výklad poměrně zřetelně dokumentuje tendenci k uplatnění klasických marxisticko-gramsciánských východisek v novém kontextu postmoderny a globalizace, na druhou stranu není zcela bez relevance, vztáhneme-li jej k problému apropiace alternativních sportů. V obecném smyslu nemusí být bez reálného základu domněnka, že „přijetí“ opozičních hodnot alternativních sportů „za vlastní“, aniž by skutečně došlo k rekonstrukci způsobu, jakým je chápání sportu zakotveno v mainstreamové kultuře, může skutečně přispívat k upevnění a udržení takových pilířů hegemonie současných globálních elit, jako jsou vůle k moci či oslava síly a dalších maskulinních hodnot. Ve vztahu k jevům či trendům, jejichž šíření by mohlo přispět k oslabení pozice té části světové populace, která se těší privilegii moci spotřebovat převážnou část světového bohatství, má tato privilegovaná skupina dvě možnosti – vymezit se proti nim, nebo je přijmout za vlastní, včlenit je do svého jinak nerekonstruovaného modelu světa. Osvědčená metoda apropiace může být cestou, jak zabránit tomu, aby profit z tvůrčí originality nebyl přičten ve prospěch intelektuální sub-elity, která by mohla růst v rámci rozvoje informačně-technologické společnosti. Uvedený druh motivu může částečně vysvětlovat tlak na třídní rozšíření sportovní i divácké základny. Ohlédneme-li se s Hubbardem zpět do antického

Řecka, můžeme sledovat podobné protiklady, jaké formují současnou sportovní scénu. Hubbard se domnívá, že sociálně-demografické rozšíření atletických privilegií sice vedlo k demokratizaci sportu, dominantně ovšem mohlo mít spíše za cíl oslabení tradičních dědičných klanů a posílení absolutní moci diktátorů.

7.2.3 Antické kořeny přivlastnění symbolického kapitálu sportu

Založení gymnázií v šestém století a zavedení místních atletických her dostupných pro ty, kdo nedisponovali prostředky na cestování, se v mnoha případech shodovalo s hegemonií politických vůdců příslušných tyranií, kteří sami aristokratického původu, rušili nebo omezovali vliv rivalských klanů tím, že manipulovali etnické, geografické nebo třídní tenze ve společnosti tak, aby s jejich pomocí mohli vybudovat alternativní zdroje politické podpory v širší populaci. Nejlépe dokumentovaný příklad tohoto procesu, jak uvádí Hubbard (2008), nabízí tyranský režim Peisistrata a jeho synů vládnoucí v Aténách šestého století před naším letopočtem. Peisistratus, mistr smělého politického divadla, reorganizoval Panathénaje tak, že do nich byly zahrnuty atletické hry se štedrými cenami, a také stál za vybudováním Lycea jako prvního významného veřejného gymnázia v Aténách.

Při pohledu na bombastičnost dějiště X Games na jedné straně a na výuková videa na stránkách ESPN, přes někdy poněkud omezenou edukační hodnotu profesionálně nafilmovaná a zpracovaná, je těžké se ubránit uvažování o možných paralelách. Peisistratovu synu Hipparchovi se podobně přičítá podíl na výstavbě aténské Akademie. Tyto kroky nebyly podle Hubbarda pouze kalkulovány s cílem utvrzení hegemonie představitelů tyranského režimu skrze posílení jejich podpory mezi hoplitskou třídou, ale, v ještě důležitějším ohledu, s cílem rozmnožit symbolický kapitál celého města v rámci panhelénského světa kronikou sportovních výkonů a úspěchů. To současně pomohlo navýšení symbolického kapitálu vládce jako toho, kdo dovedl město na vrcholnou pozici. Vzhledem k tomu, že atletická vítězství byla s oblibou vnímána

jako známka božské přízně ze strany patrona festivalu, úžasná vítězství města na panhelénských festivalech jako byly Olympijské a Pýthijské hry, dávala městu a jeho vládcům možnost tvrdit, že jeho spravedlnost a moc jsou božské podstaty. Čím širší byla atletická základna pro rekrutování atletů a čím lepší byl trénink, jehož se jim dostalo, tím lepší byly dlouhodobé šance města na získání panhelénské prestiže. To vedlo k rozšíření třídní skladby atletické základny i ve městech, která nebyla řízena tyranii, a tím k demokratizaci sportu, což byl podle Hubbarda pravděpodobně spíše důsledek než příčina nového rozvoje panhelénských sportovních svátků v šestém století před naším letopočtem. Hubbard navazuje na Bourdieua (in Hubbard 2008) a domnívá se, že tlak směrem k rozšíření globální základny pro rekrutování sportovců může být vysvětlen mechanismem ověřeným starověkými Řeky: Čím větší úspěch a zviditelnění (vedle samozřejmě skutečnosti ovlivnění alokace ekonomických zdrojů) sportovních institucí, tím izolovanějšími a ezoteričtějšími se budou zdát vznášené nároky intelektuálních sub-elit. („Kdo neskáče, není Čech“ – jak vzdálené společenskému hledáčku se ocitají sociální a ekonomické problémy země v průběhu takového fotbalového mistrovství světa.) Bourdieu je v interpretaci situace univerzitního sportu ve Spojených státech toho názoru, že studenti z nižších ekonomických tříd reprezentující své vzdělávací instituce, ve chvíli, kdy disponují omezenou vzdělaností a rozhledem, mohou být snadno manipulováni. Coby profesionální pěšáci, byť se statutem celebrit, podobně jako antičtí atleti, pak mohou být uplatněni v mnohem rozsáhlejší partii o třídní hegemonii.

Od postavení ikony freestyle Travise Pastrany (2010), držitele šestnácti zlatých medailí z X Games na pozici hlavního komentátora mainstreamového pořadu automobilových soutěží NASCAR si organizátoři a majitelé slibují, že tak tento seriál získá podíl na nemalém symbolickém kapitálu této celebrity, hvězdy akčního sportu jako ztělesnění obrazu bikerské subkulturní identity, který jim pomůže překlenout rozšiřující se propast mezi image NASCAR a současnou mladou generací Američanů.

Radikálně postaveno, apropracie alternativních sportů tvůrci mainstreamové kultury může být vykládána jako snaha globálních elit o rozšíření alternativních zdrojů podpory. V souladu s touto interpretací sportovci, kteří jako „akční“ celebrity přijímají podíl na mediálně filozoficky

okleštěné a vyprázdněné prezentaci alternativních sportů, mohou být symbolem úlitby prázdnému „obrazu demokracie“, který ve skutečnosti pouze slouží k upevnění privilegií globálních ekonomicko-politických elit. Skateboardisté, kteří se dali touto cestou, jsou skalními členy skateboardingové komunity označováni jako „rats“ – krysy.

Podobně snaha o apropriaci symbolického kapitálu opozičních subkultur může mít vedle finančního zisku mimo jiné za cíl také oslabení symbolického kapitálu kontrole se příčících „klanů“ formujících se napříč širokým spektrem vrstev globálně komunikující skupiny uživatelů nových médií.

Tyto interpretace jsou ovšem zásadně definovány úzce třídně orientovaným zaměřením a neodráží podle nás existenci právě těch jevů, které dokládají aktivní participaci příjemců mediálních sdělení, kteří, jak zmiňujeme jinde v tomto textu, nejsou dnes pasivní masou manipulovatelnou obrazovými a hodnotovými aranžemi, ale velmi často reagují neočekávaně a často s velkou mírou tvořivosti. Komunikační akt zaměřený na posílení moci tak může vést například k zesměšnění, diskreditaci a zavržení jeho autora a celých s ním spojených vztahových struktur. Obtížná uchopitelnost postmoderních subkultur X-sportů dala vzniknout vysoce specializovaným expertním firmám, jako je americká FUSE, jejíž byznys je založen na citlivém propojování subjektů masové komerce s „alternativně“ laděnými spotřebitelskými cílovými skupinami. „Zlatou nití“ v obchodním předivu těchto firem je kredit jejich pracovníků v očích klíčových osobností s vysokým kulturním kapitálem v rámci příslušných subkultur.

7.2.4 Sport a moderna

Lipovetsky (1999) se v úvaze o vývoji složitých vztahů sportovců, ideologií, médií a sportovních diváků vrací k éře modernismu. V období modernismu se ty nejprotichůdnější myšlenkové proudy shodnou na představě spásy a mravní obrody skrze sport. Bergson jej obdivuje pro sebedůvěru, k níž vybízí, Brasillach a Drieu jej vynášejí jako prostředek, jak si osvojit smysl pro povinnost, duch týmu a tělesnou hrdost, což jsou ctnosti, které měšťanská společnost vyhladila. Dokonce i podívaná

na sport souvisí s mravním principem. Má vštěpovat ideální dimenzi, neomezovat se na pouhou zábavu, nýbrž – dle výmluvné formule Coubertinovy – sloužit tvorbě „*mravního svalstva v člověku*“. V moderní heroické době se sport představoval jako mravní pedagogika a výuka k ctnosti (Lipovetsky, 1999, 125).

7.2.5 Sport a postmoderna

Lipovetsky (1999) hovoří o „*rozpadu popsaného ideologického univerza*“ a vysvětluje, že sport se během několika desetiletí „*zbavil lyrismu ctností a srovnal krok s postmoralistní, narcistickou a spektakulární logikou*“ (Lipovetsky, 1999, 127). Je toho názoru, že tak jako bylo dříve ambicí sportovních podívaných vést ke vznešeným hodnotám, vzdělávat masu a napomáhat mravní obrodě společnosti, proměnilo se sledování sportu v zábavnou podívanou, jejímž jediným cílem je upoutat co největší počet diváků.

Referenční seznam

- Atkinson, M., & Young, K. (Eds.) (2008). *Tribal play: subcultural journeys through sport*. Bingley: Emerald Group Publishing.
- Beal, B., & Wilson, C. (2004). "Chicks dig scars": Commercialisation and the transformations of skateboarders' identities. In: B. Wheaton (Ed.), *Understanding lifestyle sports: Consumption, identity and difference* (pp. 32–54). London: Routledge.
- Berger, P. L., & Berger, P. (1975). *Sociology: A biographical approach*. London: Basic Books.
- Brake (1985). *The sociology of youth culture and youth subcultures: Sex and drugs and rock'n'roll*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Bucci, D. (2007, September 3) *Flatland BMX tricks by Damian Bucci* [Video file]. Video posted to <http://www.youtube.com/watch?v=D70knH-GgZE&NR=1>
- Clarke, G. (1991). Defending ski-jumpers: A critique of theories of youth subcultures. In K. Gelder & S. Thornton (Eds.), *The subcultures reader* (pp. 169–175). Abingdon: Routledge.
- Coates, B., Clayton, B., & Huberstone, B. (2010). A battle for control: exchanges of power in the subculture of snowboarding. In B. Wheaton (Ed.), *The Consumption and Representation of Lifestyle Sports* (pp. 1082–1101). Abingdon: Routledge.
- Coleman, A. G. (2002). The unbearable whiteness of skiing. In J. Bloom & M. N. Willard (Eds.), *Sport matters: race, recreation, and culture* (pp. 141–168). New York: New York University.
- Coster, T., & Savage, B. (2006). *Klunkerz. USA*: Pumelo Pictures.

- Donnelly, M. C. (2008). Alternative and mainstream. Revisiting the sociological analysis of skateboarding. In M. Atkinson & K. Young (Eds.), *Tribal play: Subcultural journeys through sport* (pp. 197–217). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Donnelly, M. K. (2006). Studying extreme sports: Beyond the core participants. *Journal of Sport and Social Issues*, 20, 219–224.
- Dunleavy, A. O., Miracle, A. W., & Rees, C. R. (Eds.) (1982). *Studies in the sociology of sport: refereed proceedings of the 2nd Annual Conference of the North American Society for the Sociology of Sport* (Fort Worth, Texas, 1981). Fort Worth: TCU Press.
- Hebdige, D. (1979). *Subculture: the meaning of style*. London: Routledge.
- Hubbard, T. (2008). Contemporary sport sociology and ancient greek athletics. *Leisure studies*, 27(4), 379–393. Retrieved 23. 11. 2010 from EBSCOHOST database <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?hid=10&sid=3c18f405-66a1-4c84-bad8-bede0445bbac%40sessionmgr15&vid=5>
- Hughson, J. (2008). They think it's all over: Sport and the end of subculture debate. In M. Atkinson & K. Young (Eds.), *Tribal play: Subcultural journeys through sport* (pp. 49–67). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Lipovetsky, G. (1999). *Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů*. Praha: Prostor.
- Lyng, S. (2008). Risk-taking in sport: Edgework and reflexive community. Believe the hype? The impact of the Internet on sport-related subcultures. In M. Atkinson & K. Young (Eds.), *Tribal play: Subcultural journeys through sport* (pp. 83–113). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Muggleton, D. (2000). *Inside subculture: The postmodern meaning of style*. Oxford: Berg.
- Pastrana, T. (2010, November, 11) *Travis Pastrana NASCAR Launch Video* [Video file]. Video posted to <http://www.youtube.com/watch?v=m9vJjPOqlaI>
- Rinehart, R. E. (2008). ESPN'S X Games: Contest of opposition, resistance, co-option and negotiation. In M. Atkinson & K. Young (Eds.), *Tribal play: Subcultural journeys through sport* (pp. 83–113). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Rinehart, R. E., & Grenfell, C. (2002). BMX spaces: Children`s grass root`s courses and corporate-sponsored tracks. *Sociology of Sport Journal*, 19(3), 302–314.
- Rinehart, R. E., & Sydnor, S. (2003). *To the extreme: alternative sports, inside and out*. Albany, NY: SUNY Press.
- Schildt, A., & Siegfried, D. (Eds.). (2006). *Between Marx and Coca Cola: Youth cultures in changing European societies 1960–1980*. Cologne: Bergbahn Books.
- Smolík, J. (2010). *Subkultura mládeže*. Uvedení do problematiky. Praha: Grada.
- Wheaton, B. (Ed.) (2004). *Understanding lifestyle sports: consumption, identity and difference*. New York: Routledge.
- Young, K., & Atkinson, M. (2008). Introduction: A subcultural history. In M. Atkinson & K. Young (Eds.), *Tribal play: Subcultural journeys through sport* (pp. 1–49). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.

7.3 Komerční a mediální kontext

Luděk Šebek

7.3.1 Sport a mediální konzumace

Mezi rané práce ve výzkumu mediální konzumace patří studie Herberta Blumera (in Millington a Wilson, 2010), který použil biografickou metodu chicagské školy při studiu způsobů, jakými si lidé osvojují postoje a modely chování ze sledovaných filmů.

Millington a Wilson pokládají za klíčové Hallovo (in Millington & Wilson, 2010) představení modelu kódování/dekódování. Tento model ve velké míře položil základy konstruktivisticky orientovaného výzkumu médií. Toto pojetí je určováno mechanismem sémiotické konstrukce významu. Předpokládá, že divák není pouze pasivním příjemcem, nýbrž aktivním účastníkem procesu výkladu mediálních obsahů. Sdělení vyslané skrze masové médium k publiku je podle Halla dekódováno skrze schéma vlastního interpretačního rámce. Hall se domnívá, že publikum využívá tři možných cest dekódování obsahu. První variantou je čtení preferované či dominantní, druhou čtení opoziční a třetí variantou čtení dohodnuté. V prvním případě interpretace odpovídá cílům kódovatele a obvykle se spojuje s úspěšným přenesením ideologického podtextu zprávy.

Zpráva magistrátu o vybudování nového fotbalového stadionu může být určitou částí veřejnosti interpretována ve shodě se záměrem kódovatele jako hmatatelný doklad snahy místní politické reprezentace o podporu sportu. McQuail (1999) hovoří o kontaminaci obsahu ideologickým podtextem. Tataž zpráva v případě opozičního čtení může sdělení přidělit zcela odlišný obsah a být určitou částí publika vyložena jako další projev protěžování většinového sportu na úkor sportů ostatních a posílí jejich antipatii vůči magistrátu. Dohodnutý způsob čtení může vyjadřovat pochopení pro sdělované dominantní hodnoty, ale vyhrazuje si právo na pojmenování nedostatků.

V případě použitého příkladu by tedy určitá část publika mohla v obecné rovině fotbalistům a jejich fanouškům přát kvalitnější záze-

mí, současně by ale mohla požadovat vysvětlení kritérií pro investice do sportovní oblasti a případně se ptát, jakým způsobem bude tato investice vyvážená na straně podpory menšinových sportů, jejichž základna může být v celkovém součtu vyšší než počet aktivních fotbalistů. Dekódované sdělení tedy podléhá značné diferenciaci a je ovlivněno řadou faktorů od genderové či rasové příslušnosti přes politickou orientaci, po afilii příjemců s většinovým či alternativním sportem použitou v ilustračním příkladu.

Millington a Wilson (2010) se domnívají, že Hallova (in Millington & Wilson, 2010) práce byla významným impulsem pro změnu chápání způsobu, jakým publikum interpretuje přijímaná sdělení. Řada výzkumníků pak nadále zohledňuje vnímání příjemců mediálních sdělení jako aktivních participantů procesu masové komunikace. Mezi práce tohoto směru řadí Readwayové (in Millington & Wilson, 2010) pokus o formulování konceptu „interpretivních komunit“, Lullovu (in Millington & Wilson, 2010) studii kontextuálních souvislostí mediální recepce a televizní politiky, či Milesovu (in Millington & Wilson, 2010) práci na protichůdných vztazích mezi kulturními zvyklostmi mladých lidí a jejich interpretacemi mediálních sdělení.

Mezi pracemi z druhé poloviny uplynulé dekády zaujímá významné místo studie Pressové a Livingstonové (2006) věnovaná požadavku na přizpůsobení výzkumného designu prací zaměřených na oblast interpretace přijímaných masmediálních sdělení měnícím se charakteristikám komunikace prostřednictvím takzvaných nových médií. Autorky této studie ukazují, že výzkum diváckých populací v televizní éře chápal zkoumanou skupinu převážně ve smyslu pasivních, zranitelných, manipulovaných a využívaných adresátů mediálního působení. Postupnou paradigmatickou změnu ve výzkumu diváckých populací Pressová a Livingstonová (2006) spojují s širším etablováním etnografického přístupu opírajícího se o kvalitativně zaměřené výzkumné postupy, jež ve výpovědích svých respondentů záhy zachytily znaky aktivní interpretace mediálních sdělení. Teorie aktivní participace v rámci dekodovacího procesu zaměřením pozornosti směrem k subtilnějším jevům spojeným s tímto procesem postupně narušila homogenní stavbu generalizací o nebezpečnosti masmediálních prostředků. Ukázalo se, že příjemci mediálních sdělení občas používali média nečekaně, jinak,

s překvapivou kreativitou, což vyvolalo pochybnosti o jednoznačnosti některých ustálených tvrzení. Zohlednění tohoto aspektu podle mého názoru zásadně chybí pracím Hubbarda (2008) nebo Fletchera (2008). Citlivější rozlišení, které poskytl nový pohled komplexnějších kvalitativních studií, naznačilo spekulativnost závěrů spoléhajících striktně na analýzu textových dokumentů.

7.3.2 X-sporty a aktivity v postmoderním kontextu

Spektákl

Stačí zběžný pohled na vývoj programové skladby X Games a nabízí se úvaha, že svobodný nespoutaný duch alternativních sportů, vzájemné pouto ontologické reflexivní zkušenosti a hluboká interakce s přírodním i urbánním prostředím, ustupují požadavku působivosti show. „*Po věku mravních naučení nastoupila doba sportu využívaného politicky,*“ uvažuje Lipovetsky (1999, 130) a dodává, že „*po období bezzájmového hrdinství je tu éra sponzoringu a hvězd*“. Postmoralistní epochu sportu Lipovetský spojuje „*s přepjatým kultem spektáklů, s komunikačními strategiemi jednotlivých značek a s personalizací a personifikací šampiónů*“, pohlíží ale střízlivě na otázku popularity velkých sportovních atrakcí, když říká: „*Není sebemenších pochyb, že nestřídmou lásku ke sportovním show nelze pokládat za projev atavismu či odcizení, nýbrž pouze za typickou formu života moderních demokratických společností.*“ Lipovetsky (1999, 131).

Arény

Proměny ve vnímání sportu v postmoderní době si všímá rovněž Hodaň (2009). Změnu sleduje nejen v rovině politicko-ekonomické, ale upozorňuje na skutečnost, že sport dostal jiný rozměr. Hodaň (2009, 157) uvádí, že „*ilustrací této skutečnosti je i přeměna sportovních hal či stadiónů na „arény*“. Autor upozorňuje na skutečnost, že tento pojem obsahuje historickou souvislost s gladiátorstvím a s ním spojenou brutalitu. Motiv gladiátorství v kultuře postmoderních arén nacházíme v explicitní podobě například v názvu seriálu freestyle motokrosové soutěže Gladiator games, jehož motto nenechává čtenáře na pochybách: „*We fight for your ovation*“ (Bojujeme pro vaše ovace).

Výroba a komodifikace tradic

Mezi mýty obklopujícími každou sportovní aktivitu zaujímají čestné místo mýty o jejím vzniku. Se skateboardingem, in-line bruslením a snowboardingem se například podle Rineharta (2008) pojí řada pověstí o tom, jak se staly sportem, kdo byli jejich vynálezci, a jak v původní nostalgické podobě vypadaly. Všechny tyto mýty samozřejmě slouží pokusům o koopci jak ze strany podnikatelů či sportovních novinářů, tak ze strany samotných sportovců. Převládající podoba mýtu o původu in-line bruslení říká, že v první polovině osmdesátých let byly brusle vyvinuty v Minnesotě pro skupinu hráčů ledního hokeje, kteří měli zájem trénovat v mimosezónním čase. Tento mýtus naznačuje spojení s legitimním sportem a nárokuje pravdivost domněnky, že in-line bruslení pochází ze Spojených států. Ve vztahu k vynalezení snowboardingu Howeová (in Rinehart, 2008) říká, že jej nevynalezla žádná konkrétní osoba – jeho vznik byl logickým splynutím sáňkování a surfigu. Zatímco pověsti o původu skateboardingu, in-line bruslení a snowboardingu přisuzují kredit dobovému duchu, obecné „společenské připravenosti“, nápad X Games připadá podle folklóru ESPN jedinému člověku, Ronu Semiao, manažeru, který v současnosti na pozici viceprezidenta nové divize ESPN Films dozírá na rozšíření vlivu značky v oblasti hraných filmů se sportovní tematikou. V Semiaoově závěrečném prosluvu z Action Sport Conference 2009 můžeme ve víceméně odmaskované podobě pozorovat některé jevy, které naznačuje v souvislosti s komercializací X-sportů a sportovních aktivit Rinehart (2008).

Předem nutno podotknout, že v souladu s výpověďmi našich respondentů určitě nelze říct, že mediální byznys by na zkoumaných sportech pouze „cizopasil“ a že by se samotný sportovec a sportovní aktivita vůbec nevyskytovaly v Semiaoově zorném poli. Spíše se dá usuzovat na existenci symbiotického vztahu mezi akčními či extrémními sportovci, výrobci vybavení, organizátory podniků a médií (v případě X Games z obchodního hlediska zatím velmi výhodně poslední dvě složky reprezentuje společnost ESPN, vlastník francízy eventu i televizního vysílání). Semiao v úvodu své řeči poukazuje na to, že X Games nebyly v uplynulém období imunní vůči dopadům ekonomické krize, což mělo za následek rušení sportovních podniků, což rozhodně nepomáhá sportovcům a nepomáhá lidem na ostatních stranách byznysu. Jestliže se

nicméně zamysleme nad Semiaovými výroky, v nichž se zabývá akčními sporty:

...jedna věc, kterou tady skutečně chci nadnést, je otázka, jak pokročit kupředu a přemýšlet o tom, jak „My“, jako žánr akčních sportů, bychom mohli vyjít ze současné ekonomické krize silnější... ..o co si myslím, že se musíme pokusit, je vymyslet způsob, jak by naše společnosti mohly spolupracovat s cílem nejen podpořit růst našeho byznysu, ale s cílem napomoci celkovému růstu žánru...

(<http://groupynetwork.com/tools/action-sports-conference-ron-semiao/>)

Následně Semiao hovoří o vzájemné podpoře v budování komunikačního impéria:

... nevidím důvod, proč by ESPN na svých stránkách X Games nemohla propagovat Dew Tour. A obráceně. Vidíme to v některých větších sportech. Když probíhá play off NFL, některé zápasy vysílá televize Fox, některé CBS a jiné NBC. A když se podíváme, vidíme, že všechny jmenované společnosti se během zápasů vzájemně propagují...

(<http://groupynetwork.com/tools/action-sports-conference-ron-semiao/>)

Semiaova slova zřetelně dokumentují rovnítka, které masmediální rétorika ze svého pohledu klade mezi „žánr“ a „akční sport“. Rinehart (2008) se domnívá, že se ESPN a další snaží zdůvodnit konceptualizaci toho, co Wheatonová (2004) nazývá „lifestylovými sporty a aktivitami“ skrze generalizující pojem „sport“ tím, že spojují jejich étos s hodnotami mainstreamových sportů (a tím investují do kooptování dotčených aktivit s cílem rozšíření zajištěného trhu). Souběžně pak vytvářejí a rozšiřují nový panteon sportů, sportovních hvězd a kult soutěživosti, která se u extrémních sportů stává určujícím krédem, podle Semiaových vlastních slov můžeme usuzovat, že s nástupem ekonomické recese se v úporném úsilí o zachování prosperity pohled mediálního byznysu upírá i opačným směrem, a to ke komodizaci „lifestylové“ podstaty příslušných aktivit:

... to je věc, která si myslím, že by pomohla nám všem a celému žánru. Dnes jsem v tomto směru slyšel zaznít výborné myšlenky. Hovořilo se zde o tom, jak můžeme do celého podniku více provázat hudbu a o tom, že by mohlo stát za to k věci přistupovat spíše jako k lifestyleovému než soutěžnímu podniku. To je vynikající. Nevím, jak to uskutečnit, ale možná by mohlo k něčemu dojít ve spojení se summitem G7, kde se sedm nejvyspělejších ekonomik světa sejde a pokusí se přijít s nápady. Možná je to na někom, kdo se chopí iniciativy a řekněme uspořádá vrcholné setkání, kde se sejde skupina zahrnující široké spektrum lidí z různých oblastí. A s těmito lidmi, ať už to budou výrobci vybavení, výrobci oblečení, organizátoři podniků, či sportovci, se pokusí realizovat plodnou skupinovou diskusi o tom, jak společně zajistit růst našeho podnikání...

(<http://groupynetwork.com/tools/action-sports-conference-ron-semiao/>)

Jakkoliv by pro některé bikery, snowboardisty, freeskiery či skateboardisty mohl fakt, že nejen jejich dovednost, ale i styl, slang, dokonce jednotlivá slova jsou někde diskutovány jako zboží s vyčísitelnou hodnotou, být překvapením, nejde samozřejmě o nic nového. Colemanová (2002) dokumentuje podobný mechanismus, jaký demonstrují Semiaovy výroky na oblasti lyžařského průmyslu v padesátých a šedesátých letech, kdy se komoditou stala etnická kulturní identita. Konzumní životní způsob padesátých let přinesl do rozvíjejícího se lyžařského průmyslu posílení rasové homogenity o novou konzumní etiku posilovanou proklamacemi o americké vysoké životní úrovni. Příslušníci středních a vyšších vrstev tuto ideologii obecně přijímali a identifikovali se jako příjemci nebo zákazníci, jimž se dostává komodit, které různými způsoby zlepšují jejich život (Colemanová, 2002).

Z aktuální perspektivy komercializace extrémních sportů a zážitků u nás je zajímavé, jak si Colemanová (2002, 145) všimá obsahové stránky reklamních sdělení v poválečném americkém tisku:

Noviny a časopisy zaplavily reklamy lyžařských středisek, vybavení, módy a dalšího zboží. Tato reklamní sdělení nabízela obrazy a ideá-

ly, které definovaly jasně rozlišitelnou lyžařskou kulturu postavenou na kráse, módě, volném času, zdraví a atleticismu.

Ženy v X-sportech a aktivitách

Ze zjištění Hoffmannové (2011) a Šebka (2011) vyplývá, že pozice žen v komunitách X-sportů u nás se v poslední době mění. Za prvé prudce stoupá poptávka po výstroji a výzbroji navržené speciálně pro ženy (Fojtík, 2012). Za druhé právě ženy začínají tvořit nepřehlédnutelnou část klientely horolezeckých či freeridingových kurzů, využívají i průvodcovské a instruktorské služby na terénních stezkách pro horská kola či při lyžování ve volném terénu. Za třetí začínají pomalu přicházet i do skate a snow parků. Shrnuto, ženská klientela představuje velmi důležitý tržní segment. Určitě se od žen ve skate parku neočekává, aby tam postávaly v bikinách, jak si všímaly respondentky studie Bealové (2004) v komentářích obsahu skateboardingových magazínů na počátku minulé dekády. Booth ve studii vývoje surfingové kultury (2011) poznamenává, že místo toho, aby vypadaly sexy a trpělivě čekaly, až se budou moci přivínout k mladému hrdinovi, který přidal do skoku na vlně dalších devadesát stupňů rotace, se ženy posouvají do role aktivních účastnic X-sportů a aktivit. Z této perspektivy je zajímavé se podívat na důležitou součást marketingových strategií poválečného období lyžařského průmyslu:

Socializace se členy opačného pohlaví byla v této kultuře prakticky vyžadována, což napomohlo k narušení mnoha bariér, které doposud stály v cestě ženám, jež usilovaly o participaci ve více „maskulinních“ sportech. Stejně jako mnoho populárních obrazových sdělení padesátých let tyto reklamy ukazovaly ženy s blond vlasy a pohledné bílé muže dosahující naplnění skrze možnost zakoupit určitou značku lyží, bundu nebo lyžařský zájezd (Colemanová, 2002, 146).

Image, jež podle Colemanové (2002) definovala lyžařskou kulturu, přicházela balena do reprezentací etnicity, což bylo logické, jestliže v třicátých letech si většina dobrých lyžařů osvojila své umění v Evropě a posléze se měla možnost učit od evropských lyžařů, kteří emigrovali do USA. Vedle toho, že evropští lyžaři dominovali světovým soutěžím, přispěla popularitě i asociace lyžařů z některých alpských zemí a Nor-

ska s protinacistickým odporem. Colemanová (2002) s jistou nadsázkou poznamenává, že pro Američany tohoto období nebylo nic snazšího, než představit si rakouského lyžařského instruktora nebo švýcarského horala, jak převádí rodinu Von Trappových přes Alpy ke svobodě.

Sjednocení Evropy v amerických peněženkách

Spíše než že by došlo k zdůraznění specifických národních identit, americká lyžařská kultura slila obrazy všech Evropanů a Skandinávců dohromady pod jedinou „evropskou“ image. Všechny alpské země produkovaly excelentní lyžaře a lyžařské produkty, z marketingového hlediska tudíž bylo výhodnější pěstovat obecně evropskou image než zaměřovat se na jednotlivé národní identity. Evropský lyžařský ideál, který upřednostňoval geografické hledisko (dominantně alpskou oblast) před hledisky politickými, umožnil americkým lyžařům akceptovat i německé lyžařské instruktory a technology, kteří ve druhé světové válce bojovali proti USA (Colemanová, 2002).

Protěže mezi hvězdami a pruhy

Určité jevy spojené s lyžařskou kulturou podle Colemanové (2002) svými důsledky zásadním způsobem přesahují hranice světa sportu. Možnost identifikovat se skrze lyžařskou kulturu jako „původem Evropané“ implicitně pokládá rovnítko mezi pojmy Američan a běloch. Zde si musíme jako obyvatelé relativně rasově homogenní oblasti připomenout, že taková interpretace může být v rasově pestré Americe velmi zkreslující a může podporovat eskalaci tenzí mezi jednotlivými rasovými populacemi. I když, jak Colemanová připouští, je těžké dnes vědět s jistotou, jak se v období od třicátých do šedesátých let identifikovali samotní lyžaři, není podle ní pochyb o tom, jak se přitažlivost „evropské“ image snažil zužitkovat lyžařský průmysl.

Byznys lyžařského průmyslu vytvořil plejádu etnických symbolů v materiálních podobách uzpůsobených ke konzumaci – doslova umožnil a učinil lákavým koupit si evropskou identitu, aniž by spotřebitelé opustili západ Spojených států.

Proměna Rocky Mountains na Alpy si získala okamžitou oblibu mezi promotéry lyžařského průmyslu. Marketing západoamerických hor, oblečení, hotelů a lyžařských instruktorů s evropským image umožnil ly-

žářskému průmyslu legitimizovat své produkty v rámci mezinárodního lyžařského světa a současně umožnil jeho klientele získat kulturně konstruovanou „bílou“ identitu skrze možnost chovat se jako lyžaři, turisté a konzumenti (Colemanová, 2002).

Nejviditelnější a nejsilnější prvek etnické image v lyžařském průmyslu představovali lidé – evropští lyžařští instruktoři, kteří odevzdávali své sportovní znalosti a dovednosti (stejně svůj dobrý vzhled a cizokrajný přízvuk) svým žákům. Resortu Sun Valley patří prvenství ve schopnosti tuto etnickou image proměnit na finanční kapitál. Jeho majitel vybudoval ryze rakouskou lyžařskou školu už v roce 1936 a povzbuzoval instruktory k nošení národních krojů. Jeho instruktoři, jak Colemanová (2002, 146) uvádí s jistou mírou ironie, „*skutečně působili dojem, že by mohli v kterýkoliv moment propuknout v jóldování*“. V šedesátých letech pak strategii zaměstnávání evropských instruktorů uplatňovala většina lyžařských škol na Západě. Stein Erikson, norský držitel olympijského zlata a ředitel Aspen Highland ski school do Colorada postupně přivedl nejméně patnáct svých krajanů. Evropští instruktoři byli ikonami americké lyžařské kultury a jejich práce se sama stala významnou komoditou, lyžařským průmyslem dovedně utvořenou okolo etnické symboliky. Propagátoři turismu, výrobci oblečení, majitelé středisek, lyžařských škol, hotelů a restaurací podle Colemanové používali etnický modelované komunikační postupy pro získání klientů. Historická paměť ve vztahu k evropskému lyžování či imigraci slábla a postupně se oddělovala od etnických symbolů a odkazů samotných.

V tomto kontextu asi nemůžeme od sebe zcela oddělit dva jevy: Prvním je dramatický nástup snowboardingu s jeho opoziční kulturou odrážející ve své symbolice mnohé „skutečné Americe“ více odpovídající kulturní prvky mísící symboliky černošské, bílé a hispánské kultury. Druhým je sebereflexivní proces hledání vlastní identity odrůstající „hippie“ generace. Co následovalo, byla rychle se objevivší tendence k apropriaci a komodifikaci autenticity, rasové a třídní otevřenosti, nezávislosti, jazyka a estetiky snowboardingové subkultury spolu s příbuznými subkulturami dalších alternativních sportů.

Sportifikace

Před Olympijskými hrami v Londýně podepsalo více než tisíce příznivců skateboardingu petici adresovanou předsedovi MOV.

S patřičným respektem k olympijským sportovcům my, podepsaní skateboardisté a podporovatelé, důrazně požadujeme, aby skateboarding nebyl Mezinárodním olympijským výborem uznán jako olympijský sport nebo používán k marketingu olympijských her. Dále žádáme, aby MOV neuznával pravomoc žádných jedinců nebo skupin vystupovat coby řídicí orgán skateboardingu jako partner MOV a aby jim neposkytoval finanční podporu. Skateboarding není sport a my nechceme, aby byl zneužit a transformován do podoby, která by vyhovovala olympijskému programu. Jsme přesvědčeni, že by to nijak neprospělo ani skateboardistům ani skate parkům. Nepřejeme si být součástí olympijských her a v případě, že bude skateboarding do jejich programu zařazen, nebudeme je podporovat.

(<http://www.thepetitionsite.com/takeaction/656/763/888/>)

Vlastní zprávy na webu ESPN o možnosti zapojení skateboardingu mezi olympijské sporty výše uvedenou iniciativu nezmiňují a nelze z nich snadno vyčíst postoj ESPN vůči tomuto zapojení. Na jedné straně je ESPN důležitým konkurentem MOV v boji o komerční potenciál skateboardingu, na druhé straně je to právě ESPN, kdo usiluje o jeho sportifikaci. Rinehart (2008) poukazuje na to, že v rétorice produkované ESPN implicitně zaznívá dvojitá tvrzení, že skateboarding, těsně spojený se surfingem jako forma „pouličního surfingu“, je mateřským sportem pro všechny ostatní druhy extrémních sportů a pak že všechny tyto sporty jsou legitimními a pravými sporty. To není prázdné tvrzení, protože vynalézání těchto aktivit coby sportů umožňuje ESPN nejen mít podíl na tomto rychle se rozvíjejícím trhu, ale také vytvářet větší koláč – rozšiřovat tržní prostor. Za tyto nové trhy, dodává Rinehart, nemusí televize ESPN shodou okolností nikomu platit. Jako produkt vytvořený ESPN jsou X Games významně profitní, na rozdíl od takových podniků, jako je NFL nebo NBL.

Zatímco se ESPN snaží kooptovat alternativní sportovní formy, ve hře zůstává široké spektrum subjektivně zaujímaných postojů pokládají-

cích základy opozice, rezistence a vyjednávání prostoru pro dominantní sportovní motiv. Lidé provozující aktivitu, jež jsou předmětem našeho výzkumného zájmu, postupně vyprodukovali komplexní a spletitou síť forem odporu vůči nadvládě ESPN X Games a jak se ukazuje, jsou připraveni i otevřeně komunikovat své postoje směrem k MOV.

Jak ukazují Bealová a Wilsonová (2003), skateboardisté usilují o to, aby byli odlišováni od většinového sportu, a svým způsobem vůči němu projevují známky odporu. Jejich požadavky na odlišení ale současně staví do nejasné perspektivy jejich vlastní mainstreamové formy, včetně sociální nerovnosti. V souladu se závěry, k nimž dospěly Bealová a Wilsonová (2003) se například dá předpokládat, že genderově laděné hodnoty upevňují takové většinové postoje jako omezování a kontrola ženské participace, přičemž mohou jít klidně ruku v ruce s výrobou opozičně orientované „rebelské“ pózy. Zatímco skateboarding, jemuž je podle Rineharta (2008) přisuzována vůdčí pozice mezi sporty seřazenými pod vlajkou X Games usilovně konstruuje u svých provozovatelů strukturu opozičních klišé, podařilo se v dalších oblastech lifestyleových sportů jejich aktérům uhájit četné jiné dohodnuté oblasti životního prostoru – nevelké, ale, i s odkazem na výpovědi našich respondentů, relativně významné.

Řada sportovců věnujících se alternativním sportům podle Rineharta (2008), na rozdíl od sportovců věnujících se sportům většinovým, zůstává aktivně zapojena do svého sportu cestami, které spíše rozvíjejí tento sport jako takový, než že by se věnovali trenérské nebo administrativní sportovní činnosti. Píší pro specializované časopisy, fotografují, produkuje instruktážní videa, vedou soukromé firmy, které vyrábí vybavení nebo pomáhají mladším si osvojit základy aktivity a vytváří občasně pracovní příležitosti pro další členy komunity.

Mezi českými horolezci tak byla do postupného zabránění tohoto segmentu velkými stavebními firmami v rámci „umírněné konkurence“ rozšířená kooperace jednotlivců a lezeckých part pracujících po revoluci „na živnostenský list“ i „načerno“. Na základě vlastní pětadvacetileté lezecké dráhy a mnoha rozhovorů na obou stranách Atlantického oceánu se domnívám, že mnozí lezci uznávali potřebu každého financovat časy „života“ – tedy platit za kratší, dlouhé i velmi dlouhé lezecké výlety. Za tímto bezmála posvátným účelem v rámci menších i rozsáhlejších

frakcí lezecké komunity vznikaly, podobně u nás jako třeba ve Spojených státech, více či méně pirátsky operující sítě natěračů, opravářů a údržbářů výškových budov, stožárů a továrních komínů, připravených s dokončením zakázky hodit štětec do kbelíku, popadnout připravený batoh a ztratit se na čtvrt roku v kaňonech, skalních stěnách a věžích Thajska, Kavkazu, Španělska, Patagonie či jižní Afriky. Není bez zajímavosti, že tato charakteristika lezecké komunity vzala z velké míry zaslě v době zhruba odpovídající rozdělení scény na agilní kompetitivní skupinu zčásti sponzorovaných závodníků na jedné straně spektra a rychlých horolezeckých tuláků schopných stravovat se i zbytky z kontejnerů na straně druhé podobně, jako popisují Edwards a Corte (2010) u BMX komunity amerického Greenville. Někde mezi oběma póly bychom našli početnou filozoficky nevyhraněnou masu rekreačních lezců, postupně se vyvíjející ve specifickou skupinu relativně spořádaných zákazníků lezeckých center. Vedle toho samozřejmě nelze přehlížet ani skupiny skalních nadšenců místního formátu, kteří na dobrovolnické bázi usilují o udržení volného přístupu na skály, starají se o údržbu jištění a v rámci snahy předávat lezeckou kulturu budoucím generacím hulákají u ohňů na horolezeckých táborech s dětmi trampské hity 30. let minulého století a mezi tím vším také sami lezou. Jen tak, nejlépe jak dovedou.

Podobně jako u BMX bikingu můžeme dnes hovořit o poklesu publicity a atraktivity lezení, pomineme-li popularitu původně lezecké módy prodávající „outdoorovou“ image úředníkům a manažerům. O to neviditelnější a mimo vlastní komunikační kanály méně slyšitelné je přežívající jádro lezecké scény. Tyto druhy negociace mohou být sportovci racionalizovány jako podpora jejich sportu při zachování věrnosti nekomerčnímu étosu, s nímž začínali. Bohužel, jak konstatuje Rinehart (2008), skluz od opozice ke koopcí nezadržitelně začal.

Wheatonová a Bealová (2003) ukazují, že proces konstrukce identity jde ruku v ruce s komercializací. Mnozí sportovci věnující se alternativním sportům se hlasitě dožadují sponzoringu bohatých korporací, který slouží mimo jiné například jako ukazatel statutu. Tomu, kým je kdo sponzorován, je v komunitách alternativních sportů přikládán nemalý význam. Jak zmiňuje Rinehart (2008), to, kdo koho sponzoruje (a samozřejmě různé firmy mají vnitřně konstituovány různé stupně symbolického kapitálu), se stává součástí hry o konstrukci identity, kte-

rá pomáhá prezentovat vlastní symbolický kapitál sportovce. S mírnou nadsázkou můžeme parafrázovat známé úsloví: „Řekni mi, kdo jsou tvoji sponzoři, a já ti řeknu, co jsi zač.“

Sponzoring tak na jedné straně nepochybně pomáhá zlepšovat materiální, technologické, ekonomické a společenské podmínky pro rozvoj sportovní výkonnosti. Umožňuje zajištění vývoje technologií v konstrukci speciálních kol, zařizuje výstavbu bike parků a areálů, pomáhá sportovcům i sportovním disciplínám domoci se společenského uznání, napomáhá jak fragmentizaci komunit v horizontálním smyslu tím, že různé sponzorované skupiny zaujímají vůči sobě navzájem kompetitivní postoje typické pro tradiční, mainstreamové sporty, a současně napomáhají diferenciaci ve smyslu vertikálním, ne zcela vzdálené kastovnímu systému.

Hluboká identifikace s korporátními zájmy se totiž podle Rineharta (2008) stala synonymem statutu identity v rámci subkultury akčního sportu. Prodat podstatné části dospívající „nezávislé“ se vymezující skupině lidstva myšlenku, že když je člověk ochoten pilně trénovat a pít cosi jako přeslazenou kávu s chutí ovocného sirupu, tak si potom skoro nemůže pomoci a v podstatě z čiré radosti ze sportování jezdí na kole po střešních římsách mrakodrapů, představuje nesporný marketingový úspěch.

Členové komunit utvářených okolo X-sportů a aktivit uplatňují nej-různější strategie zaměřené na získání a udržení opozičního statutu, jejich snaha o rezistenci vůči drtivé mašinérii korporátních strategií ale spíše vyznívá naprázdno (Rinehart, 2008). Rinehart odkazuje na Bealovou a Wilsonovou (2004, 33), které se domnívají, že sami aktéři se mohou podílet na mazání či rozostřování hranic mezi tím, co lze pokládat za „subkulturní“ a co za „mainstreamové“. Mimo jiné se tak děje tím, jak se sportovci stávají součástí korporátních marketingových strategií.

Neodolatelná vůně dvojitého salta

Edwards a Corte (2010) dokládají, jak se na sklonku devadesátých let úspěšní jezdci BMX z amerického Greenville chopili příležitosti svést se na vlně masové komerce, která se jim naskytlá ve spojitosti s mediálním bohem akčních sportů (na tomto místě úmyslně používám toto označení z marketingové dílny ESPN). Autoři v longitudinální studii

lokální BMX subkultury dokumentují, jak v Greenville došlo k vysoké koncentraci špičkových profesionálů. Na počátku příběhu proměny Greenville na Pro-town (město profesionálů) stála nadšenecká komunita skalních jezdců, silná a schopná prosadit díky své soudržnosti, vynikající výkonnostní úrovni a dobré spolupráci s místním prodejcem kol a dílů vytvoření solidního bike parku. Shodou okolností se do města přistěhoval špičkový profesionál Dave Mirra, kterého atmosféra greenvillské BMX komunity nadchla do té míry, že do Greenville pozval postupně další jezdce excelující na X Games. Přítomnost celebrit usnadnila vybudování nových ramp a rozšíření parků. Současně se prudce zvedla už tak vysoká místní výkonnostní úroveň, takže v atmosféře kamarádského sdílení pokroků byly v Greenville večer co večer k vidění triky vzácné na soutěžích a exhibicích národní úrovně. Díky úspěchům na X Games se členové komunity s výjimečným počtem vynikajících profesionálních jezdců stali tvářemi reklamních kampaní na produkty masové spotřeby. Tímto obdobím vstoupil do nadšenecké party konkurenční boj o nemalé finanční benefity. V rámci dvacetiletého sledovaného období pak Edwards a Corte označují zhruba rok 2002 za čas, kdy masová komercializace dosáhla úrovně, kdy organizátoři a sponzoři akcí zcela očividně vyvíjeli na jezdce stále se zvyšující tlak, který je nutil předvádět pokaždé nové a větší triky. Každý soutěžní podnik musel podle autorů studie překonat předchozí a jezdci se s touto výzvou úspěšně vypořádávali. Kamarádskou soutěživost a sdílený proces situovaného učení v rámci skupiny nahradily sofistikované tréninkové strategie typické pro mainstreamové sporty. Klasický dril byl nutný pro stabilně perfektní výkon před sportovními kamerami. Profesionálové, kterým se podařilo uzavřít kontrakt se sponzory masové komerce, přestali jezdit a trénovat společně. Namísto toho začali držet v tajnosti nové triky a schovávat si jejich první představení výhradně pro kamery v rámci významných vysílaných soutěží a exhibic. Dnes je tato praxe globální normou. Respondenti naší studie realizované v rámci lokální české BMX komunity o dekádu později poukazují na „zajíždění“ triků poprvé právě na závodech nebo exhibicích jako na prvek svébytné kultury BMX. Někdy může jít o stržení atmosférou show. Někdy, jak jezdci uvádějí, jde o šetření si vzácného okamžiku prvního úspěšného ostrého pokusu pro důstojnou chvíli s publikem, hudbou a hecujícími kamarády. Někdy je možné, že

se setkáváme s typickým korporátně-kulturním produktem „prodaným“ subkultuře, která jej úspěšně pokládá za svůj vlastní.

Hledání kompromisů mezi komerčními zájmy a snahou o zachování důležitých pilířů vlastní autenticity sportovních subkultur a jejich členů představuje stále probíhající dynamický proces vyjednávání.

Nelze přehlédnout, že sporty spadající do skupiny X Games jsou prezentovány a prodávány jako undergroundové. To v případě skateboardingu či BMX souvisí s neformálností míst setkávání a tréninku, s pirátským užíváním urbanistických struktur i přírodních prostředí pro sportování, s neobvyklou denní dobou pro provozování (často večer nebo v noci) a s vlastním hodnocením a výkladem zákonů a zákazů. Tak je ze strany ESPN oslavována nejvlastnější podstata těchto sportů (Rinehart, 2008). Rebelie se tak stává komoditou a je čile obchodována na mediálním trhu.

Mimo jiné proto, že se obejdou bez trenérů a nabízí možnost vyhnout se rodičovskému vedení, jsou X-sporty a aktivity nesmírně atraktivní pro dospívající mládež. Rinehart & Grenfell (2002) předpokládají, že mládeži ovládané sporty nabízejí významný prostor pro sebeobjevování, sebeurčení, vedení, rozvoj sebedůvěry. Na druhou stranu tento model může znamenat méně efektivity v rozvoji dovedností, umožňovat replikace mocenských diferenciací z jiných oblastí života jejich členů, nabízet méně bezpečnosti, vedení a dospělým poskytovat o dospívajících menší přehled (což může přispívat k atraktivitě).

Megapodniky jako X Games, lákavé pro adolescenty tím, že působí dojmem rezistence vůči dominantní kultuře, jsou samozřejmě sponzorovány řadou nadnárodních firem. Reklamy firem masové komerce (Edwards & Corte, 2010) během her obsahují podivuhodnou směs korporátního étosu a nezávislé image. Rinehart (2008) podotýká, že pro konzumní kultury založené na vytváření spotřebitelských potřeb kombinujících a propojujících produkt s životním stylem se stalo nabízení zboží coby „projevu opozice“ samozřejmostí.

Jejich paleta je nicméně proměnlivá a undergroundová image je jednou, nikoliv však jedinou složkou marketingového mixu. Ekonomický propad a s ním související přitvrzení konkurenčního boje vedly k striktní orientaci na stadionovou, divácky vysoce atraktivní, dynamickou, strhující podívanou nabízející disciplíny a vyloučení takových sportů jako street

luge racing, jedné z časných „undergroundových“ „pirátských“ disciplín založené na jízdě v urbanistickém prostředí vleže na prostředku odvozeném od skateboardu. Sportovního lezení bylo vyraženo s největší pravděpodobností pro nedostatečnou „akčnost“ podmiňující působivou vizuální show podle současných měřítek.

Do jaké míry je ovšem možné kooptovat aktivity jako takové? Jinými slovy, je možné, aby mediální byznys zcela ovládl a proměnil k svému obrazu aktivity, na jejichž utváření si skrze organizaci mega podniků a soutěžních seriálů například ESPN nárokuje nemalý vliv? Odpověď není vůbec jednoduchá. V souladu s Rinehartem (2008) můžeme v interakci médií, výrobců, sportovců a konzumentů mediálních sdělení a sportovních produktů spatřovat mnohvrstevnou negociaci vedoucí na všech úrovních k celé řadě dohod.

7.3.3 Riziko a sociálně-stratifikační pohled na sportovní subkultury

Fletcher (2008) zdůrazňuje zakotvení rizika v třídně stratifikačním pojetí. Hovořit o hodnotovém systému určité vrstvy je v tomto prostředí odvážené také ve vztahu k současné dynamičnosti vstupů utvářejících třídní status v globálním on-line světě. Nejen Marxem a Bourdieem ovlivněný Fletcher, ale také i například Colemanová (2002) ovšem významně zjednodušují třídní charakteristiky bikerských part. V našich skupinách se setkávali mladíci z velmi dobře ekonomicky zajištěných rodin s veškerým zázemím s řemeslně zručnými jezdci, servismany, kteří, jak bylo řečeno v jednom z rozhovorů, dokáží „z plechovky od konzervy vyrobit kotoučovou brzdu“. V pirátských fázích vývoje bikerských komunit se rozdílnost sociálního zázemí jejich členů úspěšně stírá společnou manuální prací, jež je pojivem bikerských komunit.

7.3.4 Subkultura a riziko

Hoffmannová v kapitole 2.1 představuje úskalí snah o kategorizaci alternativních sportovních aktivit. Fletcher (2008) považuje za užitečné v rámci skupiny alternativních sportů dále detailněji rozlišovat. V případě vlastní studie uplatňuje kritérium obecně formulovaného rizika fatálních konsekvencí v případě nezdaru. Klopýtnutí při frisbee hráče sice teoreticky život stát může, ovšem jen za opravdu výjimečně nepříznivé souhry nešťastných okolností. Riziko představuje významný pojem ve studiu komunit utvářených okolo X-sportů a aktivit. Pro dokreslení složitosti vztahu subkultur X-sportů a aktivit s dominantní globální kulturou může být přínosné alespoň naznačit vztah rizika (svoboda, vzrušení) a moci (kontrola). Tento vztah se na jedné straně jeví jako konfliktní, zvláště je-li nahlížen v myšlenkovém kontextu zdánlivě jednoznačné antinomie opozice – appropriation. Současně ale můžeme v duchu foucaultovského modelu rozptýlené moci pozorovat také znaky vztahu symbiotického. Chci poukázat na vysokou míru prolínání zájmů a vzájemné závislosti i prospěšnosti účastníků tohoto „sňatku z rozumu“.

Druhá rovina odráží potřebu uchopení „rizikovitosti“ jako jedné z klíčových charakteristik zkoumaných X-sportů a aktivit od akrobatických forem BMX freestyle přes divokou vodu až po závody ve sjezdu na horských kolech – když už jsou některými prameny standardně en bloque označovány termínem „rizikové“.

Riziková společnost

Miovský (2010) zařadil rizikové sporty mezi formy rizikového chování spolu s například šikanou a extrémními projevy agrese či xenofobií a rasismem. Kořeny tak zjednodušujícího pohledu ignorujícího řadu podstatných skutečností můžeme hledat v široce společensky zakotveném rizikovém diskurzu. Riziko je dnes nejen zbožím, ale i významnou položkou v boji o moc.

Práce Becka (1986; 2005), Giddense (1991) a dalších reprezentují v sociologii obrat k „teorii rizikové společnosti“. Giddens vychází z existenciální fenomenologie a zabývá se otázkou identity v postmoderní společnosti. Domnívá se, že život v rizikové společnosti znamená žít s kalkulativním přístupem k permanentně otevřeným variantám jednání,

pozitivním i negativním, přístupem, s nímž jsme, jako jednotlivci i globálně, neustále konfrontováni napříč naší sociální existencí. Klíčovým aspektem života postmoderního člověka podle Giddense je reflexivní sebeuvědomování, nikoliv jako produkt životních krizí, ale jako obecný rys postmoderního sociálního jednání ve vztahu k výstavbě vnitřního světa. Beck pokládá rizikovost a s ní spojené obavy (z ekologických hrozeb, z nejistoty práce, společenských změn, konfrontace s odlišnými kulturami, z terorismu a náboženského fundamentalismu apod.) v postmoderní společnosti za všeprostupující a formativní princip. Hovoří o nahrazení principu třídního, protože riziková situace už v podobě pouhé hrozby je nadřazena i třídní diferenciaci. Tento obrat v sociologickém bádání povzbudil generaci výzkumníků ve sportovní oblasti k tomu, aby začali pohlížet na thrill-seeking (vyhledávání zážitků spojených s napětím ze zvýšeného nebezpečí) jako na subkulturní jev.

Governmentalita a možné kořeny rizikového diskurzu

Při letném přehlednutí denních zpráv se nabízí myšlenka, že všemožné hrozby a s nimi spojené emoce jsou bezpochyby žádaným zbožím. Princip nabídky a poptávky ale odpovídá na důležité otázky spojené s rizikovým diskurzem jenom zčásti. Giulianotti (2009) předpokládá čtyři vzájemně propojené a interagující oblasti sociologického zkoumání rizika ve sportu:

- hledání implementačního potenciálu kalkulativního pojetí rizika v současné perspektivě,
- výklad fenoménu rizika ve vzájemných vztazích témat hédonismu, voluntarismu a transcendence,
- rizikové kultury a subkultury,
- riziko a modernizace.

Giulianotti podobně jako Parusniková (2000) vychází z Foucaultových (in Parusniková, 2000) úvah o formách ovládnutí populací i jedinců prostřednictvím jemných mechanismů regulace a manipulace distribuovaných skrze administrativní aparáty moderního státu (Buriánek, 2001; Parusniková, 2000; Veverka, 2002). Domníváme se, že za projevy Foucaultem popsanych mechanismů lze považovat i různé formy etnicity a kulturní apropriace sportovních subkultur (Colemanová, 2002;

Rinehart, 2008; Wheatonová, 2004). Foucaultovské chápání vztahu rizika a moci podle Giulianottiho nabízí při snaze o porozumění riziku jako fenoménu rozšiřující východiska, odlišná od diskuzí o rizikové společnosti a reflexivní modernitě inspirované pracemi Becka (1991), Giddense (1991) či Lashe (1996). Parusniková (2000) dále přibližuje Foucaultovo chápání vztahu rizika a moci a vysvětluje model vládnutí Foucaultem vtělený do konceptu governmentality („mentální ovladatelnosti“) rizika obecně jako zasahující regulačními aktivitami do všech rovin společenského života. Vedle Foucaultem zmiňovaných médií, rodiny, vzdělávání či byrokratických institucí, jako parlament, legislativa či policie, můžeme snadno doplnit instituce sportovní, jako jsou sportovní svazy a asociace či „sekretariát sportovního Olympu“, Mezinárodní olympijský výbor. Sirovátka a Winkler (2010) v úvaze věnované významu nových sociálních rizik k tomuto způsobu konceptualizace vztahu rizika a moci uvádějí, že:

Mentální a jazykové (často mediální) zavedení myšlenky rizika do společenského života z něj dělá specifický způsob formování a kontroly lidských populací a umožňuje tak ovládat jejich společenství. Tento moderní styl vládnutí je založen na strategii nahlížet na osoby jako na populace pomocí abstraktních faktorů a indikátorů. V důsledku toho má identifikace rizika čistě pravděpodobnostní charakter a řešení rizik není zaměřeno osobně, ale abstraktně na tímto způsobem identifikované rizikové skupiny. Z této perspektivy předpokladem moci ve společnosti není autorita. Moc je spíše konstituovaná v praktikách a poznacích lidí. Proces utváření způsobů, jakými lidé myslí o svých problémech, je zdrojem moci ve společnosti (Sirovátka & Winkler, 2010, 12).

Foucault (in Parusniková, 2000) odmítá tradiční pojetí moci, ve kterém vždy někdo moc vlastní a někomu je moc upřena. Podle zmíněného tradičního pojetí bychom mohli v souladu s Hubbardem (2008) či Colemanovou (2002) nazírat snahu vládnoucích či globálně dominantních tříd, etnicky, rasově či genderově homogenních sociálních vrstev potvrzovat a upevňovat své pozice jako základní formativní faktor v produkci takových jevů, jako je apropriace, exkluze či stigmatizace sportovních subkultur. Moc je ovšem podle Foucaulta (in Parusniková, 2009) vždy rozptýlena po celé společnosti jako síť vztahů vytvářejících

spíše strategické mocenské pole. Jinými slovy, na moc se z Foucaultova pohledu musíme z výzkumného hlediska dívat jako na něco, co stále koluje, co není nikdy k danému okamžiku někde specificky lokalizováno, co nikdy není v něčích rukou jako vlastnictví kusu zboží nebo majetku. Moc je tedy všude a nic nebo nikdo není mimo ni.

Pohlédneme-li na interakci sportovních subkultur disponujících specifickým symbolickým kapitálem na jedné straně a mediálně-korporačních a politických unií na straně druhé skrze možnosti „foucaultovské“ rétoriky, pak nás zaujme možnost užití výrazu včlenění, inkorporace. Specificky zde můžeme hovořit o včlenění subkulturně – opoziční symboliky do komunikačního repertoáru globálních komerčních, politických nebo vládních struktur.

Výzkumné modely založené na psychometrickém měření, jež uvádí Guilianotti (2009) jako další skupinu výzkumů uplatňujících kalkulativní přístup k riziku, zkoumají, jak subjektivní a kvalitativní procesy formují konkrétní způsoby vnímání rizika. Typicky jsou produktem rozsáhlých kvantitativních šetření interpretovaných ve vztahu k sociálnímu třídění a stratifikaci. Shromážděná data tak kupříkladu dokládají, že k riziku tíhnou politicky konzervativní muži bílé pleti s vyšším vzděláním a příjmem. Vrátime-li se k Miovského začlenění rizikových sportů mezi formy rizikového chování, nabízí nám statistika lákavou možnost hodit konzervativní muže bílé pleti s vyšším vzděláním a příjmem do stejného pytle s narkomany, šikanisty a skinheady. Koneckonců jim to patří.

I když zvýrazňují interpretativní hlediska a často slouží jako podklady pro tvorbu politických strategií, velmi často mají tyto výzkumné metody podle Giulianottiho tendenci přehlížet významovou rozmanitost ve vnímání rizika a málo přispívají vývoji výzkumu rizika. Ve sportu mohou soubory psychometrických dat pomoci odhalit korelace mezi specifickými sociálními kategoriemi a „rizikovými“ typy chování ve sportu. Kde tyto modely ale selhávají, je schopnost zachytit tak důležité nuance v rozhodovacích procesech, jako jsou projevy estetické vyhraněnosti a kulturní vlivy, které utvářejí pozadí národních nebo regionálních odlišností.

Druhá oblast teoretických prací uplatňujících kalkulativní výklad rizika podle Giulianottiho (2009) nabízí skrze foucaultovský přístup ke kontrole rizik vytyčený okolo základního tématu governmentality sofistikovanější konceptualizaci rizika a jeho kalkulovatelnosti. Foucault

(in Parusniková, 2000) upozorňuje na konflikt dvou protichůdných tendencí, v němž na jedné straně stojí směřování k zajištění bezpečí a na druhé straně pak tendence k zajištění svobody. Foucaultovy pozdní práce podle Giulianottiho dále rozvíjejí koncept governmentality a vytvářejí konceptuální most mezi jeho původními, oddělenými analýzami technologie subjektu na jedné straně a technologie státu na straně druhé. „Teorie governmentality“, vycházející z Foucaultovy práce, domnívá se Giulianotti, nepřímo zmiňují dvě konkrétní kategorie rizika. Ve vztahu k technologii státu teorie governmentality mapuje výkon moci napříč populacemi podle seskupování jedinců na základě objektivních pravděpodobnostních kalkulací. Například policie, jak uvádí Giulianotti, určité sportovní podniky nebo určitá uskupení klasifikuje jako „vysoce rizikové“. Ve vztahu k technologii jáství teorie governmentality ukazuje, jak jsou okolo individuálního vyrovnávání se s nejistotami generovány systémy vědění korespondující s neoliberálními hypotézami o pro-aktivně uvažujících, zodpovědných subjektech (Zinn in Giulianotti, 2008). Spíše než že by spoléhali na případnou podporu ze strany ztenčujících se systémů sociální péče tak například sportovci v individuálních sportech řeší své vlastní úrazové pojištění a sami aktivně participují na procesu řízení rizik.

Podle Giulianottiho nabízí teorie governmentality užitečný kritický rámec pro analýzu postupů vymykajících se nebo odporujících ontologiím technologií státu/jáství. Hovoří o případech, kdy sociální skupiny odmítají způsob, jakým jsou z hlediska rizikovosti samy kategorizovány, nebo případech, kdy vznikají silné opozičně kulturní skupiny. V souvislosti s X-sporty je možno mezi tyto případy zařadit odpor skateboardistů proti zařazení do olympického programu či nechuť k systémům hodnocení výkonu obvyklým pro mainstreamové sporty. Parusniková (2000) naznačuje možnost pohlédnout na riziko také jako na potenciálně produktivní jev v kontrastu k populárnímu tíživému obrazu rizikové společnosti vycházejícímu z pojetí Becka (1991) a Giddense (1991).

Není třeba si nalhávat, že v dnešním světě neexistují reálná a obrovská rizika; je zároveň na místě nebrat katastrofické verze budoucnosti jako něco samozřejmého. Konfrontujeme-li je s foucaultovskou perspektivou, připomene nám to, že rizika jsou sociálními konstrukcemi vznikajícími v určitých režimech moci. V tomto smyslu orientuje rizikový diskurz

naléhavě naši pozornost a směry vědění k definování, odkrývání a zkoumání rizik. S tím je pak spojena sebereflexe i chování jedinců a populace, kteří na sebe tímto způsobem pohlíží. Vidí se zasazení do skutečnosti „nasáklé“ riziky a reagují právě na tuto prezentaci rizik – sami se pak chovají v souladu s tím, jak jsou oni i skutečnost podle rizikových faktorů strukturováni, např. požadují více a více informací o rizicích, návodů, jak se jim vyhýbat, a podle toho opět modifikují své chování. Ve skutečnosti máme před sebou určitou podobu moci/vědění, která je spojená s riziky. Obranné reakce na hrozby a rizika nejsou tedy ve foucaultovském pohledu svobodnou volbou a promyšleným záměrem autonomního subjektu, ale součástí disciplinární technologie (Parusniková, 2000, 137). Upozorňuje se zde na abstraktní struktury rizikového diskurzu nabalující se v přibývajících vrstvách a stále rafinovaněji vzájemně vztahovaných významových sítích produkujících různé formy hysterie.

Riziko na obzoru! Kdo je ohrožen, ať utíká a nezastavuje se!

Ostatní mohou zůstat sedět nebo si zahrát kulečnick,

kdýž už bude u kulečnickového stolu volno.

Ačkoliv život současných generací provází řada rizik, současně je toto riziko také předmětem adaptace a může být nazíráno konstruktivně. Je pravda, že řada daností přestala či přestává platit. To vyvolává úzkost a samozřejmě tvoří živnou půdu pro produkci různých hysterií. Na druhou stranu, ubývá-li určitých druhů jistot a daností, vyvolává to u jednotlivců i skupin adaptační mechanismus spočívající v osvojování strategií zvyšujících flexibilitu. Obrazně řečeno, přicházíme v mnoha situacích o možnost opřít se o berle osvědčených strategií, současně ale můžeme posléze zjistit, že pohyb bez berlí je nejen možný, ale otevírá nám oblasti pro nás doposud nedostupné. Větší pružnost v myšlení sebou nese vyšší míru individuální autonomie, protože čím více je drobných i závažnějších rozhodovacích situací, pro které nelze uplatnit obecně uplatnitelné schematické postupy, tím více ubývá možností „centrálního řízení“. Vyvolávání hysterie a zdůraznění negativní stránky každého rozvolnění dosavadních daností je charakteristickým produktem boje byrokratických aparátů o zachování velikosti sféry vlivu. Typickým dnes populárním nástrojem tohoto boje je marketing ekologického a morálního úpadku či přicházejícího střetu kultur.

Když dva dělají totéž, není to vždy totéž: Zážitkový business a X-sporty a aktivity

X-sporty jsou spojeny s rizikem. Riziko není jen nedílnou součástí X-sportů a aktivit. Jak jsem naznačil výše, riziko je vrostlé do lidského údělu obsahujícího svobodu volby a možnost i následky individuálního rozhodování. Je úhelným kamenem učení. Každý krok do neznáma s sebou nese riziko. Co v životě za něco stojí, to se nám málokdy ocitne „jen tak pod nose“ s návodem k použití. Mnoho situací v normálním lidském životě vyžaduje trochu kuráže. Ve většině oblastí naší existence schopnost akceptovat určitou míru rizika podmiňuje zisk a je jedním z předpokladů růstu.

Risk management neznamená vyhybat se rizikům kvůli dosažení větší bezpečnosti. Risk management znamená připravovat lidi k tomu, aby mohli ve svých životech dělat informovaná rozhodnutí (Royal Society for Prevention of Accidents).

Dvě velké lži o extrémních zážitcích

Kapitola 1.2 poskytuje náhled do etymologického původu slova riziko. Riziko zjevně není totéž, co hazard. Hazard je hra v kostky. S počtem hodů se zvyšuje pravděpodobnost, že padne nechtěná kombinace. Palmerová (2004) poukazuje na nebezpečnost obchodování s extrémními zážitky. Přes zjevnou úspěšnost mediální masáže přesvědčující veřejnost o opaku, ve skutečnosti neexistuje rovnítko mezi konzumací extrémních zážitků a lifestyleovými sporty. Zásadní rozdíl spočívá ve výkladu kontroly rizika. Konzumace zážitků se obvykle pojí s externalistickým očekáváním, že o rizika se buď někdo postará, nebo že se člověku vyhnou. Marketing toto očekávání podporuje například tvrzením, že klient bude v péči špičkových zkušených vůdců, instruktorů, profesionálů, se kterými se nemusí ničeho obávat. Podle Palmerové tak vzniká dvojí fatálně chybný dojem. Za prvé, že rizika spojená s dobrodružnými aktivitami na divoké vodě, terénních stezkách pro horská kola, na skalních stěnách, sněhových svazích či v ledopádech je možné kontrolovat zvenčí, stačí, když k tomu bude člověk mít právě toho správného zkušeného profesionála. Za druhé, že když je tato jednoduchá podmínka splněna, zvládne příslušnou aktivitu kdokoliv. Nermalou měrou k tomuto dojmu

přispívají mediální prezentace extrémních sportovních výkonů, které zamlčují skutečnou časovou náročnost přípravy kupříkladu na několik nakonec promítaných fascinujících záběrů dech beroucího sjezdu extrémně strmého svahu. To, co se divákovi jeví jako sled bleskových a geniálních improvizací, může klidně ve skutečnosti být stopáž, která vznikala na ploše dvou tří lyžařských sezón a zaměstnala pět lavinových preventistů, tři záchranáře, deset filmařů a dva piloty. Sám jezdec se po celou dobu se svahem sžíval. Opakovaně se vracel, připravoval se, vážil rizika, zdokonaloval strategie, diskutoval slabá místa plánu. Připravoval se. Jak by možná řekl Exupéry, rostl pro svou horu. Při formování představ o extrémních sportech a aktivitách skrze akční sestřihy je zamlčován stěžejní prvek. Tímto prvkem je postupnost, někdy až klopotnost progresu a cesta, pevně ukotvující participaci většiny úspěšných jedinců v X-sportech a aktivitách v jejich životní dráze, jak ukazují zjištění Hoffmannové (2011) prezentovaná v kapitole 6.1.

Participace na X-sportech a aktivitách člověka učí vnímavosti vůči znamením přírody i vlastním omezením. Vedle toho, že s délkou praxe alespoň do určitého věku rostou sportovcova fyzická výkonnost a příslušné dovednosti, rozšiřuje se také jeho zkušenostní báze obsahující jak úspěchy, tak ústupy.

Máš dva džbány – v jednom je štěstí, v druhém zkušenosti. Když začínáš, první je plný a druhý prázdný. Čím déle se tomu věnuješ, tím víc ti postupně ubývá v prvním a přibývá v druhém džbánu. Až máš spoustu zkušeností a žádné štěstí. Kdybys udělal chybu, byl by konec. A všechny ty zkušenosti, které máš, musíš používat k tomu, abys ji neudělal (Neznámý B.A.S.E. jumper).

Jak výstižně poznamenává specialista na lezení v ledu Will Gadd v instruktážním filmu o lavinách The Fine Line (2011): „*Já se věnuji ledovému lezení 25 let. Důvodem, proč jsem pořád naživu, je, že hodně utíkám.*“

Top manažer, který si zaplatí výlet do Himaláje se zdoláním Mt. Everestu, to může vidět jinak, protože jednorázovost akce neposkytuje dost prostoru k učení se pokoře a možnost se sžít s náladovostí velkých hor a silou živlů.

Z perspektivy foucaultovského poststrukturalismu je médii cíleně zamlžována pravda o schopnosti jedinců a skupin konstruktivně nahlížet na riziko. Místo toho je nám podsouváno, že omezování možnosti byrokratických struktur „řídí“ rizika plynoucí z destandardizující se společenské situace nám nemůže přinést nic jiného, než biblický „pláč a skřípění zubů“. Důsledkem těchto mediálních kampaní je protirizikové naladění ve společnosti, které zprůchodňuje byrokratické postupy založené na eliminaci zdrojů potenciálních ohrožení. Dojde-li k neštěstí při školním vodáckém kurzu, byrokrat nabídne jako jediné vhodné řešení zákaz školních vodáckých kurzů.

Edgework – hraniční zkušenost a ontologická reflexivita

Lyng (2008) ve snaze o porozumění motivaci k provozování rizikových sportů navázal na práce Lashe (1996) a Adamse (Adams & Beck, 2000), kteří se přikláněli k názoru, že ve chvíli, kdy životní kontext je utvářen rizikovostí, nemůže obstát mýtus, tvrdící, že riziková sportovní aktivita představuje pro její aktéry únik z jednotvárnosti, nudy a šedi každodennosti. Giddensův koncept reflexivní modernity ovšem rozšířili a pozměnili doplněním chybějícího aspektu, jímž je podle nich schopnost překročit vliv kultury, který bezpodmínečně představuje limitující faktor, má-li reflexivita kognitivní charakter. Ve studii věnované „hraniční zkušenosti“ (edgework) dochází k závěru, že v okamžicích „na hraně“ v rizikových sportech dochází díky zablokování kognitivních funkcí k aktivizaci reziduálního, jednjícího „self“, já, osvobozeného od sputávajícího hlasu kultury, transcendingícího do vnější, radikálně odlišné reality.

Proces individualizace, který je vulgarizován jako růst egoismu, v sobě ale ve skutečnosti má obsaženu nezanedbatelnou konstruktivní složku. Rozhodovací autonomie s sebou nese závaží zodpovědnosti, zároveň však kultivuje schopnost produktivně zacházet se svobodou. Podstatnou součástí participace v „rizikových“ sportech představuje kontinuální individuální negociace vztahů svoboda – riziko – zodpovědnost, umožňující zakotvenost výkladu těchto vztahů ve fyzické realitě vlastní zkušenosti. To vytváří kontrast pasivnímu přijímání mediálně syntetizované komunikace rizik. Sportovní subkultury mohou skrze tuto vlastnost představovat jednu z aktivnějších participujících, nevypočitatelnějších součástí procesu mediální komunikace rizik. Nejenže tyto komunity mohou

ve společenské diskuzi o riziku zaujímat více partnerskou – tvůrčí roli, než je role pasivních příjemců, ale skrze zkušenost hlubší reflexe nám mohou poskytnout rozšiřující hledisko. Tento úhel pohledu nás přibližuje způsobu, jakým nazírá participaci v rizikových sportovních aktivitách Lyng (2008) ve své úvaze o ontologické reflexivitě.

V kontextu úvah o čase „soumraku povinnosti“, jež charakterizuje jako éru, kdy dochází k drolení moderní světské morálky, se ke sportu, demokracii a vůli k moci vyjadřuje také Lipovetsky (1999). Dobu moderní laické etiky, jež stavěla na principu absolutní povinnosti a byla v zásadě sekularizovanou verzí morálky náboženské a představovala „*první cyklus moderní morálky fungující jako náboženství laické povinnosti*“ (Lipovetsky, 1999, 14) datuje orientačně mezi léta 1700 a 1950. O postmoralistní kultuře hovoří Lipovetsky (1999, 15) jako o kultuře „*oslavující individuální práva na autonomii, touhu a štěstí*“. Současný sport se podle Lipovetskeho již nelegitimizuje ctností, nýbrž tělesnou emocí.

„*Jistě, množí se tělesné aktivity založené na vytrvalosti a úsilí, ... silných emocích, riziku a dobrodružství...*“ uvažuje Lipovetsky (1999, 128) a pokračuje: „*Po vlně polysenzualistického cool hédonismu se dobové ovzduší naplnilo disciplínou úsilí a praktikami, které někteří prohlašují za puritánské. To ovšem neznamená rozpad narcistické logiky. Nikde se nejedná o mravní růst a o transcendenci ctnosti. Jednotlivci se trénují jen ve vlastním zájmu, kvůli údržbě a překonání sebe samého včetně rizika a tělesného umrtvení*“ (Lipovetsky, 1999, 128).

Ve vztahu k motivům provázejícím současný rozvoj X-sportů můžeme s Lipovetským (1999) uvažovat o tom, že individualismus současného sportu spojuje interpersonální konkurenci se soutěží ve vztahu k sobě samému s cílem potvrdit sebevytvářející ego, které triumfuje nad sebou samým.

Při sportovním úsilí ego buduje samo sebe podle vlastní volby, přičemž jediným cílem je být víc sám sebou a zhodnotit své tělo: egobuilding je narcistický produktivismus. Nikdy dříve se v moderních společnostech nepředpisovalo jednotlivci ve vztahu k sobě samému tak málo povinností, ale nikdy také jedinec tak tvrdě neusiloval o funkční zdokonalení vlastního těla (Lipovetsky, 1999, 128).

Subkultura rizikových sportů a sociální stigma

Sociální stigmatizací subkultur rizikových sportů se ve své studii zabýval tým výzkumníků z belgického Leuven (Vanreusel & Renson, 1991). Mezi nejzajímavější výsledky studie může patřit zjištění, že dobrovolně přijímané sociální stigma by mohlo být sociálním reflexem k obraně subkultury před invazí mas.

Kontrola a moc chutnají dobře s každou omáčkou

Zkoumání procesu vyjednávání o míře vlivu na formulování hodnotových systémů alternativních sportů a aktivit by bylo užitečné dále rozšířit. Dosavadní práce se zabývají zápasem o ideologickou kontrolu, který se odehrává na půdě X-sportů od jejich vzniku v kapitalistickém kontextu. „Protivníkem“ v tomto zápase o identitu je kapitalistická tendence cokoliv vytěžit a proměnit v zisk. Přivlastnění sociálního kapitálu a „přešiti“ hodnotových systémů alternativních aktivit do podoby, která pořád vypadá originálně, ale přitom nikde „netlačí a nedře“, zřejmě pomáhá udržet hladký chod aparátu sportovního průmyslu produkujícího nemalé peníze a odpovídající moc. Z postkomunistické perspektivy bude užitečné navázat výzkumem tichého odporu vůči „sportu, který měl spoluutvářet nového socialistického člověka“, jenž provázel existenci subkulturních sportů v komunistických zemích a studiem proměn alternativních sportovních společenství v období od pádu železné opony do současnosti.

Referenční seznam

- Adams, B., & Beck, J. (2000). *The Risk Society and Beyond*. London: SAGE.
- Beal, B., & Wilson, C. (2004). „Chicks dig scars“: Commercialisation and the transformations of skateboarders' identities. In: B. Wheaton (Ed.), *Understanding lifestyle sports: Consumption, identity and difference* (pp. 32–54). London: Routledge.
- Beck, U. (1986). *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Beck, U. (2005). *Power in the global age*. Cambridge: Polity Press.
- Booth, D. (2011). *Surfing: The Ultimate Guide*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Buriánek, J. (2001). Bezpečnostní rizika a jejich percepce českou veřejností. *Sociologický časopis*, 37(1), 43–46.
- Coleman, A. G. (2002). The unbearable whiteness of skiing. In J. Bloom & M. N. Willard (Eds.), *Sport matters: race, recreation, and culture* (pp. 141–168). New York: New York University.

- Edwards, B., & Corte, U. (Sept. 2010). Commercialization and lifestyle sports: lessons from 20 years of freestyle BMX in 'Pro-town, USA'. *Sport in Society*. vol. 13, issue 7/8, pp. 1135–1151
- Fletcher, R. (2008). Living on the edge. The appeal of risk sports in the professional middle class. *Sociology of sport journal*, 25, 310–330.
- Fojtik, V. (2012). *Genderová diverzifikace konstrukce rámu horského kola*. Bakalářská práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Giulianotti, R. (2009). Risk and sport: An analysis of sociological theories and research agendas. *Sociology of sport journal*, 26, 540–556. Retrieved 23. 11. 2010 from EBSCOHOST database on the World Wide Web: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?hid=10&sid=3c18f405-66a1-4c84-bad8-bede0445bbac%40sessionmgr15&vid=2>
- Hodaň, B. (2009). *K problému filozofické kinantropologie*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Hoffmannová, J. (2011). *Proměnné (markery) v životní dráze sportovců u rizikových sportů (freestyle lyžování a snowboarding)*. Biodromální pohled. Disertační práce, Fakulta tělesné kultury, Univerzita Palackého, Olomouc.
- Hubbard, T. (2008). Contemporary sport sociology and ancient greek athletics. *Leisure studies*, 27(4), 379–393. Retrieved 23. 11. 2010 from EBSCOHOST database <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?hid=10&sid=3c18f405-66a1-4c84-bad8-bede0445bbac%40sessionmgr15&vid=5>
- Lash, S., Szerszynski, B. & B. Wynne, B. (1996). Introduction: Ecology, realism and the social sciences. In S. Lash, B. Szerszynski, & B. Wynne (Eds.), *Risk, environment, & new modernity: Towards a new ecology* (pp. 1–27). London: Sage.
- Lipovetsky, G. (1999). *Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů*. Praha: Prostor.
- Lyng, S. (2008). Risk-taking in sport: Edgework and reflexive community. Believe the hype? The impact of the Internet on sport-related subcultures. In M. Atkinson & K. Young (Eds.), *Tribal play: Subcultural journeys through sport* (pp. 83–113). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- McQuil, D. (1999). Úvod do masové komunikace. Praha: Portál.
- Millington, B., & Wilson, B. (2010). Media consumption and the context of physical culture: Methodological reflections on the „third generation“ study of media audiences. *Sociology of Sport Journal*, 27, 30–53. Retrieved 22. 12. 2010 from EBSCOHOST database <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?hid=10&sid=343f79c7-4db6-480e-b429-162ab3b8a106%40sessionmgr10&vid=3>
- Miovský, M., Skácelová, L., Zapletalová, J., & Novák, P. (Eds.). (2010). *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Tišnov: Sdružení SCAN.
- Palmer, C. (2004). Death, Langer and the selling of risk in adventure sports. In B. Whetton (Ed.), *Understanding lifestyle sports. Consumption, identity and difference* (pp. 55–69). New York: Routledge.
- Parusniková, Z. (2000). Biomoc a kult zdraví. *Sociologický časopis*, 36(2), 131–142. Retrieved 28. 11. 2010 from the World Wide Web: http://sreview.soc.cas.cz/upload-s/21e39e6a99216c248ddf2826750ec9a506a48ccf_381_131PARUS.pdf

- Press, A., & Livingstone, S. (2006). Taking audience research into the age of new media: Old problems, new challenges. In M. White & J. Schwoch (Eds.), *Questions of methods in cultural studies* (pp. 175–200). Malden: Blackwell.
- Rinehart, R. E. (2008). ESPN'S X Games: Contest of opposition, resistance, co-option and negotiation. In M. Atkinson & K. Young (Eds.), *Tribal play: Subcultural journeys through sport* (pp. 83–113). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Rinehart, R. E., & Grenfell, C. (2002). BMX spaces: Children`s grass root`s courses and corporate-sponsored tracks. *Sociology of Sport Journal*, 19(3), 302–314.
- Sirovátka, T., & Winkler, J. (2010). Význam nových společenských rizik v současné společenské vědě. *Sociální studia*, 7(2), 7–21. Retrieved 27. 12. 2010 from the World Wide Web: <http://socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=101025114401.pdf>
- Šebek, L. (2011). *Specifické aspekty učení, motivace a adherence ke sportovní aktivitě u subkultury bikerů*. Disertační práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Vanreusel, B., & Renson, B. (1991). The social stigma of high risk sport subcultures. In A. O. Dunleavy, A. W. Miracle, & C. R. Rees. (Eds.), *Studies in the sociology of sport* (pp. 183–203). Fort Worth: TCU Press.
- Veverka, I. (2005). Systémový pohled na problém vnitřní bezpečnosti. In M. Balabán, M. Nachtmannová, & L. Stejskal, *Proměny konceptu vnitřní bezpečnost* (pp. 16–22). Praha: Univerzita Karlova.
- Wheaton, B. (Ed.) (2004). *Understanding lifestyle sports: consumption, identity and difference*. New York: Routledge.
- Wheaton, B., & Beal, B. (2003). Surf divas and skate bobbies: consuming image of the „other“ in lifestyle sports. In S. Fleming & I. Jones (Eds.), *New Leisure Environments: Media, Technology and Sport*, LSA Publication, 79 (pp. 69–90). Eastbourne: Leisure Studies Association.

7.4 Kontext bezpečnosti, první pomoci a legislativy

Odpor k byrokracii mainstreamových sportů (např. Wheatonová, 2013) vede komunity X-sportů a aktivit k vytváření alternativních prostorů, kde jsou zpravidla definována relativně jednoduchá pravidla. Tato skutečnost je většinou společností víceméně tolerována coby projev přirozené revolty mládeže. Pokud nedojde k těžším úrazům či škodám na majetku, nedochází často k zásadnějším systémovým střetům. Odlišná situace ovšem nastává tam, kde se systémy začínají prolínat. Nezpovědně, neopatrně, hlučně či jinak „nezávisle“ se chovající parta snowboardistů či lyžařů na sjezdovce může být maximálně terčem nadávek a stížností či si tak mohou zajistit odebrání permanentky nebo si – spíše v zahra-

ničí – vysloužit pokutu. Podobně kitesurfař může dostat vyhubováno od rybáře, kterému plaší ryby, nebo osamělý biker od myslivce. Naprostá většina pádů navzdory tomu, jak hrozně vypadají, končí spíš odřeninami a pohmožděninami. Pokuta ani nadávky nepotěší. Zranění mohou pokazit den nebo pár měsíců. Víc se ale obvykle nestane a tak trochu to „patří ke hře“. Ti, kdo se ovšem vydají na „hřiště reálného života“ většinové společnosti a rozhodnou se například zorganizovat soutěž, uspořádat exhibici, provozovat snowboardovou školu či kitesurfingovou základnu, mohou tvrdě narazit na neznalost či nerespektování pravidel hry na tomto poli. Takový střet v podobě podstoupení soudního řízení může mít devastující následky nejen pro přímo zúčastněné, ale také pro širší komunitu. Dicksonová a Greyová (2011) jsou toho názoru, že legislativní rámec není dobré vnímat jen jako cosi otravného, omezujícího, co kazí radost z aktivity. Pomáhá identifikovat oblasti rizik, které je třeba adresovat. Pomáhá ujasnit, jaká jsou společenská očekávání od poskytovatelů, a umožňuje stanovit pravidla dobré praxe. Jak formulovat rozumnou míru rizika, když rozumný člověk neleze do peřejí či na skály? Odpověď spočívá v omezení nekontrolovatelných rizikových položek a zachování toho, co je pro program či aktivitu podstatné, aby zůstala tím, čím má být. Legislativní jasné indikátory, jak optimálně využít možnosti a minimalizovat rizika. Kapitola Jiřího Skoumala vychází z textu publikovaného ve sborníku konference Outdoor 2011 a nabízí základní vhled do problematiky realizace akcí a provozování sportovních aktivit v komerčním, volnočasovém a vzdělávacím prostředí. Rozšiřuje se zde také spektrum pojednávaných aktivit. Bylo by velkým překvapením, kdyby se celkové rozvolnění kulturních, resp. subkulturních ohraničeností nepromítlo i do vzniku dalších sportovních forem a disciplín křížících alternativní sportovní aktivity se sporty tradičními. V uplynulé zimní sezóně například vzrostla popularita Nordic skikrosu, jenž je de facto skikrosem na běžeckých lyžích obsahujícím skoky, terénní vlny, klopené zatačky i náročné strmé výběhy. Protože divácká atraktivita představuje zásadní kritérium, další „akční“ varianty tradičních sportů na sebe nejspíš nedají dlouho čekat. Kapitola Ivy Klimešové se zaměřuje na samotného jedince, který se X-sportu či aktivitě věnuje. Zabývá se otázkami zdravotního pojištění, právní zodpovědnosti a povinností podat první pomoc, tedy tématy v souvislosti s X-sporty a aktivitami často zmiňovanými.

Referenční seznam

- Dickson, T. J., & Gray, T. L. (2011). *Risk management in the outdoors: A whole-of-organization approach for education, sport and recreation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skoumal, J., & Šebek, L. (2011). Bezpečnost při outdoorových aktivitách. In P. Korvas & T. Straková (Eds.), *Outdoor 2011* (pp. 148–160). Brno: Masarykova Univerzita.
- Wheaton, B. (Ed.) (2004). *Understanding lifestyle sports: consumption, identity and difference*. New York: Routledge.

Jiří Skoumal

7.4.1 Bezpečnost a kvalita služeb souvisejících s X-sporty a aktivitami

Pro poskytovatele X-sportů a aktivit je důležité, aby služba, kterou „jeho“ zákazník či účastník vyžaduje, byla spojena s přírodou či nějak reflektovala urbanistické prostředí. Jednotlivé regiony v České republice disponují odlišným potenciálem pro takové sporty a aktivity. Potenciál prostředí představuje pilíř rozvoje X-sportů a aktivit. Kvalita X-sportů a aktivit je ovlivněna podmínkami a dostupností atraktivních areálů. Přírodní podmínky (vítr, skály, voda, sníh, nadmořská výška,...) samy o sobě představují integrující klíčový faktor dalšího růstu aktivit vázaných na přírodní prostředí. Podobný soubor faktorů podmiňuje existenci a růst aktivit spojených s prostředím urbanistickým či suburbanistickým. Kromě vlastního X-sportu a aktivity tak zvyšuje cenestézií služby také nabídka kvality krajiny. Její součástí je:

- jedinečnost,
- estetičnost,
- nedostupnost,
- nebezpečnost.

Atraktivní outdoorová, urbanistická či suburbanistická kvalita prostředí je také důležitým indikátorem pro rozvoj X-sportů a aktivit. Je nutné však pečlivě zvážit charakter a význam místních X-sportů a aktivit.

Vzhledem k tomu, že většina rekreačních aktivit ... se odehrává v přírodním prostředí, a dokonce s dominancí na ně, jsou ekologické znalosti

zcela zásadní. Týkají se jak využívání, tak ochrany životního prostředí, existence různých limitů a pravidel, které je nutno respektovat z hlediska trvale udržitelného života. V případě rekreace totiž může docházet (a často dochází) k nepříznivému paradoxu – na jedné straně chceme do přírody dostat co nejvíce lidí, zároveň však na straně druhé touto snahou přírodní prostředí ohrožujeme... Rovnováha je velmi křehká a její zachování značně obtížné (Dohnal et al. 2009, 49).

X-sporty a aktivity organizované nadšenými dobrodruhy obvykle způsobují škody nevratného charakteru v dané krajině. Vliv na životní prostředí může být krátkodobý, např. zvýšená hladina zvuku (projev diváků), nebo dlouhodobý, který se projevuje i po skončení akce, ten je nejčastěji způsoben výstavbou sportovních zařízení a infrastruktury (Doležal, 1998). Při sportu může docházet k přímému nebo nepřímému poškozování ekosystému a přírodních zdrojů, které s biodiverzitou přímo souvisí. Jak sportovní události konané v přírodě (např. závody v orientačním běhu, v lyžování, cyklistice), tak i rekreační pohybové aktivity (běh, chůze, cvičení v přírodě, turistické aktivity) mohou poškodit životní prostředí (Doležal, 1998).

Snahou organizátorů a účastníků X-sportů a aktivit v přírodě by mělo být, aby probíhaly v souladu s životním prostředím. Na základě reálné „outdoorové kvality prostředí“ je nezbytné identifikovat cílové skupiny návštěvníků a motivovat je k účasti. Jedním z předpokladů úspěšného plánování a realizace X-sportů a aktivit je dodržování platné legislativy. Znalost této legislativy a provedení plánované akce v souladu s ní vytváří předpoklady k **standardům kvality outdoorových akcí**. Ty se projevují v:

- personálním zabezpečení,
- organizačním zabezpečení,
- harmonogramu přípravy,
- programu akce,
- právech a povinnostech účastníků.

Každá outdoorová aktivita má svého **provozovatele (pořadatele)**. Jedná se o právnickou, případně fyzickou osobu. Provozovatel outdoorové aktivity pověří konkrétní osobu, aby se o přípravu outdoorové

aktivity postarala, a ta se stává organizátorem této outdoorové aktivity a vystupuje při jednání s klientem, rodiči, úřady apod. Provozovatel outdoorové aktivity s touto osobou uzavře pracovněprávní vztah a ta je následně odpovědná provozovateli za přípravu, průběh a likvidaci outdoorové akce. Odpovědnost je v oblasti občanskoprávní, pracovněprávní i trestněprávní:

1. odpovědnost občanskoprávní mají všechny osoby, které mají co do činnosti s organizovanou akcí.
2. právní odpovědnost mají ti, kteří mají uzavřený pracovněprávní vztah s provozovatelem.
3. trestněprávní odpovědnost mají ti, kteří se svým jednáním dopustili trestného činu nebo jej umožnili spáchat a jsou starší 15 let.

Odpovědnost provozovatele outdoorové akce

Odpovědnost provozovatele outdoorové akce se řídí zákoníkem práce. Provozovatel odpovídá obecně a objektivně za všechny škody, které organizátor outdoorové akce utrpí při plnění svých pracovních úkolů nebo v přímé souvislosti s plněním těchto úkolů. Organizace za škodu odpovídá, pokud neprokáže, že si pracovník utrpěnou škodu zcela zavinil sám. Ve smyslu ustanovení § 306 zákoníku práce vydává subjekt (svaz, TJ/SK, regionální sdružení) jako zaměstnavatel se souhlasem odborové organizace pracovní řád (souhlas odborové organizace se vyžaduje tam, kde tato organizace působí). Pracovní řád blíže rozvádí ustanovení zákoníku práce, a to podle zvláštních podmínek zaměstnavatele. Pracovní řád je závazný pro zaměstnavatele a pro všechny zaměstnance subjektu v pracovním poměru. Pro zaměstnance subjektu vykonávající pro zaměstnavatele práce na základě dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr je pracovní řád závazný v rozsahu stanoveném zákoníkem práce a v rozsahu stanoveném příslušnou dohodou o práci konané mimo pracovní poměr. V pracovněprávních vztazích jedná jménem zaměstnavatele pověřený pracovník – personalista. Ten proškolí zaměstnance o zásadách bezpečnosti a ochrany zdraví při práci (školení provádí pravidelně). Taktéž tento pověřený zaměstnanec uvedený v předchozím odstavci je povinen o provedeném proškolení každého zaměstnance sepsat protokol. V pracovním řádu jsou uvedeni vedoucí zaměstnanci, kteří jsou oprávněni podle ustanovení §106 odst. 4 písm. i) zákoníku

práce dát zaměstnanci pokyn k tomu, aby se podrobil zjištění, zda není pod vlivem alkoholu nebo jiných návykových látek. Ostatní práva a povinnosti zaměstnanců a zaměstnavatele v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví při práci se řídí zákoníkem práce.

Práva a povinnosti, která nejsou výslovně specifikována v tomto pracovním řádu, se řídí příslušnými ustanoveními zákoníku práce a případně dalšími vnitřními předpisy zaměstnavatele. Příslušnými ustanoveními platného občanského zákoníku se v pracovněprávních vztazích řídí zejména právní postavení zaměstnavatele, který je právnickou osobou, náležitosti právních úkonů, zastoupení, bezdůvodné obohacení, podmínky promlčení a promlčecí doba, počítání času a závazky v pracovněprávních vztazích. Vlastník sportovního zařízení je povinen vydat a zveřejnit **návštěvní řád**, ve kterém stanoví pravidla pro vstup a chování návštěvníků a osob vykonávajících pořadatelskou službu ve sportovním zařízení. Provozovateli zařízení se ukládá povinnost zajistit bezpečnost osob a majetku ve svém zařízení. Sankce za nesplnění povinnosti je zákaz účasti návštěvníků až na dobu 1 roku. Při porušení zákazu půjde o správní delikt a pokuta činí až 2 000 000 Kč. Upozorňuje se, že se jedná o obecně závazný právní předpis, který se vztahuje na všechny provozovatele sportovních zařízení s tím, že není rozhodující, na jaké sportovní úrovni se soutěž koná. (Zákonem č. 274/2008 Sb., došlo ke změně zákona o podpoře sportu č. 115/2001 Sb.) Zásadní změnou je ustanovení o povinnostech provozovatele sportovního zařízení – např. Trojský vodní kanál, lanové centrum...

7.4.2 Zásady zdravotnického zajištění účastníků sportovních aktivit

Zásady vycházejí především z výnosu MZSV ČSR z 1. 12. 1989, kterým se doplnila směrnice č. 3/1981 Věst. MZ ČSR o péči o zdraví při provádění tělesné výchovy a sportu, ve znění směrnice č. 5/1985 Věst. MZ ČR. Za zdravotnická rizika při provádění sportovních akcí a tělesné výchovy odpovídá **sportovec, pořadatel a kvalifikovaný pracovník:**

- potvrzení o zdravotním stavu by měl pořadatel vyžadovat u osob starších 40 let a účastníků náročných pohybových aktivit (např. pochod 50 km, běh 10 km, běh na lyžích 30 km, závody v triatlonu a dalších vícebojích apod.);
- potvrzení o zdravotním stavu vyžaduje kvalifikovaný tělovýchovný pracovník (trenér, cvičitel) u všech sportovců, kteří jsou v soustavném tréninku, zúčastňují se pravidelných sportovních soutěží a jsou členy sportovní organizace;
- povinnost lékařské prohlídky stanoví v rozpisu (propozice soutěže) vyhlašovatelská akce, resp. pořadatel;
- lékařská prohlídka platí jeden rok;
- lékařské prohlídky sportovců zúčastňujících se soutěží celostátní úrovně (jejich označení určuje svaz) provádějí odborní tělovýchovní lékaři, u ostatních sportovců praktičtí lékaři, kteří mají možnost odeslat vyšetřované ke konsiliárnímu vyšetření u tělovýchovného lékaře;
- náklady na lékařské prohlídky nad rámec Zdravotního řádu hradí svým pojištěncům některé zdravotní pojišťovny, ostatní pojištěnci si prohlídky hradí sami, případně s přispěním organizace;
- lékařské prohlídky státních reprezentantů jsou hrazeny svazem ze státního příspěvku na sportovní reprezentaci;
- za zdravotnické zabezpečení sportovních akcí odpovídá pořadatel akce;
- rozsah zdravotnického zabezpečení sportovní akce může pořadatel konzultovat s tělovýchovným lékařem;
- náklady na zdravotnické zabezpečení sportovních a tělovýchovných akcí nese pořadatel, náklady při ošetření zdravotnická pojišťovna sportovce.

7.4.3 Základní povinnosti provozovatele X-sportů a aktivit

Uvedeme pouze typické okruhy a problémy, na které by se měl **provozovatel** zaměřit (volně zpracováno dle www.ymca.cz – tábory):

- Provozovatel X-sportů a aktivit navrhne personální a organizační zabezpečení akce a harmonogram přípravy.

- Provozovatel rozhodne o typu X-sportu a aktivity, místu, termínu, předpokládaném počtu účastníků a o vedení akce, tedy o osobách hlavního vedoucího akce, jeho zástupci, zdravotníkovi...
- Provozovatel s vedením akce uzavře:
  - ✓ příkazní smlouvy,
  - ✓ dohody o hmotné odpovědnosti.
- Provozovatel uzavře s pojišťovnou pojistnou smlouvu o:
  - ✓ úrazovém pojištění

Úrazové pojištění slouží ke zmírnění následků úrazu. Pokud se tedy stane nějaký úraz (v České republice či v zahraničí), postižený dostane sjednanou částku či – v případě trvalé invalidity – její odpovídající část.

- ✓ cestovním pojištěním

Cestovní pojištění, resp. pojištění léčebných výloh v zahraničí, slouží k úhradě nákladů, které vzniknou v důsledku úrazu nebo náhlého onemocnění, jako např. lékařské ošetření, léky, převoz do nemocnice, pobyt v nemocnici.

- ✓ odpovědnosti za škodu

Pojištěním jsou kryty škody na životě a zdraví a škody z nich vyplývající, poškození či zničení věci a škody z nich vyplývající, poškození a zničení věcí najatých nebo vypůjčených a na částečné náklady právní ochrany. Odpovědnost za škodu, která vznikla na odložených věcech, vzniká tomu, kdo provozuje určitou činnost, která je zpravidla spojena s odkládáním věcí účastníků, diváků, pořadatelů apod. (např. se může jednat o oděvy či jiné věci odložené právě při sportovní akci). Odpovědnost za odložené věci je sice svým charakterem tzv. odpovědností objektivní, tedy vzniká přímo ze zákona samotným odložením věcí na k tomu určeném nebo obvyklém místě, nicméně lze určitým způsobem možnost jejího vzniku omezit. Jde o to, aby k odložení věcí bylo určeno k tomu vhodné místo, které je možné určitým způsobem zabezpečit.

Upozornění: Odpovědnost za škodu lze za podmínek stanovených pojišťovnou pojistit, což znamená, že právnická nebo fyzická osoba je pojištěna pro případ vzniku její odpovědnosti za škodu, tzn. že pokud svým jednáním způsobí škodu a budou splněny

další podmínky pro vznik té které odpovědnosti, její povinnost z takto vzniklého odpovědnostního vztahu (hlavně pak povinnost k náhradě škody) přebírá pojišťovna.

- Provozovatel spolu s vedením akce projedná s majitelem areálu, kde se bude akce konat, podmínky pronájmu a uzavře s ním písemnou smlouvu o pronájmu.

Doporučuje se stanovit mezi povinnostmi majitele areálu zajistit podmínky ve smyslu nařízení zákona č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví. Pokud bude k realizaci X-sportu a aktivity využívána pozemní komunikace jiným než obvyklým způsobem nebo k jiným účelům, než pro které je určena, je třeba povolení příslušného silničního správního úřadu vydaného s předchozím souhlasem vlastníka dotčené pozemní komunikace, a může-li zvláštní užívání ovlivnit bezpečnost nebo plynulost silničního provozu, také s předchozím souhlasem Ministerstva vnitra, jde-li o dálnici a rychlostní silnici, v ostatních případech se souhlasem příslušného orgánu Policie ČR. Silničním správním úřadem jsou pro dálnice a rychlostní komunikace Ministerstvo dopravy ČR, pro ostatní silnice I. třídy krajský úřad, pro silnice II. a III. třídy obecní úřad obce s rozšířenou působností, pro místní komunikace pověřený obecní úřad. Dále se doporučuje stanovení určitých pravidel bezpečnosti:

- ✓ např. vymezení nebezpečných zón se zákazem vstupu,
- ✓ určení dozoru, zejména je pak třeba zdůraznit pořádání závodu na silnici při nepřerušení provozu, kdy je nutné na tuto skutečnost závodníky upozornit např. uvedením nebezpečných zón se zákazem vstupu na přihlášce. Jestliže byl totiž účastník akce s takovými pravidly seznámen a přistoupil na ně, pak v případě, kdy je poruší a vznikne mu tím škoda, nemůže na pořadateli úspěšně uplatňovat její náhradu.
- Provozovatel proškolí pracovníky akce v oblasti:
  - ✓ základních právních předpisů (Ústava, Listina základních práv a svobod, Úmluva o právech dítěte, občanský zákoník, trestní zákoník, závazkové právo, právní odpovědnost, ohlašovací povinnost, uzavírání smluv...)
  - ✓ pořádání X-sportů a aktivit (plánování, příprava, koordinace, uskutečnění, hodnocení)

- ✓ hygieny, ochrany zdraví a bezpečnosti práce (základní hygienické předpisy, zdravotní zajištění akce, hygienické požadavky na tyto akce, předcházení vzniku a šíření infekčních onemocnění a jiných poškození zdraví (ve smyslu zákona č. 258/2000 Sb.), zásady bezpečnosti práce na akcích, zásady požární ochrany a zásady první pomoci, řešení mimořádných událostí...)
- ✓ ochrany přírody, lesního zákona, zákona o odpadech, vodního zákona (chování v přírodě, odpadové hospodářství, likvidace odpadních vod, oheň v přírodě, vstup na lesní pozemky a louky, sběr dřeva a lesních plodů...)

7.4.4 Základní povinnosti organizátora X-sportů a aktivit

Základní povinností organizátora X-sportů a aktivit je dodržení pravidel a předpisů daného sportu či aktivity, protože ty nejlépe odrážejí zkušenosti s uskutečňováním té které sportovní činnosti (např. nutnost zajištění dostatečné péče o výstroj a výzbroj sportovce, nutnost zohlednit klimatické podmínky atd.). Může se jednat i o další vnitřní předpisy pořadatele (případně sportovního svazu) k zajištění co nejbezpečnějšího provozování daného sportu (různé řády, směrnice apod).

Organizovat rizikové sporty mohou jen ty osoby, které mají **příslušnou licenci, autorizaci** (Výtah z Metodického pokynu MPO č. 11/2000, ze dne 27. 12. 2000 Č. j. 59 928/00/4110):

1. Činnosti v oblasti tělovýchovy a sportu (TVS) dělíme:

- a) **volné živnosti – zahrnující činnosti související s manažerskou činností**, jako je organizování sportovních a tělovýchovných akcí a zprostředkování smluvních vztahů. Organizování a pořádání vzdělávací činnosti v TVS (školení trenérů, cvičitelů a rozhodčích) je zařazeno do živnosti volné č. 114 – výchova a mimoškolní vzdělávání. Obdobně je mezi živnosti volné zařazeno provozování lyžařských vleků – obor živnosti č. 84 – pozemní doprava vyjma železniční a silniční motorové dopravy. Obsahové náplně těchto živností byly specifikovány v nařízení vlády s účinností od 1. 1. 2001.

- b) **vázané živnosti** – jsou stanoveny přílohou č. 2 (sk. 214) Živnostenského zákona, kde jednou z podmínek pro vydání živnostenského listu je předložení dokladu o odborné způsobilosti, jehož výklad a platnost je uveden v čl. V. tohoto pokynu.

Jedná se zásadně o přímé vedení tělovýchovných a sportovních aktivit, přímou práci s klientem apod. Podle ŽZ se jedná o tyto činnosti:

Poskytování tělovýchovných a sportovních služeb

Do této skupiny patří nejrůznější tělovýchovné služby, zejména výuková činnost, jako např. kurzy aerobiku, sebeobran, bojových umění, kondiční gymnastiky, lyžování, výuky plavání, potápění, různých druhů gymnastiky, jógy, sportovního tance, motoristických sportů, sportovních her, tenisu, turistiky, vodního lyžování, windsurfingu a dalších sportů a pohybově rekreačních aktivit, které jsou pořádány pro veřejnost včetně činnosti trenérů, cvičitelů a instruktorů jednotlivých sportů.

Provozování tělovýchovných a sportovních zařízení a zařízení sloužících pro regeneraci a rekondici

Zde se jedná o zabezpečování provozu tělovýchovných a sportovních zařízení a zařízení sloužících k regeneraci a rekondici. V rámci této živnosti lze uskutečňovat přímou odbornou práci s klientem – vedení obsahového, metodického procesu, včetně poradenské činnosti, kdy je provozování těchto zařízení podmíněno příslušnou odbornou tělovýchovnou, sportovní či fyzioterapeutickou kvalifikací odpovídající nabízené službě, např. provoz zařízení pro pohybové a rekondiční aktivity, fitcentra, provoz rekreačních a regeneračních bazénů, saun apod.

Průvodcovská činnost – horská, tělovýchovná a sportovní, v oblasti cestovního ruchu

Horská průvodcovská činnost – činnost charakteru vysokohorské turistiky, platná jsou osvědčení vydaná akreditovaným zařízením pro vysokohorskou turistiku (např. Horskou službou). Průvod-

covská činnost tělovýchovná a sportovní – zde se jedná o tělovýchovnou a sportovní kvalifikaci průvodce, který zajišťuje a řídí tělovýchovnou a sportovní náplň, která je účastníkům v průběhu zájezdu nabízena. Nabídka cestovních kanceláří je velmi široká, od pohybově rekreačních aktivit, ozdravných redukčních programů na snižování tělesné váhy až po nabídku X-sportů a aktivit jako rafting, vysokohorská turistika, lyžování apod. Pro nabízený sportovní a tělovýchovný program musí mít průvodce, který vykonává přímou činnost s klientem v průběhu akce, příslušnou tělovýchovnou a sportovní kvalifikaci zejména s ohledem na zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví klientů (pozn.: příslušná kvalifikace se vyžaduje i v případě pracovního poměru průvodce s cestovní kanceláří).

Vodní záchranná služba

Jedná se o činnost plavčků (mistr plavčí) pro provoz bazénů a koupališť, záchrannou činnost na klidné a divoké vodě při sportovních a turistických soutěžích.

Masérské, rekondiční a regenerační služby

Zde se jedná pouze o tzv. sportovní, rekondiční a regenerační masáže, které nezasahují do integrity lidského těla. Případně se jedná i o provozování saun, regeneračních bazénů apod.

Provozování solárií

Zde se jedná zejména o zabezpečení bezporuchového a ve vztahu ke klientovi bezpečného provozu solária, včetně poradenské činnosti směřující k zabránění poškození zdraví spotřebitele.

- c) **koncesované živnosti**, které jsou stanoveny v příloze č. 3 (sk. 302, 314) Živnostenského zákona. Jedná se o činnosti související se střeleckým sportem, což se vztahuje například na biatlon, který se v posledních letech zásadním způsobem divácky zatraktivnil.
2. Činnost, kdy sportovec veřejně prezentuje svůj výlučný sportovní výkon, a to vždy ve spojení a za pomoci sportovních výkonů part-

nerů a spoluhráčů (**kolektivní sporty**), není živností podle zákona č. 455/1991 Sb., neboť zde není naplněno ustanovení § 2 cit. zákona, např. podmínka samostatnosti, ale také činnost není provozována vlastním jménem a na vlastní odpovědnost. S největší určitostí v těchto případech půjde o nesplnění pojmového znaku samostatnosti v provozování činnosti, ale rovněž zde zcela zřejmě nejsou splněny další znaky živnosti, a to provozování činnosti vlastním jménem a na vlastní odpovědnost. Pokud naplňuje všechny požadované znaky, lze tuto činnost zařadit mezi živnosti volné (č. 118 – Organizování sportovních soutěží).

3. Pokud se dotýká individuálních sportů, pak takováto činnost nebude živností v případech, kdy je provozována jménem klubu či jiné sportovní organizace. Tedy v případech, kdy sportovec provozuje svou činnost jako člen klubu, nejsou tak splněny podmínky provozování činnosti svým vlastním jménem a na vlastní odpovědnost.
4. Činnosti předškolních zařízení, škol a školských zařízení související s pořádáním tělovýchovných škol a kurzů, pokud jejich účastníci jsou předškolní mládež, žáci a studenti, jakož i provozování tělovýchovných a ubytovacích zařízení, nejsou živnostmi v případě, pokud jsou tato zařízení registrována v síti předškolních zařízení, škol a školských zařízení MŠMT a v případech, kdy nedochází k naplnění ustanovení § 2 živnostenského zákona.
5. Činnosti, které jsou zákonem č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (příloha č. 2 skup. 214) označeny jako živnosti vázané v oblasti tělovýchovy a sportu se nepovažují za živnosti, jsou-li jejich provozovatelem nebo pořadatelem občanská sdružení (zákon č. 83/1990 Sb. ve znění 300/90 Sb.), u nichž jsou tyto činnosti plněním jejich hlavních úkolů v oblasti TVŠ podle registrovaných stanov, pokud zde není naplněno ustanovení § 2 zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání. Obdobně toto ustanovení platí pro rozpočtové a příspěvkové organizace.

Právnícké a fyzické osoby, které hodlají provozovat tělovýchovné školy či kurzy, jejichž obsahem je výcvik a nácvik obrany před útokem na lidské tělo nebo jeho části (včetně pomůcek činících obranu a útok účinnější), musí ohlásit vázanou živnost (Poskytování tělovýchovných a sportovních služeb) a doložit ji průkazy všeobecné a zvláštní způsobilosti, pokud nejde o případy vymezené v čl. I, bod 4 a 5.

Vzdělávací zařízení

- Vzdělávacími zařízeními pro oblast TVS jsou:
- Fakulta tělesné výchovy a sportu UK Praha,
- Fakulta tělesné kultury UP Olomouc,
- fakulty pedagogické s oborovým studiem tělesné výchovy,
- další vysoké školy s odpovídajícím studijním oborem (např. sportovní management),
- vyšší odborné školy tělovýchovného směru (např. Akademie sportu PALERSTRA),
- pro masérské, rekondiční a regenerační služby jsou to též střední zdravotnické školy a lékařské fakulty s příslušným fyzioterapeutickým (rehabilitačním) zaměřením,
- další vzdělávací zařízení zřizovaná fyzickými i právníckými osobami, která obdrží akreditaci od MŠMT ČR a jsou pověřena vydáváním dokladů o rekvalifikaci. Seznam akreditovaných zařízení pro TVS je uveden na [www stránkách MŠMT](http://www.msmt.cz) (pod skupinou 5 tělovýchova a mládež, nebo seznam všech akreditovaných zařízení pod skupinou 5 – vysoké školy www.msmt.cz).

Druhy dokladů o odborné způsobilosti

- Diplom a vysvědčení o absolvování vysoké nebo vyšší odborné školy s uvedením specializace.
- Osvědčení o rekvalifikaci vydané akreditovaným vzdělávacím zařízením, které musí obsahovat údaje uvedené ve vzoru osvědčení (viz příloha č. 1).
- Doklady vydané institucemi akreditovanými MŠMT ČR nebo jiným ministerstvem, do jehož působnosti patří odvětví, v němž je provozována živnost (např. osvědčení z FTVS o absolvování trenérského kurzu).

- Diplomy a vysvědčení o vysokoškolském studiu v zahraničí nostrifikované vysokou školou stejného či obdobného studijního oboru na území ČR, není-li v ČR taková škola, o nostrifikaci rozhoduje MŠMT ČR.
- Osvědčení o odborném studiu v zahraničí nostrifikované MŠMT ČR.
- Osvědčení vydaná absolventům jiných tělovýchovných škol a kurzů, které nejsou kurzy rekvalifikačními a nemají „Pověření o akreditaci“, nejsou průkazem či osvědčením odborné způsobilosti podle zákona č. 455/1991 Sb., a nezakládají nárok na výkon živnosti, např. kurzy pořádané Tělovýchovnou školou ČSTV před rokem 1990 apod.

Platnost dokladů o odborné způsobilosti

Doklady uvedené v čl. IV. bodu 1 až 4 jsou platná bez omezení.

Pro absolventy zahraničního odborného tělovýchovného studia (s výjimkou vysokoškolského) stanoví dobu platnosti osvědčení MŠMT ČR při nostrifikaci.

Osvědčení vydaná Ústřední, Českou a Slovenskou Tělovýchovnou školou nejsou v současné době již platná. (Platnost skončila v roce 1994.)

Platné trenérské průkazy jsou průkazy vydané vysokou školou tělovýchovného směru (FTVS UK a FTK UP) po absolvování dvou a tříletého studia. Platnost jiných trenérských průkazů a délku jejich platnosti musí potvrdit příslušný sportovní svaz, a to jen v případě, že má akreditaci od MŠMT a pověření k vydávání průkazů o rekvalifikaci.

Vydaná osvědčení o rekvalifikaci mohou používat různá označení (trenér, cvičitel, instruktor, lektor, učitel apod.), s označením kvalifikačního stupně. Pozn.: Vydaná osvědčení o rekvalifikaci musí obsahovat doložku s č. j., pod kterým byla udělena pověření k akreditaci (viz příložený vzor osvědčení). V případě nejasností a sporů rozhoduje akreditační komise MŠMT ČR na základě stanoviska odborné komise. Akreditační komise vykonává též kontrolní činnost prostřednictvím expertů. Po nabytí účinnosti zákona č. 309/2000 Sb., se živnost uvedená v § 33 odst. 8 předmětného zákona nazývá „Poskytování tělovýchovných služeb“. V odst. 9 sice není uveden pojem „sportovní“, ale zákon č. 249/2000 Sb. upravil název živnosti na „Provozování tělovýchovných a sportovních zařízení a zařízení sloužících regeneraci a rekondici“, a je proto nezbytné

jej respektovat. Zákon 309/2000 Sb. sice název této živnosti uvádí neúplně, ale žádným ustanovením jej nemění.

Mezi další základní povinnosti organizátora X-sportů a aktivit patří dodržení **řádu úrazové zábrany**. Ten je základním bezpečnostním pokynem pro provádění tělesné výchovy, sportu a turistiky v České republice. **Úraz** je událost, která působí na organismus náhle nebo v časově krátkém období a má za následek poruchu zdraví postižené osoby. Pod pojmem úrazová zábrana se rozumí dodržování povinností předepsaných tímto řádem jednotlivci, sportovním družstvům a tělovýchovným orgánům. Zásady úrazové zábrany by měli dodržovat i občané, kteří provádějí tělovýchovné aktivity neorganizovaně.

Úrazovou zábranu provádějí všichni účastníci tělovýchovného procesu (sportovci, trenéři, cvičitelé, instruktoři, rozhodčí, tělovýchovní zdravotníci, další funkcionáři) a všechny organizace pořádající tělovýchovné akce (cvičení, trénink, závody, utkání, turistické a horolezecké akce). Všichni účastníci tělovýchovného procesu jsou povinni respektovat vyhlášku č. 3/1981 Ministerstva zdravotnictví v platném znění, která je základním materiálem pro oblast zdravotnického zabezpečení tělesné výchovy, sportu a turistiky (dále jen sportovní činnost). V ní se stanovují:

- povinnosti cvičenců a sportovců,
- povinnosti cvičitelů, instruktorů a trenérů,
- povinnosti rozhodčích,
- povinnosti zdravotníků,
- povinnosti ředitele závodu,
- úkoly organizací zajišťujících tělovýchovnou, sportovní, turistickou a horolezeckou činnost,
- úkoly sportovních svazů,
- zásady organizace první pomoci.

Nejlepší investicí v oblasti X-sportů a aktivit v podmínkách silné konkurence a rostoucí úlohy posilování vztahů se zákazníky je minimalizovat negativní dopady na životní prostředí, pěstovat dobré vztahy se svými zaměstnanci, podporovat region působení, dodržovat zákony apod. Tato strategie, kde firmy jsou nositeli pozitivních trendů a pomáhají měnit podnikatelské prostředí jako celek, odlišují se

od konkurence, stávají se žádaným partnerem podobně smýšlejících firem a organizací a atraktivním zaměstnavatelem, vychází z anglického termínu Corporate Social Responsibility (CSR). Společenskou odpovědnost firem (CSR) doporučuje Evropská komise jakožto strategii, kde instituce při provádění svých činností souvisejících s podnikáním dobrovolně respektují sociální a ekologické zájmy.

Transparentní a vzájemně prospěšná interakce se všemi zainteresovanými („stakeholders“) je v oblasti X-sportů a aktivit integrální součástí. Zákazníci, veřejná správa, školy, neziskový sektor, dodavatelé, média se podílejí na spolupráci s organizací, která X-sporty a aktivity provozuje. Obvykle se hovoří o ekonomickém, sociálním a environmentálním pilíři CSR.

3 P = PEOPLE, PLANET & PROFIT

V této souvislosti je třeba zdůraznit, že firma, která usiluje o to stát se subjektem, jenž dodržuje principy CSR, by měla být aktivní ve všech třech oblastech. Konkrétní cílení pro výše uvedené pilíře ovšem každá firma volí v závislosti na svém zaměření a poslání (Příručka pro podnikání v roce 2010).

Referenční seznam

- Bičovský, J., & Holub, M. (1991). *Občanský zákoník – komentář*. Praha: Linde.
- Červinka, J. (2007). *Vývoj legislativy v oblasti tělesné kultury v letech 1918 – 2006*. Diplomová práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.
- Kutý, J., & Jůza, Š. (2007). *Bezpečnost mimoškolní práce s dětmi a mládeží*. Praha: Sdružení mladých ochránců přírody ČSOP.
- Doležal, T. (1998). Otázky a pojmy ve vztahu sport a prostředí. In *Sport a prostředí*, 16. Svazek (pp. 6–10) Praha: Český olympijský výbor.
- Dohnal, T. et al. (2009). *Tři dimenze pojmu rekreologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Edwards, B., & Corte, U. (Sept. 2010). Commercialization and lifestyle sports: lessons from 20 years of freestyle BMX in 'Pro-town, USA'. *Sport in Society*. vol. 13, issue 7/8, pp. 1135–1151
- Choděra, O. (1997). *Občanským právem krok za krokem*. Praha: Grada.
- Konečný, A. (1999). *Sport a právo*. In Z. Hanelová & H. Válková (Eds.), *Movement and health* (pp. 11–14). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Králík, M. (2001). *Právo ve sportu*. Praha: C. H. Beck.
- Prušák, J. (1984). *Šport a právo (Úvod do dejín, teórie a praxe právnej zodpovednosti v športe)*. Bratislava: Šport.

Prušák, J. (1985). *Úrazy a poškození zdraví při sportu a problém sportového a právního deliktu. Právník, 124(9)*, 791 a násl.

Zuska, K. (1992). Sport na právo. *Tělovýchovný pracovník, 1*, 8.

INTERNETOVÉ ZDROJE

www.koop.cz/page.jsp?path=/produkty/urazove-pojisteni

www.horskaslužba.cz/go.php

www.csob.cz

www.ymca.cz

Právní předpisy

Zákon č. 37/2004 Sb., o pojistné smlouvě a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 363/1999 Sb., o pojišťovnictví a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí (359/1999 Sb.)

Zákon o rodině (94/1963 Sb.) definuje v § 31 a násl. rodičovskou odpovědnost a postavení dítěte v rodině a tím i vztah organizace pracující s dětmi vůči rodičům dítěte

Zákon o dobrovolnické službě (198/2002 Sb.)

Zákon o ochraně veřejného zdraví (258/2000 Sb.) – hygienické předpisy, zejména §7 až 14 a prováděcí vyhláška MZČR o hygienických požadavcích na zotavovací akce pro děti (106/2001 Sb.)

Zákon o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami (379/2005 Sb.)

Občanský zákoník (40/1964 Sb.)

Zákon o přestupcích (200/1990 Sb.)

Trestní zákon (140/1961 Sb.)

Zákoník práce (262/2006 Sb.) a související předpisy

Zákon o zajištění dalších podmínek bezpečnosti a ochrany zdraví při práci (309/2006 Sb.) a navazující předpisy

Zákon o státním odborném dozoru nad bezpečností práce (174/1968 Sb.) a prováděcí vyhlášky ČÚBP a MPSV Závazné předpisy upravující konkrétní činnosti

Zákon o požární ochraně (133/1985 Sb.) a na něj navazující vyhlášky

Zákon o silničním provozu (361/2000 Sb.) a na něj navazující vyhlášky (zejména 30/2001 Sb.) a další předpisy

Lesní zákon (289/1995 Sb.) Zákon o ochraně přírody a krajiny (114/1992 Sb.)

Vyhláška MZ ČR č. 148/2004 Sb. o hygienických požadavcích na zotavovací akce pro děti

Vyhláška MZ ČR č. 602/2006 Sb. o hygienických požadavcích na stravovací služby a o zásadách osobní a provozní hygieny při činnostech epidemiologicky závažných (nahrazuje vyhlášku č. 137/2004 Sb.)

Deklarace práv dítěte Úmluva o právech dítěte (zákon 104/1991 Sb.)

Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod Všeobecná deklarace lidských práv (VS OSN 1948) – nemá závaznost právního předpisu

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (209/1992 Sb.)

Součástí X-sportů a aktivit je i určitá míra nepředvídatelnosti výsledku, zažití vzrušujícího zážitku a dobrodružství. Z těchto důvodů se téměř vždy setkáváme s nemožností úplné kontroly bezpečnosti sportovce. Sportovec věnující se takovému sportu tedy počítá vždy s určitou mírou rizika pro sebe a případně své společníky a musí se rozhodnout, zda toto riziko podstoupí, nebo ne. Akceptace rizika však nezbujuje sportovce právní odpovědnosti za způsobení škody na zdraví nebo majetku. Sportovec by si měl být vědom možných následků svého jednání, pokud ohrozí své zdraví, zdraví dalších lidí nebo způsobí škodu na majetku. Znamé rčení „*neznalost zákona neomlouvá*“ platí i tady.

7.4.5 Právní odpovědnost sportovců za sportovní úrazy a škodu způsobenou při provozování sportovních aktivit

Povinnost ochrany zdraví a předcházení možným rizikům je přímo zakotvena v právním řádu České republiky. Pramenem práva je v tomto případě zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, Část IV. Odpovědnost za škodu a za bezdůvodné obohacení. Občanský zákoník v paragrafu 415 říká: „*Každý je povinen počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví, na majetku, na přírodě a životním prostředí.*“ (Ministerstvo vnitra ČR, 1964, 1362). Uvedený paragraf týkající se obecného předcházení hrozcím škodám dále doplňuje paragraf 420 uvedeného občanského zákoníku: „*Každý odpovídá za škodu, kterou způsobil porušením právní povinnosti.*“ (Ministerstvo vnitra ČR, 1964, 1362).

V České republice v oblasti *neorganizovaného sportu* nejsou pravidla postupů dále přesněji definována.

V zahraničí je však trestní odpovědnost za sportovní úrazy řešena detailněji, kdy legislativa rovněž přihlíží k obecně uznávaným pravidlům a závazkům (např. Pravidla chování pro lyžaře, vydaná Mezinárodní lyžařskou federací, FIS). Sjednání pravidel odpovědnosti za sportovní úrazy by bylo minimálně pro evropské země významným počinem,

odlišné právní systémy jednotlivých zemí jsou natolik rozdílné, že zatím neumožňují nalezení shody. Mezi právníky však panuje jednota v tom, že při úvaze o odpovědnosti sportovce za sportovní úrazy je nutno odlišovat charakter sportů a jejich potenciální rizikovost danou jejich vlastní povahou.

Pravidla pro provozování *profesionálního sportu* jsou naopak i v České republice poměrně detailně ošetřena interními pravidly jednotlivých sportů (např. předepsaná výstroj a vybavení, limity sportovního náčiní nebo používaných strojů aj.).

Rovněž u *organizovaného a komerčně provozovaného sportu* jsou podrobně definovány povinnosti a práva sportovců, organizátorů i diváků (zejména z pohledu pravidel pro výkon pořadatelské a sportovní činnosti a pravidel provozu nebo užití sportoviště). Zákonem č. 183/2010 Sb., který pozměňuje zákon 115/2001 Sb., o podpoře sportu, je nově pořadateli sportovní akce uložena povinnost zajistit bezpečnost osob a majetku ve svém zařízení, kdy není rozhodující, na jaké sportovní úrovni se soutěž koná (Ministerstvo vnitra ČR, 2010). Zajištění bezpečnosti osob a majetku je nyní primární povinností vlastníka sportovního zařízení, a až sekundárně a subsidiárně povinností Policie ČR. Podmínkou pro uskutečnění sportovních akcí, které jsou organizované na veřejných místech je zpravidla i zajištění přímé pohotovostní lékařské služby, která slouží nejen k ochraně zdraví sportovců, ale i diváků. Některé zvláště významné sportovní akce podléhají při zdravotním zabezpečení zvláštním regulím mezinárodních sportovních federací.

Obecně na celou oblast sportu můžeme vztáhnout paragraf 5 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, který je novou úpravou stávajícího občanského zákoníku. Tato nová právní norma byla již schválena a vstoupí v platnost v roce 2014.

Paragraf 5 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku uvádí (Ministerstvo vnitra, 2012, 1026–1027):

„Kdo se veřejně nebo ve styku s jinou osobou přihlásí k odbornému výkonu jako příslušník určitého povolání nebo stavu, dává tím najevo, že je schopen jednat se znalostí a pečlivostí, která je s jeho povoláním nebo stavem spojena. Jedná-li bez této odborné péče, jde to k jeho tíži.“

Pro řešení případů, kdy v souvislosti se sportovním výkonem dojde k ublížení na zdraví druhé osoby nebo její usmrcení či zabití, slouží jako

právní opora zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, Hlava 1: Trestné činy proti životu a zdraví. Z této právní normy se k této tematice vztahují tyto paragrafy: § 141 Zabití, § 143 Usmrcení z nedbalosti, § 145 Těžké ublížení na zdraví, § 146 Ublížení na zdraví, § 147 Těžké ublížení na zdraví z nedbalosti, § 148 Ublížení na zdraví z nedbalosti a také § 150 Neposkytnutí pomoci (Ministerstvo vnitra, 2009). Podrobněji se paragrafu 150 věnuje text v kapitole 7.4.3 První pomoc.

7.4.6 Možnost pojištění proti škodám na zdraví a majetku při sportování v zahraničí

Je nanejvýše vhodné připojistit se před plánovaným provozováním X-sportů a aktivit v zahraničí. Pro některé sportovní aktivity je nutné sjednat si speciální pojištění a jiné nepojistí žádná z šesti finančních institucí, které tyto služby v České republice poskytují.

Jaké sportovní aktivity lze pojistit? Do pojištění v rámci tarifu nebezpečné sporty patří například parašutismus, paragliding, bezmotorové a motorové létání všeho druhu, alpinismus a horolezectví do 4 500 m nad mořem, vysokohorská turistika v náročném terénu s nutností použití horolezeckých pomůcek nad 3 000 m nad mořem, lyžování a snowboarding mimo vyznačené sjezdovky a trasy, rafting a jiné sjíždění řek, vodní motorové sporty, jachting a plachtění, potápění s použitím samostatných dýchacích přístrojů a sjíždění náročných terénů na kole.

Jaké sporty nelze pojistit? Pojišťovny provozující činnost na území České republiky vás nepojistí, pokud se chcete věnovat automobilovému a motocyklovému sportu, bezmotorovému a motorovému létání, horolezectví, vysokohorské turistice, alpinismu a skialpinismu ve výšce nad 5 000 m nad mořem, výpravám a expedicím do míst s extrémními klimatickými nebo přírodními podmínkami, potápění s použitím samostatných dýchacích přístrojů do hloubky více než 40 metrů, raftingu nebo jinému sjíždění divokých řek nad 3. stupeň obtížnosti při nezvýšeném průtoku vody.

Rovněž je možné využít služeb *zahraničních pojišťoven*. V České republice je nejvyužívanější systém pojištění, který je nedílnou součástí

členství pro členy Alpského klubu (Alpenverein Weltweit Service). Pojištění platí pro všechny sporty kromě sportů provozovaných ve vzduchu (parašutismus, paragliding, závěsné létání aj.) a je uplatnitelné po celém světě, vyjma Antarktidy, Arktidy (včetně Aljašky), Špicberků a Grónska. Pojištění platí do výšky 6 000 m nad mořem.

7.4.7 První pomoc

Základním předpokladem, aby sportovec byl schopný adekvátně ošetřit vzniklé zranění nebo řešit akutní zhoršení zdravotního stavu, je znalost základních postupů pro poskytování první pomoci. Každý občan by si měl být vědom toho, že *neposkytnutí první pomoci je naším právním řádem charakterizováno jako trestný čin*. Tato povinnost poskytnout první pomoc člověku, který je vážně ohrožen na zdraví nebo na životě, je přímo zakotvena v paragrafu 150, zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku.

Paragraf 150, Neposkytnutí první pomoci, zákon č. 40/2009 Sb., říká (Ministerstvo vnitra, 2009, 386):

(1) *Kdo osobě, která je v nebezpečí smrti nebo jeví známky vážné poruchy zdraví nebo jiného vážného onemocnění, neposkytne potřebnou pomoc, ač tak může učinit bez nebezpečí pro sebe nebo jiného, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.*

(2) *Kdo osobě, která je v nebezpečí smrti nebo jeví známky vážné poruchy zdraví nebo vážného onemocnění, neposkytne potřebnou pomoc, ač je podle povahy svého zaměstnání povinen takovou pomoc poskytnout, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta nebo zákazem činnosti.*

Jak je uvedeno ve Standardech poskytování první pomoci (Srnský, Hasík, Picek, Štorek & Štajer, 2002), nejzákladnějším pravidlem při poskytování první pomoci je zajištění bezpečnosti zúčastněných a v první řadě vlastních zachránců. Záchranář by tedy měl dbát na svoji bezpečnost a neriskovat vlastní život. Z tohoto důvodu je prvním krokem při poskytování pomoci zhodnocení, zda situace je bezpečná. Pokud by záchrana zraněného představovala vysoké zdravotní riziko, záchránce by měl vyčkat do příjezdu profesionálních záchránců vybavených potřebnými prostředky.

K nehodám a následnému nutnému ošetření dochází při provozování sportovních aktivit poměrně často, z tohoto důvodu je nanejvýš vhodné, aby sportovec měl povědomí o základních postupech pro odvrácení nebezpečí vážného ohrožení zdraví a života, tedy o poskytování první pomoci v kritických stavech. Tato problematika je velice obsáhlá, a proto se následující text věnuje jen nejdůležitějším postupům.

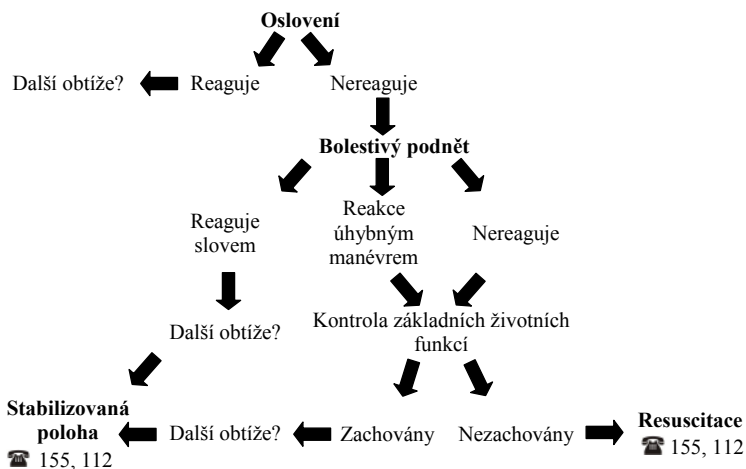
Pokud poskytovatel první pomoci není profesionálním zdravotníkem, je nutné při vzniku závažného poranění nebo akutního zhoršení zdravotního stavu počítat se stresovou reakcí. Větší krvácení, nářek postiženého nebo záchvat křečí může v první chvíli paralyzovat psychiku amatérského záchránce. Z tohoto důvodu je nejprve klíčové zvládnout paniku, vyhodnotit situaci a zvážit možná hrozící rizika. Pak zhodnotit dostupnost další pomoci (druhý záchránce, mobil, odborná pomoc). V neposlední řadě je třeba zajistit bezpečnost dalších osob.

Franěk et al. (2009) při hodnocení kritických stavů považuje za klíčové posoudit: 1. *stav vědomí*, 2. *možnost masivního krvácení a dalších vážných zranění*, 3. *stav základních životních funkcí*. Při poskytování první pomoci je naším cílem *odvrácení nebezpečí ohrožení života, zamezení dalším škodám na zdraví, zajištění šetrné přepravy zraněných a také tišení bolesti adekvátním způsobem*.

ad 1. Stav vědomí

I když převážná část poranění hlavy například v horské cyklistice (Kraft, 2009) patří do kategorie lehkých úrazů, v případě úrazů vážných bývá poranění hlavy zahrnuto. V takovém případě je nutno počítat s poruchou vědomí. Porucha vědomí je projevem poruchy činnosti centrální nervové soustavy. Závažné změny jsou vždy obrazem funkčního nebo anatomického poškození mozku a bezprostředně ohrožují život člověka, především udušením (tzv. zapadnutím jazyka, aspirací apod.).

Jak uvádějí Srnský, Hasík, Pícek, Štorek & Štajer (2002), v laickém hodnocení stavu vědomí se zaměřujeme na zjišťování reakce postiženého na slovní a bolestivé podněty. Schéma reakce na osobu v bezvědomí znázorňuje obrázek 3.

Obrázek 3. Postup při ošetření osoby v bezvědomí

Zdravotníci používají pro odhad kvantitativního stavu vědomí mezinárodní stupnici – Glasgow Coma Scale (GCS) neboli Glasgowské skórovací schéma (Tabulka 7). Nejvyšší možný počet bodů je 15, což znamená, že je pacient plně při vědomí. Hodnoty nižší než 13 vypovídají o nutné hospitalizaci. Pokud je součet bodů nižší než 7, hodnotíme tento stav jako kóma, nejnižší počet bodů jsou 3, což znamená hluboké kóma bez reflexů a také odpovídá stavu mozkové smrti (Adams & Harold, 1999).

Tabulka 8. Glasgowské skórovací schéma
(upraveno podle Adams & Harold, 1999, 256)

<i>Odpověď</i>	<i>Podnět</i>	<i>Body</i>
Otevření očí	Spontánní	4
	Na oslovení	3
	Na bolestivý podnět	2
	Pacient nereaguje	1
Slovní odpověď	Plně orientován	5
	Zmatená	4
	Nepřiměřená	3
	Nesrozumitelná	2
	Bez odpovědi	1
Motorická odpověď	Uposlechne příkazu	6
	Adekvátní na bolestivý podnět	5
	Úhyb	4
	Flexe na bolestivý podnět	3
	Extenze na bolestivý podnět	2
	Bez odpovědi	1
Celkové skóre		3–15

ad 2. Zastavení masivního krvácení

Při poranění velké tepny je život člověka ohrožen během několika desítek sekund. Musíme tedy postupovat vždy co nejrychleji. *Zástava masivního krvácení má dokonce přednost před zahájením nutné resuscitace!*

Pro zástavu masivního krvácení se nejčastěji využívá některý ze čtyř uvedených způsobů.

Stisknutí cévy přímo v ráně. K zastavení krvácení máme vždy k dispozici svoje ruce, nejjednodušším a nejrychlejším způsobem je tedy stavění krvácení přímým tlakem prsty nebo pěstí v ráně. Ideálně mají být ruce chráněné gumovými rukavicemi nebo alespoň igelitovým sáčkem (prevence krví přenosných chorob). Prsty můžeme obalit mulem nebo kapesníkem pro lepší utěsnění rány.

Stlačení tlakového bodu. Tlakový bod je místo, ve kterém je tepna přivádějící krev do poraněné oblasti velmi dobře hmatná a dostupná

a kde ji lze stisknout proti pevné překážce – kosti. Podaří-li se nám pomocí tlakového bodu zastavit krvácení, snažíme se najít konečné řešení – vždy přikládáme tlakový obvaz. Teprve po jeho dokončení povolujeme stisknutí tepny.

Přiložení tlakového obinadla. Tlakový obvaz svou masivností stlačuje cévu v ráně a staví tak krvácení. Vrstva musí být dostatečně vysoká (2–5 cm) a pevná. Pokud obvaz prosakuje, můžeme přiložit nejvýše tři tlakové vrstvy. Pokud i nadále krev obvazem prosakuje, přikládáme škrtidlo.

Přiložení škrtidla. Pro vysokou invazivnost volíme tento způsob až jako poslední možnost. Jedná se o nejefektivnější způsob, avšak je bolestivý a ohrožuje zaškrcenou část odumřením v důsledku nedostatku kyslíku. Přiložení škrtidla se používá pouze u ošetření končetin. Končetina se zaškrcuje ve zvýšené poloze. Škrtidlo přikládáme na oděv nebo ho podložíme, jeho šířka musí být nejméně 5 cm, první otočka je nejvíce stažena – již ona musí zastavit krvácení. Škrtidlo přikládáme co nejbližší ráně, ale ne těsně pod koleno a nad loket, vhodný je pružný materiál. Maximální doba přiložení jsou 2 hodiny (pokud není jasné, že došlo k nenávratnému poškození končetiny). Dočasné přiložení škrtidla je limitováno dobou 5–10 minut. Po této době se nesundává ani nepovoluje! Po přiložení škrtidla poraněnou část znehybníme, zapíšeme čas a chladíme. Správně zaškrčená končetina je chladná a není na ní hmatný pulz.

ad 3. Posouzení základních životních funkcí a neodkladná resuscitace

Okamžité zahájení kardio-pulmonární resuscitace, prováděné laicky zvýší naději na přežití postiženého 2–3krát. Každá minuta bez kardio-pulmonární resuscitace pak snižuje prognózu přežití o 10–15 %. Hlavním faktorem úspěchu je tedy rychlost posouzení stavu dýchání a srdeční činnosti a včasné zahájení resuscitace.

Známky poruchy dýchání jsou: necítíme proud vydechovaného vzduchu, nevidíme dýchací pohyby hrudníku nebo vidíme pohyby paradoxní, kdy při nádechu se hrudník nemocného nezvedá, ale klesá, může být zjevné zatahování jugulární jamky (mezi velkými kývači hlavy nad horním okrajem prsní kosti) a mezižeberních prostor při evidentní snaze o nádech, cyanotické zbarvení kůže, nehtových lůžek, rtů a sliznic.

Známky zástavy krevního oběhu jsou: bezvědomí (nemocný nereaguje ani na bolestivý podnět), nehmatný puls na velkých tepnách (krkavice, stehenní), zástava dýchání nebo lapavé dechy (gasping), bledost, popelavě šedá barva nebo modrofialové zbarvení kůže, rozšířené zornice.

Základní známkou zástavy dýchání i srdeční činnosti je bezvědomí, proto je vždy prvním bodem zjišťování stavu vědomí. Postiženého se tedy snažíme oslovit, zatřepat s ním, a pokud nereaguje ani na důrazné podněty, došlo k vážné poruše vědomí. *Dalším krokem je zjištění stavu dýchání, kterému předchází provedení záklonu hlavy.* U osoby v bezvědomí se totiž snižuje napětí svalstva, dolní čelist poklesne a jazyk může ucpat dýchací cesty. Nejjednodušším způsobem, jak dýchací cesty uvolnit, je prostý záklon hlavy se současným pozvednutím brady. Při předpokladu poranění krční páteře provádíme pouze pozvednutí brady. Pak ověříme stav dýchání. *Známky dýchání musíme vidět, slyšet a cítit.* Toto ověření by mělo být provedeno během 10 vteřin. Krátce po vzniku srdeční zástavy se u více než 40 % postižených vyskytuje lapavé dýchání, které je známkou srdeční zástavy. Pokud postižený i po zprůchodnění dýchacích cest nemá normální dýchání, *voláme na tísňové linky.* Podle nových doporučení České rady pro resuscitaci se již nezdržujeme hledáním pulsu, ale stačí zjištění, že postižená osoba nemá normální dýchání. Vlastní resuscitaci u dospělého člověka začínáme *srdeční masáží*, kterou provádíme frekvencí 100 stlačení za minutu v hloubce alespoň 5 cm. Po každém stlačení musí následovat úplné uvolnění tlaku na hrudník, aby došlo k jeho spontánnímu návratu do výchozí polohy. Po třiceti stlačeních hrudníku následují *dva vdechy*. Každý vdech by měl trvat asi jednu sekundu. Klasická kardiopulmonální resuscitace je u dospělého člověka prováděna *střídáním kompresí hrudníku a umělých vdechů v poměru 30 : 2.* Pokud není možné provádět umělé dýchání (např. při poranění hlavy), provádí se nepřerušovaná srdeční masáž (frekvencí 100/min) (ERC, 2010).

Česká resuscitační rada, která vydává závazná doporučení pro neodkladnou resuscitaci a urgentní medicínu, podléhá mezinárodní Evropské radě pro resuscitaci. Toto mezinárodní fórum v pětiletých cyklech hodnotí nejnovější poznatky vědy a podle nich upřesňuje doporučení pro neodkladnou resuscitaci laiků i profesionálů. Poslední změna doporučení proběhla v roce 2010. České verze platných doporučení pro

resuscitaci dětí i dospělých jsou přístupné na internetové adrese http://www.resuscitace.cz/?page_id=31.

Shrnutí resuscitace dospělých:

- Resuscitace se zahajuje, jestliže je postižený v bezvědomí (neodpovídá) a nedýchá normálně anebo si nejste jistí.
- Nejdříve se provádí komprese hrudníku, pak následují dva vdechy.
- Poměr je 30 kompresí : 2 vdechům. Frekvence stlačování hrudníku je 100/min.
- Resuscitaci ukončíme, až když postižený začne sám dýchat.
- Záchránná služba se volá ihned po zjištění, že postižený neodpovídá a nedýchá.

Podle Společnosti urgentní medicíny a medicíny katastrof České lékařské společnosti J. E. Purkyně je za závažný úraz považován takový zdravotní stav, kde je splněno jakékoliv z následujících kritérií (Franěk et al., 2009):

- První zjištěné Glasgowské skórovací schéma pod 13 (Tabulka 8), nebo systolický krevní tlak pod 90 mm Hg nebo minutová dechová frekvence pod 10 anebo nad 29 dechů.
- Pronikající dutinové poranění, nestabilní hrudní stěna, nestabilní pánevní kruh, zlomeniny dvou a více dlouhých kostí (femur, humerus).
- Mechanismus úrazového děje – pád z výše nad 6 metrů nebo násilí jiného mechanismu, ale odpovídající intenzity, přejetí vozidlem, sražení vozidlem v rychlosti větší než cca 35 km/h, katapultáž z vozidla, zaklínění ve vozidle, smrt spolujezdce, rotace vozidla přes střechu.
- Výbuch v uzavřeném prostoru, popálení nebo opaření nad cca 20 procent povrchu těla u dospělého, respektive nad cca 5–15 procent povrchu těla u dětí v závislosti na věku.

Franěk et al., (2009) uvádějí, že jako faktory, které mají prokazatelný význam pro omezení mortality, jsou považovány:

1. Medicínské faktory:

- zabránění hypotenzi (snaha udržet systolický krevní tlak nad 90 respektive 110 mm Hg),
- zabránění hypoxii,

- zabránění hypotermii (snaha o udržení normotermie).
2. Organizační faktory:
    - časový faktor – *interval mezi okamžikem úrazu a předáním pacienta do místa definitivního ošetření by neměl přesáhnout 60 minut.*

V doporučeném postupu Společnosti urgentní medicíny a medicíny katastrof ČLK JEP pro ošetření pacienta se závažným úrazem by mělo být postupováno podle tohoto schématu (Franěk et al., 2009):

1. *Primární vyšetření a život zachraňující výkony.*
  - Zástava závažného zevního krvácení jakýmkoliv způsobem.
  - Zajištění dostatečné ventilace dle postupu ABC (Airways – Breathing – Circulation, tedy zajištění volných dýchacích cest, zajištění dýchání a zajištění krevního oběhu).
2. *Stabilizace krční páteře límcem a vyproštění.* Tam, kde je nutné vyproštění pacienta, je potřeba postupovat s maximální šetrností a využít dostupných fixačních pomůcek, vždy je ale nutné mít na paměti prioritu obnovení a udržení životních funkcí a časový faktor.
3. *Sekundární vyšetření a provedení dalších prioritních výkonů.* Zde zajišťujeme kontrolu krvácení (včetně omezení vnitřního krvácení imobilizací zlomenin páneve a dlouhých kostí), kontrolu vědomí, dýchání a srdeční činnosti a celkové monitorování stavu.
4. *Organizace zásahu a transport do cílového zdravotnického zařízení.* Precizní organizace zásahu a transport do cílového zdravotnického zařízení má klíčový význam, kdy prioritním cílem je zkrácení transportního času. Zvolené cílové zdravotnické zařízení by optimálně mělo být místem definitivního ošetření. Využití letecké záchranné služby je plně indikované především tehdy, pokud vede k významnému zkrácení času odezvy anebo transportního času. Letecká záchranná služba se využívá zejména v případech, kdy je zásah pozemní cestou významně ztížený nebo nemožný a dále slouží pro zajištění dostupnosti specializované nemocniční neodkladné péče pacientům z celého území ČR.

7.4.8 Rizika sportování ve vysokohorském prostředí

Celá řada X-sportů a aktivit se odehrává ve vysokohorském prostředí. Z tohoto důvodu se následující text věnuje rizikům provozování sportu v tomto specifickém prostředí. Se stoupající nadmořskou výškou klesá tlak vzduchu a parciální tlak kyslíku, což snižuje schopnost organismu dostatečně saturovat tkáň kyslíkem. Dále je nutné počítat na každých 1 000 m výšky s poklesem teploty o 6 °C a snížením vlhkosti vzduchu o 25 %.

Z hlediska aklimatizace se používá definice tří výškových zón (Máček & Radvanský a kol., 2011):

1. *Střední výšky* (1 500–2 500 m) nezpůsobují obvykle zdravému člověku výrazné zdravotní potíže, protože díky dostatečné saturaci krve kyslíkem nedochází k omezení okysličení tkání. Příznaky akutní horské nemoci se vyskytují zhruba u 15 % jedinců. Jako prahová hodnota pro spuštění aklimatizačních pochodů se považuje výška 2 500 m.
2. *Velké výšky* (2 500–5 300 m) ještě umožňují dosáhnout úplné a dlouhodobé aklimatizace. Saturace kyslíkem je již významně nižší a s tím souvisí i riziko akutní horské nemoci, které je ve výšce 3 000 m 20% a ve výšce 3 500 m již 40%. Na každých 1 000 m je popisován pokles maximální aerobní kapacity (VO_2 max) o 10 %.
3. *Extrémní výšky* (nad 5 300 m) již neumožňují dlouhodobou aklimatizaci a při delším pobytu dochází k chátrání organismu (výškové deterioraci).

Nedostatečná aklimatizace na podmínky velkých a extrémních výšek způsobuje patologické stavy, které souhrnně nazýváme *akutní horská nemoc*. Tato akutní horská nemoc může mít různé formy – *mírnou, mozkovou a plicní* (Tabulka 9). Tyto patologické stavy by měl být sportovec schopen rozeznat od fyziologických, které jsou projevem akutní stresové reakce na výšku s hypoventilací, tachykardií a nočním periodickým dýcháním. Při pobytu ve výškách od 2 500 m je nutné aktivně a kriticky sledovat průběh aklimatizace na výšku. Ve výškách kolem 3 500 m onemocní některou z forem horské nemoci 50 až 70 procent lidí, ve výškách 5 000 m pak již téměř všichni, jestliže vystupují příliš rychle. Zdravotní

obtíže bývají často podceňovány a zamlčovány. Každý případ horské nemoci je důsledkem nesprávné taktiky výstupu.

Při plánování výpravy je nutné respektovat individuální zvláštnosti s ohledem na pohlaví, věk, zdravotní stav, úroveň zdatnosti, sociální a materiální okolnosti a další.

Před výpravou do velehor je nanejvýše vhodné specifické vyšetření lékařem, který posoudí aktuální zdravotní stav a poradí s vhodným očkováním. Rovněž je vhodné myslet na ošetření chrupu. Připojištění léčebných výloh a leteckého transportu pro případ úrazu nebo onemocnění je samozřejmostí.

Specifika dětského věku: Dle konsensu Mezinárodní společnosti horské medicíny (Pollard et al., 2001) děti do dvou let nemají přespávat ve výškách nad 2 000 m a do deseti let nad 3 000 m. Pro hodnocení příznaků akutní horské nemoci u dětí v neverbálním věku je vypracován speciální hodnoticí systém (Children's Lake Louise score).

Specifika vyššího věku: S vyšším věkem se poji nižší výkonnost a menší schopnost nosit břemena. Zvýšený výskyt akutní horské nemoci u starších osob však není zaznamenán, což je zdůvodňováno pomalejším tempem výstupu anebo menší vnímavostí vůči horské nemoci. Dle statistiky více než 50 procent ve věku nad 60 let trpí kardiovaskulárním onemocněním, což zvyšuje riziko zhoršení zdravotního stavu v extrémních podmínkách.

Specifika sportování žen ve vysokohorském prostředí: Ve výskytu akutní horské nemoci nejsou popsány zásadní intersexuální rozdíly. Studie však naznačují, že výškový otok plic je u žen méně častý ve srovnání s muži, naopak častěji ženy trpí periferními otoky. Užívání hormonální antikoncepce nemá vliv na výskyt akutní horské nemoci. Rovněž těhotenství neovlivňuje výskyt horské nemoci. Pro zvýšené riziko potratu by se však ženy v prvním trimestru těhotenství měly vyhnout vysokohorským výškám. V druhé polovině těhotenství je zdravotní riziko pro ženu i plod při krátkodobých pobytech (několik dnů) ve výškách do 2 500 m bez zvýšené fyzické námahy malé, pro vyšší polohy nejsou dostupné údaje. Při delším pobytu (týdny a měsíce) se zvyšuje riziko preklampsie, gestační hypertenze, odloučení placenty, poruchy vývoje plodu i riziko předčasného porodu (Jean et al., 2005).

Tabulka 9. Fyziologické a patologické projevy pobytu ve vysokohorském prostředí (upraveno podle Máček & Radvanský a kol., 2011, 103)

Aklimatizace a akutní horská nemoc		
Fyziologické projevy	Patologické projevy	
Aklimatizace, adaptace	Akutní horská nemoc (AHN)	
	Lehká AHN, benigní forma	Těžká forma AHN, maligní
<ul style="list-style-type: none"> • Tachykardie • Hyperventilace (zrychlené a prohloubené dýchání) • Námahová dušnost • Periodické noční dýchání • Noční probouzení • Zvýšená diuréza • Respirační alkalóza 	<p>Bolest hlavy</p> <p>a 1 z dalších příznaků:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zažívací poruchy: nechtivenství, nevolnost, zvracení • Únava, slabost • Závratě nebo pocit na omdlení • Poruchy spánku 	<ul style="list-style-type: none"> • Výškový otok mozku • Ataxie anebo psychické změny při AHN nebo bez AHN • Výškový otok plic <p>nejméně 2 ze symptomů:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Extrémní únava a slabost • Klidová dušnost • Kašel • Tlak na hrudníku <p>a nejméně 2 z příznaků:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Chrápky alespoň v 1 plicním poli • Centrální cyanóza • Tachypnoe • Tachykardie

Doporučení pro aklimatizaci na pobyt ve vysokohorském prostředí:

- Prahovou výškou je 2 500m.
- Aklimatizace je stupňovitý proces a při každém výstupu začíná od začátku.
- Rozhodujícím faktorem je rychlost zvyšování výšky, ve které jedinec tráví noc. Podle Berghold a Schaffert (2008) se ve výškách od 2000 do 7 000 m považuje za bezpečnou rychlost překonání 300–400 m za den. Z tohoto důvodu je snahou přespávat co nejnižší a od 6 000 m by měly být 2 noci strávené ve stejné výšce.
- Rychlý výstup nad 2 800 m (letecky, lanovkou) vyžaduje 3 přenocování v dané výšce.
- O dalším výstupu se rozhodovat až po zhodnocení zdravotního stavu a posouzení stupně aklimatizace.
- Zvýšení sacharidů ve stravě usnadňuje aklimatizaci.

- Zvýšení tekutin ve stravě (nad 2 l za den) snižuje riziko akutní horské nemoci.

Doporučení pro léčbu akutní horské nemoci:

Při jakékoliv formě akutní horské nemoci je neúčinnější léčbou okamžité podání kyslíku a při těžkých formách (při otoku mozku a plic) je nutný sestup nejméně o 500 výškových metrů. Sestup do nižších výšek je vždy rozhodujícím léčebným opatřením, které nelze nahradit jinou léčbou. Všichni účastníci výpravy by měli být vycvičeni v obsluze přenosné přetlakové komory. Žádoucí je účast lékaře obeznámeného s horskou medicínou. Další medikace se řídí dle příznaků a komplikací.

Referenční seznam

- Adams, B., & Harold, C. E. (1999). *Sestra a akutní stavy od A do Z*. Praha: Grada Publishing.
- Berghold, F., & Schaffert, W. (2008). *Handbuch der Trekking- und Expeditionsmedizin Praxis der Höhenanpassung – Therapie der Höhenkrankheit*. München: DAV Summit Club GmbH.
- Kraft, G. (2001). *Mountain Bike Injuries: A Ten Year Retrospective Evaluation 1998 to 2007*. Doctoral thesis, Oklahoma State University, Faculty of the Graduate College, Shawnee. Retrieved 3. 2. 2013. from the World Wide Web: <http://139.78.48.197/utills/getfile/collection/Dissert/id/72466/filename/73157.pdf>
- European Resuscitation Council. (2010). 100,000 lives can be saved per year in Europe. The new ERC Guidelines on resuscitation. [online]. Retrieved 3. 1. 2013 from the World Wide Web: <http://www.cprguidelines.eu/2010/press.php>
- Franěk, O., Knor, J., Mašek, J., Šeblová, J., & Dědek, T. (2009). Ošetření pacienta se závažným úrazem v přednemocniční neodkladné péči (PNP). *Urgentní medicína*, 12(3), 27–29.
- Jean, D., et al. (2005). Medical Recommendations for Women Going to Altitude. A Medical Commission UIAA Consensus Paper. *High Altitude Medicine & Biology*, 6(1), 22–31.
- Kraft, G. (2001). *Mountain Bike Injuries: A Ten Year Retrospective Evaluation 1998 to 2007*. Doctoral Thesis, Oklahoma State University, Faculty of the Graduate Collage, Shawnee, Retieved 3.2.2013 from <http://1399.78.48.197//utills/getfile/collection/Dissert/id/72466/filename/73157.pdf>
- Máček, M., Radvanský, J. a kol. (2011). *Fyziologie a klinické aspekty pohybové aktivity*. Praha: Galén.
- Ministerstvo vnitra ČR. (1964). *Sbírka zákonů ČR. Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- Ministerstvo vnitra ČR. (2009). *Sbírka zákonů ČR. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.

- Ministerstvo vnitra ČR. (2010). *Sbírka zákonů ČR. Zákon č. 183/2010 Sb., zákon o podpoře sportu*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- Ministerstvo vnitra ČR. (2012). *Sbírka zákonů ČR. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- Pollard, A. J., et al. (2001). Children at High Altitude: An International Consensus Statement by an ad hoc Committee of the International Society for Mountain Medicine. *High Altitude Medicine & Biology*, 2(3), 389–403.
- Srnský, P., Hasík, J., Pícek, F., Štorek, J., & Štajer, P. (2002). *Standardy první pomoci*. Praha: Český červený kříž.

7.5 Školní a vzdělávací kontext

Hana Válková

7.5.1 Vzdělávací kontext základních a středních škol

Z předchozích kapitol vyplývá, že tzv. výzvodové sporty jsou u teenagerů a mladších adolescentů oblíbené, atraktivní, mnozí k nim inklinují. (Volíme zde termín výzvodové sporty oproti X-sporty.) Za významné faktory, v těchto kapitolách zmíněné, lze považovat především svérázný postoj k životu: *vlastní pojetí svobody* (pocit odlišnosti, být svobodný v čase i prostoru), *primární motivace potřebou pohybu, vzrušením, vítězstvím* (touha po dobrodružnosti, flexibilitě, ochota riskovat, dokazovat schopnosti sám sobě), *vytváření komunit* (naplnění potřeby afiliace – patřit „někam“, být akceptován, sdílet nepsaná, leč dodržovaná pravidla, sdílet flexibilní program) (srov. kapitola 4. a 5.).

Jestliže je široké spektrum „výzvodových sportů“ atraktivní, jestliže stále zehráme, že mládež se sportu nevěnuje, je tato oblast pohybových aktivit nabídnuta či alespoň zohledněna ve školní TV? Předem lze odpovědět – NE a toto tvrzení lze dokumentovat letmou analýzou školních kurikul.

Stěžejním dokumentem je Rámcový vzdělávací program vzdělávání v systému kurikulárních dokumentů. Na státní úrovni jsou formulované „rámcové vzdělávací programy“ a klíčové kompetence (způsobilosti pro uplatnění v životě) (VÚP, 2005):

- kompetence k učení,

- kompetence k řešení problémů,
- kompetence komunikativní,
- kompetence sociální a personální,
- kompetence občanské,
- kompetence pracovní.

Školní vzdělávací programy pak vymezují naplnění těchto kompetencí z hlediska procesu, obsahu a cílů na konkrétní škole s respektováním devíti vzdělávacích oblastí. Vzdělávací oblasti sumují jeden či více vzdělávacích oborů (dříve předmětů). V rámci vzdělávacích oblastí může škola upravovat strukturaci oborů v dané oblasti, metody práce dle konkrétních podmínek „podle potřeb, zájmů, zaměření a nadání žáků tak, aby bylo zaručené *směřování k rozvoji klíčových kompetencí*“ (VÚP, 2005, 18). Povinné vzdělávací oblasti jsou (VÚP, 2005, 18):

- Jazyk a jazyková komunikace (Český jazyk a literatura, cizí jazyk)
- Matematika a její aplikace (*Matematika a její aplikace*)
- Informační a komunikační technologie (*Informační a komunikační technologie*)
- Člověk a jeho svět (*Člověk a jeho svět*),
- Člověk a společnost (*Dějepis, Výchova k občanství*)
- Člověk a příroda (*Fyzika, Chemie, Přírodopis, Zeměpis*)
- Umění a kultura (*Hudební výchova, Výtvarná výchova*)
- Člověk a zdraví (*Výchova ke zdraví, Tělesná výchova*)
- Člověk a svět práce (*Člověk a svět práce*).

Z logické analýzy obsahu i požadavků klíčových kompetencí i vzdělávacích oblastí je možné usuzovat, že výzvové sporty – především na rekreační úrovni, mohou výchově daných kompetencí přispět. Přesto ani v jedné oblasti není zmínka o čemkoliv z oblasti výzvoových sportů (jazyk, fyzika, chemie, zeměpis, přírodopis, výchova k občanství). Oblast Člověk a zdraví syčená tělesnou výchovou by mohla navozovat úvahu, že zde bude pro výzvové sporty určitý prostor, zvláště když se v úvodu oblasti zdůrazňuje kvalita životního stylu, zdravotně – preventivní chování, zdatnost a dovednosti, osobní odpovědnost žáků, vnímání bezpečí a nebezpečnosti, komunikace ve skupině, obsah TV ve vztahu k zájmu žáků apod. Nabízené učivo má však tradiční historickou skladbu (atle-

tika, gymnastika, úpoly, sportovní hry). Další sportovní činnosti jsou uvozeny poznámkou „dle podmínek školy“. Jsou to právě ty činnosti, v nichž prvky výzvodých či rizikových sportů lze nalézt: plavání, turistika a pobyt v přírodě, lyžování a zimní sporty, další (i netradiční) pohybové činnosti. V kontextu povinných vyučovacích jednotek TV obsahy s prvky výzvodých pohybových aktivit zařazeny nejsou, a to z následujících důvodů:

- Učitelská veřejnost je většinou konzervativní a drží se striktně doporučených obsahů (atletika, gymnastika, úpoly, sportovní hry).
- Učitelská veřejnost *MUSÍ být konzervativní*, neboť další činnosti jsou doporučené dle podmínek školy. Podmínky školy neumožňují prvky výzvodých sportů uplatňovat z důvodu technických podmínek (prostory, materiál), podmínek personálních (školení či certifikace v dané oblasti, viz kapitola 7.4.4) i časových (problémy se zařazením do denního či týdenního rozvrhu). Nakonec i dovednosti žáků a studentů vedou k tomu, že rizikovou už se stává činnost jako cesta po schodech do tělocvičny či chycení míče.
- Není jasný legislativní rámec zařazení prvků výzvodých sportů do školní TV. Výzvodé (rizikové) sporty jsou řazeny do kategorie rizikového chování v rámci primární prevence a v oboru „výchova ke zdraví“ se upozorňuje na spojení sportu a úrazů.

Přes zde uvedené problémy mnohé školy, především střední, tyto prvky zařazují, protože je to možnost přimět adolescentní mládež k pohybu vůbec díky atraktivnosti těchto činností a díky větší kognitivní a emotivní vyspělosti studentů ve srovnání s žáky základních škol. Sporty výzvodé či jejich prvky bývají obsahem outdoorových víkendových či vícedenních akcí, často na bázi tzv. projektování (příprava vícedenní akce společně se studenty, kdy výzvodé činnosti jsou spojeny s kulturně-historickými či přírodovědnými tématy). Dobrodružství, napětí i riziko jako významný prvek *prožitku* i ve školní TV doporučuje Fialová (1996). Rozebírá podstatné složky prožitku z objevování nového a nepoznaného, výzvy „dokázat“, co jsme ještě nezkusili, týmovou kooperaci a činnosti v přírodě. Současně také vymezuje připravenost vedoucích, reálné zvážení dovedností a výkonnosti, prvky záchrany, dobrovolnost a nenucení, obecně bezpečnost.

Školy často z legislativních důvodů využívají služeb renomovaných certifikovaných specialistů či kompletních agentur. Ve školním pojetí se pak uplatňují některé z následujících modifikací (srov. kapitola 6).

- **Aktivity s lanem:** lanové aktivity, horolezectví, lezení na umělé stěně.
- **Aktivity na prkně:** skateboarding, snowboarding, windsurfing.
- **Aktivity na lyžích:** alpské lyžování, akrobatické lyžování, jízda v bouřích, vysokohorská turistika spojená se sjezdy na snowbladech.
- **Aktivity na kolech:** jízda na horském kole, cyklokrosy, cyklokrosy v umělém prostředí.
- **Aktivity ve vodě:** potápění (*především volnočasové kluby a asociace, rodinná rekreační zábava*), skoky do vody (*také z přírodních útesů – doporučeno jen v rámci programů renomovaných agentur, pro školní mládež se musí zásadně upozorňovat na nebezpečnost*), sjíždění řek na pramicích, kanoích, raftech (*rekreanti bohužel i na nafukovacích matracích, což není bezpečné*).
- **Aktivity „benzínové“** (Hošek, 2006, 24): jízda na minikárách, motokárách (*pod supervizí specialistů jako zpestření programu*), na motocyklech, automobilové a letecké sporty (*především kluby a asociace, vyplňující volnočasové aktivity s perspektivou zapojení do soutěžního sportu*).

Aktivity se zbraněmi: biatlony a jejich kombinace v zimní či letní přírodě, laserové střelecké činnosti, paintball (*osobní názor – tyto hry nemusím*).

Aktivity kombinující různé činnosti a vybavení včetně pěší turistiky – přírodní víceboje, přechody horských řetězců, terénní hry.

K zařazování prvků rizikových sportů do školního prostředí neprospěly vážné i smrtelné úrazy studentů, učitelů a dokonce instruktorů certifikovaných agentur při sjednaných programech outdoorových aktivit škol. Tudíž jejich omezení školskou inspekcí je logické. Na druhé straně, pokud se s nimi populace neseznámí, bude méně odolná a méně flexibilní při náročných situacích. Škola by se však měla výrazně podílet na eliminaci takových výzev, jako je šplhání na sloupy s elektrickým napětím, transformátory, jízdy na tramvajových či vlakových náraznicích, přeskakování vagonů vlaků či metra. Sportovní varianta je přínosnější.

Závěrem ale je třeba konstatovat, že prvky výzvodých sportů by se měly v některých organizačních formách školní tělesné výchovy objevovat (vyučovací jednotka, mimotřídní a volitelné formy) právě z důvodu osobní výzvy každého účastníka, které jsou součástí formulovaných kompetencí. Na druhé straně je otázkou, zda zařazením do povinné části kurikula se nepopřou základní charakteristiky výzvodých sportů, jako jsou osobní svobody, osobní výzvy, dobrodružství ve svobodně zvolené komunitě atd., a tudíž se stanou pro mládež neatraktivní. Příkladem může být projekt horolezce Jaroše, přemožitele několika osmitisícovek, který do škol prosadil „šplhání na laně“ školních týmů až do výše metrů Mount Everestu s odměnou výšlapů na některé naše české nejvyšší vrcholy. Po prvotním zájmu škol, způsobeném efektem novosti, v současné době zvnějšku organizovaná a školskou správou kontrolovaná akce současně s leností mládeže způsobila, že projekt skomírá (www.sportprovsechny.cz).

7.5.2 Vzdělávací kontext vysokých škol

Spektrum výzvodých sportů se rozšiřuje, ovšem vzdělávacích možností dle platných regulí (srov. kapitola 7.4) není příliš mnoho. Tato problematika má 3 roviny:

- a) Příprava pro certifikované instruktory ať už vzdělávacích, či komerčních agentur (srov. kapitola 7.4.4).
- b) Příprava pro soutěžní provádění výzvodých sportů ve vysokoškolském či klubovém sportovním prostředí. Současná Česká asociace univerzitního sportu (ČAUS) má své kořeny již z let 1910 (v roce 2010 se slavilo stoleté výročí založení vysokoškolského univerzitního sportu). Za tu dobu se měnil zastřešující název český i mezinárodní (současný je IUSF – International University Sports Federation). Měnil se samozřejmě i obsah frekventovaných vysokoškolských sportů dle toho, jak se sporty rozvíjely ve vztahu k obecným společenským podmínkám. Chronologické období především od konce 70. let minulého století bylo významné ve spojení s existencí tzv. Svazarmovských sportů, což byly právě sporty „výzvodové“ v kombinaci s technickými prostředky, jako např. rádiový orientační běh (ROB),

„benzínové sporty“, parašutismus. Přesto, že tento systém byl poplatný tehdejší politické situaci, přivedl k některým sportům mládež obecně v klubovém kontextu. A jelikož je vše o lidech, v některých klubech Svazarmu (Svaz pro spolupráci s armádou) převládala politizace, v některých byli vychováváni budoucí specialisté v některých výzvodových sportech, instruktoři i vrcholoví sportovci (rádiový orientační běh, střelecké sporty, motocyklové a automobilové sporty, letecké sporty, parašutismus). „Výzvodové“ X-sporty v současném pojetí v danou dobu neexistovaly. Jednak nebyly objeveny či rozvinuty technologie pro vznik těchto sportů a sporty jako takové, jednak volnost a svoboda se příliš nepěstovaly. V leteckých sportech také nebyla situace příliš jednoduchá, protože se některým specialistům podařilo na lehkých letadlech emigrovat do Rakouska či Německa. Vysokoškolský sport samozřejmě situaci reflektoval a součástí některých akademických mistrovství či národních univerziád byly např. soutěže ROB, střelecké soutěže, parašutismus, alpské lyžování bylo tradicí a samozřejmostí. Současná ČAUS má z hlediska výzvodových sportů následující sekce:

- cyklistika (horská kola),
- letecké sporty (od leteckého modelářství až po leteckou akrobacii),
- parašutismus,
- potápěčství,
- požární sport,
- rádiový orientační běh,
- sporty v sekci úpolových a bojových sportů,
- střelectví,
- závěsné létání + paragliding.

c) Příprava studentů v adekvátních univerzitních studijních oborech či jejich specializacích tak, aby absolventi těchto oborů byli schopni s prvky výzvodových sportů pracovat v edukativním prostředí (školy, kroužky zájmových skupin různých organizací). Typická specializovaná studia v uvedeném smyslu v ČR neexistují, ovšem jsou součástí některých studijních oborů na fakultách se studijním programem tělesná výchova a sport:

- Fakulta tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci (FTK UP): katedra rekreologie rozvíjí oblast výzvodových sportů jak z hlediska teoretických konceptů, tak z hlediska praktických dovedností

(vodní sporty – kanoistika na divoké vodě, rafting, zimní sporty, lanové aktivity). Téma je v některých ohledech na průsečíku se zážitkovou pedagogikou. Některé z činností jsou dále v obsahu studijního oboru „ochrana obyvatel“, ale i v tématech pohybových aktivit a sportu osob s postižením.

- Fakulta sportovních studií MU v Brně (FSPS MU): studijní obor speciální edukace bezpečnostních složek má v programu jak výzvo-ové sporty outdoorové, tak především disciplíny z bojových umění a sebeobrany.
- Fakulta tělesné výchovy a sportu UK v Praze (FTVS UK): výzvo-ové outdoorové aktivity jsou součástí studijních programů jako na předchozích fakultách. Intenzivnější zařazení je v dlouhodobě rozvíjeném oboru tělesné výchovy pro vojenské složky a v oboru ochrana obyvatel.
- Další fakulty vzdělávající odborníky interakčních profesí zařazují témata outdoorových aktivit a výzvo-ových sportů dle svých histo-rických tradic a podmínek.
- Vyšší odborné školy (VOŠ) či agentury celoživotního vzdělávání se orientují na dílčí specializace (zdravotnický záchranář, vodní záchranář, požární instruktor, člen horské služby apod.).

7.5.3 Vzdělávací kontext ve speciálním a integrovaném vzdělávání

Právo na vzdělání v adekvátních oblastech, tedy i v tělesné výchově a prá-vo na využívání volného času v prostředí pohybových aktivit deklaruje Charta sportu pro všechny: zdravotně postižené osoby (1996) a další navazující předpisy. Školský zákon pak vymezuje možnost vzdělávání ve speciálním prostředí nebo v integrovaném prostředí, včetně tělesné výchovy (MŠMT, 2004). To znamená, že i studenti se speciálními edu-kativními potřebami by měli mít možnost účastnit se výzvo-ových sportů či prvků výzvo-ových aktivit se svými vrstevníky. O tom, že kurikula škol tyto prvky většinou nezařazují, již bylo zmíněno. Přesto by měli mít tito žáci možnost účastnit se nabízeného minima: pobyty a kurzy v přírodě, ať už zimní (lyžařské kurzy), či letní (vodní turistika, cykloturistika),

střelecké soutěže, lanové aktivity apod. Praxe ukazuje, že lze zdolávat vrcholy, že lanové aktivity se stávají součástí volnočasových aktivit, že se provozuje rafting apod. Příkladem z poslední doby je slaňování studentů Jedličkova ústavu pražského Paláce kultury při příležitosti oslav 100 let ústavu (Pokorný, 2013). Na druhé straně je třeba vnímat, že výzvodové sporty ve Speciálních olympiádách (pohybové aktivity a sport pro osoby s mentálním postižením) jsou kontraindikací, neboť z hlediska bezpečnosti může jedinec svým neočekávaným, nepředvídatelným chováním ohrozit bezpečnost vlastní či okolí (Válková, 2011), takže se na rekreační či závodní úrovni uplatňují spíše modifikované prvky výzvodových sportů než sporty jako celek: sjezdové lyžování, snowboarding, laserová střelba, cykloturistika, vodní turistika na klidnější vodě apod. Základním faktorem pro aplikaci výzvodových sportů jako celku je adekvátní schopnost participace jedince „s jinakostí“ a připravenost instruktora. Specializované téma překračuje rámec předloženého textu a zájemce odkazujeme na další literaturu (Janečka et al. 2012; Ješina & Hamřík, 2011; Válková, 2012) a webové stránky www.apa.upol.cz.

Referenční seznam

- Hošek, V. (2006). Psychologická typologie sportů. In P. Slepíčka, V. Hošek, & B. Hátlová, *Psychologie sportu* (24–26). Praha: Karolinum, Univerzita Karlova.
- Fialová, L. (1996). Dobrodružství, napětí a riziko v tělesné výchově. *Tělesná výchova a sport mládeže*, 62(4), 9–13.
- Janečka et al. (2012). *Vybrané kapitoly ze sportu osob se zdravotním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Ješina, O., & Hamřík, Z. (2011). *Podpora aplikovaných pohybových aktivit v kontextu volného času*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- MŠMT ČR (1996). *Evropská charta sportu pro všechny: zdravotně postižené osoby*. Překlad H. Válková, & V. Dostál. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.
- MŠMT ČR (2004). Zákon 563/2004 Sb, ze dne 24. Zář 2004. Praha: MŠMT ČR.
- Pokorný, J. (2013). Smykem dolů na vozíku. *Dnes*, 9. dubna 2012.
- Válková, H. (2011). Speciální olympiády. *Text e-learningu FTK UP v Olomouci*.
- Válková, H. (2012). *Teorie aplikovaných pohybových aktivit pro užití v praxi 1*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- VÚP (2005). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický.

Internetové odkazy:

- www.apa.upol.cz
www.sportprovsechny.cz

O autorech

Prof. PhDr. Bohuslav Hodaň, CSc., absolvoval studium učitelství na Pedagogické fakultě MU v Brně. Dalších kvalifikačních stupňů (CSc., PhDr., doc., prof.) dosáhl na univerzitách v Bratislavě a Praze. Po krátkém působení na střední škole působil na Pedagogické fakultě UP a Fakultě tělesné kultury UP v Olomouci. Na obou těchto fakultách zastával funkci děkana. Věnoval se postupně výzkumu pohybové schopnosti obratnost, osobnosti učitele tělesné výchovy, ale posléze se hlavním zájmem staly sociokulturní a filozofické aspekty tělesné kultury a problémy rekreologie. Jako hostující profesor působil opakovaně ve Varšavě a po politickém uvolnění v roce 1989 krátce spolupracoval i s jinými zahraničními vysokými školami. Byl členem a funkcionářem řady společností, vědeckých a redakčních rad, různých komisí, školitelem atd. Publikoval více než dvě stovky vědeckých a odborných prací, včetně mnoha monografií. Koncem roku 2011 ukončil svoje působení na FTK a v současnosti působí jako projektový manažer v projektovém servisu UP.

PhDr. Jana Hoffmannová, Ph.D., zahájila magisterské studium jednooborové psychologie na Salcburské univerzitě a dokončila na FF UP v Olomouci, kde navázala rigorózní práci na téma *Extrémní sporty: Specifické aspekty osobnosti a motivace u sportovců*. Ve výzkumu X-sportů a aktivit pokračovala v rámci doktorského studia v oboru kinantropologie, jež ukončila na Fakultě tělesné kultury Univerzity Palackého obhajobou práce rozšiřující studium této problematiky o pohled biodromální psychologie. Přednáší na katedře rekreologie FTK UP, věnuje se lektorské činnosti v oblastech sjezdového lyžování a snowboardingu a s mnohaletou instruktorskou praxí v rakouském Zell am See – Kaprun je držitelkou licence mistrovské třídy „A“. V posledních letech se jako jezdyně i lektorka věnuje také rozvoji terénní cyklistiky. Je členkou Asociace profesionálních učitelů lyžování, Asociace profesionálních lyžařských škol, Asociace sportovních psychologů a zakládající členkou občanského sdružení Ride2sCool.

Mgr. Iva Klimešová, Ph.D., absolvovala magisterské studium učitelství sociálních a zdravotních předmětů pro střední odborné školy na Pedagogické fakultě UP Olomouc. Doktorský titul v oboru kinantropologie získala na Fakultě tělesné kultury UP Olomouc obhajobou disertační práce zaměřené na specifika redukční diety ve vztahu k metabolickým rizikům. Přednáší na FTK UP v Olomouci předměty s tematikou podpory zdraví, výživy a první pomoci. V roce 2008 absolvovala stáž na Valdosta State University v USA, kde vyučovala předměty s tematikou první pomoci, zdravého životního stylu a fitness. Je členkou České společnosti tělovýchovného lékařství, Společnosti pro výživu, Aliance výživových specialistů, Asociace pro podporu zdraví a výchovu ke zdraví.

Mgr. Jiří Skoumal, Ph.D. získal titul Ph.D. ve studijním oboru podniková ekonomika a management na Ekonomické fakultě Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava. Působí na katedře rekreologie FTK UP. Získal také mnoho zkušeností z realizace sportovních projektů pro Českou spořitelnu, Všeobecnou zdravotní pojišťovnu ČR, Soukromou mateřskou školu Přerov, OMNIS EXPO, Manažerský svazový fond, Univerzitu Palackého – TENIS UP OPEN, UP REGATA, SLAVNOSTI TĚLESNÉ KULTURY, AFO Olomouc, dále pro FORD CAR MAGNUS, Jezdecký klub Murhof, Oslavy k 10. výročí založení FTK – Katedry rekreologie, Computer press, a. s., Město Opočno, Vítkovice Tours, FINCLUB plus, a. s., IKEA Česká republika s. r. o., CP Books, a. s., Strategic Consulting s. r. o., České akademické hry. Zaměřuje se především na management sportu, management sportovní rekreace, marketing sportovní rekreace, marketing sportu, legislativu volného času, projektový management a golf.

Mgr. Luděk Šebek, Ph.D., absolvoval magisterská studia učitelství na prvním stupni ZŠ na PdF MU v Brně a anglického jazyka na FF Ostravské univerzity. Doktorský titul v oboru kinantropologie získal obhajobou disertační práce zkoumající subkulturní aspekty učení v rámci X-sportů a aktivit. Pedagogické zkušenosti získával postupně na všech stupních škol. Přednáší na FTK UP v Olomouci, v letech 2001/2 vyučoval na Valdosta State University v USA. Věnuje se lektorské činnosti v oblastech horolezectví, skialpinismu a terénní cyklistiky. Je záchranářem Horské služby ČR a zakládajícím členem občanských sdružení Rychlebské stezky a Ride2sCool.

prof. Hana Válková, CSc., absolvovala magisterská studia tělesné výchovy, českého a ruského jazyka, psychologie a speciální pedagogiky. Další kvalifikační stupňů dosáhla na FTVS v Praze a FTK UP v Olomouci. Věnuje se psychologii sportu (biodromální a holistický přístup k osobnosti vrcholového sportovce i jedinců „s jinakostí“) a aplikovaným pohybovým aktivitám (zakladatelka v ČR). Působí na Fakultě tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci a pravidelně přednáší na zahraničních univerzitách. Je členkou redakčních rad kinantropologických časopisů a odborných a vědeckých společností, z nichž nejvýznamnější je konsorcium studií Erasmus-Mundus APA a vedení Českého hnutí Speciálních olympiád.

Rejstřík

A

Aktivita 21, 35, 43, 47, 85, 88, 90, 108,
110, 116, 120, 136, 138, 165, 186
Akutní horská nemoc 219, 221
Alternativní 39, 108, 150, 155, 157, 171
Anti-kulturní 150
Apropriace 92, 155, 156, 158, 178, 180
Arény 46, 164

B

BASE jumping 87, 88, 134
B. A. S. E. Jumping 99, 113
Biodromální přístup 79, 90, 120
Biodromální psychologie 120, 140
Bouldering 99, 114
Buggykiting 99, 113, 115
Buildering 99
Bungee jumping 100, 113

C

Canyoning 100
Cliffdiving 100

Č

Čára života 87, 90

D

Deep water soloing 100
Definice tří výškových zón 219
Delikventní 150
Dotazníkové metody standardizované,
nestandardizované 83
DWS *viz* Deep water soloing

E

Eco challenge *viz* Přírodní víceboje
Edgework 80, 90, 126
Etnografický výzkum 91
Extrém 34
Extreme skiing 48, 100

F

Fenomenologický přístup 87
Flow 86
Focus groups 87, 89, 90, 91
Freediving 101
Freeride 101
Freeriding 101
Freerunning 101, 116
Freeskiing 48, 101, 114, 117, 123, 131,
136, 137, 147
Freestyle 101, 137, 141
Freestyle snowboarding 123, 131, 136,
137

G

Glasgowské skórovací schéma 213, 214,
217
Governmentality 181

H

Hegemonie 147, 156, 157
Hodnocení kritických stavů 212
Hraniční 153, 186

I

Ilinx 49
Image 148, 151, 156, 158, 169, 170, 173,
176
Individualizace 90, 125, 129, 132, 135
Individuální rozhovor 88, 89, 92
Iniciativa 131
In line skating 101, 113
Integrované vzdělávání 229

K

Kapitál 157, 170, 174
Kardio-pulmonární resuscitace 215
Kayaking 115
Kinantropologie 20, 21, 22, 23, 24, 25,
33, 37, 116, 145, 146, 189
Kiteboarding 102, 111
Kitesurfing 102

Kiting 102
Komodifikace 44, 165
Komunita 125, 127, 137
Kooptování 154, 155, 166
Kreativní 59, 109, 131, 137

L

Landboarding 102
Landkitingu 114
Life events *viz* Životní událost
Life transition *viz* Životní přechod
Longboarding 103, 115, 116

M

Mediální 92, 155, 156, 162, 163, 165,
177, 180, 184, 186
Mediální apropiace 92
Motiv cesty 122
Mountainboarding 103
Mrkvička 146
Mýtus 165, 186

N

Neposkytnutí první pomoci 211

O

Olympijské hry
Jarní 42
Zimní 136, 139, 145
Osobní vnímaná účinnost 84, 133

P

Paddleboarding 103
Paragliding 103, 115, 117
Parkour 104, 114
Pirátsví 154
Pohybová rekreace 28, 29
Pojištění proti škodám na zdraví
a majetku 210
Poskytování první pomoci 211, 212
Powerbocking (nebo také powerisering)
104
Powerkiting 104
Pracovní psychologie 58, 60
Právní odpovědnost sportovců 208

Profesiografie 57
Profesiogram 58
Průvodce 124, 201
První pomoc 210, 211
Přírodní víceboje 112, 226
Přisvojení. apropiace
Psicobloc 100, 110, 114
Psychotechnika 57, 58

R

Rafting 104, 115
Rebel 80
Reflexivita 186
Resuscitace dospělých 217
Riziko 33, 35, 36, 43, 44, 48, 60, 85, 88,
89, 120, 124, 134, 135, 178, 179, 182,
183, 184, 186, 208, 219, 220, 222,
225, 230
Riziko 45, 134

S

Sebeaktualizace 108, 110
Seberealizace 86, 137
Sebereflexe 120
Sebevyjádření 48, 90, 109, 122, 126, 127,
130, 131, 151
Self-efficacy *viz* Osobní vnímaná
účinnost
Sence of coherence *viz* Smysl
pro koherenci
Skateboarding 48
Skateboarding 51, 79, 91, 92, 105, 117
Skialpinizmus 105
Skicross 105
Skydiving 105, 115
Skysurfing 106, 111, 115
Slackline 106, 115, 117
Smysl pro koherenci 143
Snowboarding 48, 52, 95, 107, 115, 117,
147
Snowkiting 48, 104, 106, 112, 113, 114
SOC *viz* Sence of coherence
Společenství 86, 92, 120, 123, 125, 126,
135, 150, 153, 180, 188
Sponzoring 144

Sport 25, 26, 29
Sport 28
Sportografie 59
Sportogram 60, 61, 62
Sportováním ve vysokohorském prostředí 219
Sportovní kariéra 122, 125, 130, 140, 142, 144
Sportovní typologie 60
Sporty
    adrenalinové 35, 47
    akční 41, 42
    alternativní 39
    dobrodružné 25, 42, 43
    extrémní 25, 34, 39, 40, 43, 47, 98
    Gen Y 48, 50
    hybridní 48
    lifestylové 38, 91
    nebezpečné 44
    okrajové (fringe) 48
    outsiderské 48
    panické (panic) 50
    rizikové 44, 50, 92
    svistové (whiz) 38
    výrazové 48
    výzvové 25, 52, 116, 223, 224, 229, 230
    závratové (vertigo) 49
Street luge 107, 116
Styl 32, 39, 40, 50, 90, 109, 130, 150, 151, 167, 180
Subkultura 43, 51, 91, 147, 148, 149, 151, 153, 154
Surfing 52, 93, 107, 115
Systém 20

Š

Školní kurikula 223
Školní vzdělávací programy 224

T

TDS viz Telická škála dominance
Tělesná cvičení 29
Tělesná kultura 37, 95
Tělesná výchova 28, 29, 37, 53, 54, 195, 203, 205, 227, 229
Telická škála dominance 85
Test vyhledávání vjemů 84
Trenér 124
Trénink 28, 32, 58, 117, 158, 205

U

Úraz 142, 205

V

Volný čas 30, 31, 32, 36, 37
Vrcholový sport 58
Vysokoškolský sport 228
Významné osoby 123
Výzva 34, 36, 38
Výzva 121

W

Wakeboarding 48, 107
Windsurfing 48

Z

Zacházení s rizikem 134
Zajištění bezpečnosti osob 209
Zorbing 107
Zranění 43, 45, 87, 122, 135, 140, 142, 143, 144, 211, 212
Zúčastněné pozorování 87, 90, 91, 92

Ž

Životní cesta 120
Životní dráha 119, 142
Životní přechod 121
Životní styl 40, 121
Životní událost 89, 90, 120, 121, 133, 145

prof. PhDr. Bohuslav Hodaň, CSc.
PhDr. Jana Hoffmannová, Ph.D.
Mgr. Iva Klimešová, Ph.D.
Mgr. Jiří Skoumal, Ph.D.
Mgr. Luděk Šebek, Ph.D.
prof. PhDr. Hana Váľková, CSc.

Fenomén X-sportů a aktivit

Výkonný redaktor prof. PhDr. Ivo Jirásek, Ph.D.
Odpovědná redaktorka Vendula Drozdová
Technická redakce Mgr. Petr Jančík
Jazyková korektura Mgr. Hana Pochmanová
Úprava obálky Jiří K. Jurečka
Fotografie Mgr. Alena Ceplová, Lukáš Mikula, Jan András
Fotografie na obálce Lukáš Mikula
Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
vydavatelstvi.upol.cz
e-shop.upol.cz
vup@upol.cz

Olomouc 2013

1. vydání

ISBN 978-80-244-3882-5 (e-kniha)
ISBN 978-80-244-3991-4 (online)
ISBN 978-80-244-3521-3 (print)

E-kniha je k dispozici na adrese www.fraus.cz
Online verze je k dispozici na adrese www.ftk.upol.cz/menu/struktura-ftk/katedry-a-institut/katedra-rekreologie/studium/literatura-ke-studiu

VUP 2013/222, 997